Meie sõbrad, meie tuttavad

III-2497

Tartu Ülikool
6030
Kirurgiline Kliinik

A-28127

III-2497

MEIE SÕBRAD, MEIE TUTTAVAD

Tartu Ülikool
6090

KOOSTANUD
M. KITS

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“

III-2497

MEIE SÕBRAD, MEIE TUTTAVAD

1966

TALLINN

Tartu Ülikool
6090
Kirjandusteaduse Raamatukogu

33N(E)
M33

KUNSTILISELT
KUJUNDANUD
H. AAS

TARTU [illegible]
RAAMATUKOGU

Sisukord

7 *Saateks*
9 *Koostajalt*
11 ***Egon Rannet***
25 ***Gustav Ernesaks***
42 ***Evald Okas***
53 ***Ants Lauter***
69 ***Alfred Valdov***
77 ***Paul Keres***
94 ***Velli Kuuseoks***
103 ***Johannes Semper***
112 ***Voldemar Panso***
131 ***Johannes Kotkas***
142 ***Maie Sakkarias***
152 ***Georg Ots***
163 ***Lembit Song***
172 ***Ernst Raudam***
182 ***Kaarel Ird***
205 ***Jüri Järvet***

218 *Agu Aarna*
234 *Juhan Smuul*
253 *Juhan Peegel*
262 *Ilmar Kullam*
277 *Harry Õiglane*
290 *Johan Eichfeld*
308 *Heinrich Hindreus*
321 *Ants Eskola*
328 *Lembit Remmelgas*
348 *Karl Rebane*
359 *Raoul Viies*
370 *Aleksander Resev*
378 *Helmi Puur*
388 *Mart Port*
404 *Adolf Mölder*
422 *Friedebert Tuglas*

Nelja aasta jooksul «Noorte Hääles» avaldatud kollektiivne intervjuudesari «Meie sõbrad, meie tuttavad» on aidanud vabariigi komsomoliorganisatsioonil üles tõsta, lahata ning lahendada paljusid noorsoo kommunistliku kasvatustöö probleeme.

Siinkohal tahaksin ELKNÜ Keskkomitee nimel öelda aitäh kõigile, kes on seda intervjuudesarja teinud, eeskätt aga nendele inimestele, kellega käesolevas raamatus lugeja ise taas kohtub.

1965. aasta 2. veebruari ajakirjandusülevaates kirjutab ajaleht «Pravda» pealkirja all «Jutuajamine südamest»:

«Pole inimest, kes ei igatseks õnne järele. Kuid igaüks mõistab seda isemoodi. 17—20-ndates eluaastates nooruk juurdleb ikka ja jälle küsimuse kallal: kelle kujundada on elu, millised on ühiskonnas minu õigused ja kohustused, milles on elu mõte? Ja väga tähtis, et niisugustel hetkedel oleks noore inimese kõrval kogenud ning tark sõber, keda nooruk usaldab, kelle arvamust kalliks peab.

Noorte teravat vajadust avameelse, südamliku jutuajamise järele nendega, kes elus on end juba leidnud, kes elus on midagi juba saavutanud, mõistis hästi «Noorte Hääle» toimetus. Ta leidis uue ja huvitava vormi — kollektiivse intervjuu.»

«Pravda» tunnustavad sõnad toimetuse tööle olgu ühtlasi hinnanguks kõigile, kes intervjuudest ühel või teisel viisil on aktiivselt osa võtnud.

Pärast «Pravda» artiklit on seda huvitavat ajakirjanduslikku vormi hakanud kasutama vennasrahvaste paljud keskhäälekandjad. Jätkub kohtumiste sari ka «Noorte Hääles».

Kommunismiehitava noorsoo elu ja töö muutub iga päevaga. Me õpime tegema üha rohkem ning paremini. Tahaksime loota, et ka edaspidi seisavad selles töös noorte kõrval targad ja elukogenud nõuandjad, partei ustavad sõdurid, murdmatud võitlejad. Soovin kõigile uutele sõpradele ja tuttavatele — jõudu edaspidiseks!

K. Reinsoo
ELKNÜ Keskkomitee sekretär

Koostajalt

Käesoleva raamatu tiitelleht peaks kandma autori nime — R a h v a s.

1962. aasta alguses sai «Noorte Hääle» toimetus kirja Rakvere rajooni Eduard Vilde nimelise kolhoosi töötajatelt. Sealt loeme: «Palju on ajakirjanduses juttu olnud tööstuse ning põllumajanduse eesrindlastest. Nende kõrval on meie vabariigis ka palju silmapaistvaid kultuuritegelasi, teadlasi, kunstnikke, kirjanikke, heliloojaid, sportlasi — inimesi, kelle nimesid tuntakse kaugel väljaspool vabariigi piire. Nad on oma ala tõelised meistrid. Neid on palju, me tunneme neid ja nende töö ning loomingu kaudu võime julgesti neid nimetada oma s õ p r a d e k s n i n g t u t t a v a t e k s. Loeme teinekord ajalehtedest napisõnalist informatsiooni, et Lenini preemia laureaat Juhan Smuul kohtus lugejatega, et toimus soovikontsert Georg Otsa laulu austajatele jne.

Toredad üritused. Lugedes teeb natuke kadedaks, et meieni, vildelasteni, ja küllap ka tuhandete teisteni, jõuab niisugustest ettevõtmistest väga vähe. See on muidugi ka mõistetav, sest kõiki, kellega kohtuda tahaksime, ei jõua me kümne aasta jooksulgi endale külla kutsuda ja kindlasti ei leia ka need inimesed ise alati meie jaoks aega. Siit siis tulebki konkreetne ettepanek: k a s p o l e k s «N o o r t e H ä ä l e l» k u i d a g i v õ i-

malik oma veergudel korraldada kohtumisi vabariigi silmapaistvate inimestega?»

Nii sai alguse kollektiivne intervjuudesari, mis käesoleva raamatu lugejateni jõudmisel alustab «Noorte Hääle» veergudel oma viiendat eluaastat.

Kui palju kirju, ettepanekuid ning soove on toimetus nende aastate jooksul nendeks kohtumisteks oma lugejatelt saanud?

Raske vastata, sest kõigi selleteemaliste kirjade ning telefonikõnede kohta pole arvestust peetud. Võiks öelda nii: 32 intervjueeritavat, kelle vastused on koondatud selle raamatu kaante vahele, on enne vastamist töötanud läbi tuhandeid lugejate küsimusi ning pärimisi.

Kõiki küsimusi ja vastuseid, mis nelja aasta jooksul «Noorte Hääles» ilmus, siin ei ole. Asjaosaliste lahkel loal on jäetud välja need päevateemalised probleemid, millesse aeg ise on juba selguse toonud, need küsimused, mille elu on lahendanud. Seega leiab lugeja siit 32 kaasaegse jutustusi iseendast, mõtteid paljude elunähtuste ja sündmuste üle, seisukohavõtte väga rohketes küsimustes rohketelt elualadelt.

Võib-olla täna vastaksid paljud asjaosalised osale küsimustest teisiti kui nad tegid seda 1962., 1963. või 1964. aastal, sest aeg on läinud edasi. Kuid uuesti neid intervjueerida ei saa, siis peaksid ka lugejate endi küsimused olema uued ja kõike peaks alustama otsast peale.

Seepärast ongi kõik kohtumised kogumikku paigutatud sellises järjekorras, nagu nad ajalehes ilmusid.

Malev Kits

Egon Rannet

Kuidas algas Ranneti tee kirjandusse ja kus on see piir, kus kirjanik tundis, et ta on küps astuma lugeja ette?

«Taoline tunne tekkis mul kord tõepoolest, kuid see oli minu suhtes vähemalt esialgu reetlik, petlik või koguni häbematu tunne. Lugu oli järgmine: 1947. aasta sügistalvel ehitasin endale kuhugi Kadriorgu kommunaalelamu pööningule korterit — ja keset kõige kiiremat

põrandalöömist tuligi mulle see eelpool mainitud tunne peale. Tunnistan ausalt, et enne seda ma kirjutamisele ei olnud mõtelnudki. Mitte kunagi. Kirjadki tuttavaile jäid napisõnaliseks. Küllap ehk üheks põhjuseks oli viie talvega lõppenud koolitarkuse kogumine, millele ma esialgu nagu ei taibanudki lisada hiljem minu poolt «läbiahmitud» sadadest raamatutest juurde saadud vaimuvalgust. Nii ma siis tagusin naelu põrandasse, kui järsku meenus värskelt loetud ajaleheteade: näidendite võistlusele tööde esitamise tähtaja lõpuni on jäänud veel neli päeva. Teadmata kust ilmunud «tunne» teatas surmkindlalt, et olen küps kirjutama võistlusele veel viimasel minutil tubli näidendi.

Samal päeval asusin pihta. Ja kui juba, siis juba! Kolme õhtupoolikuga kirjutasin kolm «näidendit», kõik kokku 55 lehekülge, ja saatsin võistlusele. Enesekriitika osuti oli mul siis sellises asendis, kust võis välja lugeda sajaprotsendilist kindlust, et vähemalt üks minu poolt esitatud töödest leiab žüriilt esiletõstmist ja auhindamist (aga küllap teisedki ära märgitakse!).

Miks ma just dramaturgiaga alustasin? Too kirjandužanr tundus kõige kergem. Torka ainult dialooge ritta! Tavaline proosa näis palju keerukam ja raskem. Ja ma olen hiljem tihti märganud, et mõnigi algaja peab seda kõige raskemat žanri ekslikult kõige kergemaks...

Võistlustulemused tehti teatavaks. Minu töödest mitte sõnagi! Siin peab olema kindlasti mingi eksitus...

Ruttasin Kunstide Valitsusse, kus žürii esimees, kirjandusteadlane Oskar Urgart minu nime kuuldes ainult õlgu kehitas. Kui ta aga kuulis minu ühe komöödia pealkirja,vilksatas ta silmis iroonia ja ta jäi mind ainiti vaadates uudistama.Tollest paljukõnelevast pilgust piisas. Keerasin ümber ja kadusin.

Tahtsin väga teada, miks ma ei suutnud. Vastuse võisid anda ainult päris kirjanike poolt kirjutatud näidendid — ja neid ma järgnevatel aastatel lausa neelasin.»

Kas enne kirjanikukutset Rannet kogus ja talletas märkmeid, kas pidas päevikut?

«Kahjuks ei.»

Kas Rannetil on olnud kirjanikuteel ebaõnnestumisi ja raskeid katsumusi? Milliseid?

«Kõige raskem katsumus oli mulle võitlus «Tugevate tee» teise raamatu ümber. Järgnes väga «tuline» arutelu. Nagu hiljem selgus, oli see katsumus veel suurem minu olukirjelduse mitmele kangelasele, eelkõige Hilda Kruusalule. Ajajärk kandis veel tugevat isikukultuse pitserit ja kuna ma kirjeldasin ausate inimeste võitlust — noh, ütleme, mitte just kõige ausamatega, ent viimastel oli päris nimetamisväärne võim käes, siis kiskus vägisi autori mahamaterdamise poole. Rajoonis Hilda Kruusalult lausa nõuti, et ta tunnistaks suurema osa sellest, mida ma kirjutanud olin, valeks — ja ma imetlen tema suurt ausust ja julgust kindlaks jääda.

See aeg oli mulle väga raske, kuna ka tõepärasust «uurinud» kolleeg asus «tumedaid jõude» teenima — ning mulle oleks too lugu võinud päris kurvalt lõppeda, kui meie partei Keskkomitee poleks vahele seganud ja tõde jalule seadnud. Ma ei kavatse aga põrmugi kinnitada, et «Tugevate tee» teises raamatus oleks kõik kõige paremas korras olnud. Raskest südamehaigusest vaevalt paranenuna võtsin endale liiga suure ülesande. Raamat jäi paiguti nõrgaks. Suurim puudus oli kunstilise teos-

tuse ebaühtlus. Ent see, milles mind teatud kildkonna poolt tol korral peamiselt süüdistati — elus asetleidnud faktide moonutamist —, seda minu poolt ei esinenud.

Mitmed kolleegid tegid mulle siis sõbralikke etteheiteid: milleks oli tarvis kirjutada õigete nimedega! Hiljem ongi mul korduvalt tulnud sõna võtta küsimuse üle, kuidas nüüd siis olukirjeldust kirjutada — kas õigete või muudetud nimedega?

Minu seisukoht on endine: olukirjeldus peab olema juba kas või ülestõstetava probleemi huvides täpse aadressiga. Kui on koha ja tegelaste nimed muudetud, siis on see minu arvates juba jutustus, ja tavaliselt küllaltki kesine jutustus. Tänapäeva elu probleeme käsitleva olukirjelduse jõud aga seisab peale kõige muu ka tema õiges aadressis. Lugeja võib minna igal ajal kohale, kõike kirjeldatut oma tahtmist mööda täiendavalt uurida ning lugu veelgi põhjalikumalt asjaosaliste eneste käest kuulda. Taoline olukirjeldus annab lugejale peale kunstilise elamuse ka esitatud faktide kontrollimise võimaluse — see aga on näitliku agitatsiooni kõige veenvam jõud.»

Kas on Rannetil mõte jätkata „Tugevate tee" järgneva raamatu kirjutamist?

«Kunagi kindlasti.»

Milliseid kirjanikke Rannet eriti hindab? Milliseid teoseid?

«Mul on neid palju, kelle poole austusega üles vaatan, kuid eriti armastan ma Tammsaaret, Vildet, Shakespeare'i ja Gorkit. Tähendab, vastavalt «Tõde ja õigus»

(eriti I osa), «Põrgupõhja uus Vanapagan», «Mäeküla piimamees», «Tabamata ime», «Othello» ja «Hamlet» ning peaaegu kõik Maksim Gorki teosed.»

Kes on Rannetit kõige rohkem abistanud ja õpetanud? Keda ta vahetult peab oma teenäitajaks?

«Kõige rohkem julgustas ning just sellega abistas mind palju luuletaja August Alle. Äärmiselt suure intellektiga, lausa entsüklopeediliste teadmistega, küll tormaka, kuid väga toreda karakteriga oli Alle mu kirjanikutee alguse tihtigi rasketel päevadel korduvalt julgustajaks. Ent kõige tähtsam August Alle osas minu juhendamisel oli see, et ta suunas mind allikate juurde — näitas teoseid, mis mulle kõige rohkem suutsid avada teooriat (Belinski jt.). Tema poolt soovitatud kirjanike esireas seisis suur Maksim Gorki. Ja Gorkilt saan ka praegu nõu ja abi alati, kui seda vajan.»

Milline hetk on Ranneti elus olnud seni kõige raskem, milline kõige ülevam?

«Raskemast oli eespool juttu, ent ülevaid hetki on minu elus olnud päris palju. Ja esimene koht on seal võidupühal — hitlerliku Saksamaa põlvilisurumise päeval. Aga kui kirjanikul? Minu esimese õhtut täitva näidendi «Südamevalu» iga etendus, mida ma nägin (nägin neid aga mitukümmend!), oli mulle rõõmustavaks elamuseks. Võidakse muiata, aga nii see oli. Samuti «Kadunud poja» ja «Salaküttide» esietendused Moskvas Stanislavski-nimelises Draamateatris ja Moskva Väikeses Teatris. Jevgeni Urbanski, andekas peaosatäitja filmides

«Kommunist» ja «Selge taevas», andis laval sellise Mart Tuisu, et saalil ja muidugi ka minul hing kinni jäi. Nimekas kolmik Nifontova, Žarov ja Babotškin Väikeses Teatris andis mulle samavõrd toreda elamuse, kui Tallinna Draamateatri Pajusoo, Eskola ja Ratassepp.»

Kas näitekirjanikul on teatrikriitikast palju abi?

«Kuidas võtta. Kui mõni dramaturgias järjest läbi kukkuv «hädateoreetik» draamakirjanduse mitte-kirjanduseks kuulutab ning sapist tilkudes teiste tööd kritiseerima hakkab, siis võib arvata, milline see kriitikagi mõnikord välja näeb ja palju sellest autoritele abi on. Kui aga lavateost või lavastust kritiseerib tark inimene, siis on teinekord päris kibedastki kriitikast nii autorile kui ka lavastajale palju kasu.»

Kas ka Rannetil on soov oma varasemaid teoseid ümber töötada?

«Ei. Vähemalt senikaua mitte, kuni tervis lubab maastikul «ringi ratsutada». Arvan, et praegu olen kohustatud tegelema ainult tänapäeva probleemidega.»

Millist muusikat Rannet armastab? Kas on muusika ja kujutav kunst mingil moel mõjutanud tema loomingut?

«Tunnistan «pattu»: ma armastan väga kerget muusikat, vaatamata oma poole sajandi pikkusele «soliidsele» eale. Eriti armastan ma meie vabariigi noorte heliloojate kerge muusika paremikku, ent olen mõnigi kord raadio juures istudes ja läänemaailmast kostvat meel-

divat muusikapala kuulates endalt kohkudes küsinud: kas tõesti mõned vastutustundetud lääne muusikud näppavad meie meeste loodud motiive?! Noh, õnneks juhtub seda väga harva...

Nii on siis lood minu kiindumusega kergesse muusikasse. Ent tõsiselt aitab mind vahetevahel tööd teha Tšaikovski, sest teda kuulates tekib mul sügavaid emotsioone, tekib selline meeleolu, mis võlub isiklikule mõtlelavale karakterite võitluse mitmesuguseid variante ja aitab sügava muusikalise tausta abil erinevaid misanstseene paremini näha ja mõista. Umbes sama võiksin ma öelda kujutava kunsti kohta. Suure emotsionaalse jõuga mõjuva kunstiteose väärtust on raske ülehinnata. Ma armastan väga ja imetlen Sagritsa rannamotiive, Uutmaa võrratuid meremaale ja meie graafikameistrite suurepäraseid töid, kuid eriline nõrkus on mul meisterlikult maalitud lillede ja just rooside vastu. Küllap mõnigi nüüd mõtleb, et see lilledearmastus on võrdlemisi eba-rannetlik. Midagi pole parata, niisugune ma olen.»

Kas Rannet kavatsebki jääda truuks ainult näitekirjandusele?

«Mõningate kõrvalhüpetega — jah!»

Mida peab Rannet loomingulises protsessis peamiseks?

«Tugevat sisemist põlemist. Jahedalt kõrvalt vaadates ei saa midagi head kirjutada. Kuid tugev põlemine kulutab pikapeale südant ja närve — pead endast kogu aeg midagi ära andma, ja võib-olla asemele saamata. Aga see ei ole ju ainult kirjanikutöös nii! Igal elualal,

Tartu Ülikool Kirjastuse

kus inimene sisemiselt tugevalt põledes töötab, töötab ta ennastsalgavalt, annab endast kõik. Kui kaua...? Lamp põleb, kuni jätkub õli. Õli saab lampi juurde valada, vaimustust saab inimeses ülal hoida. Õli võib siiski lõppeda — vaimustus, kui seda hoiab ülal üllas tunne, armastus kodumaa ja rahva vastu, ei kustu kunagi. Inimene võib lõpuks kaduda, aga tema poolt toime pandud suurte tegude leek jääb ja innustab ning vaimustab teisi veel kaua...

Kuivõrd ulatuslik oli Rannetil kokkupuude oma tegelaste prototüüpidega „Kadunud poja" kirjutamisel?

«Päris ulatuslik. Ajasin Mart Tuiskudega Brüsseli maailmanäitusel ja eriti Stokholmis juttu mitmel ja mitmel korral. Neid sattus mulle ette õelaid ja üleolevaid, kuid ka teeseldult lahkeid «rahvamehi», kes lausa vägisi kutsusid napsi võtma ja «mehejuttu» ajama. Ent leidus ka süngeid, mureliku jutuga mehi, kes uimastatuna Nõukogude riigi vaenlaste valedest ning pimestatuna lubadustest, sonisid eesti rahva ahelatest vabastamise peatsest missioonist, andes mõnigi kord mõista selle missiooni palet, mida ma hiljem Mart Tuisu elukäiku sisse põimides ka näitasin. Leena Tuisu prototüüpe on meie põlevkivirajoonis mitu ja nendega on mul olnud kaevandustes pikki jutte.»

Palju Rannet märkmeid teeb ja kuidas ta nende kallal töötab?

«Märkmeid teen ma väga palju. Mul on märkmik isegi magades käepärast, n. ö. padja all, et kui keset und tekib mingi huvitav mõte, siis see kohe kirja panna. Siin

pole tõesti midagi imelikku, kuna mõnikord päevade ja isegi nädalate kaupa keerulise probleemi lahendust otsides jätkab alateadvus seda ka une ajal — ning mul on mitu korda juhtunud, et keset ööd kargan voodist ja haaran märkmiku. Hiljem selgub, et idee, mis nii ootamatult kirja pandi, ongi rakendatav.

Järelikult — olgu teil mälu nii hea kui tahes, hoidke märkmik alati käepärast! Tänased leidlikud mõtted, säravad repliigid, rahvasuust kuuldud mõnusad ja targad ütlemised kattuvad homsetega ja ununevad varsti. Märkmik aga talletab ja annab väärtuslikud tähelepanekud just siis tagasi, kui neid kõige rohkem vajatakse. Ent meie tänapäeva elu arengu kiirus tõuseb juba nii suureks, et on tükk tõsist tegemist eluga sammu pidada, ning veel rohkem, et vahel pool sammukest ette jõuda. Alustasin kaks aastat tagasi märkmete kogumist näidendile «Haned», mis käsitleb meie põllumajanduse olukorda ja seal töötavate inimeste suuremaid ja väiksemaid muresid. Hilissügisel keset kõige vastutusrikkama materjali kogumist haigestusin — ja näidendi valmimine lükkus detsembrikuult edasi kevadele. Sügisel olin ma kogutud materjaliga päris rahul, sest näidend tõotas mitmetele elunähtustele uut valgust heita — ühesõnaga, teoksil olev ähvardas avangardis sammuda. Pärast partei Keskkomitee märtsipleenumit aga kipub mu näidend olema nagu pleenumil tõstetud küsimuste illustratsioon! Et seda vältida, tuleb pleenumi otsuste põhjal tekkinud muudatused maastikul kõik uuesti läbi vaadata-mõelda. Ehk õnnestub veel kord leida huvitavat, mis on sündimas? Kõige lähem aeg näitab . . .»

Milline töö või eluala on Rannetile kõige südamelähedasem?

«Kõige suuremat lugupidamist tunnen ma arstide vastu, ja arvan, et üllamat elukutset ei ole. Ka ise olen nendelt mitme väga raske haiguse puhul tõhusat abi leidnud.»

Kas kavatseb Rannet midagi kirjutada ka koolinoortele?

«Kõik, mida olen kirjutanud, olen kirjutanud ka koolinoortele (muidugi 16. eluaastast alates). Noorematele kirjutada ma kahjuks ei oska.»

Kas stsenaarium „Vihmas ja päikeses" rahuldas Rannetit?

«Stsenaarium nii, nagu ta ilmus «Loomingus», rahuldas. Hilisemad variandid enam mitte, kuna töö käigus tehtud «asja parandavad» ümbertegemised tulid enamikus teha lavastaja nõudmisel. Meie arusaamad kunstist kahjuks aga erinesid ja mõnikord päris diametraalselt. Kuid et (õnnetuseks!) lavastaja sõna p i d i (peaaegu alati) peale jääma, tuli film ainult «keskmine keskmiste hulgas».

Kas kavatseb Rannet kirjutada veel mõne stsenaariumi?

«Ei. Ja põhjuseks on mu «võõraspoeg» — «Laulu sõber». Stsenaarium, mille kirjutamist ma alustasin, kandis nime «Pipranaps», ja sel oli minu (ja mitte ainult minu) arvates juba esimese variandi juures eeldusi kujuneda õiges, psühholoogilisele komöödiale vajalikus

suunas. Kui ma oleksin «Pipranapsi» juures saanud niisama kaua i s e s e i s v a t tööd teha, kui kulus aega «Laulu sõbra» ümber viljatuid lahinguid lüües, siis olen kindel — tulemuseks oleks olnud märksa parem film (muidugi mitte koostöös sama lavastaja sm. Fogelmanniga, kes on põhielukutselt kahjuks ainult hea operaator). Teravate nukkide järkjärguline mahavõtmine viis lõpuks nii siledale pinnale, et kohatine lakeerimine oligi käes. Ma ei süüdista siin niipalju elu ja lavastajatööd halvasti tundvaid ja alati mitte kõige parema maitsega lavastajaid kui just iseennast.

Haiglapalat ei ole stsenaariumi kallal töötamise koht ning ma oleksin pidanud mitte järeleandlik olema, vaid loobuma. Igal juhul oli see mulle väga kibe õppetund.

Hoopis teine asi on aga töötamine teatrile. Sealgi on lavastajad, kuid neil on lugupidamine ka autori töö ja arvamuse vastu. Nad usuvad, et ka autor midagi teab dramaturgiast, ja nad ei nimeta näidendit «tehniliseks materjaliks». Kui mu näidend jõuab kas Tallinnas, Moskvas või ükskõik millise linna teatris lavale, siis on see tõesti ikka veel minu näidend, mis on lavastuse käigus peaaegu reeglina paremakski muutunud. Ja see on ka seaduspärane, et draamateos lavastusena tugevasti ilmet juurde saab. Oma napi filmitöö kogemuste juures olen ma seal mail siiani kahjuks ainult vastupidist märganud . . .»

Kas kirjutab Rannet iga päev natuke või hooti, ühe hingetõmbega?

«Maastikul kogutud märkmete juures töötan neid laiendades või süvendades umbes pool aastat iga päev 3—4 tundi. Kui ma aga siis näidendit kokku ja sellejä-

rel kohe ülearusest lahti kirjutama hakkan (mille jooksul ma märkmeid enam ei puuduta), tuleb iga pilt või vaatus tõepoolest katkestamatult, n. ö. ühe hingetõmbega. Peale selle algab veel üks väga aeganõudev etapp — korduv läbikirjutamine. Aga see on märksa mõnusam, palju erutust ja rahuldust pakkuv töö, sest tegelased juba elavad ja tegutsevad.»

Kas „Südamevalu" süžee on välja mõeldud?

«Jah. Kuid detailid, millest «Südamevalu» koosneb, on kõik siit-sealt kogutud (peamiselt Harju, Keila ja Haapsalu rajoonist). Tegelikult on näidend «Südamevalu» romaanimustandi dramatiseering. Nimelt seisab mul juba 1956. aastast pooleli romaan «Kivid ja leib». Tol ajal tekkis mul romaani kallal töötades rida küsimusi: kas on käsiloleva romaani selgroog terviklik ja tugev? Kas karakterid on küllalt mitmetahulised ja huvitavad? Kas probleemid on õigesti asetatud? Milline on sisemiste pingete vahekord? Jne., jne. Et kõigile neile küsimustele tõhusaid vastuseid saada, otsustasin teatripubliku peal järele proovida.

Selleks tuli romaani mustand dramatiseerida. See töö haaras ootamatu jõuga. Ühesõnaga — andsin sarvikule sõrme, ja ta sidus mind üleni. Nüüd olen aga otsustanud: praegu käsilolevad kaks näidendit ma lõpetan ja siis ootab järge viis aastat seisnud «Kivid ja leib».

Millele tuleks Ranneti arvates asetada pearõhk meie noorte kirjandusringide töös?

«Eelkõige tuleb selgitada, kas kirjandusse astuda soovijal on tõesti olemas kirjanduslik anne, mis õigustab tööle hakkamist. Töö peab rajanema kindlal meeto-

dil. Plaanipäraselt kogutud materjalidest tuleks asuda väikeste olupiltide ehitamisele, millest varsti välja kujuneks sisu ja vormi ühtsuse tunnetamine, lühipalakeste sisemise ehituse mõistmine. Sealt edasi tuleks harjutada peatükkide kirjutamist, õppida tundma nende omavahelist seost suurema teose käigus. Esialgu ei tohi karta musta tööd, mis on mõnikord lausa nagu ette määratud paberikorvi täitmiseks. Noortel on aga üks suur ühine puudus, mis on küll samal ajal hindamatu eelis — nende noorus. Kuid koolipingist tulnud noorel ei ole tavaliselt kuigi rikkalikke elukogemusi — ma mõtlen selliseid, mis huvitaksid lugejaid. (Siinkohal meenub mulle vastandmõttena Eduard Bornhöhe, kes 17-aastase noorukina kirjutas «Tasuja». Jah, kuid see oli ka Bornhöhe!). Tööpraktikale asudes hakkate aga elama uut ja huvitavat elu — ning nüüd ärge unustage märkmikku! Las läheb aasta või kaks või rohkemgi ainult märkmike täitmiseks, aga kui te siis ükskord asute kirjanduslikke katsetusi tegema, on teil suurepärast materjali ja endal juba kogenud pilku elu sügavuste ja keerukuste mõistmiseks ning kirjeldamiseks. Raamatutest loetu järgi seda, mida elu tundmiseks nimetatakse, ei saa. Elu peab ise elama — ennastsalgavalt töötama, halba ja inetut vihkama ning head ja ilusat armastama; palju tuleb kogeda omal nahal, mõnikord ka väga halba ja väga valusat. Ning alles siis, kui olete mitmel tulel praetud ja keedetud, võite sule võtta ja asuda oma tähelepanekutest jutustama. Edu ei jää sellisel juhul tulemata. Ent ainult väljamõeldule ehitades järgneb varem või hiljem suur kokkuvarisemise krahh!»

Mida sooviks Rannet näha meie komsomoliorganisatsioonide töös? Mis on seal tema arvates praegu kõige suuremaks puuduseks?

«Kui nüüd suuri puudusi tõesti esineks, küll siis neid ka üles loeks. Aga ma ei näe neid. Võib-olla olen ma selle suhtes, kellest väga lugu pean, pimedusega löödud, sest ma tõesti ei näe neid! Seda aga näen küll, et mitte kunagi ei ole Eestimaal ühelgi noorsoo-organisatsioonil noorte hulgas sellist autoriteeti olnud kui ELKNÜ-l. Pisiasjades võib ju alati millegi kallal norida, aga kui üldmulje on selline, nagu ta minu arust hetkel tõesti näib, siis peaks asjad vist üldiselt ikka päris korras olema.

Kõikjal — kas siis «Punase Kunda» või hiiglasliku Balti soojuselektrijaama ehitusel või Kasahstani steppide ülesharimisel viljaväljadeks — on meie tublid kommunistlikud noored suurt mehetööd teinud. Ja ikka ei näe ma puudusi! Vastupidi: ELKNÜ on palju uusi, huvitavaid teid rajanud. Noorte hulgas suure populaarsuse võitnud suvepäevade elu olen päris lähedalt jälginud. Ma loen selle toreda, meie noori usuigandite kammitsaist leidlikult ja huvitavalt eemale viiva ürituse täielikult kordaläinuks.

Nüüd aga ootab meie noori uus suur ja üllas samm — tööle põllumajandusse. Seal ootavad neid raskused, aga ka suured võidud, sest sinnagi saadab ELKNÜ oma parimad inimesed. Noorus ja raskused sobivadki, sest noorus, see on tohutu jõud. Ja just selline jõud tagabki kordamineku!»

Märts, 1962.

Gustav Ernesaks

Kus ja millal algas Teie tutvus muusikaga?

«Arvan, et minu elu vokaalsele kallakule andsid suuna lapsepõlveaegsed «laululaagrid» vanaisa juures. Suviti ja pühade ajal sõitis tema juurde hulgaliselt lapsi, lapselapsi, muid sugulasi ja tuttavaid. Lauldi väga palju rahvalikke laule, millele ma omalt poolt püüdsin juurde lisada lihtsakoelist teist häält.

Edasi ei tohi ma unustada kaunihingelist onu, kes oli kooliõpetaja, koori- ja orkestrijuht. Onupoja õppima asumine konservatooriumi pani mindki mõtlema. Tädi-

poeg, tulevane viiulikunstnik Eevald Turgan, oli aga minu meelest juba siis suur viiulikunstnik. Viiul ei tahtnud minu käes kuidagi helisema minna. Minu sügavamaks sooviks oli aga kord orelit mängida — meeldisid selle pilli vägevus ja värvid. Ei võetud mind aga oreliklassi vastu, sest jalad ei ulatunud pedaalini. Mäletan, et eksamil mängisin K. A. Hermanni «Me teretame kõiki nii lahkesti nüüd». Nõuti veel mingisuguseid gammasid, aga ma ei teadnud, mis asjad need on. Kahjuks alles paar aastat hiljem astusin klaveriklassi, et alustada õpinguid kindlakujulisemalt — tahtsin pääseda keskkooli muusikaõpetajate ettevalmistamise klassi.»

Kes oli esimene õpetaja ja teenäitaja?

«Kõige esimene õpetaja oli mulle isa, kes oskas väikesel kaelaharmoonikul mõne lihtsama koorilaulu kõik neli häält üles leida. Klaveriõpetajaks oli juba Eva Raudkats-Noormaa. Õnneks oli ta üsna «krõbe» ja ma hakkasin aru saama, mis on harjutamine ja treening. Kui ma aga ühel ummikuhetkel õpinguile käega lõin, tuli mu kallis õpetaja Evakene koju järele ja nii ei saanudki muusika minust lahti ega mina temast. Edasi olin juba prof. Juhan Aaviku lüürilises õhkkonnas. Peatselt trügisin aga oreliklassi prof. August Topmanni käe alla. Ta oskas noortele ülesandeid leida ja mitte väga kergeid. Tema juures kogesin suurt tõde, et enne lõikamist tuleb külvata ja lasta kasvada.

Alles pärast muusikaõpetajate klassi lõpetamist asusin tõsisemalt tööle prof. A. Kapi kompositsiooniklassis. Aga seda ainult enda täiendamise korras, ilma eriliste unistusteta. Võtsin eraviisil veel laulutunde, sest olin 1929. aasta sügisel kogemata sattunud koorijuhina tegutsema — algul ainult juhuslikult, asendades üht kaas-

õpilast Tallinna Valgustuse ja Veemuretsemise Osakonna meeskooris.

Suurima õppetunni oma elus sain aga Tšehhoslovakkias Muraavia õpetajate meeskoori külastades. Koor rabas mind põhjani. See löök pani mind «põdema» kogu eluks. Tundsin, et olen oma elu heliredeli kõige esimesel astmel. Siitpeale muutus töö tõsisemaks. Kogesin, et edasi võib jõuda ainult samm-sammult. Arvan, et palju pettumusi kunsti alal tulebki seetõttu, et tahetakse astuda mitu sammu korraga. Ent ka maratonijooksus tuleb läbida kõik sentimeetrid, meetrid ja kilomeetrid üksteise järele.»

Kas Teie elu kõige helgemad hetked on muusikaga seotud? Aga kõige raskemad? Missugused? Millal?

«Heliloojana olen olnud õnnelik, leides mõne paaritaktilise teema, millel on allteksti ja mis on jäädvustanud mõne tundevarjundi n. ö. viie mõõduga (kõrgus, pikkus, dünaamiline «paksus», värv ja see seletamatu ridade vahe, mis annab teemale tuuma, karakteri, elupulsi ja tema mineviku, oleviku ja tuleviku).

Koorijuhina on mu rõõmud seotud õnnestunud kontsertidega.

Pedagoogina olen rõõmu tundnud, kui õpilane tuleb tundi tõsise ettevalmistusega, olles leidnud ka ise midagi uut.

Raskemad hetked. Heliloojana, kui olen sattunud ajahätta; koorijuhina, kui inimene laulab ükskõikse tuimusega, surnud silmadega; pedagoogina, kui andekusega seltsib laiskus ja vastutustundetus.

Raskemad hetked ehk oleksid veel, kui mõni büro-

kraat koostaks kontserdi kava, kui keegi ütleks, et laulu pole koolis vaja, laulupidusid ja nende proove pole vaja, kui pargis, mis on mõeldud vaikseks puhkamiseks, põrutavad valjuhääldajad.»

Kuidas Te töötate, missugune aeg on Teile töötamiseks kõige sobivam? Kas Te võite jutustada mõne episoodi laulu sünnist?

«Olen peaaegu solvunud. Kõik küsimused on senini suunatud mulle kui heliloojale. Vastan siis täpselt!

Helilooja töötas viimati möödunud aasta augustis ja puhkab nüüd 11 kuud järjest.

Et helilooja austavat nimetust julgeda kanda, peaks vähemalt 4—5 tundi päevas sellel alal töötama.

Raske on seletada loomingu kulgu. Arvan tagantjärele, et mõne hea teksti lugemisega ärkab ellu alltekst, selle teose sisemine «ühine nimetaja». On kord leitud paar õnnelikku algtakti, siis on, nagu ütleb Keres oma maleõpikutes: «Lõppmängu tehniline läbiviimine ei tohiks raskusi tekitada.»

Suurema teose puhul tuleb tõesti ka mõtelda — ja mõtelda suurtes laikudes, edasi detailides. Õnnelikud on hetked, millal leiab aset teose «tuuma plahvatus», see valgustab korraga kogu teost ja «vabanev energia» surub su vastu klaverit. Olgu see kas siis, kui sul aega üldse pole, kas vana-aasta ööl või ükskõik millal. Juhtub ka nii, et oled leidnud selle laulu «vitamiini», aga ei ole jõudnud teda lõpule arendada. Siis jäädvustad selle mõne noodiskitsi näol emotsionaalse mälu «trumlile» ja taaselustad seda siis kui võimalik. Mõni teos on nii säilinud aastaid.

Mis puutub loomingu alal huvitavatesse juhtumitesse, siis on neid vähe. Kord kirjutas keegi kolhoositaat

minule ja saatis omatehtud laululeksti palvega kirjutada laul, mida tema 12 last laulaksid, kui nad koduküla sõidavad. Laul oli kodust, kodukandist. Kolhoosnik sai selle laulu kohe. Andmeid pole, kas seda laulu lauldi või ei. Laulu viisi on aga aastad minugi mälust välja uhtunud.»

Millised kirjandusteosed on mõju avaldanud või inspiratsiooni andnud?

«Luuletust loen alati paralleelmõttega, kas temas ei peitu mitte laul, romaani — kas ei leidu selles ooper. Kui aga loominguline vedru on maha käinud, haaran ikka ja ikka R. Rolland'i «Colas Breugnon'i» ja loen taas uuesti läbi ja ... «elame veel!». Oma aastates peaks juba oskama kuulda võtta tarkade vanameeste nõuandeid. Sageli pöördun uuesti A. Tammsaare «Tõe ja õiguse» poole.

Praegu on peamine uute luuletuskogude lugemine. Jagan kõikide nende kartust, kes arvavad, et praegune ülikiire elutempo on vähendanud mõtlemapanevalt ilukirjanduse lugemist.»

Missugust mõju on avaldanud kujutav kunst Teie heliloomingule? Kes on lemmikautorid, missugused on lemmikteosed?

«Alati on mulle meeldinud A. Laikmaa ja Kr. Raud. Suurt huvi on pakkunud E. Viiralt. Kas pole E. Kitse «Karjala kosk» hiigelsümfoonia? Käisin korduvalt seda suuremõõdulist maali «kuulamas». Meeldivad on M. Laarmanni lihtsad puulõiked. Viimastel aastatel on mind oma maalide ees sundinud peatuma A. Viidalepp. Ta on ju lausa muusikamees. Unistan väga «sissetungimisest» tema ateljeesse. Mu nooruspäevil on mind oma

«käe kõrval talutanud» ja ka omamoodi kasvatanud Gori. Ja seda nii joone kui sõnaga. Külastan suure huviga kunstinäitusi. Kuna alateadlikult ka sellest kunstiharust muusikat otsin, siis alati ei ühti minu kui võhiku arvamused asjatundlike kriitikute omadega.»

Millist draamateost meie vabariigi lavadel peate viimaste aastate parimaks?

«Lubage küsimusest mööda hiilida. Olen viimasel ajal rändava eluviisi tõttu vähem teatrit külastanud kui varem ja pole kõiki etendusi näinud.

Tugevaks teatrielamuseks oli Tartu «Vanemuises» V. Panso lavastatud Schwarzi «Vari». Kui aga mulle oleks esitatud küsimus, miks see oma paremates aastates lavastaja praegu nii vähe teatris kui ka filmis lavastab, siis ei oskaks ma sellele vastata. Aga — ootan!

Teater on minu elus olnud väga tähtsal kohal.

Samastan tihti teatrilavastaja tööd koorijuhi omaga. Parim koorijuhi käsiraamat on Stanislavski «Minu elu kunstis», ainult sõna «näitekunst» asemele on vaja asetada «muusika interpretatsioon».

Missuguseid spordialasid peale tennise olete harrastanud? Millised meeldivad?

«Mispärast harrastanud? Harrastan ka praegu peale tennise veel lauatennist ja malet. Suviti «teen» salaja veel kuuli ja ketast (mõlema käega). 30 aastat tagasi olin veendunud kergejõustiklane. Mõned minu rekordid on perekonnas «habemega» ja poegade poolt seni veel ületamata (kaugus 6.20 ja kolmik 12.20). Suurim spordivõit mu elus oli koolivõistlustel, kui olin 13-aastane. Sain teise koha teivashüppes (2.40). Kõige suurema auhinna sain Raplas peetud võistlustel hüpete eest. See

oli habemenuga (habet mul siis veel ei olnud). Uisutasin ja sõitsin ka jalgrattaga. Võistlesin kooli võrk- ja korvpallimeeskonnas. Meeleldi hulkusin aga palju maanteedel ja kuulasin undavate telefonipostide tuultesümfooniaid.

Kõige uhkem olen ma oma viimase aastakümne saavutusele (s. t. mitte muusikas). Sain II kategooria males ja tennises. Ja eks see ole ikka nii, et inimene on alati rumal-uhke nende alade peale, mida ta vähe oskab. Eelolevaks põnevamaks spordisündmuseks on mul kettaheitematš kunstnik A. Hoidrega.

Missuguse paiga loodus meie vabariigis on köitnud heliloojat kõige rohkem? Kas ainult saared ja meri?

«Pühajärv... Esimene kord külastasin seda koolipoisina ekskursiooni korras toomingate õitsemise ajal. Teisel korral, sõites noorukina «jänest» Tartu laulupeolt ühes Otepää meeskooriga Paluperasse, läksin Pühajärvele jalgsi, vaatasin seal päikesetõusu ja pöördusin koju. Sellest kõigest vist piisas, et minu esimese ooperi nimeks sai «Pühajärv».

Kogu Lõuna-Eesti on huvitav. Aga mitte vähem huvitav on põhjarannik, Käsmu rand, Vääna, Laulasmaa, samuti mu nooruse tallermaa Pirita.

Palju on veel nägemata. Kindlasti istun ma ka eeloleval suvel mõne tunni Viljandi järve kallastel, sõidan Rannapungerjast läbi. Valge suveöö on aga kõigest «valusam». Proovige istuda sellisel ööl järvekaldal vastu helkivat põhjavalgust!

Sundigem ennast looduse rüppe minema! Alati pöördume sealt tagasi puhanuna ja tänulikuna.»

Kas Gustav Ernesaks on ka ise kunagi olnud või on praegugi laulumees?

«Minu kohta maksab lause: «Sellist lauljat pole olnud, ei ole praegu ega ole tarvis ka tulevikus.»

Kooritöös armastan halba laulmist imiteerida, et olla kohutavaks eeskujuks.

Aga laulan siiski. Nimelt kõik oma koori- ja ooperipartiid möirgan vaimustusega läbi. Mõtlen, et seda teeb iga vähemagi vastutustundega helilooja, kui ta tahab, et ta teos ka lauldav oleks.»

Kes on Teie lemmiklaulja?

«Minu lemmiklaulja on lihtne koorilaulja, kes annab kõik, mida ta suudab. Ta on täpne, distsiplineeritud ja kaine. Kuidas . . . kaine? Siis ju alles tuju tõuseb, samuti meeleolu. Tõsi, et tõuseb. Tõuseb, ja liigagi tõuseb, jääb ülegi, ülejäägiga pole aga enam midagi teha. Rikub vaid. Ja kunsti pole enam teps — on ainult tuju. Viinaga kunsti ei tehta.

Hindan kõrgelt Tiit Kuusikut ja meie teisi andekaid ning töökaid ja järjest uusi laule esitavaid lauljaid. Muret teeb aga järelkasv. Tundub, et vahepealne periood, mil lauluõpetusele oli veelgi vähem tähelepanu pööratud, on juba jõudnud «vilja» näidata. Andekaid noori muidu on, ent vähe selleks, et rohkeid tippe oodata.»

Kui paljudel instrumentidel Te oskate mängida?

«Pisut klaverit, veel vähem orelit. Muusikaõpetajaks õppides hoidsin suu peal veel metsasarve, trompetit, flööti ja klarnetit. Seda ei saanud muidugi oskuseks

nimetada, ent vajalik oli see neile, kes suundusid kooli isetegevusorkestreid juhtima.

Väike kõrvalmärkus. Pean koolide puhkpilliorkestreid väga tähtsaks. Nendel on koolielus palju suurem väärtus kui estraadiorkestreil. Koolide direktorid peaksid üksteise võidu hoolitsema orkestrite arendamise eest. Eriti nendes koolides, kus on palju murdeealisi poisse, kes laulda ei saa.

Praegustes kutselistes orkestrites on palju orkestrante, kes oma esialgse praktika said just kooliorkestrites. Küsimus: kus valmistatakse praegu ette hea oskusega orkestrijuhte?»

Missuguse helilooja looming on mõjutanud Teid kõige rohkem?

«Varajases nooruses oli «maailma kõige ilusamaks looks» Fibichi «Poeem», oreliklassis õppimisest saadik Bach. Eriline võlu on Griegil, mille tõttu tahaksin kord Norras ära käia. Ikka rohkem olen hakanud hindama Tšaikovski meloodiarikkust ja leidlikkust peenemate tundenüansside fikseerimisel. Aga Mozart! Mõned Beethoveni ja Brahmsi teosed! Ka Debussy! Aga Saare, Lüdigi, Kreegi, Türnpu valitud koorilaulud!

Ma pole püüdnud kedagi jäljendada. Kui on juhtunud midagi taolist, siis kogemata.»

Kuidas elavad ühe mütsi all helilooja, koorijuht ja konservatooriumi professor?

«Hästi nad läbi ei saa. Helilooja ei salli koorijuhti, kes ta loomingulise aja «magama» paneb. Koorijuht nuriseb, et helilooja vähe kirjutab. Pedagoog aga tänab mõlemaid tundide ettevalmistamise eest, nuriseb ainult töö segamise pärast (ringreisid).»

Kuidas on lugu džässiga?

«Sarlakeid ja leetreid tuleb põdeda peaaegu igal lapsel, raskemal juhul ka vanemas eas. Õigel ajal, õiges kohas, õiges dünaamilises doosis kannatan ka praegu andekat džässi. Nooruses tegelesin ka selle alaga ja tunnen seepärast tema toiteväärtust ning kõrvalmõjusid.

Džäss ja estraadimuusika oli, on ja jääb, kuid igaühel peab õigus olema end päästa temast nupu keeramise abil, sest teda tuleb vahetpidamata igast valjuhääldajast, lindilt, plaadilt, televiisorist jne. jne. Kurblõbus on sageli see, et šabloonseid, maitsetuid estraadilaulukesi nimetab mõni «asjatundja» eksikombel ainuõigeks nõukogude lauluks ja «kustutab» koori kavast näiteks laulu «Ei saa mitte vaiki olla».»

Missugune teos (laul, ooper jm.) on sündinud kõige kiiremini, missugune on kõige rohkem aega nõudnud?

«Laulude valamise aeg (või ka «valuaeg») on kõikunud 10 minutist 25 aastani, ent mõlemad laulud polnud suured asjad. Maailmas on vist igasuguseid kirjutamismooduseid. Ka kiirelt võib kirjutada hästi ja halvasti ning aeglaselt samuti halvasti ja hästi.

Ooperite klaviiride esimesed variandid valmisid 3—4 kuuga, kusjuures tingimata pidi töötama iga päev.»

Milline oli Teie esimene töö?

«Täpselt ei mäleta. Mõningad rahvalauluseaded pärinevad 1931. aastast («Läbi sahiseva lume», «Kiigu, liigu, laevukene»). Esimesteks «kobedamateks» võiks nimetada soololaulu «Hulkur», meeskoorilaule «Rannal» ja

«Hakkame, mehed, minema», naiskoorile «Kella hääli». Nende valmimise aeg kõigub 1931.—1933. aasta piires.»

Kas ooperid on sündinud tihedas koostöös libretistidega või on helilooja saanud kätte juba valmis libretod? Kuidas paremini on õnnestunud?

«Oopereid oleme viimistlenud käsikäes nii J. Smuuliga, P. Rummoga, K. Merilaasiga kui ka K. Irdiga. Kellega neist kõige parem oli koos töötada, ei oska öelda. Kõigiga oli kõige parem. Valmis libreto sain ainult J. Sütistelt («Pühajärve»).

Kas Teil on ka praegu käsil mõni libreto?

«Ei ole. Nõudmine kooritekstide järele on märksa suurem kui ooperite järele.»

Missugust tegelast (kuju) oma ooperitest armastate kõige rohkem (igas perekonnas on ju oma pesamuna)?

«Omad poisid on nad kõik. Olen loomulikult püüdnud igale tegelasele «eripudelist» midagi karakterile lisada, aga ega see alati õnnestu.

Ühisesse lauda — enda juurde külla — kutsuksin nii Maidu, Malle, Tiiu, Linda, Mihkli, Madise, kolhoositaadi, krahvi, Petrovi, Peebu, Rehepapi, kirikuõpetaja, Katja, Prilli, Voostri kui ka kosilased jt.»

Kas juba mängitavaid oopereid helilooja etenduste käigus parandab? Kas viimistleb?

«Varem viimistleti neid ka esitamise käigus («Tormide ranna» 3 varianti). «Vanemuise» jaoks täiendasin

«Tuleristseid» mitmeti. Ja «kõbida» (nagu Rummo ütleb) on alati siit ja sealt. Üldse on ooper niisugune asi, et teda võib viimistleda elu lõpuni ja nagu laulusalm ütleb... «ja kui tarvis kauemgi». Praegu on ooperilaegas lukus ja võti kadunud.»

Kas aariat või laulu luues olete vahel pidanud silmas ka, kes seda esitab? (Kas on loodud midagi spetsiaalselt näiteks Tiit Kuusikule?)

««Pühajärves» (Peep), «Tormide rannas» (krahv) ja «Tuleristsetes» (Raud) mõtlesin Tiit Kuusikule, Maidu, Malle, Tiiu ja Linda puhul Meta Kodaniporgile. Kirikuõpetajana seisis mu silme ees Benno Hansen, kolhoositaadina Karl Ots, Mihkli ja Madise kehastajaina kujutasin Aaro Pärna ja Ott Raukast. «Kosilased Mulgimaalt», mis oli kirjutatud «Vanemuise» soovil, oli mõeldud juba Tartu rahvale.»

Missuguseid eeldusi peab olema, et laulda näiteks Riiklikus Akadeemilises Meeskooris?

«Peab olema mees.

Heade vokaalsete ja muusikaliste omadustega noor ei tohi aga meil peljata edasiõppimist muusikalistes õppeasutustes. Meile võib tulla ka keskealine kogemustega laulja. Iga solist veel koori ei sobi. Näiteks võib tal olla ülisuur vibraator, ebarütmilisus, ta ei allu ansamblilistele nõuetele, distsipliinile või on ta solist jutumärkides. Kui uus laulja väga ladusalt nooti ei loe, aga kui tal on väga hea ja täpne mälu, võib vastuvõtmine tulla kõne alla. Diplom võib olla, kuid häält ja lauluoskust «praegusel hetkel» peab olema. Laulja peab koori armastama isegi rohkem kui oma... naist (s. t. pikkadel kontserdimatkadel tuleb pere koju jätta).»

Kas muusikalise hariduse andmine meie koolides praegu rahuldab?

«Mõtlen, et meie ajal, mil oleme eriti rõhku pannud esteetilisele kasvatusele, peab laulutunde olema normaalselt 2 korda nädalas (nagu see peaks olema ka joonistamises ja võimlemises). Kuid seda ainult nendes koolides, kus on hea õpetajate kaader. Loomulikult lisanduvad siis veel koori- ja orkestritunnid ning koolikonservatoorium (instrumentide õpetus soovijaile).

Niikaua kui meie seda ei tee, maadelgem edasi distsiplineerimatusega, sisutusega.

Vähem tuleb noori sõnadega kasvatada, nendele tuleb pakkuda igasuguseid huvitavaid võimalusi nende elu sisustamiseks, millele hiljem võib järgneda kindel ja sirge tee.

Olen võinud aastakümnete kestel tähele panna muusikakollektiivide distsiplineerivat ja kollektiviseerivat mõju noortele.

Selleks tuleb aga kõigil solistidel, heliloojatel jt. ise «alla astuda» noorte juurde ja tasuda auvõlg enda kasvatamise eest.

Erilist tähelepanu peaks aga praegu pöörama õpetajate kaadri kasvatamisele. Vilja hakkab kandma see niikuinii alles aastate pärast.

Kõrsi (mitte vilja) kogume vahel selle tõttu, et alahindame laulu- ja orkestritundide tähtsust ning muusikaalsusenõuete lõdvenemist pedagoogilistes asutustes.

Pean vajalikuks asutada koole, kus oleks muusika õpetamise tase eriti kõrge. Need koolid peaksid olema lastevanematele teada. Vaadakem, milline tung neisse koolidesse algaks!

Aga veel kord — k a a d e r!»

Kes meie noortest heliloojatest on köitnud kõige rohkem?

«V. Tormis ja E. Tamberg. Huviga jälgin ka J. Koha, J. Räätsa, A. Pärdi ja teiste noorte sisu ning käekirja kujunemist.

Oma edasistes aastates leiavad nad ikka selgemalt ja sügavamalt vastuseid elulistele küsimustele. Kuidas, mida, kellele ja milleks? Ja kuidas kogu oma loomingut suunata üheks suureks, haaravaks, rahvale vajalikuks tervikuks.

Jätkaku nad innuga teatepulga edasiviimist, et tasa teha eelmise vahetuse mahajäämust (nagu see alati noorte silmis näib, on ja igavesti nii kordub).

Tormist märkisin esimesena sellepärast, et ta ajab kõige vokaalsemaid vagusid. Ta tunneb hästi oma traktorit ja teab, mida külvata.

Üksteise mõistmiseni jõudsime temaga pisi-pisitülide kaudu tema poeemi ettekande ettevalmistamisel. Tema tahtis kiiremini saaki näha ja kuulda, kui akadeemiline agrotehnika seda võimaldas. Mina lisasin aga tema suurepärase veoga traktori radiaatorisse külma vett. Üldse on mul «poistest» hea meel. Ma mõtlen, et nad ei jäta oma vahetuse a capella põlde ainult «heina» alla või koguni sööti. Unustada ei tohi ka seda, et tuleb kirjutada kõigile kooriliikidele ja kõigis raskustes, et kõigil meie tuhandetel kooridel oleks jõukohaseid ülesandeid.»

Kas muusikakultuuri tõstmisele vabariigis saaksid tõhusamalt kaasa aidata ka kino ja televisioon?

«Saaksid, kui tahaksid. Kujutan ette lühifilme üksikute helitööde taustal, autorikontserte, muusikalisi koh-

tamisi, heliloojate tribüüne küsimuste ja vastamiste näol, igasuguste ansamblite ning huvitavate teemade esitamist.

Mõne interpreteeriva asutuse haruldane peenetundeline tagasihoidlikkus näiteks RAM-i suhtes on märkimisväärne. Kord kavatseti näidata kunstilist kontsertfilmi RAM-i baasil. Kui aga kõik komisjonid olid stsenaariumis oma parandused teinud, oli sellest kärbitud ka RAM ise. Televisioon ajab juba teist aastakümmet läbi filmi «Kui saabub õhtu» meeskoorilauluga «Laine tõuseb».

Harukordne on aga praegusel matkal vennasvabariikide televisioonistuudiote huvi.

Kardan ka, et tulevased põlved ei andesta meie helija pildisalvestajaile neid lohakusi, mis on tehtud meie vanade kultuurimeistrite puhul (A. Läte, A. Kapp, M. Lüdig, J. Simm ja veel paljud head kunstnikud, näitlejad, kirjanikud).

Arvan, et nii televisioon, kino ja raadio kui ka igasugused plaadistajad ning lindistajad peavad endale kasvatama laialdasemalt uut kaadrit, kellel oleks silma, kõrva, head maitset ja rohkesti head tahet ning värsket operatiivsust.

Ega kerge muusika propageerimine ole ainult «tõsisem» ülesanne. Võiks kergelt ka tõsisemat muusikat katsuda propageerida.

Otse sunduslik on kõikide loovate inimeste sidumine kunsti propageerivate asutustega.

Oleks täiesti mõeldav mõne kinotaolise ruumi (või täiesti uue sellekohase aula) sisustamine muusikat demonstreerivaks kontserdisaaliks, kus varem väljakuulutatud kava järgi demonstreeritaks kogu päev maa-

ilma paremaid helindeid ning interpreete. Kava on võimalik koostada ka üksikute koolikursuste kohaselt. Ja peale selle on veel sada muud võimalust.»

Missuguses suunas peaks RAM praegu arenema, kas peaks olema suuri muutusi koosseisu ja repertuaari osas? Milline on perspektiiv?

«Suuri muudatusi koosseisus ei tohi kunagi korraga teha. Kuid mõõdukas koosseisude parandamine konkursi alusel peab alaliselt päevakorral olema. Sellel sügisel on nii lauljate kui ka solistide konkurss. Üldine suund: iga üksiku laulja võimete arendamine, tema «kasuteguri koefitsiendi» suurendamine. Repertuaaris teame oma rohkeid lünki. Arvan, et meie koori esinemise vormi ühtlustamine teiste Nõukogude Liidu kooridega võimaldab edaspidi märksa rikkalikumalt repertuaari näidata.

On lünki vennasvabariikide kaasaegsete laulude osas. On tellimusi antud Nõukogude Liidu suurheliloojatele. Paljudes kohtades aga puuduvad üldse meeskoorid, seetõttu on vastava repertuaari saamine võimatu. On lünki vanas klassikas. Ka rahvaste laulude osa vajab täiendamist. Samuti on meie oma vanameistrite laulude hulgas mõndagi, mis vääriks esitamist.»

Kui suur on RAM-i repertuaar?

«518. Sellest arvust piisab 35—40 iseseisvaks kontserdiks, s. o. viibigem kuu ja kümme päeva järjest RAM-i kontserdil ja iga päev on erinev kava.»

Kas Gustav Ernesaksal oleks esteetilise kasvatustöö tõhustamiseks ettepanekuid Kommunistlikule Noorsooühingule? Milliseid soove on heliloojal vabariigi komsomoliorganisatsioonidele üldse?

«On. Osa ettepanekuid leiate tänastest vastustest. Lubage aga kunagi hiljem sellele huvitavale küsimusele mõelda ja siis veel kord sõna võtta.»

Minule esitamata küsimuste vastamine ja mõningaid soove

Kas meil on kooride ühingut vaja?

«Siiski on. Hästi ja õigesti organiseeritud ühing võiks meie kooride ja nende juhtide taseme tõstmiseks palju teha.»

Kas igal heliloojal peaks olema ka oma koor ja orkester?

«Oi, kuidas peaks.»

Mis peaks toimuma juba lähemal ajal?

... Kõikides ajalehtedes luuakse proportsioon spordi ja kultuuriküsimuste käsitlemisel.

... Tallinnas luuakse suur 140—160-liikmeline esinduslik segakoor, kuhu on koondunud meie kodulinna silmapaistvamate võimetega koorilauljad. (Selle lõigu avaldamisest peale peavad kõik Tallinna segakoorid mind koorilaulu vaenlaseks.)

Mida peate õnneks?

«Töötada sellel alal, mida harrastaks ka vabal ajal.»

Mai, 1962.

Evald Okas

Milline oli Evald Okka kunstnikutee algus? Milline oli esimene töö? Kes oli tema esimene õpetaja? Millega Evald Okas tegeleb peale loomingu, missugused on tema eriharrastused? Kuidas kunstnik töötab, millistel aegadel, kas tal on korraga käsil mitu tööd? Missugustel kunstialadel ja millistes liikides on Evald Okas loonud? Kui suur võiks olla tema tööde arv? Kas Evald Okas on osa võtnud rahvusvahelistest näitustest? Kes kaasaja nõukogude kunstnikest on avaldanud Evald Okkale kõige sügavamat muljet? Millist muusikat kunstnik armastab, kes on tema lemmikheliloojad ning lemmikkirjanikud? Kas Evald Okas oli lähemalt tuttav Eduard Viiraltiga? Millistes maades on kunstnik rännanud, milline loominguline reis on olnud kõige viljakam? Kas Evald Okas võiks tutvustada oma ateljeed?

Nende küsimuste all on kokku võetud paljude lugejate erinevalt sõnastatud kirjad, mis puudutavad Evald Okka isikut, tema loomingut ja autobiograafiat.

Vastamist alustas kunstnik küsimuste rodu lõpust, s. t. ateljee tutvustamisest.

●

«Ateljee on nagu osa kunstnikust, see on nagu «kunstiköök», kus küpsevad teosed. Siin valmivad tööd, otsivad väljendusvormi kunstniku tunded ning mõtted, mis on kogutud ümbritsevast elust.

Juba varases nooruses oli mul teatav aukartus sellise «kunstiköögi» vastu. Ei oskagi enam täpselt meenutada päeva, millal niisugune huvi tärkas. Tean, et külastasin Tallinna draamastuudios lasteetendusi ning muinasjutuliste sündmuste kõrval köitis mind tugevasti lavadekoratsioon. Isa töötas «Massoprodukti» mööblivabrikus tislerina ning meie kitsas, vabrikule kuuluvas elutoas ehitasin poisikesena mängunäitelava ja maalisin dekoratsioone.

Muide, aastaid hiljem, kunstikooli päevil, kui töötasin draamateatris dekoraatori abina, ärkas taas huvi näitekunsti vastu. Tahtsin hakata isegi näitlejaks. Oli võrdlemisi ülev tunne statistina kaasa mängida Aleksis Kivi «Seitsmes vennas» ja veel mõnes teiseski draamateatri lavastuses. Kuid kaugemale ma ei jõudnud, sest kujutav kunst tõmbas rohkem.

Minu esimese trükis avaldatud töö nimetus oli «Kleini Kutt õnnepõrgus».

1929. aasta sügisel, mil õppisin Nõmme algkoolis, tegi joonistusõpetaja mulle ettepaneku joonistada mõned karikatuurid «Nõmme Teataja» satiirinurga jaoks. Mainitud pealkirja all nad siis ilmusidki. Tõsisem huvi kunsti vastu leidis äratust palju hiljem, siis, kui õppisin Tallinna Reaalkoolis, kus kunstnikud L. Oskar ja R. Nyman soovitasid mul astuda kunstikooli. Nii juhtuski, et ühel päeval seisin Riigi Kunsttööstuskooli dekoratiivosakonna õpilaste nimekirjas. Oma esimestest õpetajatest mõtlen alati sügava lugupidamisega Roman Nymanile, August Jansenile ja prof. V. Mellikule. Rääkides suurtest eeskujudest tuleb meenutada Kristjan Rauda, Ants Laikmaad ning Jaan Koorti.

Eks omajagu aidanud hiljem kaasa ka vahetud kokkupuuted nimekate meistritega. Meenub Eduard Viiralt.

Teda kohtasin 1939. aastal. Ta oli Pariisist kodumaale tagasi pöördunud. Mu esimene kohtumine Viiraltiga ei toimunud loomingulises liinis. Nimelt valmistas minu isa Viiraltile pildiraame. Nii tutvusin minagi suure kunstnikuga. Mitmel korral näitasin E. Viiraltile oma kavandeid, joonistusi ja visandeid. E. Viiralt, kes üldiselt oli sõnakehv, andis minu töödele heatahtliku hinnangu. See oli minule kui noorele kunstiõpilasele suureks ergutuseks. Huviga jälgisin E. Viiralti loomingut. Imetlesin tema virtuooslikku joonistamisoskust, tema meisterlikkust graafiliste tehnikate valdamisel.

Kuid oma ateljee — see oli minu unistuseks pikki aastaid. Esimese tõelise ateljee sain 1944. aastal Kunstihoonesse. Olin siis rindeteedelt kodulinna tagasi saabunud.

Mida siis kujutab minu ateljee endast praegu? Püüan seletada! Esimesel pilgul võib kõrvalseisjale näida, et siin valitseb suur paabeli segadus. Kõik on segi paisatud. Kuid selles segaduses valitseb kindel süsteem. Iga asi on siin oma kohal, leian kergesti, kus värv, pintsel, kavand, visand või rekvisiit asub.

Siin on ka ateljee varustus — molbertid, värvikastid, lõuendid, värvid ja poodiumid. Loomulikult on siin ka teosed, looming. Päevast päeva töötades nende hulk kasvab.

Töö ateljees olen ma planeerinud päevasele ajale. Kõige viljakamad on varased hommikutunnid. Olen püüdnud oma tööd võimalikult süstematiseerida. Kui näiteks alustan mõne teema lahendamist, siis ei asu ma enne selle kallale, kui olen mõttes kõik üksikasjadeni läbi seedinud. Kui pilt on peas küpsenud, asun selle «kirjapanemisele».

Mõnikord on korraga teoksil ka mitu tööd. Mõned

jätan teatavaks ajaks seisma. On silm ja mõte puhanud, astun oma kompositsiooni tegelastega uuesti kontakti. On ka töid, mis valmivad kiiresti, eriti siis, kui teose ideeline lahendus on leitud. See on kehtiv peamiselt reisimuljetel loodud tööde kohta.

Milliste kunstiliikidega ma oma ateljees tegelen? Küsimusele oleks hõlpsam läheneda sellest küljest, milliste liikidega ma pole tegelnud. Väga paljudele kunstnikunatuuridele (ka mulle) on omane püüd väljenduda paljudes liikides ja erinevates tehnikates. Igal kunstiliigil on oma võlu ja ahvatlus, mis kutsub katsetama ning looma. On mõtteid ja loomingulisi kavatsusi, mida tahad lahendada näiteks monumentaalmaali vormis, on ideid, mida tahad väljendada graafilises laadis, on tundeid ja mõtteid, mille väljendamiseks leiad kõige kohasema olevat lüürilise akvarellitehnika, jõulise õli- või freskotehnika jne.

Kutsumusest ja väljendusvajadusest olengi siis jõudumööda püüdnud tegelda paljude kunstialadega ja erinevate tehnikatega. Tööde hulk ateljees loomulikult kasvab. Osa neist rändab välja — muist leiavad endale koha inimeste kodudes, asutuste seintel ja muuseumides, muist näitustel. (Minu teoseid on eksponeeritud näitustel peale kodumaa ka Hiina Rahvavabariigis, Tšehhoslovakkias, Rumeenias, Poolas, Soomes, Inglismaal, Prantsusmaal, Kuubas, Austraalias jm.)

Siinkohal meenub mulle malesuurmeister Paul Keres. Talt küsiti: «Mitu partiid olete oma elus mänginud?» Suurmeister olevat vastanud küsimusega: «Kas te teate öelda, mitu kotletti te elus olete söönud?»

Ei taha matkida Paul Kerest ja vastaksin nii: tehtud tööde hulk peaks küündima õige mitmesse tuhandesse.

Mis ma siis veel oma ateljees teen? Et tabada luge-

jate küsimusi, ütleksin nii: «Loen meeleldi Tammsaare, Kivi, Aleksei Tolstoi, Hemingway ja Haanpää raamatuid, kuulan Sibeliust, Glinkat, Beethovenit, Puccinit, Mozartit ja Francki. Uurin ka tehnilist kirjandust. On huvi televisiooni, autoasjanduse ning kosmoselennu üksikasjade vastu.

Millal ma ateljees ei viibi?

Kui olen seotud pedagoogiliste ülesannetega kunstiinstituudis, kui käisin Soomes, Hollandis, Belgias, Luksemburgis, Itaalias ja Prantsusmaal. Olen külastanud ka peaaegu kõiki vennasvabariike. Sügavat muljet on mulle nõukogude kunstnikest avaldanud Deneika varasemad maaliteosed, samuti ka B. Prorokovi graafika. Tugeva elamuse andis Itaalia, unustamatu on ka Pariis oma kontrastiderikka elu ja kunstiväärtustega.

Oma ateljees ei viibi ma veel ka siis, kui kalal käin. Kuid kurvastuseks pean märkima, et kalamehekirg annab viimasel ajal järele. Miks? Saak on nigel. Kas on kala kavalamaks läinud või olen püügitehnikas maha jäänud, ei tea.

Passiivse kalastamise asemel on nüüd jalutamine.

Ateljeest lahkun veel konsultatsioonideks, kunstinäituste žüriide koosolekuteks, kohtumisteks ja esinemisteks.

Erutavad on kokkusaamised isetegevuslike kunstnikega. Nende ind ja entusiasm on imetlusväärne.»

●

Keda noortest kunstnikest peab Evald Okas lootustandvamateks? Mis meie vabariigi noortes kunstnikes kõige rohkem rõõmustab? Mis kurvastab?

«Meie noorte kunstnike probleem on viimasel ajal olnud üsna aktuaalne. Ja praegu laululava ruumides toimuv noorte kunstnike teoste näitus tõstab noorte loomingu küsimuse veel kord esile.

Meie noorte kunstnike hulgas on kahtlemata palju silmapaistvaid andekaid inimesi, nagu H. Laretei, H. Eelmaa, N. Kormašov, V. Ohakas ja veel rida teisi, kes vaatamata mõningatele vääratustele eeldavad meie noorte kunstiloomingule väärtuslikku lisa. Meie noorte hulgas on häid koloriste, on tugevaid joonistajaid. Nagu praegune näitus siiski tunnistab, ei lähtu mõned meie noored kunstis natuuriväärtustest, vaid lasevad endid mõjutada realismile võõrastest kallakutest. Tihti tehakse seda ilmselt vähese kriitikaga. Mõni on toonud näitusele kõik tööd, millega on viimasel ajal katsetanud, tegemata ise nõudlikku valikut. Jääb mulje, nagu kulgeks noorte kunstnike areng kohati isevooluteed. Arvan, et kunstiteadlased peaksid printsipiaalse kriitikaga suunama noori kunstnikke õigele teele. Pole kahtlust, et noored püüdlevad oma loomingu kaudu nende suurte ülesannete täitmisele, mis on seotud uue ühiskonna ehitamisega. Kurvastab aga see, et sagedasti ei leidu noortel kunstnikel küllalt meisterlikkust oma ideeliste kavatsuste kehastamiseks. Ei osata veel vajalikul määral oma talenti rakendada. Seetõttu esineb mõnikord lihtsalt väliste, vormialaste, laenatud võtetega vigurdamist, mis millegagi end ei õigusta ja viivad irdumisele teose sisust.»

Kuidas rahuldab joonistamise õpetamine meie üldhariduslikes koolides? Mida tuleks seal veel teha?

«Pean vastama otseselt: ei rahulda! Ei ole veel kõikjal professionaalse ettevalmistusega õpetajaid. Tõsi küll, mõndagi on juba tehtud. Näiteks on paljudes koolides asutatud kunstiringid ja -klassid. See on kahtlemata tervitatav nähtus. Selle kaudu on õpilastel võimalik oma kunstihuvisid edasi arendada ning omandada oskusi, tutvuda ka kunsti tehnoloogiliste küsimustega ja ka üldiste kunstiprobleemidega. Suurt abi võiks selliste ringide töös anda sagedasemad loomingulised kohtumised professionaalsete kunstnikega. Kunstiringide tööle osutaksid palju praktilist abi Riikliku Kunstiinstituudi üliõpilased, võttes ringid oma šefluse alla.»

Kas kunstinädal ja selle üritused on aastate jooksul täitnud oma ülesande kunsti propageerimisel? Mida sel alal võiks veel teha?

«Kunstinädala ürituste arv ja avaldusvormid on viimaste aastate jooksul kahtlemata kasvanud ja huvi nende ürituste vastu on samuti laienenud. Kahjuks kipuvad meil aga taolised üritused liiga «hooajaliseks» jääma.

Tahaksin märkida ka seda, et kunstinädala puhul tehtud propaganda maitsetuste vastu kunstis ei ole kahjuks veel praktilisi tulemusi andnud. Ikka leidub maitsetuid tarbeesemeid. Niikaua kui püsivad meie kaubandusvõrgus müügil taolised «kunstiesemed», ei saa veel juttu olla rahva esteetilisest kasvatamisest.»

Millisel kunstialal on vabariigis praegu kõige suuremad puudujäägid?

«Arvan, et just monumentaalkunsti alal. Sellest on palju kirjutatud, on võetud sõna kongressidel ja koosolekutel. Kuid asi ei ole paigast nihkunud ja see vähene, mis on tehtud, ei ole veel rahuldav. Monumentaalmaali kasutamine on meil üldiselt unarusse jäetud. Koolimajad, raudteejaamad, võimlad, kohvikud, sööklad ja teised asutused annaksid häid võimalusi, et ellu äratada monumentaalmaali. Kui olukord sellisena püsib, võib monumentaalmaal meie sisearhitektuuris tagaplaanile jääda.»

Kas kunstielu arendamisele vabariigis saaks senisest rohkem kaasa aidata ka leninlik komsomol? Kuidas tuleks tugevdada sidemeid Eesti Nõukogude Kunstnike Liidu ja ELKNÜ vahel?

«Kommunistlikud noored on kõigil elualadel ilmutanud suurt entusiasmi ja energiat eesrindlike ideede ning kavatsuste elluviimisel. Paljud meie noored kunstnikud kuuluvad komsomoli. Juba nende innustamisel ja organiseerimisel võiks toimuda palju rohkem kunstialaseid kohtumisi ja kunstinäitusi, kus oleks eksponeeritud töid, mis käsitlevad komsomoli osa kommunistliku ühiskonna ehitamisel.»

Mida peate õnneks? Millist negatiivset nähtust või igandit vihkate kõige rohkem?

«Minu arvates on õnn elada rahus ja võidelda rahu eest. Õnn on elada meie kangelaslikul epohhil, mil nõu-

kogude rahvas ehitab kommunistlikku ühiskonda. Kunstnikule on õnn luua rahvale ja olla rahva poolt armastatud. Õnn on kunstnikul elada kosmose vallutamise sajandil, mis avab ühtlasi uue, seni käsitlemata ainevalla ka kunstnikule.

Negatiivseks nähtuseks pean tööpõlgust, tööst kõrvalehiilimist ja elamist teiste nahal kui kodanlikust ühiskonnast pärinenud ilget igandit. Igandite valdkonda kuulub kahtlemata ka alkoholi tarvitamine, mis loob alged k õ i g i l e pahedele.

Mis takistab Teie arvates mõnedel meie noortel leidmast „oma punkti" elus?

«Tuleb mõelda sellele, kuidas olla ühiskonnale kasulikum. Kõik muu, mis on vajalik isiklikuks õnneks ja eduks, tuleb siis iseenesest. Arvan, et selles peitubki põhjus, miks mõni noor kohtab oma teel üksnes takistusi, ja nagu öeldakse — «ei oska oma õnne näha».

Kas meie loomingulised liidud saaksid tõhusamalt kaasa aidata noorsoo kommunistlikule kasvatamisele?

«Kahtlemata saavad ja peavad saama. Kunstnike looming teenindab samu kasvatuslikke eesmärke, püüab kunstivahendite abil edasi anda kõike väärtuslikku ja eesrindlikku, mis on seoses meie edasiliikumisega kommunismile. Kui meie kunstnike loomingus on suudetud edasi anda neid suuri mõtteid ja kangelastegusid ning kui need on kehastatud meisterlikus vormis, kahtlemata on siis kunstnike loomingul sügav mõju noorsoo kommunistlikul kasvatamisel.»

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

Millisena teie kujutate kunstniku tööd ja kunstniku osa kommunismi ajal?

«Ka kommunismi ajal jääb kunstnikule rahva paremate püüdluste kujutamisel ja esteetilisel kasvatamisel tähtis ühiskondlik positsioon. Ei kao ka ajaloomaal, kus kunstnikul on võimalus näidata inimsoo väljajõudmist kommunismiajastusse, kus on kadunud õigusetus ja rõhumine, kus ei tunta enam hävitussõdade ohtu ega muid sotsiaalseid hädasid.

Kokkuvõttes tahaksin lisada veel niipalju, et meie noortes kunstnikes tahaksin senisest veelgi rohkem näha vaimustust ja loomingutuld. Veel tahaksin puudutada üht teist mõtet. On läinud minevikku omaaegne kunstifilosoofia, millega armastasid targutada reaktsioonilised kunstifilosoofid, kes nägid kunstnikus mingit ilupreestrit, kes peab seisma elust eemal. Kunstniku boheemitsemist peeti vooruseks. Kiideti kunstniku sisemist aktiivsust välise passiivsuse nimel. Teiste sõnadega, nähti asja nii, et kunstnikul oli liiga palju mõtteid ja tundeid, et neist midagi nähtavaks teha. Laiskust ja küündimatust oli kerge seletada «suure sisemise aktiivsusega», mis takistas tööd. Meie päevil selline jutt aga enam paika ei pea. Meie aeg nõuab kunstnikult igakülgset aktiivsust, elu sügavat nägemist ja selle kujutamist meisterlikus vormis.

Juuni, 1962.

Ants Lauter

S a a t e k s.

Kui ma esitatud küsimuste pika rea olin läbi lugenud, siis tuli meelde Piibelehe fraas «Pisuhännast»: «Küsida ju võite, aga ma ei tea, kas oskan kosta.» Ja selle kostmisega on tõesti täbar lugu. Et kõigile pärimistele asjakohaselt vastata, peaksin olema omamoodi «polüglott» kunsti ja kultuuri alal. Neist võimetest olen aga kahjuks kaugel. Püüan siis alljärgnevas toetuda mõtetele ja neist siginenud väga subjektiivsetele arusaamadele, mis ümbritsev elukihk — ja mina selle sees — minus on tekitanud.

Mis on kutsumus? Milles avaldub näitlejakutsumus? Millal ja kuidas avaldus see Teil?

«Kui keegi vabatahtlikult asub mingi raske ülesande täitmisele, pühendades sellele kogu oma tahte ja võimed, või tungleb iga hinna eest mingile elukutsele, tundes, et ta on võimeline selles saavutama silmapaistvat, omapärast, uut ja senist ületavat, siis nimetaksin sellist tungi (aga tingimata otse tungi) kutsumuslikuks.

Küllap näitlejakutsumusega on samuti. Kooliharidus suunas mind äriametnikuks või raamatupidajaks. Alga-

sin vabrikukontoris 25-rublase kuupalgaga. Kahe aasta pärast sain 65 rubla kuus ja mulle tõotati «karjääri». Aga sain paaris isetegevusringis «näitemängu tegemisest» maigu suhu ja esimesel võimalusel (see on pikem lugu) võtsin «Estonia» pakkumise vastu ning läksin teatrisse 35-rublase kuupalga peale. Sõbrad ütlesid, et ma olevat napakas. Isa vandus kurja ja ema palus jumalat, et see poisile mõistuse tagasi annaks. Aga võta seda mõistust, kui poisil on «tung»! Kas see oli mul kutsumuslik tung, ei tea ise öelda. Aga seda tungi olen edasi tundnud nüüd juba peaaegu 50 aastat.»

Milliseid omadusi Te näeksite ideaalses näitlejas?

«Gustav Ernesaks ütles, et meeskoorilaulja peab olema tingimata mees. Näitlejakutse puhul tulevad arvesse ka naised. Naisnäitlejaid sigineb isegi märgatavalt rohkem kui meesnäitlejaid. Keskmist võttes räägitakse, et naised oskavat paremini teeselda ja neil olevat selleks otse kalduvus. Olgu sellega nüüd elus kuidas on, aga teatrilaval teesklusega kaugele ei jõua. Seal nõutakse näitlejalt orgaanilist elu. See tähendab, et näitlejal tuleb püüda oma lavakujus elavat elu t õ e s t i elada. Ainult selle vahega, et kui laval tuleb surra, siis osata nii palju eluvaimu endale sisse jätta, et pärast, kui stseen on läbi, suudaks jälle ellu ärgata. Muidu oleks surmaosade peale vaja liiga palju näitlejaid.

Ideaalne näitleja? Ideaalsus näitlejas algab minu arust sellest, kui ta ise ei tunne ega mõtle, et ta ideaalne on, vaid seab endale eesmärgiks saada nii ideaalseks, kui ta vähegi suudab. Tõesti andekas ei ole mitte see näitleja, kellel on paljas näitlemisanne, vaid see, kes peab oma kutsumuseks seda annet kasvatada ja arendada. Ja kui

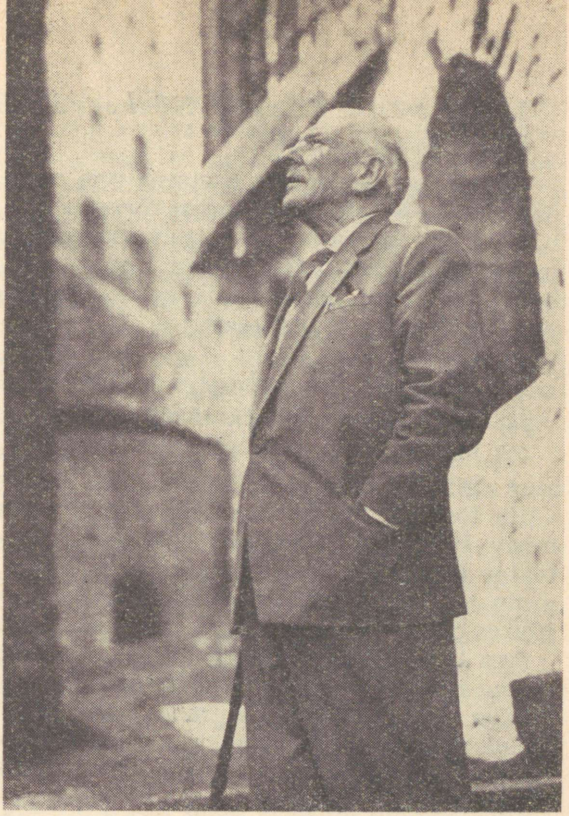

ta visa tööga jõuab niikaugele, et oskab elu õigesti näha ja kuulda ning ümberkehastununa kunstipärasesse lavakujusse selle elu kohta o m a huvitava ja tunnetusliku väärtusega sõna öelda, siis läheneb ta sellele näitlejaisiksusele, kelleks ma tahaksin veel saada, kui ma paarkolmkümmend aastat noorem oleksin.»

Millist teatrit Te peate Nõukogude Liidus kõige huvitavamaks?

«Küsimuse peaks vist asetama (või nagu nüüd sageli öeldakse — «tõstatama») mõnevõrra teisiti. Millist minu nähtud teatrit ma pean kõige huvitavamaks? Režii vaimukuse poolest Obrastsovi nukuteatrit Moskvas, komöödiateatrit Leningradis, aga näitlejameisterlikkuse poolest Moskva Kunstiteatrit.»

Kuidas rahuldab vabariigi teatrinäitlejate järelkasv üldse ja personaalselt?

«Hakkab rahuldama! «Panso noorte» esimesest lennust sigineb kindlasti näitlejaisiksusi. Kedagi neist eraldi välja tõsta on veel vara. Võib tekkida veel «muundumisi». Head tööd noortega tehakse «Ugala» juures. See teater kindlustab ennast järelpõlvega ise ja teeb seda minu arvates hästi. Vanemate näitlejate väikese arvu juures paistavad seal noored juba praegu soodsalt silma.

Aga ka Eesti NSV Teatriühingu uue ürituse varal — kolme-neljaaastase lavakunstistuudio näol Tallinnas ja Tartus peaks tulema lisa meie näitlejaperele. Esimese õppeaasta järgi otsustades «koidab» sealt mõningat verevärskendust isegi operetile. Opereti osas on aga see küsimus eriti «dünaamiline».

Noorte lauljatega on meil vist lugu mõnevõrra halvem. Mulle paistab, et laulupedagoogide hulgas on neid, kes teevad hääleseade ja laulmise ümber ka müstikat, kasvatavad noortest mingeid salapäraseid triiphoonetaimi, kes praktilise teatritöö tuulepuhanguid ei talu. Rääkimata teadmistest ja kogemustest, et laulja hääl on vahend muusikalise l a v a k u j u loomiseks mitte ainult kõrgemate ja madalamate nootide, vaid ka häälevärvide

rikkaliku skaala abil. Nii kulub noortel lauljatel teatrisse tulles pikk aeg kohkumisteks, otsast peale hakkamiseks ja arusaamiseks, et lavakuju voolimiseks tuleb kõigepealt lahti saada põlvest kõveratest jalgadest ja ristis kätest rinnal. Need hoiakud on kohased vahest siis, kui enam üldse häält ei tehta. Aga tore on see, et viimastel aastatel on meil kõigest hoolimata esile kerkinud kenake kimp noori ooperiartiste, kes lootusrikkalt lubavad rääkida toekast järelkasvust meie suurtele ooperituusadele. «Vanemuise» ooper õieti noorte ja nooremate õlul püsibki. Ja kui «Estonia» ooperist räägitakse, siis lausutakse päris tunnustavalt: Padrik, Krumm, Jaakson, Solovjova, Karask... ahaa! Jaa-ah!»

Mida arvate vajadusest noorsooteatri või pealinna teise draamateatri järele?

«Pealinna teine draamateater peakski olema just noorsooteater — tugev, täis nooruslikku vaimu, otsingute rahutust ja ideeliselt ründav teater.

Me räägime palju noortest, nende kasvatamisest, «lõnguslusest», vaba aja veetmisest, noorte vaimsete huvide rahuldamisest, põnevatele päevaküsimustele vastamisest jne. jne., aga ei tule toime ühe nii vajaliku ja nagu iseenesestmõistetava, otse möödapääsmatult nõutava asutuse organiseerimisega, nagu seda on noorsooteater.

Selle teatri koormus ja tegevuse ulatus üle kogu vabariigi võiks olla ülisuur. Ja ülisuured ka selle tegevuse tulemused.» [1]

[1] Noorsooteater asutati 1965. aastal. Peanäitejuht V. Panso.

Millises suunas peaks arenema Tallinna V. Kingissepa nimeline Draamateater?

«Selle küsimuse esitamise juures arvestatakse ilmselt seda, et ma ei ole oma «isiklikku arvamust» veel ära andnud. Mis siis ikka!

Üks Moskva teatrikriitik nimetas Tallinna Draamateatrit teatraalseks teatriks. See oli vist viimase dekaadi päevil. Kui Draamateatri pale vahepeal ei ole muutunud, siis on ta nüüd akadeemiline ehk eeskujuliku teatraalsusega teater. Kas ta on seda? Inglased ütlevad mõne asja kohta «fifty-fifty». See tähendab umbes — patuga pooleks. Aga mulle paistab, et Draamateater patustab vahel isegi enam kui pooleks. Ta häda on näitlejate kollektiivi ülikirju koosseis «kunstinäitajate» kõigis lahtrites. Pateetilise kõrgepinge näitlejast kuni halluse lihtsuseni. Käristatakse tundmusi narmasteks (nagu ütles «vana Willem») ja sealsamas pannakse nad avamata pakina riiulile.

Aga sealsamas haaratakse taevast äkki ka sädelevaid tähti ja heidetakse neid kerge liigutusega saali. Tõepoolest, selles teatris istudes on mul näitlemise suhtes mõnikord olnud tundmus, nagu istuksin «vanas Estonias», kus olid Pinna ja Altermann, Willmer ja Netty Pinna, Kurnim ja Sällik, Rantanen ja Betty Kuuskman — suurte talentide võimas, kirev kimp —, aga harmoonilist «buketti» sageli ei olnud.

Ega etenduses tarvitsegi olla hulganisti näitlejaid, kellele partner näib olevat tühi õhk. Eriti veel, kui ta on noor — see pagana partner. Jätkub kahest, kolmest, mõnikord isegi ühest säärasest «monoloogsest» näitlejast etenduses ja ansamblikunstil (aga see kõlbab ka heale teatraalsele teatrile, nagu seda põhiliselt on Draa-

mateater) on nagu vanal freskol plekid, augud ja mõrad sees.

Aga see h e a teatraalsus ise? See on see, millest Stanislavski unistas. Ja nagu ta ise kuskil tunnistas, ei saanudki ta seda oma teatris kätte. Peale iseenda. Ilmar Tammuril kui näitejuhil paistab olevat tung ja ka eeldused hea teatraalsuse poole. Aga ta paiskab vahel segi teatraalsuse ja plakatluse. See juhtub tal siis, kui ta oma kunstnikuvaistu vähem usaldab kui oma intellekti. Siis hakkab ta lavastusse pookeid tegema, mis aga alati mitšuurinlikult välja ei kuku. Minu arust peaksid Ilmar Tammur ja Voldemar Panso sagedamini käed kokku lööma. Draamateatri teatraalsuse headusele tuleks see veel aina kasuks.»

Missugusel kujul sooviksite näha retsensioone ning ülevaateid lavastuste kohta ajakirjanduses?

«Peaks ilmuma palju rohkem ja huvitavamaid teateid juba lavastuste ettevalmistamise ajal.»

Ja arvustused!

«Arvustus on hea, kui ta on konkreetne. Näitleja tahab kindlate näidete varal teada, mis on ta esinemises hea, mis halb, millised korduvad puudused, millised tavalised «õnnestumised» ta esinemist saadavad. Näitejuht ja töökaaslased võivad mõnegi puudusega harjuda. Hea arvustaja aga võib tõhusalt mõjutada näitleja arengut. Mulle on alatiseks meelde jäänud Karl Menningi teatriarvustused. Nad ei olnud iialgi pikad. Paari-kolme reaga tabas ta kujukalt ja vaimukalt peamist näitleja esituses või lavastuses.

Olulised on perioodilised ülevaated, kokkuvõtted iga

teatri töö kohta ning kindlasti hooaja töö analüüs. Eraldi oleks aga huvitav lugeda analüüse ka üksikute lavastuste, kunstnike ja näitlejate loomingust, nende arengust, uuest ja vanast, saavutustest ja stampidest nende töös.»

Millised oleksid kaasaegse ooperi ja opereti arenguperspektiivid?

«Sellele küsimusele jään vastuse võlgu. Seda peavad arutama kompetentsed inimesed muusikute ja muusikateadlaste perest. Arglikult julgeksin avaldada soovi, et ooperis head lauljad-näitlejad ülekaalus oleksid. «Estonia» operetil tuleks aga kiiresti ja resoluutselt selg pöörata kodanlusaegse opereti kunstliku elevusega mängitsemisele ja trafaretsetele operetlikele võtetele ning stampidele, nagu me neid oleme võinud tähele panna viimastel aastatel Kalmani operettide lavastustes. Tuleb lähtuda sellest, et me nimetame operetti ikka ka teise nimega — muusikaline komöödia.»

Kuidas saaks näitlejate vahendusel tõhustada deklamatsioonikunsti osa?

«Kõik head deklamaatorid ei tarvitse veel olla ka head näitlejad. Kuid kõik head näitlejad peaksid olema head deklamaatorid. Selles see häda ongi, et meie headest näitlejatest ainult mõni üksik võtab vaevaks tegelda ka deklamatsiooniga. Deklamatsioonikunst peaks saama meil palju populaarsemaks, palju nõutavamaks. Aga ta populaarsus kasvaks siis, kui teda hakataks harrastama massilisemalt ja väga hästi.

Õige hääldamise, rõhutamise, loogilise, hea ettekandega lugemise õpetamine peaks aga algama juba koolides. Otse kategooriliselt nõutav peaks see aga olema

pedagoogilistes instituutides ja ülikoolides. Ja näitlejad peaksid vist hästi suutma selles suures tänuväärses töös abimeesteks olla.»

Millise hinnangu annate meie noorte heliloojate (Tamberg, Koha, Pärt jt.) loomingule?

«Muusikaarmastajana, mitte tundjana, tahaksin ka selle küsimuse kohta siiski pelglikult ja väga subjektiivselt soove avaldada.

See nn. «moodne» muusikakeel on muusikaliselt lihtsameelsele kõrvale ja meelele uudne ja huvitav, aga ühtlasi keeruline ja kohati ka kriiskav. Ja siis tekib minusuguses kuulajas ikka häiriv mõte: miks see helilooja kujutab elust peamiselt vastandite võitlust ja pealegi igas aspektis nii «hambad risti» vormis? Kas meie nooremate heliloojate muusikas ei kuuldu siin ja seal mõningat edvistamist vormiga ja oma moodsuse allakriipsutamist liigse dissonantsusega?

Nõukogude Eesti heliloomingu hea kõla ulatub kaugele vabariigi piiride taha. Meie noortel komponistidel on eeskujusid ja materjali järelemõtlemiseks, millest see hea kõla on tekkinud. Meie ootame, et nad sellele heale kõlale omalt poolt veel jõudu lisavad.»

Mida Te arvate meie noorte kunstnike järelkasvust?

«Käisin noorte kunstnike tööde näitusel laululava paviljonis. Meel jäi päris kurvaks. Mõne teose ees seistes ei usaldanud ma oma silmi ja tundsin taibupuudust. Ma ei osanud mõelda, kelle meeltele ja tunnetele seal mõni teos oli määratud. Süda ei andnud rahu, läksin teist korda. Oli pühapäev. Näitusel oli arvukalt külasta-

jaid. Ka noori. Nad naersid, naljatasid ja lõkerdasid. Vaatasin siis EPA üliõpilasi ühel maalil. Sünged, mornid, vihased, tülpinud näod. Vaatasin pilte kaluritega, kolhoosipidu, noori tööl — aina surmtõsised, ebalahked näod. Milline kontrast tõsielu ja selle kujutamise vahel noorte tehtud kunstis! Noorte kunstnike näituse külastajate näod õhetavad tervisest ja elurõõmust, paljudel piltidel aga olid näod rohelised, sinised, mudakollased, haiglased. Üks noor skulptor oli voolinud kena tütarlapse pea. Aga siis värvinud selle üleni lillaks. Miks? Mida see peab ütlema originaali kohta? Ühe maali alla oli kirjutatud: «Mets.» Seda vaadates tekkis tahtmine hüüda: «Kunstnik, minge õige metsa, vaadake ringi ja nähke looduse vormide ja värvide tohutut rikkust, mahedat kirevust ja otse nagu elusa olendi hingamist. Milline tibatillukenegi osa sellest on Teie maalis?»

Selles laadis võiks veel palju ja paljude kohta kõnelda. See näitab, et näituse oleks pidanud enne tublisti «läbi tuulama». Ei tea, kuhu need tuulajad jäid? Sest paistab, et mitte kõigil noortel kunstnikel, nii vanad kui nad ka on, ei ole selget vahetegemist tera ja kõlka vahel.

Ja ometi on ühel ja samal autoril sama kõlka kõrval tuumakas tera. Mõnel mitu ja mitmest liigist. Palju rangem teoste valik oleks lasknud näituse tõusta meeldejäävaks sündmuseks. Valdur Ohakas, Rein Raamat, Olev Subbi, Edgar Valter, Kaljo Polli, Ellen Polli, Ivar Tõnurist... ja neid on teisigi, kelle mõne töö ette jääd seisma ja ütled päris suure rõõmuga: «Meie noored! Ahaa! Neil on lopsakust, neil on paatost, neil on kujutlust, neil on romantikat, värvirikkust, omapära ja palju head!»

Noorus tormitseb, otsib ja on täis revolutsioonilist

vaimu. Mis siis! Tuult tiibadesse! Aga meelehärmi tekitab, kui sealsamas kõrval näed abitut sumpamist mingites lääneaurudega soodes.»

Millist osa on sport etendanud Teie enda elus? Missuguseid harrastusi peale näitekunsti on Teil veel olnud?

«Ütlen kohe, et ma olen «rahvusvaheline» jalgpallimees. Mängisin omal ajal Helsingis «Estonia» meeskonna kesktormajana Kansallisteatteri meeskonna vastu. Soomlastel oli meeskonnas oma pool tosinat Unonimelist. Üks neist — Uno Palo — oli 11-sekundiline saja meetri mees. Aga sellest hoolimata olid Soome lehed teisel päeval pärast matši sunnitud kirjutama, et «Unot hävisivät». Loodan, et see ütleb kõik.

Ma ei tea, kas tõstmine, maadlemine ja poksimine peaksid olema näitleja spordiharrastuste hulgas. Aga see võiks teine kergejõustikuala peaks olema küll iga näitleja repertuaaris. Isiklikult olen püüdnud harrastada jooksu. Seda saab varieerimistega toimetada ka kohapeal. Ilmtingimata aga tuleks igal näitlejal olla tenniseentusiast ja kodune võimleja. Spinning ja seljakott on hädavajalikud kalade püüdmiseks ja mõnikord isegi saamiseks. Aga talvel päeva takka 10—12 kilomeetrit suuskadel — see paistab olevat hea harjumus.»

Miks eksisteerib Teie arvates meie noorte hulgas veel muidusööjaid ja logelejaid?

«Ma lisaksin neile juurde ka veel — ulakaid.

Halvad eeskujud hakkavad ikka kergemini ja hulgalisemalt külge kui head. Eriti vanade eeskujud noortele. Kõigepealt tuleks halastamatult välja rookida muidu-

sööjad ja logelejad vanemate hulgast, et noored ei saaks näpuga näidata ja küsida: «Aga miks see tööd ei tee? Miks seda lubatakse olla toorutseja ja huligaanitseja? Miks see võib? Aga mina olen veel noor, rumal ja kogenematu . . .»

Selliseid jutte võib kuulda.

Üldse — kodune kasvatus on kohati nõrk. Stiihiline. Teinekord äkki hirmus karmus, sealsamas ülevoolav õrnus. Lapsed enamasti ei teagi, mis hea, mis halb on. Vempe tuleb ikka ette. Aga tegija peab selgesti ja järjekindlalt teadma, mida tohib ja mida ei tohi. Ula teha on ju nii uljas. Aga kui kiusatuse ajal süda «kripeldab» ja tead, et karistus ei jää tulemata, siis kasvab maastmadalast enesekontroll ja tegude ning sõnade valik. Aga kes peavad noori ses õilsas võitluses endaga abistama? Eks ikka vanemad inimesed! Lapsi ja noori tuleb armastada, aga neil peab ka alati ja igal pool sellesama armastuse nimel «silma peal hoidma». Aga kas see on armastus, kui «väiksekene» mängib palli vastu mälestusbüsti pead, teised urgitsevad labidakestega mälestussamba alust, vanemad aga istuvad ümberringi pinkidel ning imetlevad hardusega laste mängu leidlikkust ja osavust ja ei näi tulevat selle pealegi, et lastele seletada teo ebasündsust. Kellele sel puhul esmajoones kasvatus ära kulub, kas lastele või vanematele? Või kui poistejõuk ragulkadega tänavalampi püüab tabada ja vanemate meeste jõuk ülima põnevusega jälgib ja ootab, millal «pauk käib», siis on veel väga suur küsimus, kumb neist kahest jõugust ulakam on.

Vanasti öeldi, et «noorusel ei ole voorust». Sellega iseloomustati sallivalt korporantide «vägitegusid». Ja nende mammi- ja papipojukeste hulgas oli hulk eluaegseid muidusööjaid ja logelejaid. Ja nüüd kuuleme

mõnikord ütlemisi, et «buršide» toorutsemised ei olevat ometi nii silma paistnud. Muidugi ei paistnud. Sest Mikumärdi Joorameid ja nende poegi oli Eestimaal paks kord. Nüüd aga torkab iga säärane kohe orgina silma. Seda vahet peame ka arvestama. Aga seda kergem oleks vist vanade ja noorte järjekindlat ja ühist pealetungi alustada igasuguste meie elus võõrastavate nähtuste väljajuurimiseks.»

Tahaks kuulda Teie mälestusi Ed. Vildest ning A. H. Tammsaarest, nende näitekirjanikuteest.

«Kõige ilmekamalt püsivad kirjanikest mälestused nende teostes. Neist leiame kõik kirjaniku südamevalud ja rõõmud. Neis peegeldub ka kirjaniku isiksus.

Vildega hakkasin kokku puutuma siis, kui ta oli «Estonias» dramaturgiks või — tänase nimetusega — kirjandusala juhatajaks. Vilde oli haarav ja koikjal kohe silma paistev isiksus. Ta hoolitses hästi oma välimuse eest, ilma et ta oleks olnud selle juures pisimalgi määral edev. Käitus alati vabalt ja sundimatult ja näis tundvat end igas olukorras koduselt. Ta oli suurepärane, vaimukas kõnemees ja seltskonnainimene. Armastas head veini, sest sellest tulevat ka hea esprii. Tundus, et tal on oma kindlad, täiesti väljakujunenud põhimõtted kõigi nähtuste suhtes ja ta ei hoidunud iialgi tagasi neid ka avaldamast. Julge, lahtise suuga võitlejaloomus. Seletustes ja arutlustes oli ta kujukas nagu suur kunstnik kunagi. Kristalselt selge, arusaadava, lühida ja lööva mõttekäiguga. «See ei ole see pill,» ütles ta minu kohta, kui alustasime proove Galsworthy näidendiga «Justiits». Vilde argumendid olid nii selged ja veenvad, et näitejuht Karl Jungholtz minu kohe osalt maha võttis ja

Kristjan Hanseni asemele määras. Ei tekkinud üldse küsimust solvumisest. Aga ometi olin ma Venemaalt tulnud, enda teada juba kogenud näitleja. Hansen aga enam algaja. See'p see oligi. Suure kunstniku Vilde silm ja käsi märkas otsekohe, et mulle oli kõik «lihtne ja selge ning valmis», muudkui mängi. Kas või paari prooviga. Nagu ma olin harjunud seda tegema Vene provintsiteatris. Osasse aga oli vaja vahetut siirust ja ka kõlalist soojust. Seda Hansenis just oli. Mängisin tol ajal ka Piibelehte. Vilde ütles: «See osa on lihtsam ja sügavam. Aga te võite sellest jagu saada.» Hulk aastaid hiljem lavastasime jälle «Pisuhända». Vilde oli vaimustatud Albert Üksipist ja Ludvig Sanderist. Ta andis Üksipile «Pisuhänna» eksemplari pühendusega: «Minu kõige paremale Sanderile.»

Oma elu viimastel aastatel oli Vilde hädas oma silmadega. Ta kurtis sellest traagilise alatooniga — «ei saa jagu, ei saa jagu!» Aga ometi kuulis ja nägi ta kõike, mis Eestis tol ajal sündis. Endisele Vildele omase aktiivse võitleja mehisusega ütles ta avalduses eesti rahvale oma lööva, paljastava sõna fašismi kohta.

Tammsaare oli mitmeti teist laadi inimene. Hulgast püüdis ta ikka eemale hoida, küll aga märkamatult selles hulgas liikuda, kuulata, vaadata ja mõtelda. Kuid kitsas ringis, paari-kolmekesi vestluses oli ta mõtetetulv ja jutuhoog otse uskumatu. Ta armastas turul käia ja perele vajalikke sisseoste teha. Peamine ülesanne seal oli tal aga rahva hulgas ringi vaadata. Ta kandis lihtsat tagasihoidlikku riietust. Sonimütsi noka alt aga vaatasid sugugi mitte tagasihoidlikud silmad. Kord talvel, väga vinge tuulega sattusime «Estonia» puiestee nurgal kokku. Külm oli ja me hakkasime vastastikku «aasima». Sellest nihkus jutt korporantidele ja burši-

dele, sealt põllumeeste kogudele, peekoni- ja võihindadele, nende kaudu Saksamaale ja Inglismaale ja nii maailma elule üldse. Tammsaare sattus jutuhoogu. Ta hääl muutus üha valjemaks ja kõrgemaks. Ta erutus. Huuled hakkasid värisema ja tuulde lendas mõni kõva kuratki. Mees rääkis maailma poliitikast ja meie müüdavatest politikaanidest. Ma mõtlesin, et ma ka ikka midagi tean ja mõistan sellest, mis Toompeal sünnib. Aga selgus, et ma ei teadnud ega mõistnud pooli asjugi. See ei olnud enam vaikne, tagasihoidlik Tammsaare. See oli rahvatribuun seal Estonia puiestee nurgal. Ei tea, kui kaua see ta meelihaarav pahameelepurse oleks kestnud, aga möödamineiad hakkasid seisma jääma ja kuulatama. Vist arvati, et me tülitseme. Tammsaare märkas. Vaatas ümber, kihistas naeru, lükkas käe pihku, tõmbas soni sügavamalt silmadele ja kiirustas minema. Kui järgmine kord kohtusime, küsis ta mu tervise järele. Ma sain tookord tõesti kõva nohu ja bronhiidi.

Asusime Tammsaare «Juuditit» lavastama. Palusin Tammsaarelt juttu näidendi idee ja tegelaste kohta. Juttu oli küll ja huvitavat. Aga mitte midagi lähemat «Juuditi» kohta. Lõpuks ütles Tammsaare: «Mina tegin, mis ma oskasin, nüüd tehke teie, mis te oskate ja tahate.»

Kord kohtusime jälle tänaval. Siis oli veidi konkreetset juttu Olovernesest. Juuditi kohta ütles Tammsaare umbes nii: «Mis seal seletada, eks naised ole ikka naised juba paradiisi ajast peale.»

Kutsusime Tammsaaret peaproovidele. Ta ei tulnud. Tahtsime teda näha esietendusel. Tammsaare ei ilmunud. Hiljem aga kuulsime, et ta oli siiski esietendusel olnud. Ta oli istunud teisel rõdul keskmises reas ... Isesugused mehed, need Vargamäe mehed!»

Mis on Teie arvates õnn?

«Kui see küsimus esitatakse, siis tekib ikka mõte, et küsitleja on hirmus õnnetu. Siis tahaks omalt poolt küsida: mis siis viga on, mis on elumureks? Kas haigus, laiskus, õnnetu armastus või abielu? Sest töö- ja õpingumurede taga seisab ülesanne — läbi võidelda ja võita. Tähendab, seda laadi murede taga ootab suur õnn. Ootab meie elu peamine soov ja selle täitumine. Ega Marx muidu ütelnud, et õnn — see on võitlus. Ja see õnn summutab õnnetu armastuse ja abielu, sunnib unustama haigusegi, rääkimata laiskusest, mõnu ja rahu igatsemisest.

Meie ühiskonnas on peale otsese kutsetöö veel nii palju huvitavaid ülesandeid, et vahel tõesti ei tea, mida võtta, mida jätta. Aga kui sa siis jälle suudad korraks kõige vajalikuga toime tulla — kus selle õnne ots! Sind vajatakse, tähendab, arvatakse, et sa oskad ja suudad. Tõesta! Õigusta! Õigustasid? Siis vist ei küsi enam, mis on õnn.»

Juuli, 1962.

Alfred Valdov

Millal alustas Alfred Valdov oma töömeheteed? Milliseid ameteid ta on pidanud? Kas teda on vahepeal edutatud ka juhtivaks töötajaks?

«1924. aastal, mil lõpetasin Tallinnas Vabriku tänava algkooli (praegune 18. keskkool), ütles isa:

«Sul tuleb vabrikus tööle hakata. Teist teed pole! Katsun meistriga kõnelda.»

Isa oli «Krulli» vabrikus hobusemeheks. Mina aga olin saanud 16 aastat täis ja mind võetigi vabrikusse «Franz Krull» lukksepaõpilaseks. Viis aastat tuli maitsta üsna mõru õpilaseleiba. Pärast sundajateenimist kodanlikus sõjaväes vabanes vabrikus juhusli-

kult märkijakoht. Kandideerisin sinna. Mäletan veel selgesti tolleaegse meistri iseloomustust minu kohta vabriku juhtkonnale:

«Töö pärast võiks teda küll tagasi võtta, aga loomult on äge.»

Siiski võeti! Märkija olen olnud kuni tänaseni(välja arvatud aeg pärast 1938. aasta streiki vabrikus, millal mind vallandati).

Kas mind on vahepeal edutatud ka juhtivaks töötajaks?

Vastaksin nii: suurema osa oma teadlikust töömehe-elust olengi olnud juhtiv töötaja!

Kuidas seda mõista?

1937. aastal valiti mind vabrikus töölisvanemaks. Tähendab, ma olin tööliste ja oma seltsimeeste silmis juhtiv töötaja, tolleaegse vabriku juhtkonna silmis teadagi — mässaja. Pärast streigipäevi, mil vabriku töölisklass tõestas oma mehisust ja monoliitsust, mind enam tööle tagasi ei võetud.

Aga alates nõukogude võimu taaskehtestamise esimestest päevadest julgen ma täie veendumusega kinnitada, et iga hea töömees meie tehases on ka juhtiv töötaja. Ja kui ma NLKP XXII kongressi delegaadina astusin üles Moskva Kongresside Palee laiast trepist, vilksatas hetkeks läbi pea niisugune mõttekild:

Kus viibite praegu teie, kunagised «Krulli» peremehed, kes te sülitasite rahvale näkku ja pidasite rahvast ning töömehi orjadeks?

Olge, kus tahes, aga, näe, Valdov ajab ikka tööliste asju!»

Milliseid teadmisi või eeldusi on tarvis selleks, et saada heaks märkijaks? Kindlasti ei kujuta paljudki hästi ette, milles seisneb märkija töö?

«Sellest tööst on kirjutatud üsna pakse õpikuid. Mulle pärandas minu esimene meister Peterson, vana kommunist, keda alati meenutan sügava hardustundega, väikese siniste kaantega koolivihiku, kuhu oligi talletatud kogu tol ajal meile teada olev tarkus märkijatööst. Praegu sellest enam ei piisa. Miks? Kodanlikul ajal toodeti «Krulli» vabrikus padasid ja pliidirõngaid, viinavabrikute ja piimameiereide sisustust, nüüd aga väga keerulisi seadmeid väga paljudele rahvamajandusharudele. Teadmised peavad ka märkijal olema laialdased.

Eeldused saada heaks märkijaks peavad olema täpselt samad mis muukski tööks vabrikus. Kõigepealt peab olema t a h t m i s t t ö ö d t e h a.

Ja lõpuks — mida teeb siis märkija? Paari sõnaga võiks öelda nii: kannab joonised projektipaberilt detailidele.»

Kas Alfred Valdovil on kutsetöö kõrval olnud palju kõrvalharrastusi?

«On olnud üht ja teist, kõige rohkem muidugi on köitnud sport. Palju aastaid mängisin jalgpalli ja jalgpallurina käisin ka välismaal. Mõned aastad tagasi tegutsesin veel jalgpallikohtunikuna, nüüd on teised kohustused selle harrastuse kahjuks tagaplaanile surunud.»

Kas Alfred Valdov tunneb huvi kirjanduse, kujutava kunsti ja kino vastu? Kas ta nägi filmi „Võitlus teel"? Mis ta sellest arvab?

«Raamatuid olen armastanud ja lugenud juba varajasest noorusest alates. Ka filmi «Võitlus teel» olen näinud. Küsija on nähtavasti arvestanud seda, et filmis käsitletakse tehase elu. Arvan, et Nikolajeva raamatu põhjal on vändatud õnnestunud film, elutõeline ning julge probleemikäsitlusega. Ka meie «Tallinnfilmil» ei peaks sellised teosed üle jõu käima.

Mis puutub minu kokkupuutumisse kujutava kunstiga, siis selles osas võin rääkida rohkem kui modell, mitte kui kunstisõber või arvustaja. Tänu kunstnikele Einmanile ning Tornile, kes ka mind joonistasid, nägin tõelist ateljeed, ehkki alles täiskasvanud mehena. Siis tekkis ka mõnevõrra selgem kujutlus kunstnike tööst ning loomingust.

Kunstinäitustel käin regulaarselt ning kõige paremaid seletusi ühe või teise töö kohta olen saanud oma tütrelt, kes on selle ala suur entusiast.»

Milline töö või elukutse on Teile kõige südamelähedasem?

«Raske oleks eelistada üht tööd teisele, näiteks insenerikutset arstile. Kuid mina pean kõigist kõige üllamaks pedagoogitööd — seda tööd, millest oleneb tulevikuinimese kasvatamine.»

Kui võrrelda tänast noort töömeest nende vabrikunoortega, kellega Teie töömeheteed alustasite, missugune erinevus torkab kõige rohkem silma?

«Meie olime harimatud, me harisime end ise ja see võttis aega.

Tänased töömehed on eelkõige haritud.»

Te olete kohanud palju inimesi. Missugust omadust Te noores inimeses kõige rohkem hindate? Missuguseid negatiivseid jooni Te noortes kõige rohkem vihkate?

«Häid omadusi on palju, aga selle kohta, mida vahest kõige sügavamalt hinnata, tahaks öelda: hingestatud töö. See võiks olla umbes niisugune omadus, mida kirjeldab Antoine de Saint-Exupéry oma raamatus «Inimeste maa». Ta kirjutab sõbrast.

«On olemas omadus, millel puudub nimi. Võib-olla on see «tõsidus», aga see sõna ei rahulda. Sest see omadus võib esineda koos kõige lõbusama naeruga. See on puusepa omadus, kes tööle asudes suhtub puutükisse nagu võrdne võrdsesse, kompab teda, mõõdab, ei suhtu temasse kaugeltki kergelt, vaid uurib kõiki ta väärtusi.»

Kõige rohkem aga vihkan ma omakasupüüdlikkust.»

Missugused harrastused võiksid kõige tulemusrikkamalt mõjutada noore inimese kasvatamist ning kujunemist?

«Neid on kahtlemata tohutult palju ning siinkohal ei jõuaks neid loetledagi. Filatelist kinnitab võib-olla, et margikogumine, jalgpallur ütleb, et jalgpall jne.

Ühtekokku aga kõik see, mis teeb meid targemaks, mehisemaks, õilsamaks... Kõik see, mis rikastab hinge ning karastab keha.»

Kuidas Teid rahuldab spetsialistide ettevalmistamine kõrgemates koolides?

«Pärast uut koolikorraldust on pilt tundmatuseni muutunud. Enne seda lasksid instituudid ja ülikoolid tõepoolest välja ka eluvõõraid spetsialiste. Nüüd on aga näiteks masinatehasel tihe side TPI kateedritega ja õppejõududega ning oma tehase osas võime julgesti väita, et teadus ja praktika sammuvad käsikäes.»

Millise hinnangu annate tehase komsomoliorganisatsiooni tööle?

«Komsomol on igal sammul meie paremaks käeks. Ei pruugi siin vist hakata loetlema masinatehase noorte saavutusi ega ka seda, mis vajaka jääb. Igal juhul kommunistlike noorte osa on tähelepanuväärne, nende jõud on ammendamatud ja tegevussuunad õiged.»

Mis peaks Teie arvates olema kasvava põlvkonna iga noore peamiseks eesmärgiks?

«Saada kommunistiks!»

●

Teil on vist rohkem kui kümme vastutusrikast ühiskondlikku ametit. Kuidas Te oma vaba aega jaotate?

«Küsimuse esimesest poolest jääb mulje, et selle esitaja oletab, nagu täidaksin ma kümneid kohustusi võrdselt hästi. Ma ise arvan, et nii see päris ei ole. See, mida

teen mina, suudab kindlasti igaüks. Ka mina püüan teha paremini ja rahuloluks pole vähimatki põhjust.

Selle kohta, kuidas ma jaotan oma aega, ei oskagi täpset seletust anda.

Ma võin ka eksida, kuid niiviisi sõnastatud mõte — vaba aeg — häirib mind natuke.

Minul küll vaba aega ei ole. Inimene elabki ju selleks, et väsimatult tegutseda. Oma tagasihoidliku osa kohta elus võiksin öelda nii: olles märkijate brigadir, kaitsen ju ka tehase huve, tehase parteibüroo koosolekul aga seisan ka oma brigaadi eest hea ja... võttes vastu oma valijaid, püüan kõigile kasu tuua.

Selle vaba aja ning vaba aja veetmise kohta, millest tihti väga palju kõneldakse, oskan öelda niipalju: noortel tuleb püüda selleni, et kõik eluminutid oleksid võimalikult kasulikumad. Aga kellele? Ühiskonnale! Ja kõik need, kes just seda silmas peavad, saavadki ka ise kõige rohkem kasu.»

Kas Teie arvates ületab vabariigi praegune jalgpallitase sõjaeelse? Keda peate vabariigi kõigi aegade kõige paremaks jalgpalluriks? Millest on Teie arvates tingitud vabariigi jalgpallitaseme mahajäämus liiduvabariikide konkurentsis?

«Kahtlemata ületab!

Kes on kõigi aegade parim jalgpallur vabariigis? Selle vastuse vist jäängi võlgu. Meenub vaid vastus, mille andis suur kirjanik, kui temalt küsiti: milline on Teie kõige parem teos? Ta vastas vist umbes nii: «See, mida ma veel kirjutanud pole.»

Vabariigi parim jalgpallur sirgub sellest, kes praegu

veel ei mängi. Ärgu Nell või Gilden, Tammkõrv või Kollo, või kes tahes neist solvugu, kui nii ütlen. Tänased peavadki olema paremad kui eilsed, sest tase on tõusnud. Ja nii ongi, et parim kasvab homme. See on ka hädapärast vajalik, sest muidu me teiste liiduvabariikidega sammu ei pea. Miks on mahajäämus?

On vana tõde elus ja spordis: meisterlikkus kasvab üksnes töös. Järelikult: jalgpallimehed teevad veel vähe tööd. Õigemini, neil tuleks teha rohkem tööd!»

Mis on Teie arvates õnn?

«Olles tuttav kõigi kohtumistega teie ajalehe «Sõprade ning tuttavate» rubriigis, torkab silma, et see küsimus on esitatud peaaegu vist kõigile seltsimeestele, kel seni on tulnud lugejatele vastata. On jäänud meelde prof. Gustav Ernesaksa ja NSV Liidu rahvakunstniku Ants Lauteri suurepärased vastused. Kirjutan kahe käega nendele alla, kuid sedasama korrata arvatavasti ei sobi.

Kusagil on vist öeldud, et inimene õigustab enda elamist maailmas ka siis, kui ta istutab ja jätab endast tulevastele põlvedele kas või üheainukese puu. Sõnaga, inimene elas ja temast jäi jälg. Hea jälg! Elada, töötada ning võidelda selle nimel, et häid jälgi oleks palju — eks ka selles ole õnn.»

September, 1962.

Paul Keres

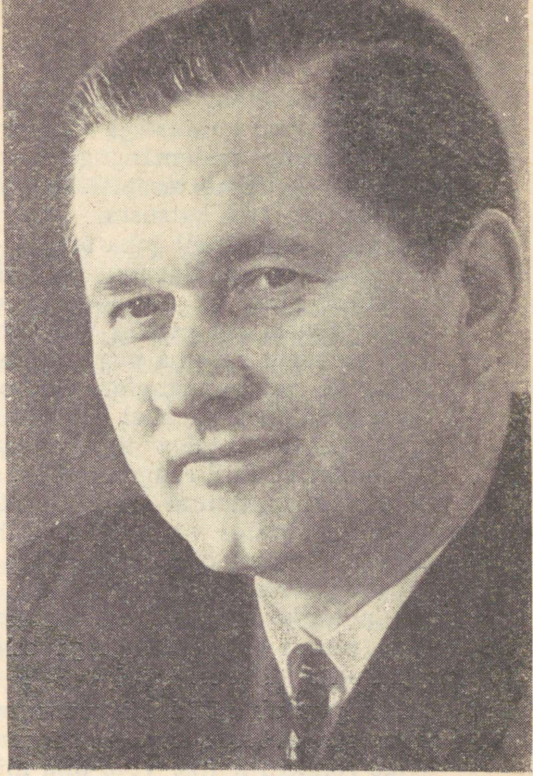

Kui noorelt hakkasite õppima malemängu? Kes oli esimene õpetaja ja mis paelus Teid selle mängu juures eriti?

«Esimesele osale sellest küsimusest on kerge vastata. Olin umbes nelja-aastane, kui murdsin kelgutamisel käeluu ning pidin seetõttu ajutiselt loobuma teiste oma-

vanuste talvelõbudest. Toas istudes jälgisin sageli isa malelahinguid külalistega ning eks nii see esimene kokkupuutumine malemänguga alanudki. Koos vanema vennaga õppisime tasapisi käigud ja peamised reeglid selgeks, seejärel katsusime omavahel jõudu. Mõne aja möödudes oligi meil juba teatud «mängutugevus» käes. Nii et erilist õpetajat mul polnud.

Sellest ajast on mul veel meeles huvitav juhtum. Kord jälgisin isa partiid ühe tema külalisega ja muidugi murdsin ka oma pead, kuidas ühel või teisel poolel oleks parem mängida. Sümpaatia kaldus muidugi perekonna poole ja ühel kriitilisel hetkel näis mulle, et isa võiks teha väga tugeva ratsukäigu. Malemängu eetika keelab küll rangelt vahele segada teiste partiisse, kuid siiski ei saanud ma jätta märkimata, et ratsukäik on minu arvates väga tugev. Juhuslikult oligi see nii, kuid tulemused olid mulle väga kurvad. Isa külaline pahandas vahelesegamise pärast, pühkis laua malenditest puhtaks ning mind eemaldati ebasportliku käitumise pärast võistluselt. Aga esimene saavutus malelaual oli ikka käes!

Mis puutub nüüd küsimuse teise ossa, siis siin on väga raske öelda, mis mind malemängu juures just kõige rohkem köitis. Võib-olla mängu keerulisus, kombinatsioonide ilu, võistlusmoment, püüe ületada oma vastast mängus. Malemängul on väga palju meelitavaid külgi. Mäletan ainult üht: tundsin malemängu vastu juba varajastest aastatest alates erakordset huvi, mis kaugelt ületas tavalise. Otsisin kirjandust male kohta, mida tol ajal oli kahjuks õige vähe, kirjutasin endale kõik kättesaadavad materjalid erivihikutesse, püüdsin jälgida kõiki ajalehes ilmuvaid malenurki. Mäletan, et mul oli kooliaastatel niiviisi kogutud ligi tuhandepar-

tiiline kogumik, mis aga kahjuks aastate jooksul on kaotsi läinud.»

Kes on Teile olnud malealal suurimaks eeskujuks?

«Kui olin alles algaja ning tegin maleareenil esimesi edusamme, olid minu lemmikmaletajateks Capablanca ja vähemal määral Réti. Praegu ei oska seletada, miks tundsin sel ajal erilist sümpaatiat just nende maletajate vastu. Hiljem, saavutanud juba tähelepanuväärse mängutugevuse, oli eeskuju valikul otsustav tähtsus mänguoskusel. Ei oska just kedagi eriti esile tõsta, kuid ka malelise küpsuse ajastul jättis mulle alati sügava mulje Capablanca ületamatu tehnika, Aljechini leidlik ründemäng ja Laskeri partiide sügav psühholoogiline ettevalmistus.

Samas tahaks ka vastata paljude poolt esitatud küsimusele, keda pean maailma kõigi aegade maletajaks nr. 1? Ei julge vastata nii subjektiivsele küsimusele. Arvan, et näiteks Gustav Ernesaks satuks ka raskesse olukorda, kui talt küsitaks, kes oli maailma kõigi aegade suurim helikunstnik.»

Millised olid Teie esimesed turniirivõidud? Mitmel korral olete tulnud Nõukogude Liidu meistriks?

«Esmakordselt võtsin turniirist osa 1929. aastal 13-aastase koolipoisina, mängides kaasa Pärnu esivõistlustel. Saavutasin teise koha, mis muidugi innustas edaspidisteks pingutusteks. Edasi tulin kolmel korral Eesti koolinoorte turniiride võitjaks ja aastavahetusel 1934/35 õnnestus mul esmakordselt pääseda mängima Eesti esivõistlustele. Edu üllatas mind ennast küll kõige

rohkem: pärast järelmatši õnnestus mul võita meistritiitel.

Kaitsesin aasta hiljem edukalt tiitlit. Nõukogude Liidu meistri tiitlit on õnnestunud mul võita kolmel korral — 1947., 1950. ja 1951. aastal.»

Kui palju on Teil rahvusvahelisi võite ja millist neist hindate kõige kõrgemalt?

«Esmakordselt mängisin rahvusvahelisel võistlusel 1935. aastal, kui Eesti võistkond esines Varssavis FIDE maleolümpial. Seal õnnestus mul ka esmakordselt kokku puutuda sääraste malesuurustega, nagu Aljechin, Flohr, Tartakover, Fine jt. Kogemusteta noorukina saavutasin esimesel laual mängides hea tulemuse, umbes 67% võidupunkte ja üldkokkuvõttes 5. koha. Rohkem kui veerandsaja-aastase rahvusvahelise praktika kestel olen mänginud muidugi väga suure hulga erinevaid turniire, nii et täpset arvu on siin raske öelda. Arvan, et selle aja jooksul olen mänginud umbes 50 rahvusvahelisel turniiril ja umbes pooltel neist olen tulnud kas esikohale või selle jagamisele.

Mis puutub küsimuse teisesse poolesse, siis sellele vastata on raskem. Võita on ju alati meeldiv, aga milline turniirivõit mulle just kõige meeldivam on, seda pole tõesti nii kerge öelda. Võiks valida ehk selliste võitude vahel, nagu Semmering 1937, AVRO 1938, Budapest 1952 ja Mar del Plata 1957, kuid, nagu juba öeldud, on paljudel teistel võitudel samuti palju meeldivaid külgi. Julgen isegi loota, et võib-olla see kõige meeldivam võit on alles tulemata.»

Kuidas olete 25 aasta jooksul suutnud säilitada oma head sportlikku vormi?

«Sellele küsimusele on samuti raske ammendavat vastust anda. Maletaja peab sportliku vormi hoidmiseks oma maleliste teadmiste täiendamise kõrval rõhku panema ka füüsilise vastupidavuse arendamisele. Arvan, et kunagine tennise harrastamine võistlusspordina on aastaid aidanud pakkuda tasavägist konkurentsi endast palju noorematele suurmeistritele.»

Millised on olnud Teie kõige erutavamad mängud?

«Pika võistlusaja kestel on tulnud läbi teha nii mõnigi erutav ja pingerikas partii, nii et siin mõnda kohtumist eriti esile tõsta on väga raske. Mäletan, et oma malelise tegevuse algul valmistas mulle palju peavalu partii Stahlbergi vastu Helsingis 1935. aastal, hiljem tulid partiid Eliskasesega Semmeringis 1937., Fine'iga Hollandis 1938., Averbachiga NSV Liidu meistrivõistluste viimases voorus 1950. aastal ja Taimanoviga 1951. aastal, Botvinnikuga maailmameistrivõistluste viimases voorus 1948. aastal jne. Võimalik, et selles loetelus on aga jäänud mainimata terve rida põnevaid partiisid — ei tule ju kõik korraga meelde.»

Kuidas valmistub tänapäeva suurmeister vastutusrikasteks kohtumisteks? Millised omadused on turniirimängijale eriti tähtsad?

«Ettevalmistus turniiriks sõltub muidugi suurel määral vastava turniiri iseloomust. On oluline, kas turniir on pikk või lühike, kas ühtlase või segatud tugevusega, kas osavõtjad on varem teada jne. Tänapäeval valmista-

takse tõsiseks võistluseks, kus suurem osa vastaseid on juba enne turniiri algust tuntud, tavaliselt ette umbes järgmiselt.

Esiteks maleline osa. Esmajoones tuleb siin muidugi meelde tuletada viimasel ajal leiutatud avanguteoreetilised uuendused, milleks on vaja läbi lehitseda ja märkusi teha uuemast malekirjandusest ja ajakirjandusest. Samal ajal kontrollitakse ka enese avangulist ettevalmistust ning viimistletakse uusi variante. Lisaks sellele tuleb aga korraldada ka spetsiaalne ettevalmistus üksikute vastaste jaoks. Tuleb leida nende poolt mängitud partiisid, märkida üles vastase lemmikavanguvariandid, püüda leida neis puudusi ja ebatäpsusi ning välja töötada vastavad parandused. Siis tuleb pöörata tähelepanu vastaste üldisele mängustiilile, nende tugevatele ja nõrkadele külgedele, teha n. ö. iga vastase psühholoogiline pilt. Vastavalt ettevalmistuse tulemustele on vaja iga vastase jaoks välja töötada spetsiaalne mänguplaan, mitte ainult avangulises, vaid ka üldtaktikalises osas.

Edasi peab maletaja pikema võistluse puhul erilist tähelepanu pöörama ka oma füüsilisele ettevalmistusele. On ilma pikemata selge, et säärastel turniiridel, nagu näiteks viimane pretendentide turniir Curacaos, pole võimalik vastu pidada ilma hea füüsilise ettevalmistuseta. Muidugi on füüsilise ettevalmistuse osas igal maletajal oma individuaalsed meetodid ja lemmikspordialad. Mina näiteks kasutasin selleks kaua aega võistlustennist, nüüd aga harrastan rohkem ujumist, suusatamist, lauatennist, võrkpalli ja kergeid võimlemisharjutusi. Muidugi pole ma ka tennisele selga pööranud, kuid sagedased võistlusreisid ja meie lühike suvi ei anna kahjuks selle spordi harrastamiseks palju mahti.

Turniirimängijale eriti vajalike omaduste hulgast võib vahest esile tõsta suurt töötahet, visadust, tahtejõudu, tugevaid närve ja tasakaalukust. Ja muidugi ei tohi unustada, et tõelise edu aluseks on enese ning oma vastase võimete objektiivne hinnang.»

Kes on Eesti NSV, Nõukogude Liidu ja kogu maailma lootustandvamad maletajad? Miks pole meie vabariigis kasvanud Teile väärilist järelkasvu?

«Alustan selle küsimuse vastamisel Eesti NSV-st. Mulle tundub, et küsimuse esitaja on meie maletajate saavutuste hindamisel lähtunud liiga pessimistlikust seisukohast, väites, et meie vabariigis pole mulle väärilist järelkasvu. Aga kas pole meie meistrid Nei, Uusi, Randviir, Mikkov jt., eriti esimesed kaks, saavutanud tulemusi, mis on välja kannatanud raske eksami üleliiduliste võistluste sarjas? Kas pole meie võistkond üleliidulises konkurentsis saavutanud kohti, mis on paremad paljude suurte maletraditsioonidega vennasvabariikide omadest? Ei, mina pole meie malelise järelkasvu suhtes sugugi nii pessimistlik, kuigi ei või öelda, et asi selles suhtes ei võiks veelgi parem olla. Meil on lisaks senistele meistritele ja meistrikandidaatidele veel terve rida lootustandvaid noori, nagu näiteks vennad Hermlinid, Vooremaad, Ludolf jt., kes hoolsa töö ja püüdlikkuse juures võivad kahtlemata suuremat meisterlikkust saavutada. Tõsi, suurmeistreid meil praegu rohkem pole, kuid tuleb arvestada seda, et suurmeistriks saada pole praegusel ajal sugugi nii lihtne. Kuid pole sugugi ebatõenäoline, et mõni meie juhtiv meister jõuab lähematel aastatel ka selle raskelt saavutatava eesmärgini.

Mis puutub lootustandvatesse maletajatesse Nõukogude Liidus ja mujal maailmas, siis siin võib esile tõsta nii mõndagi. Arvan, et meil kujunevad vanema suurmeistrite kaadri «pensionile minekul» peamisteks tugisammasteks suurmeistrid Kortšnoi, Spasski ja Tal, kellest eriti Spasskil peaks olema suurepäraseid võimalusi. Mujal maailmas on praegu kahtlemata kõige lootustandvam noor suurmeister Fischer.»

Mida arvate Robert Fischerist?

«See on jällegi küsimus, mille vastamine nõuab peamurdmist. Viimasel ajal on Fischeri ümber maailma ajakirjanduses tekkinud palju kõmu — ühest küljest tema suurepärase mängu, teisest küljest aga tema ekstravagantsete intervjuude tõttu. Seepärast tuleb Fischeri kohta arvamust avaldades teha ka vahet maletajast Fischeri ja staarist Fischeri vahel.

Maletajana on Fischer kahtlemata üks suuremaid talente, kes viimastel aastakümnetel esile on kerkinud. Äärmiselt suur huvi malemängu vastu, seotud visaduse ja tööga, on viinud selleni, et Fischer on praegu kahtlemata üks maailma juhtivaid suurmeistreid. Kuid nüüd tuleme asja teise külje juurde. Selgub, et väljaspool malelauda ei anna Fischeri tegevus kuidagi suurmeistri kraadi välja. Enesekindlad intervjuud, kus noormees pakub koguni maailmameister Botvinnikule matšis kaks punkti ette või kus ta on nõus mängima naismaailmameister Gaprindašviliga matši ratsu etteandmisega, on mitte üksnes ülbed, vaid ka vähe objektiivsed. Selline oma võimete ülehindamine viib aga selleni, et Fischer mängib vastutusrikastel võistlustel alla oma võimete.

Näiteks võiks tuua viimast kandidaatide turniiri Curacaos. Pärast võitu Stokholmis (Fischer unustas, et see

oli ainult kvalifikatsiooniturniir!), tuli noor suurmeister Curacaosse kindla veendumusega, et ta võidab kergesti esikoha. Kainestust ei toonud tema enesekindlasse suhtumisse ka kaotused kahes esimeses voorus. Mängides kogu turniiri veendumusega, et ta on teistest parem ning peab iga partii tingimata võitma, kaotas Fischer nii mõnegi partii asjatult ning pidi lõpuks tänama õnne, et Kortšnoi ebakindel mäng turniiri teisel poolel võimaldas tal pääseda neljandale kohale.

Pärast turniiri lõppu avaldatud intervjuud näitavad, et Fischer pole senini taibanud põhjust, miks ta ei suutnud Curacaos võitjaks tulla. See on aga minu arvates esmajoones tema liigne enesekindlus, oma võimete ülehindamine, objektiivsuse puudumine. Fischer ei saa aru, et ta on praegu küll esmaklassiline suurmeister, kuid mitte mingi ekstraklassi maletaja, nagu ta ise arvab. Vastupidi, noore suurmeistri mängus esineb veel palju lünki ning puudusi, mida kogenud vastased oskavad õigel ajal kasutada.

Fischeri edasist arengut on huvitav jälgida. Ta ise on veendunud, et «õige» süsteemi vastuvõtmisel FIDE poolt on ta paari aasta pärast maailmameister. Minu arvates pole Fischeri lootused kaugeltki nii roosilised. Veelgi enam: kui noor suurmeister ei hakka objektiivsemalt ning kriitilisemalt suhtuma oma loomingusse, siis vaevalt ta lähemas tulevikus üldse maailmameistri troonini jõuab.»

Millega seletate oma nõrka mängu Benkö vastu Curacaos neljandas ringis pärast põhjalikku kodust analüüsi?

«Jah, see küsimus on vist küll malesõpradele kõige rohkem peavalu teinud. Küsimuse esitajal on õigus. Jät-

kasin partiid tõesti nõrgalt, ja nimelt selles mõttes, et panin juba teisel-kolmandal käigul pärast partii jätkamist sõna tõsises mõttes puhtalt viguri ette. Milles oli siis põhjus?

Püüan lühidalt selgitada olukorda, milles partii toimus. Enne partii katkestamist tegin mõlemapoolses ajapuuduses ebatäpsuse ja pidin partii katkestama endale raskes seisus. Järgmisel pärastlõunal tuli aga asuda seisu edasimängimisele nii, et analüüsideks jäi aega ainult pool päeva. Ööd selleks otstarbeks ohverdada ei võinud, sest pärast peaaegu kahekuist pingerikast võistlust oli füüsiline puhkus hädavajalik.

Partii analüüsimisele asudes leidsin, et Benköl oli pärast minu salakäiku kaks väga tugevat jätku, mis pakkusid talle näiliselt küllaldasi võimalusi võiduks. Pärast pingelist analüüsi õnnestus mul siiski leida mõlema jätku puhul kaitsevõimalusi, mis andsid lootusi võrdsuse säilitamiseks. Kuid need võimalused olid väga keerulised ning nõudsid peaaegu kogu aja, mis mul seisu analüüsimiseks oli jäänud. Seepärast vaatasin teisi võimalikke jätke ainult pealiskaudselt, olles õigusega veendunud, et neis ei ole hoolsa kaitse juures erilist ohtu.

Minnes partiid jätkama, ootasin põnevusega, millise jätku Benkö valib. Minu üllatuseks mängis vastane ilma pikema mõtlemiseta b4—b5, vabastades mind seega kõikidest muredest. Ja siin tekkiski nähtavasti reaktsioon pärast eelnenud pingutusi. Mängisin analüüsis põhjalikult kontrollimata plaani kohaselt c6 : b5?, mis tegelikult võrdub viguri ettepanekuga ja seejärel muidugi polnud enam võimalik midagi teha.

Turniiripraktikas juhtub sageli, et katkestusseisudes saavutatakse edu mitte parimat, vaid vastase poolt kõige

vähem oodatud jätku kasutades. Nii juhtus ka seekord. Käesolev juhtum on aga veel kord tõendiks sellest, et 28-voorulised maratonturniirid ei aita põrmugi kaasa maletajate sportlike või loominguliste saavutuste suurendamisele.»

Kuidas Te suhtute MM-võistluste süsteemi muutmisse FIDE poolt? Kas kavatsete osa võtta järgmisest kandidaatide turniirist ja kas uus süsteem sobib Teile isiklikult paremini kui endine?

«Juba eelmisele küsimusele vastates jõudsin sisse poetada märkuse, et 28-vooruliste turniiride korraldamine on minu arvates mõttetu ning maletajate sportlikele ning loomingulistele tulemustele ainult kahjulik. Näiteks Curacao turniiri viimasest ringist võib vaevalt leida mõne üksiku viisaka partii, ja sama pilt valitses ka kolm aastat tagasi Jugoslaavias toimunud turniiril. Selles suhtes on matšisüsteemi sisseviimine muidugi märgatav samm paremuse poole.

Ei või aga öelda, et uus süsteem oleks täiesti rahuldav, vähemalt minu arvamuse kohaselt. Tsoonidevaheline turniir on endiselt üle koormatud ning 24 osavõtjaga liiga pikk. Samuti tuleb ka järgmisel etapil, matšides, pretendenditiitli saavutamiseks mängida vähemalt 32 partiid. Leian, et pretendenditiitli taotlejatel tuleb liiga palju mängida, ja seda just kvalifikatsiooniturniirides ning -matšides. Ümmarguse arvestuse järgi tuleb Nõukogude Liidu tsoonis startival maletajal kolme aasta jooksul mängida umbes 100 partiid, enne kui ta jõuab välja maailmameistritiitli matšini! Kuid lisaks sellele on meie suurmeistritel ju veel ka teisi võistlusi ja üri-

tusi, kust ei tahaks eemale jääda. Minu arvates tuleks FIDE kongressil kogu eelvõistluste süsteemi tunduvalt kärpida, et mitte asjata ekspluateerida suurmeistreid võistlustega, mis oma kvalifikatsiooni-iseloomu tõttu kunagi ei sisalda täisväärtuslikku loomingut.

Järgmisest kandidaatide turniirist kavatsen küll osa võtta, sest pärast matšivõitu Gelleri üle pääsesin sinna ilma eelvõistlusteta. Kui aga järgmisel korral tuleb kaasa teha juba ka kõik eelvõistlused, siis mõtlen enne küll kolm korda järele, kui seda võistlussarja alustan.»

Mida arvate eelseisvast matšist Botvinniku ja Petrosjani vahel?

«Selle kohta ennustusi teha on võib-olla kõige raskem, kui silmas pidada eelnevaid võistlusi. Mõlemad vastased on omavahel senini mänginud ainult kolmel korral, kusjuures kõik kolm partiid on andnud viigi. Arvestades Petrosjani väga kindlat mängustiili ja suhteliselt väikest aktiivsust, kalduvad paljud arvama, et ka matšis tuleb suur arv viigilisi partiisid. Minu arvates ei tarvitse see aga sugugi nii olla. Väga palju oleneb siin sellest, kuidas lõpevad matši esimesed kohtumised, millist avangulist repertuaari mõlemad kasutavad jne. Petrosjan on oma vastasest kahtlemata üle mängukindluse suhtes, samuti võib-olla rahulikes laveerimisseisudes, kuid maailmameister on jällegi tugevam avangulises ettevalmistuses ning lõppmängudes. Petrosjani juures pole väsimusetunnuseid märgata isegi viiendal mängutunnil, kuid Botvinnikul on jällegi palju suuremaid kogemusi matšide mängimisel. Kui ma ei eksi, siis on eelseisev kohtumine esimene matš Petrosjani maleteel.

Nii et mõlemal poolel on plusse ja miinuseid küllalt

ja ma arvan, et me saame näha huvitavat ning võitlusküllast mängu.»

Millised maleraamatud on Teie sulest ilmunud ja kas kavatsete ka edaspidi midagi kirjutada?

«Senini olen jõudnud kirjutada terve rea raamatuid mitmesugustel maleteemadel. Avanguteooria alalt on ilmunud «Malekool» I—III osa, peale selle veel raamat Haag—Moskva maailmameistri turniiri kohta 1948 ja viimasena partiide kogu minu 100 valitud partiist. Terve rida neist raamatuist on tõlgitud ka võõrkeeltesse. Praegu mul midagi kirjutamisel ei ole, kuid perspektiivplaanis seisab «Malekooli» seeria jätkamine poolkinniste avangutega.

Millised on Teie tulemused Capablanca vastu mängides?

«Oma lapsepõlve lemmikmaletajaga olen kohtunud, kui ma ei eksi, kuuel korral. Meie partiid pakkusid mulle arusaadavatel põhjustel erilist naudingut. Viis kohtumist lõppesid viigiga, 1938. aastal AVRO turniiril õnnestus mul üks partii võita. Peab aga mainima, et Capablanca oli siis juba 50-aastane ja mitte enam oma võimete tipul.»

Kui umbkaudugi kokku võtta, siis kui palju olete elus reisinud? Milline oli esimene pikem võistlusmatk? Millistes maades või maailmajagudes Te pole veel käinud?

«Kahjuks pole ma kõigi oma reiside kohta päevikut pidanud. Umbkaudse arvestuse järgi peaks aga oma pool

miljonit kilomeetrit õhuteed seljataga olema. Nii et päris kena teekond. Esimene võistlusmatk välismaale oli, nagu juba varem mainisin, osavõtt Varssavi maleolümpiast 1935. aastal, kuigi oma pikkuse poolest see just eriti silma ei torka. Minu esimeseks pikemaks reisiks ja üldse esimeseks reisiks väljapoole Euroopat oli sõit Buenos Airese maleolümpiale 1939. aastal. Sõitsime sinna Antverpenist laevaga ja kui õigesti mäletan, kulus reisiks oma kolme nädala ümber. Tänapäeva tehnika juures on sama vahemaa katmiseks hea lennukiga vaja ainult veidi üle poole päeva!

Mis puutub võistlusreiside ajal külastatud maadesse, siis siin on võimalik veidi täpsemaid andmeid tuua. Euroopa riigid on suuremalt jaolt tuntud, välja arvatud ainult Itaalia, Portugal, Rumeenia, Kreeka, Taani, Luksemburg ja Albaania, kus pole pikemaid peatusi olnud. Väljaspool Euroopat on Aasia ja Austraalia alles päris tundmatud, Aafrikas olen külastanud ainult Tuneesiat, Ameerika mandrilt olen külastanud Ühendriike, Argentiinat, Uruguaid, Tšiilit ja Hollandi-Antille, kuna Brasiilias käisin ainult 1939. aastal laeva peatuste ajal suuremates sadamates. Nagu näha, on maailmast suur osa küll nähtud, kuid väga palju huvitavaid maid on alles ka külastamata. Võib-olla õnnestub järgnevate aastate jooksul veel mõningaid neist lünkadest täita.»

Milliseid harrastusi on suurmeistril peale tennise?

«Teistest spordialadest tegelen võimaluse piirides veidi ujumise, suusatamine, lauatennise ja võrkpalliga, rääkimata muidugi kergest võimlemisest. Kuid on arusaadav, et neil spordialadel pole ma saavutanud mingisugust meisterlikkust, vaid tegelen nendega niiöelda oma

lõbuks. Vabal ajal armastan lugeda, kuulata muusikat, ja kui leidub sobiv võimalus, siis teha ka mõned foto- või kitsasfilmivõtted.»

Kas Teil on kindel päevarežiim?

«Ei ole. Ongi raske kindlat režiimi ette kujutada, kui sageli tuleb iga päev olla eri tingimustes — mõnikord malelaua taga, teinekord lennukis või rongis, siis jälle erinevates hotellides jne. Teatud režiim eksisteerib võib-olla ainult võistluste ajal, kui niikuinii tuleb üldplaan koostada kogu võistluste ajaks.»

Kuidas Te seletate Nõukogudemaa maletajate juhtivat positsiooni maailma maleelus kümnete aastate kestel?

«Põhjusi on siin palju ning nende üksikasjaline seletus viiks kaugele. Võib mainida ainult niipalju, et Nõukogude Liidus on male kujunenud kogu rahva üldise kultuuri lahutamatuks osaks ning omab seetõttu meie ühiskonnas ka vastavat positsiooni. Meil on male tõeliselt massiline üldrahvalik mäng, mida harrastavad inimesed kõikidelt aladelt. Organiseeritud maletajate arv tõuseb umbes 2,5 miljonini, nende hulgas on meil üle 20 suurmeistri ja üle 250 meistersportlase.

On selge, et niisuguse populaarsuse, üldrahvaliku toetuse ja suure arvu kvalifitseeritud meistrite juures on male meil saavutanud väga kõrge loomingulise taseme, mille konkreetseks väljenduseks on edukas esinemine rahvusvahelisel areenil.»

Kas Teie arvates võib male olla ka omaette elueesmärgiks? Kas pole male, vaatamata temas leiduvatele sportlikele aspektidele, siiski ainult teatav intellektuaalse meelelahutuse liik?

«Sellele küsimusele põhjalikult vastamine viiks meid jällegi käesoleva kirjutise raamidest kaugele välja. Lisaks sellele mängib siin suurt osa ka igaühe subjektiivne seisukoht. Nagu juba eelmise küsimuse juures märkisin, on male nõukogude ühiskonnas saavutanud niivõrd olulise positsiooni, et seda võib minu arvates kahtlemata kõrvutada teiste kultuurialadega, nagu näiteks teater, muusika, kirjandus jne. Malemängu praeguse arengu juures peab tippmaletaja oma positsioonini jõudmiseks tegema määratu hulga tööd, ja ainult tippmaletaja on ju see meister, kes suudab miljonitele malehuvilistele pakkuda malelist loomingut selle kõige kõrgemal tasemel. Mulle näib, et maletaja, kes on oma alal saavutanud kunstilise täiuslikkuse või midagi sellele lähedast, võib pakkuda publikule samasugust esteetilist naudingut nagu näitleja, kirjanik või helikunstnik.»

Kaasaegse küberneetika seisukohast on reaalne hiljemalt mõne aastakümne pärast luua masinaid, mis mängivad malet paremini kui ükski inimene. Millisena kujutlete male tulevikku seda asjaolu arvestades?

«Küberneetika valdkonnas pole minu teadmised mainimisväärsed. Paljud asjatundjad, nende hulgas ka maailmameister Botvinnik, on siinkohal male edaspidise saatuse suhtes võrdlemisi pessimistlikud. Botvinnik läheb

koguni nii kaugele, et ennustab juba lähemate aastate jooksul masina loomist, mis igale praegusele suurmeistrile annab niiöelda «silmad ette». Ka Euwe peab masinate osatähtsust juba lähemas tulevikus võrdlemisi oluliseks.

Muidugi on mul niisuguste autoriteetidega mõlemal alal raske vaielda, kuid siiski kaldun arvama, et malemängu saatus nii traagiline veel pole. Suurmeister Bronstein arvas kord naljatoonis, et kümmekonna aasta pärast võib minna poodi ja osta sealt arvutusmasinaid suurmeistri, esimese, teise, kolmanda jne. kategooria tugevusega, vastavalt igaühe soovile ning mängutugevusele. See võib olla tõenäolisem.

Minu arvates pole male siiski niisugune arvutusmäng, mida masin temale antud õige programmi puhul suudaks täiuslikult lahendada. Kaldun arvama, et masinale kujunevad üle jõu käivateks just need malemängu elemendid, mis kannavad teda teatud määral kunsti valdkonda, mis nõuavad mitte kuiva arvestust. vaid elava inimese loomingut. Ma ei saa samuti hästi ette kujutada, et masin võiks kunagi kirjutada sääraseid heliteoseid, nagu seda teeb elav inimene, vaatamata sellele, et probleem seisab siin ju ka ainult «õige noodi asetamises õigele kohale». Võib ju olla teatud seise ja olukordi, kus masin võib ületada inimese, kuid tervikuna peaks minu arvates elav maletaja siiski peale jääma.»

Jaanuar, 1963.

Velli Kuuseoks

Kas meie keskkoolilõpetaja väärib praegu „küpsustunnistust" selle sõna otseses tähenduses?

«Keskkooli lõputunnistus ei ole alati noorte küpsuse tõeliseks näitajaks. Sest kuigi kool ja klass, õpetaja ja õpikud on samad, on õppijad erinevad. Erinevad on nende karakterid, võimed, huvid, ideaalid, harjumused, ja see kõik avaldab oma mõju õpilase «küpsemisele». Teatavasti vajatakse küpsemiseks eelkõige soojust, ei vili ega inimene saa selleta läbi. Vili saab oma soojuse päikeselt, inimene aga kaasinimeselt, töölt, ühiskonnalt. Päikesele ei lähe korda, kuidas vili temasse suhtub, kuid inimene peab oma «tule» ära teenima. Ja siin oleneb palju ka temast endast, tema iseloomust, harjumustest ja ideaalidest. Noored, keda juba maast-madalast soojendavad töö- ja tõearmastus, loomistung, teotahe, on täiskasvanumad kui need, kes midagi ei tee, midagi ei otsi ega midagi ei armasta.

See, et tänapäeva koolis pannakse suuremat rõhku tegemisele, otsingutele, iseseisvale tööle, näitab, et on võetud õige suund. Täiesti küpset saaki veel igal pool pole. Kuid on kõik eeldused selle kogumiseks.»

Kas keskkooliõpilaste teadmised muusikast ja kujutavast kunstist kannatavad võrdlust kirjandusalaste teadmistega?

«Võrreldes kirjandusega on kujutavale kunstile ja muusikale kooliprogrammides tunduvalt vähem ruumi antud. Kuid see ei tähenda seda, et kunstisse ja muusi-

kasse võiks noor inimene suhtuda kui teise- või kolmandajärgulisse asjasse. On meil ju peale õppetunni veel rohkesti võimalusi eneseharimiseks, nagu kunstinäitused, kontserdid, kultuuriülikoolid, raadio, isetegevusringid jne. Viimastel aastatel on vabariigi mitmete koolide juures avatud ka muusika ja kujutava kunsti klasse, mis töötavad edukalt.

Ka meie koolis on kunsti- ja muusikahuviliste klassid, kus õpib arvukalt noori. Sageli korraldatakse koolis kunsti rändnäitusi või külastatakse ühiselt Kunstihoonet ja Kunstimuuseumi. Noorematele õpilastele töötab koolis muusikalektoorium. Tihti kohtame oma õpilasi ka «Estonia» kontserdisaalis. Ja traditsiooniks on saanud, et kord aastas, siis, kui meie isetegevuslased annavad oma kontserdi, viibib seal kogu koolipere.

Seepärast võib öelda, et Tallinna 21. keskkooli õpilased ei võõrasta muusikat ega kujutavat kunsti, vaid tunnevad nende vastu huvi — üks rohkem, teine vähem. Kui on aga huvi, siis on ka teadmisi, kuigi need pole nii süstemaatilised kui kirjanduses. Teiste koolide olukorra kohta on raske midagi öelda, kuid näib, et viimastel aastatel on just klassikaline muusika leidnud endale arvukalt austajaid noorte hulgas. Ja see on hea.

Kuid kõige tähtsam on ikka see, et just maast-madalast kasutatakse kõiki võimalusi õpilaste huvi ja lugupidamise äratamiseks muusika vastu. Palju tänu võlgneb meie kool sm. Vilja Toomile, kes kogu hingega teeb oma tööd nooremate klasside laulmistundides ja mudilaskoorides ning ansamblites.»

Kas Te võite rääkida mõnest oma õpilasest kui eeldustega noorest tulevaseks kirjanduslikuks tööks?

«Missugused need eeldused on? Talent? Kahtlemata! Kuid sellest üksi on vähe. Mitte väiksema tähtsusega pole töö. Ütleb ju salmgi:

«Talent ei püsi kaua virge,...
kui tegevus ei hoia teda sirge!»

Aga oluliseks tuleb pidada ka huvi kirjanduse ja nõudlikkust enda vastu, elu õiget mõistmist, laialdasi teadmisi.

Mitte alati ei esine need eeldused kõik koos. Tuleb ette, et ühte on, teist jääb napiks. Talendita, selle jumaliku sädemeta ei saa, kuid selleks, et sädemest tõuseks leek, mis soojendaks inimeste südameid, on vaja pingelist tööd, hingejõudu ja armastust mitte ainult iseenda vastu.

Olen olnud noore autori Teet Kalda üks õpetajatest, kuid ei pea end mingil määral «süüdlaseks» selles, et Kallas hakkas tegelema «suleproovidega». Rääkida Kaldast kui eeldustega noorest kirjanduslikuks tööks pole vist vaja. Temalt on ilmunud trükisõnas juba nii mõndagi. Ja mis on inimesele veel parem iseloomustaja kui tema töö?

Neid aga, kes laiemale avalikkusele veel tuntud ei ole, tahaksin siinkohal nimetada. Meie kooli almanahhi aktivistidest ja võimekatest kaastöölistest ei saa märkimata jätta Tõnis Tammetit, Tiiu Viirest, Elvira Kurkust, Helli Põldu ja Tiiu Kama. Võib-olla rõõmustavad nad kunagi meie lugejaid millegagi, mida ainult endale hoida ei saa. Kes teab?»

„Literaturnaja Gazeta" veergudel käib pikemat aega diskussioon teemal „Miks me õpetame kirjandust?" Kuidas jääte rahule kirjanduse õpetamise taseme, programmide ja metoodikaga meie koolides?

«Diskussioon «Literaturnaja Gazeta» veergudel on vajalik, sest seoses küsimusega «miks?» kerkib üles ka küsimus «kuidas?». Kuigi arvatavasti ühelegi kirjandusõpetajale pole need küsimused uued, võimaldab ajaleht kui avalik tribüün esile tuua raskused, mida kirjanduse õpetamises kohtame, kui ka saavutused, mis teistele eeskujuks võiksid olla.

On vajalik, et kunstiline sõna jõuaks noorte südameteni. Missugune on see jõudmise tee, teatakse üldjoones: ütleja südamest kuulaja südamesse. Paraku ei alga kõik sõnad sealt, kust nad peaksid algama, ega lõpe siis ka seal, kus nad peaksid lõppema. Paljudel juhtudel võtab õpilane kirjandusest ainult koore: nimed, faktid, sündmused, aga sisu jääb tabamata. Seepärast pole põhjust rahulolemiseks kirjanduse õpetamise tasemega. Palju on veel vaja mõelda, otsida ja katsetada, õppida tundma paremaid töökogemusi.

Programme on viimastel aastatel mõnevõrra muudetud, 8. klasside jaoks koguni uus tehtud. Ja see on hea, sest endine programm käis 15-aastastele õpilastele üle jõu. Kuid praegu kehtiv programm tundub veel liiga tihe olevat. Eriti annab see tunda 11. klassis, kus uue materjali kõrval tuleb ka varem õpitut põhjalikult korrata.

Kahjuks pole mul täpsemalt teada, missuguseid meetodeid kasutavad teiste koolide kirjandusõpetajad, kuigi pedagoogilisest kirjandusest ja õpetajate kokkutuleku-

telt ning nõupidamistelt üht-teist kuuleb. Tallinna 21. keskkooli õpetajad püüavad kursis olla kõige uuega ega põlga ühtki meetodit, mis aitab oma ainet edukalt õpetada. Aga nad otsivad ka ise uusi võimalusi. Nii valmis äsja sm. L. Villandil stiiliõpetuse alalt huvitav töö, mille põhimõtteid püüavad praktikasse rakendada ka teised õpetajad.

Peaasi, et ei rahuldutaks sellega, mis on, vaid otsitaks, katsetataks ja uuritaks, küllap siis saavutatakse ka enamat, kui praegu on.»

Kas kommunistlike noorte osa teie koolikollektiivis rahuldab Teid?

«Üldiselt jah. Meie kommunistlikud noored annavad koolikollektiivile oma näo. Ja see on elurõõmus ning teotahteline.

Õpilaskomiteed pole meie koolis enam ammu ja kogu töö teeb ära komsomolikomitee, kes suunab õpilaste vaba aja veetmist, ringide tööd, pioneeriorganisatsiooni tegevust. Meie kooli komsomoliperre kuulub praegu 210 õpilast ja meil on klasse, kus kõik õpilased on ÜLKNÜ liikmed. Nagu see ikka on, tegutsevad ühed neist aktiivsemalt, teised ei paista eriti silma. Ideaalne oleks, kui iga kommunistlik noor oleks aktivist mingil alal. Seda meil veel ei ole, kuid selle poole tuleb püüda.»

Millised on Teie mõtted seoses noorte vaba ajaga (koolipeod, isetegevus, sport, klubid, kirjandusõhtud, kohvikud jne.)?

«Aega võib veeta väga sisukalt ning mitmekülgselt. Ainult ühekülgsete huvidega noortel ja nendel, kellel pole looja hinge, võib meie päevil igav olla. Keegi ütles

kunagi hästi, et igavus on huvidevaese inimese haigus. Teised ei kaeba kunagi tegevuse puudumise, vaid pigem ajanappuse üle. Mida kõike võib teha vabal ajal — minna teatrisse, kinno, kontserdile, lektooriumi, kunstinäitusele, sportida, kuulata raadiot, lugeda raamatut, võtta osa isetegevusest, peoõhtust jne. Kõike ei jõua nimetadagi. Nii palju on võimalusi. Linnas muidugi rohkem kui maal. Kuid maa hakkab peatselt siin linnale järele jõudma.

Kommunistliku ühiskonna liige peab olema täiuslik. Aga täiuslikkus ei tule iseenesest ega suru end kellelegi peale. Teda tuleb otsida, tema pärast tuleb võidelda — kõige rohkem iseendaga, oma mugavusega, loidusega, ühekülgsusega. Nii et vaba aega ei jäägi igavuse tundmiseks. Kas pole tore! Veelgi toredam on aga see, et kõik, kes otsivad, kindlasti ka leiavad. Nad leiavad, et elu on rikas, et maailm on ilus, et elada on hea. Ja seda headust, ilu ja rikkust tuleb otsida kõikjalt, mitte ainult (ütleme näiteks) noortekohvikute kohvitassist, vaid ka uutest mõtetest, tarkadest sõnadest, poeesiast ja muusikast, mida seal leivakõrvaseks pakutakse. Elamiseks ja nimelt elamiseks selle sõna tõelises tähenduses ongi vaja, et inimese hing vahel vaimustusest kinni jääks. Ja mitte ainult spordivõistlustel, kus saavutatakse tipptulemusi, vaid ka teatris või kontserdisaalis, kui puututakse kokku ilumaailmaga.»

Kas Teid rahuldab töö pedagoogina ja selle tulemused? Kui jah, siis milles see rahuldus seisneb? Milles on Teie töö rõõmuläte?

«Sellele küsimusele on raske vastata. Öelda lihtsalt «ei» või «jah» pole õige. Pedagoogilises töös tuleb ette

seda, mis rahuldab, kui ka seda, mis on rahulolust kaugel, sest inimene on keeruline olend. Epiteediga «lihtne» iseloomustavad teda veel ainult aegunud õpikud ja mõttelaisad õpilased.

Kui tarvitada Tammsaare «terminoloogiat», siis võiksime sedapuhku rääkida «tegemise rõõmust», «saamise rõõmust» ja sellest, et esimest rõõmu on olnud rohkem kui teist. Tegude vili kipub mõnikord kasinaks jääma. Vist ei olnud töö alati õigesti tehtud.

Ja ometi tunnen, et puudujääkidest hoolimata ei või ükski teine elukutse pakkuda mulle niisugust rahuldust kui see. Võib-olla sellepärast, et siin on tegemist noortega, kellel on veel selged silmad ja kärpimata tiivad ja kes alles unistavad kaugetest lendudest. Aga kõige suuremat rõõmu pakub see, kui aastad ega elu ei suuda vähendada nende silmade selgust, tiibade tugevust ja eesmärkide kaugust, vaid lisavad neile veel midagi väärtuslikku juurde.

Vist ei ole maailmas midagi ilusamat rõõmust selle üle, kui inimesest saab Inimene.»

Millised võiksid olla Teie peamised soovid ja nõuded elluastuvatele noortele?

«Peamine on kõigi jaoks kirja pandud kommunismi ehitava inimese moraalikoodeksis. Aga et küsiti isiklikku arvamust, siis püüan vastata.

Meeldiv on näha noori inimesi, kes ei astu ellu tühja pea ega tühjade kätega, kes ei oota, et neile sõpruse nimel tehakse töös või distsipliinis «hinnaalandust», ega arva, et nende talent kõike vabandab. Ei paku heameelt kohata neid, kes juba kahekümneaastaselt on

hinge poolest kuuekümneseks muutunud, ega ka neid, kes selle asemel, et ise ennast käskida, ootavad teiste sundimist.

Saada elu peremeheks, targaks, heaks ja nõudlikuks peremeheks — see on peamine.»

Veebruar, 1963.

Johannes Semper

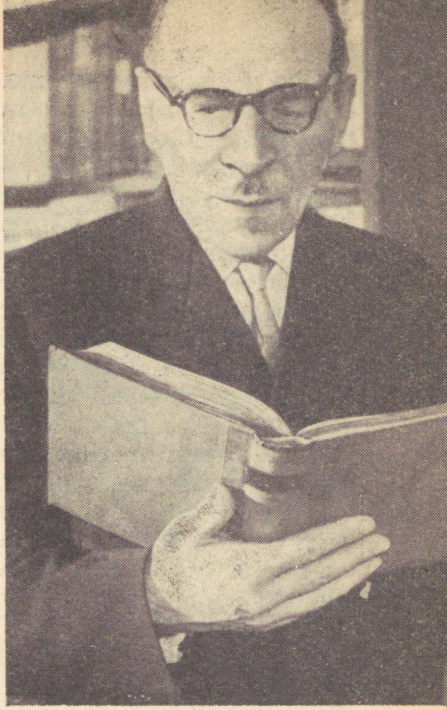

Lugejate poolt mulle esitatud küsimustele polegi nii lihtne vastata. Teed sa lühidalt, siis rahuldad ainult pealiskaudset uudishimu, põhjalikumad vastused aga nõuaksid artiklite kirjutamist.

Juba esimene küsimus, milliste maailma silmapaistvamate ühiskonna- ja kultuuritegelaste, riigimeeste, kir-

janike või kunstnikega ma olen kunagi kohtunud, kellega viimasel ajal koos olnud ja kellega ma praegu kirjavahetuses olen, teeb mind nõutuks. Kas peaksin hakkama loetlema kõiki, kellega kunagi olen kokku puutunud? Ja kes on maailma silmapaistvamad kuulsused? Kas seda on näiteks Emil Ludwig, kes alati taskus kandis nimekirja, milles oli märgitud, kui mitmekümnesse keelde ja kui suures eksemplaride arvus üks või teine ta teos on kuskil maailmakaares tõlgitud? Peaaegu solvunult küsis ta, miks eesti keeles on avaldatud ainult ta «Napoleon». Maailmakuulsus? Aga nüüd pole Emil Ludwigi nime enam aastakümneid kuskil kohanud.

Oma reisiraamatus «Mööda maid ja meresid» olen püüdnud portreteerida isikuid, kellega siin ja seal kokku puutusin. Kes neist on püsti jäänud? St. Zweig ehk püsib veel mõnda aega. Praegu on ju maailmakuulsuseks saanud H. Laxness ja ka näiteks V. Pozneri nimi on laiemalt tuntud. Meie kunagise kohtumise päevil seisid nad aga alles oma kirjandustee algul. Aga paljud teised?

Nõukogude päevil on mu tutvuste ring märksa laienenud, peamiselt muidugi vennasvabariikide kirjanike ja kunstitegelaste arvel.

On siiski tahtmine siinkohal lühidalt peatuda kahel kunagisel tuttaval, kellest ma oma reisikirjades pole kirjutanud. Üks neist on H. Wells, inglise romaanikirjanik, kes Nõukogude Venemaal käies raamatu kirjutas, milles kahtles, et sel maal Lenini plaanid kunagi teoks saavad. 30-ndail aastail ühel Penklubi banketil tutvustas teda mulle ta saatja, kõrge tumedajuukseline temperamendikas baltlanna. H. Wellsi «Invisible Man» oli mul kunagi olnud esimeseks ingliskeelseks lektüüriks ja oli huvitav temaga mõni sõna juttu ajada. Oma kaaslanna

kõrval paistis ta lüheldasena. Ta kissis silmad ümmarguses näos kadusid naerdes või naeratades laugude vahele, ainult kanavarbaid silmakurust kiirgama jättes. Meie jutt oli lõbus juba sellepärast, et mu kaaslase tuju oli üsna «kõrgel tasemel». Ta ütles, et on Eestis olnud ja seal meeldinud talle väga, juba sellepärast, et ükski ajakirjanik polnud teda seal intervjuudega tülitanud. Ta elanud Põhja-Eestis. «Aegviidu lähedal,» täiendas teda ta kaaslanna, kelle kätt ta aeg-ajalt suudles. «Olin seal täiesti «invisible man». Kas pole tore?»

Teine on silmapaistev nõukogude kirjanikust riigimees, hariduse rahvakomissar A. Lunatšarski, kellega ma kokku puutusin 1928. aastal. Olin Eesti Kirjanike Liidu esindajana Moskvas L. Tolstoi 100. sünni-aastapäeva pidustustel. Pidulikku aktust Suures Teatris juhatas A. Lunatšarski, kes oli parajasti Berliinist kohale sõitnud. Juba üliõpilasena Peterburis olin suure huviga lugenud tema ülevaateid välismaisest kirjandusest ja kunstist, mida ta aeg-ajalt ajalehtedele saatis. Need olid kogemuste ja teadmiste põhjal kirjutatud teravapilgulised, värsked, alati huvitavad artiklid, mida ma väljalõigetena kaua säilitasin. Nüüd nägin nende autorit esmakordselt. See oli vurrudega, väikese lõuahabemega, palja laubaga ja näpitsprillidega mees, kes mind lahkelt tervitas, soovides, et ma aktusel eesti kirjanike nimel sõna võtaksin. Võtsin siis istet ega kuulnud palju sellest, mis kõnetoolis räägiti, sest tuli kibekiiresti oma sõnavõttu ette valmistada. Aga Lunatšarski enda kõnet ei saanud ma kuulamata jätta. See oli haruldaselt voolav, selge ja kõike muud kui šablooniline.

Teisel päeval sõitsime temaga ja paljude teiste külalistega Jasnaja Poljanasse. Ei unune see, kuidas ta koha-

likus koolimajas ja L. Tolstoi elumajas meile elavalt vesteldes põhjalikke seletusi andis, ise aeg-ajalt oma näpitsaid kohendades.

●

Lugejate poolt on mulle esitatud küsimus, kes kunstnikest mulle kõige tugevamad muljed on jätnud ja kes on mu lemmikheliloojad. Mis vastata? Inimene areneb aastatega, veel rohkem aastakümnetega, ja see, mis kunagi varem teda vaimustas, võib hiljem uute, tugevamate muljete ja kogemuste mõjul hoopis kahvatuks jääda. Võin seda öelda nii kujutava kunsti kui muusika, aga ka kirjanduse kohta.

Üliõpilaspõlves külastasin Peterburis sageli Kunstimuuseume ega jätnud vahele ühtki kunstinäitust. Vanade meistrite kõrval köitsid mu meeli tihti ka ülimoodsad katsetused, mida kunstinäitustel nägin. Uus ja moodne meeldis vahel isegi rohkem kui tuntud vanameistrite teosed. Välismaal elades võisin külastada rohkesti muuseume ja kunstinäitusi, tundma õppida igasuguseid voolusid ja voolukesi, aga ka nalja saada või nördida igasugustest trikkidest ja viguritest, mida kunsti pähe demonstreeriti. Aga kui küsitakse, kelle teoseid ma meeleldi jälle vaadata tahaksin, siis võiksin esimeste meeldetulnute hulgast nimetada maalijaid nagu Rembrandt ja vana Gogh, skulptoreid nagu Michelangelo ja Mestrovič, graafikuid nagu Masereel ja Viiralt. Ent samasuguse mõjutugevuse poolest võiksin nimetada veel kümneid teisi. Oli aeg, kus ei tea kelle «Ensori nõid» mind otse värisema pani, kus Klingeri mere ääres põlvitav naine paistis ületamatu olevat, kus otsatult imetlesin Vrubeli pisikest joonistust «Unetus». Mis ütleksid need tööd mulle praegu?

Muusikaga on lugu pisut teistsugune. Siin on püsivama maitsega ja kestvamate lemmikutega tegemist. Pikad aastakümned olen truuks jäänud eeskätt Bachile ja Chopinile. Muusika on alati olnud mu meelepärasemaks kunstialaks. Keskkooliõpilasena Pärnus kuulsin esmakordselt head klaverikunstnikku. See oli T. Lemba. Tema ettekantud Liszti kuues rapsoodia heliseb mul tänini veel kõrvus. Kuulsin Skrjabini esinemist ta viimasel kontserdil enne surma. Üks ta lisapalu viis mind äärmisse vaimustusse. Mis oopus see võis olla? Kontserdi kavas seda polnud, naabrid ka ei teadnud öelda. Käisin muusikakauplustes, lasksin endale ette laduda kõik Skrjabini noodid, sorisin neid, aga otsitavat pala ei leidnud. Küllap oli mingi improvisatsioon, mõtlesin. Aga juhtus nii, et viis aastat hiljem hakkas mu juures klaveril üks mu hea tuttav sedasama pala sõrmitsema. Hing jäi kinni. Mis see ometi on? Olen sellele tükile kogu aeg jahti pidanud ja nüüd korraga täielik üllatus! Ilmnes, et see oli dis-moll etüüd, mida praegu laialt tuntakse. Kui ma seda hiljem kontsertidel olin kuulnud, seda klaveril ise sõrmitsenud, kaotas tükk endise võlu. Polnud tas enam seda tõusu ja tuld, mis Skrjabini enese sõrmede all. Küllap olin ise sellest üle kasvanud.

Peale mainitud Bachi ja Chopini on mul säilinud veel teisi lemmikuid, peamiselt XVIII ja XX sajandist. Jälgin huviga uusimaid saavutusi muusikas nii meil kui mujal. Eelistan muide instrumentaalmuusikat vokaalmuusikale.

●

Küsitakse, milliseid autoreid ma võiksin nimetada viimase paarikümne aasta maailmakirjandusest. ««Loomingu» Raamatukogu» tutvustab neid küllaldaselt.

Neile võiks lisada mõningaid mahukamate teoste autoreid või ka luuletajaid, eeskätt Nõukogude Liidust (Šolohhovi viimased tööd, Tvardovski, Leonov jne., jne.). Saksa DV-st (Strittmatter jt.), Itaaliast (Tommasi da Lampedusa romaan «Gepard») ja palju teisi, mida juhuslikult olen lugenud ja mis esimestena keelele tulid. Kuid ärgu võetagu neid nimesid mingite ainuõigete teenäitajatena. Kes sõelale jääb, seda näitab aeg.

●

Mida ma pean meie vabariigi kirjanduselus probleemiks nr. 1? Sedasama, mis kogu nõukogude kirjanduses ja millele partei ja valitsuse juhtide hiljutisel kohtumisel kirjandus- ja kunstitegelastega tähelepanu koondati: kuidas tugevdada meie kirjanduse ideelisust, ta parteilisust, ta sidet rahvaga ja kuidas tõsta ta kunstilist taset.

●

Kohtumised A. H. Tammsaarega ja E. Viiraltiga? Nende mõlematega on mul olnud ainult põgusaid kokkupuuteid. Viiraltiga pole ma vist ühtki sõna vahetanud, sest kohvikulauas temaga teiste seltsis tutvudes ei rääkinud ta ühtki sõna, oli ta ju suur vaikija. Mis Tammsaaresse puutub, siis tutvusin temaga kunagi 20-ndail aastail juhtumisi ühel kunstinäitusel Tallinnas ja see oligi vist ainus kord, kus ma temaga mõned sõnad vahetasin.

●

Mida pidada käesoleva sajandi kõige silmapaistvamateks avastusteks ja saavutusteks teaduse ja kultuuri alal? Mõistagi saavutusi aatomifüüsikas, polümeeride keemias, kosmose uurimises, küberneetikas, elektroo-

nikas. Üheks suuremaks saavutuseks kultuuri alal pean lugejaskonna võrratut kasvu Nõukogude Liidus ja seda mitte üksnes kvantitatiivselt, vaid ka kvalitatiivselt, sellega koos ka raamatute enneolematut levikut rahva hulgas, eriti meie vabariigis, mis ses suhtes viimasel ajal vennasvabariikide hulgas seisab esikohal. Ühe isiku kohta ilmub ju meil rohkem lehekülgi aastas kui kuskil mujal maailmas. Lugejaskonna igakülgse kasvuga langeb aga ka meie kirjanikele suurem vastutus nende töö kõrge ideelisuse ja kunstilise kvaliteedi eest.

●

Vahekord andekuse ja töökuse vahel loomingulises protsessis? Anne on nagu toorkullaterakeste lade maa sees. Et sealt midagi päevavalgele tuua, on tarvis palju kaevata, uhtuda, sõeluda. Loominguline protsess on ennekõike töö kirjaniku või kunstniku ande baasil. Selles tööprotsessis saab andekus ennast kergesti ja produktiivselt ilmutada. Teisest küljest tõukab tõeline andekus inimesi intensiivselt tööle. Suured anded on kõik suured töömehed olnud. Kas maksab siin mainida Balzaci või Tolstoid, kes oma töid lõpmata kordi ümber kirjutasid, s. o. parandasid või ümber töötasid? Ümbertöötamise protsessis tekivad uued mõtted, paremad väljendused ja siin saab andekus jälle ennast avaldada. Vähekogenud arvavad, et kirjanik muud kui puistab käisest ega näe mingit vaeva. See on väär arvamine. Näib paradoks olevat, et improvisatsioon tundub tihti just kunstlik, keeruline ja konstrueeritud olevat, teosed aga, mille kallal palju vaeva on nähtud, tunduvad spontaansetena, loomulikena ja sundimatutena.

Meie kõige nooremate luuletajate teostes rõõmustab kõigepealt optimism ja reaalsustunde kõrval reibas

kujutlusvõime. Kui nende andekusele seltsib siirus ja töökus, siis on häid väljavaateid. Tahaks ainult, et noorte autorite kogemuste ja tunnete ring haaraks endasse kogu meie kiirelt edasitõttava elu tuumakuse.

●

Teatrielu saavutustest viimastel aastatel pean kõige silmapaistvamaks V. Panso lavastust «Inimene ja jumal». Kui suurepärase kuju Maurusest on loonud A. Eskola! Ka paljud teised lavakujud selles etenduses rõõmustavad meeli.

●

Küsitakse veel, kas mind rahuldab Eesti Riikliku Kirjastuse töö viimastel aastatel. Teatud määral küll. Sooviksin aga, et algupäraste teoste käsikirjade avaldamisega nii kaua ei viivitataks, et «XX sajandi raamat» poleks liiga juhuslik, et kiirem oldaks värskete silmapaistvamate teoste avaldamisega ja tõlkimisega ning et jätkataks maailmakirjanduse suurteoste väljaandmist.

●

Mis puutub Eestimaa Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu ja loominguliste liitude koostöösse, siis võiks see tõepoolest intensiivsem olla. Kirjanike majas ootab hiljuti valmissaanud kaunis saal kirjandusõhtuid noortele, nende kohtumisi kirjanikega. Seal võiks organiseerida ka noorte kohtumisi heliloojatega ja teatritegelastega.

●

Küsitakse, kui palju on mul praegu ühiskondlikke kohustusi. Nuriseda nende vähesuse üle ei saa. Üldiselt nõuavad nad rohkem aega kui seda loominguline töö

tahaks lubada. Nad on seotud küll kirjanike organisatsioonidega meil ja Moskvas, küll kultuuriministeeriumiga, küll kirjastusega, küll ajakirja toimetamisega, küll välismaiste kultuurisidemetega, küll Tartu Riikliku Ülikooliga jne. Kõige rohkem aega võtab töö Lenini preemiate komitees, mille sessioonid nõuavad aastas terve kuu intensiivset töötamist Moskvas, sellele lisaks veel kümnete teoste läbilugemist enne seda.

Eesti NSV Ülemnõukogu saadikuna on mul võimalus otsesemalt ja tihedamalt kokku puutuda rahva töö ja eluga ning aidata jõudumööda kõrvaldada mõningaid elu-olu kitsaskohti, ühtlasi aga töötada teiste rahvasaadikute kõrval selleks, et nõukogude rahvas kiiremini edasi liiguks kommunistliku ühiskonna poole.

●

Mis lõpuks mu enese loomingulisse töösse puutub, siis püüan praegu kirjutada oma mälestusi, ja kui mõne aja saaks pidevalt eemal olla muudest kohustustest, siis lõpetaksin kunagi ka oma juba ammu alustatud «Punaste nelkide» järgmise osa. Pikema töö kirjutamine nõuab segamatut, pidevat läbimõtlemist. Jupikaupa saab kirjutada ikka ainult lühemaid töid.

●

On ka neid, kes huvi tunnevad mu töötamisviisi ja päevarežiimi vastu. Kõige meelepärasem ja intensiivsem on töö hommikuvaikuses enne telefoni ja postikandjat, enne igasugust segamist. Kui õnnestub, töötan sel viisil kuni lõunani. Kõige tagajärjekamalt olen loomingulisele tööle saanud anduda ikkagi Tallinnast eemal viibides, olgu siis Jaltas kirjanike loomingulises kodus, mõnes sanatooriumis või suvitades Prossa järve ääres.

Aprill, 1963.

Voldemar Panso

Imelik on hakata vastama teie paljudele küsimustele, lugupeetud lugejad. Siiani olen püüdnud analüüsida teisi, nüüd äkki ennast. On imelik — ja huvitav. Imelik, et tuleks ennast teiste ees nagu lahti riietada, — huvitav, et tuleks mõelda põhjustele ja tagajärgedele, milledest ammu või üldse pole mõeldud.

I. Isiklikku laadi küsimused

Kuidas Te sattusite...
1) ajakirjandusse (ajakirjanikuna),
2) teatrilavale (näitlejana),
3) ekraanile,
4) kirjandusse.

«Ajakirjandusse ajas mind uudishimu. Arvan, et uudishimu on üldse võimas hoob, kui ta on terve ja loov. Ta annab noorusele küpsuse ja säilitab vanades nooruse.

Meie maailmapilt hakkab avarduma kodu aiaväravast. Seepärast on esimesed kiindumised ja esimesed avastused seotud koduümbrusega. Minu kodu ligidal asus

Glehni park kummaliste varemete, torni, krokodilli ja kuradiga. Kes oli see imelik mees imeliku mõttelennuga, kes lõi jalaga vastu maad ja ütles: «Seie saagu lenn.» Nõnda tekkis mu esimene pikem trükis avaldatud uurimus «M e e s, k e s r a j a s N õ m m e». Olin sel ajal 18. Elu mu ümber oli täis huvitavaid tüüpe ja juhtumusi. Esimesed jutustused trükiti ajalehtedes ja ajakirjades ära. Gori ja Kivilombi Ints õhutasid takka, et mul olla sulge, kirjutagu. Nõnda sündis Osnap. Elu andis mulle sel ajal kõik kergelt. Isegi kutsevalik tuli kergelt, nagu tellimise peale. Lõpetasin gümnaasiumi ja samal suvel avati Konservatooriumi juurde Lavakunsti Kool. Proovisin, sain sisse. Proovisin kirjutada, võeti vastu. Aga raha oli vaja. Kirjutades tuli teda hõlpsamalt ja rohkem kui Pääsküla turbarabas turbaid ladudes 15 senti tuhat või Kadaka külas peenraid rohides või Nõmme vahel käruga jäätist müües või Järvel betoon-

torusid võõbates või keemiavabrikus värve segades. Aga muljed, mõtted ja tüübid panin tallele. Proovisin ka joonistajana ja karikaturistina — edu oli kehv. Ajakirjanikuna pääsesin liikuma, kohtusin huvitavate inimestega, sattusin ihaldatud teatrimaailma kulisside taha, kirjutasin kuulsate näitlejate portreid, võtsin intervjuusid, sõbrutsesin pättidega ja piilusin kõrgema seltskonna pidusaalidesse. Maailm oli valla ja kuradima kirju. Olin ajalaps, armunud ellu. Tundun endale nendes päevades nii tuttavana, lugedes August Sanga:

> Mul peas on kolossaalsed lokid
> ja üldse — kogu inimkond,
> ja jalas aukudega sokid.
> Ma olen hästi noor ja blond.

Kirjandusse satutakse ajakirjanduse kaudu, sest ajakirjandus ongi peaaegu juba kirjandus. Ainult päriskirjandus nõuab rohkem aega kui ajakirjandus. Seepärast olengi päriskirjandust külastanud harva — nagu arglik ehalkäija.

Filmi satutakse imelikult ja ebaloogiliselt, nagu film üldse on üks imelik ja ebaloogiline nähtus — see XX sajandi imelaps ja meie vabariigi murelaps. Tuleristsed ekraanil tegin läbi 1947. aastal «Elu tsitadelliga». Nägin hiljuti seda filmi uuesti ja läksin kaameks: kui palju toredaid selle on surnud! (Elavate pidevas juurdevoolus, uute talentide puhkemises ja homse päeva lootuses on inimeste suur õnnistus!)

Muide, on veel üks ala, millel arvan olevat oma arengule olulise tähtsuse, see on estraad. Estraad kui vaimuteravuse kool, estraad kui enda lahtimängimise, pilguja suleteritamise, improvisatsiooni, leidlikkuse, tuju, enda leidmise, maa ja rahva tundmaõppimise kool, sellisena mõtlen heldinult oma estraadipäevadele ja est-

raadisõpradele tagasi. Möödub 15 aastat, kui pöörasin estraadile selja. Ma ei lähe sinna enam kunagi tagasi. Estraad nõuab armastust, ütleksin veel rohkem: estraad nõuab kirge. Aga armastus ja supp pole ülessoojendatult hoopiski enam see. Olen säilitanud deklameerimisharrastuse. Ja kui mul selles on olnud mingit edu, siis ka see on tänu estraadile.»

Lisaks kõigele sellele, mida oskate, kas on veel midagi, mida väga sooviksite osata? Mida nimelt?

«On kaks soovi, mis enam kunagi ei täitu. Ühte kandsin endas varakult, teine tekkis liiga hilja. See teine on prantsuse keel. Kuna niigi (Tammsaare moodi öeldes) ladina keel kannatab saksa keele pärast, inglise keel ladina keele pärast ja vene keel nende kõikide pärast, ei ole usutav, et omandaksin nullpunktist prantsuse keele.

Aga esimene soov oli saada klouniks. Gümnasistina Maxi ja Lexi vaadates vastasin ankeedis küsimusele: kelleks tahan saada? — klouniks. Õpetaja oli pettunud, et kas selleks ma õpin ja harin ennast. Ma ei mõistnud teda.

Elu on liuelnud edasi aastakümneid. Kas ei sattunud seeme õigesse mulda või puudus seemnes küllaldane kasvutung: estraadi prelüüdile ei järgnenud klounaadi koraali. Kuid Shakespeare'ist Tammsaareni olen ma imetlenud narre. Kloun Chaplin on verstapostiks näitekunsti arengus.

Unustatakse, et maailma on rohkem õpetatud naeruga kui käsulaudadega. Ma vaatan otsides enda ümber ja unistan klounist Richteri musikaalsusega ja Einsteini ajuga.

Ja küsimuse lõpetuseks: kooli osa meie huvide ja kalduvuste äratamisel ning meie eneseleidmisel on m ä ä r a t u. Vanad kreeklased olid targad mehed ja kanged võistlema nii vaimus kui võimus. Me oleme selle neilt üle võtnud. Kui ma mõtlen tagasi oma koolipäevadele — milles me kõik ei võistelnud! Kirjandite võistlused, luuletuste võistlused, deklamatsioonivõistlused, putukate ja taimede kogumise võistlused, karikatuurivõistlused, kõnevõistlused, peale selle spordivõistlused. Noor inimene harjub tegema ja harjub võistlema. Mõtlen tänutundega tagasi oma kunagisele koolile, mis kannab praegu X keskkooli nime. Vastates küsimusele: «Kuidas Te sattusite . . .?» viivad peened juusjuured X keskkooli, kus on kõigi alguste algus. Seal sündis sabaga Osnap, kes pikkamööda arenes Pansoks, Tallinnas ja Tartus, kunstis ja teaduses võib kohata mõningaidki mehi, kes võivad tähendusrikkalt koputada oma rinnale: X k e s k k o o l!»

Mis ja kes on mõjutanud Teid kõige rohkem?

«On olnud pidevaid ja hetkelisi mõjutusi. On olnud mõjutusi, mis hetkel näisid tähtsusetud, aga hiljem omandasid suure tähtsuse. Nii oli see kooliga, nii oli see Mustamäega. Tagantjärele taipan, et Mustamäe mõju mulle oli määratu. Seal olen lapsena otsinud Tasuja jälgi ja Lodijärve lossi varemeid. Seal olen jälginud kevadvete pahinat ja pungade imet, seal olen tajunud kaduva suve nukrat loobumisviisi veripunaste vahtralehtede sahinas. Seal on tundnud tagumik suuskade ebakindlust ja vettehüpete ebatäpsust. Seal on tärkav tundeelu taibanud esmakordselt armastuse lüürikat ja nukrust. Seal on videvikuni imetletud maa ja mere avarust Naissaareni ja kujutluses kaugele selle taha.

Küllap Mustamägi on olnud trampliiniks kõigele sellele, kui —

aeg tuli, maa ja mere peal...

Ja küllap Mustamägi on ka see jõud, mis kisub kaugustest jälle tagasi koju.

Antiikmaailma ja ta mütoloogiaga tutvumine oli kunagi mulle avastuseks, nagu aastaid hiljem tutvumine dialektilise ja ajaloolise materialismiga. Egiptusest tulevad linnud. Egiptuse mütoloogiline lind fööniks oma tuhast tõusvas igaveses uuenemises on saanud mulle tähiseks ja sümboliks. (Pean seda puuduseks, et tänapäeva kool ei tutvusta küllaldaselt noori kõigi kultuuriallikatega. Kui sügavalt tundsid antiikkultuuri marksismi klassikud!)

K e s on mind mõjutanud?

Kindlasti kõige enam mu isa. Olen temalt õppinud matkade võlu, lõkke romantikat, tähelepanemisvõimet ja nägemisoskust, huumoritunnet ja loodusetaju, rahvakeele rikkust ja ilu.

Ema juures olen imetlenud kiindumust lilledesse ja loomadesse, tahtejõudu ja eneseohverdust, kõnekäände ja vanasõnu, iseloomukindlust ja igavest noorust.

Kunsti juurde on mind juhtinud E. Viiralt ja K. Raud. Teatri juurde Ants Lauter ja Priit Põldroos. Kirjandusse E. Vilde ja A. Tammsaare. Esteetiliste hinnangute ja kriitilise mõtteni Tuglas ja Semper. Luuleväravad avasid mulle Juhan Liiv ja Betty Alver. Näitlejatest on mind mõjutanud Eestis Paul Pinna ja Ruts Bauman, Moskvas Bolduman ja Sverdlin, Saksamaal Fritz Kortner ja Gustaf Gründgens.

Mu elu suurimaks sündmuseks on viis üliõpilasaastat Moskva Gitises. Need olid otsustavad aastad minu kui kunstniku ja kodaniku kujunemisel. Siin mõjutasid

mind kaks suurt surnut K. S. Stanislavski ja V. I. Nemirovitš-Dantšenko ja kaks suurt elavat A. D. Popov ja M. O. Knebel.»

Kas kõik Teie harrastused täiendavad üksteist või olete tundnud end ka killustatuna? Mida loete oma peamiseks tegevuseks?

«Kõik nad täiendavad üksteist, eriti kirjanduslik tegevus ja režii, režii ja pedagoogika. Ükski kirjanik ei tarvitse olla lavastaja. Igas tõelises lavastajas peab peituma kirjanik. Lavastuse loomine, rollide vormimine, nende vahekordade avastamine, konfliktide avamine, lavapiltide, valguste ja helide mõtteline ja poeetiline ühendamine, idee kõlama panemine, ühesõnaga raamatu kirjatähtedest elu avamine nõuab sama poeetilist jõudu kui raamatu kirjutamine elust. Poeetiline tunnetusjõud — võib-olla ongi see ühine nimetaja, mis seob kirjanikku, kunstnikku, heliloojat, arhitekti ja teatrimeest. Võib-olla see ongi see, mis sunnib seljakoti selga võtma ja viib sammud kaugetele radadele. Killustatus ei olene harrastustest, vaid aja kasutamise oskusest. Me ei suuda valitseda aega ja ennast ajas. Meid ei väsita niipalju teod kui meeleolud, mitte tahtepingutus, vaid hirm tahtepingutuse ees. Seetõttu ei tihka sukelduda suurde, mis ühendaks kõik harrastused, vaid väsitame üksikuilt harrastusilt kilde täksides.

Mida lugeda peamiseks tegevuseks?

Tšehhov oli arst, aga sai kuulsaks kirjanikuna. Üksip oli näitleja, aga teadus tunneb teda botaanikuna. Richards oli pastor, aga maailm teab teda kui teivashüppajat. Üks asi on, mis ise tahad olla, ja teine, mis

tagantjärele välja tuleb. Näete, haned pole kuigi targad linnud, aga just nemad päästsid Rooma Kapitooliumi.»

Milliseid pille oskate mängida?

«Õppinud olen pasunat, oskan mängida orelit. Seda ainult kodus ja iseendale. Nagu isagi. Jumaldan orelimuusikat. Vana Johann Sebastian on gigant. Kui mul on raskusi elus või iseendas, aitab mind fuugade torm. Ma austan inimest, lõvi ja orelit: inimene — looduse kuningas, lõvi — loomade kuningas, orel — pillide kuningas.»

Kui palju olete matkanud (kus, kuidas?) ja kui paljusid maailma maid olete külastanud?

«Uno Lahe rahustuseks võin öelda: olen käinud nii Nuustakul kui Pariisis. (Pariis on etem.) Välisriikidest olen külastanud kahel korral Soomet, Euroopa-reisil käisime Rootsis, Hollandis, Prantsusmaal, Itaalias, Türgis, Kreekas. Aafrika-reisil uuesti Türgis, Kreekas, Itaalias, edasi Maroko, Senegal, Ginea ja Elevandiluurannik. Pluss India-reis!

Meie kodumaa tundmaõppimine algas 1946. aastal Gruusia sõjateega. Sellele järgnes Krimm. Siis Taga-Karpaatia, Kiievi, Dnepri, Hersoni, Odessa ja Musta merega. Kesk-Aasia Tjan-Šani mägede ja Hiivaga, lõppes Ašhabadis ja Bakuus. Kaks korda Karjalas. Reis emaga Altaisse Teletski järveni, paadimatk Bia kärestikul ja ringsõit Kirovi oblastis.

Matkal pole alati tähtis kaugus ja kilometraaž, vaid reisikaaslased ja intensiivsus. Möödunud aastal tegin kaks matka: süstadel mööda Võhandu jõge ja teine Koiva ja Daugava aladele. Nad jäävad mu mälestusse niisama eredatena ja rikastena kui Kesk-Aasia reis.

Tahaksin külastada maid Pärnu jõest lõuna poole — tunnen seda kanti halvasti. Tahaksin sõita Burjaadi ANSV-sse ja Jenissei jõge pidi merre. Tahaksin näha Inglismaad ja Jaapanit.»

Millised on mu sportlikud saavutused?

«Ma pole parandanud ühtegi vabariigi rekordit, pole tulnud kordagi vabariigi tšempioniks, aga alla seda ei maksa saavutustest rääkida.

Kaks suve tagasi võitsin Käärikul esikoha kuulitõukes ja sajas meetris — senioride klassis ja sain auhinnaks pannkoogid moosiga. Olin selles klassis ainus võistleja.»

Kellele meie vabariigi sportlastest kõige rohkem „põialt hoian"?

«Sellele, kes on jõudnud kõige kaugemale. Tuleb hinnata seda, kellel on eeldusi saada esimeseks esimeste hulgas. Nad on haruldased, nagu suured näitlejad ja lavastajad, poeedid või kujuraiujad. Seepärast hoidsin põialt omal ajal Kotkale ja Englasele, Lipule ja Maurerile. Seepärast hoian põialt Leiusele ja Keresele, kuigi pole kunagi käes hoidnud tenniserekette ega teinud ühtegi malekäiku.

Mind huvitavad spordis rohkem põhjused kui tagajärjed, rohkem eeldused kui tulemused, rohkem psühholoogia kui füsioloogia.

Spordialadest huvitavad mind kõige enam sprint, poks ja mootorrattasõit. Ja samuti peamiselt psühholoogiliselt. Miks jookseb üks inimene kiiremini kui teine? Kui palju on see õpitav ja arendatav? Milline on inimese mõttekäik stardipakkude kinnitamisel? Stardipaugu ootel? Siis, kui joostud on juba 70 meetrit? Kui

joostud on juba 90 meetrit või kui rind lõikab linti? Mind köidab võime maksimaalselt ennast kontsentreerida, murdsekundile reageerida, suurimas endaandmises ja tahtepuistamises säilitada elastsus ja vabadus ja ometi — kümne sekundiga ennast tühjaks joosta.

Nõnda annab ennast suur näitleja rolli kulminatsioonil.»

Miks ma käin poksivõistlustel?

«Kuna poks on kõige elulähedasem sport. Ta on kõige mehelikum sport.

Poks olevat julm. Aga kunst on samuti julm. Ande ja oskuse puudus või vale kool maksavad kunstis niisama julmalt kätte kui poksis. Andetu poksija on naeruväärne nagu andetu näitleja või luuletaja. Poks pole toorem kui hoki, jalgpall, veepall, jalgrattasõit või maratonijooks. Ta nõuab mehisust, vastupidavust, julgust ja täpsust nagu mootorratta võidusõit. Me märkame, et poks nõuab treenitud lihaseid, aga ei märka, et ta nõuab ka treenitud ajusid. Hea poks oma strateegia ja taktikaga, aju ja lihaste ühistööga võib olla nauditav nagu male.

Otsused poksi kohta tehakse halva poksi järgi. Halb poks on kole, nagu halb film või halb teatrietendus. Halval poksijal puudub selge aru ja kujutlusvõime nagu halval näitlejalgi. Nad on mõlemad diletandid või rutiini ohvrid.

Inimene sellepärast ongi unikaalne, et ta võib poksida ja korjata lilli.

Poks pole kaklus, vaid kakluse vastunäidustus (vabandage seda idiootlikku sõna). Rusikavõitlusest tehnilise poksini on kõndinud spordi areng. Nii kaua kui sõnaga võib surmata, salakaebusega inimest vigastada, pole

poks julm. Poksi võib teha julmaks, nagu sünnib Ameerika Ühendriikide profipoksis. Madalaid kirgi võib äratada isegi nii kaunis inimkonna leiutis nagu tants. Võibolla nõuab poks reforme, nagu peaks reforme nõudma maadlus, kui ta on nii tuim ja mõttevaene, nagu oli seda viimane Soome-Eesti NSV maavõistlus.»

Milline aastaaeg meeldib Teile kõige rohkem?

«Nagu enamikule põhjamaal — kevad. Varakevad. Jääminekuaeg. Kui tulevad linnud ja krooksuvad konnad. Nii looduses kui inimelus. Häälemurdeaeg. Pungade ootus ja tulevikulootus. Kõik on alles salapäraselt ees. Mõtleme tagasi neile aastatele: nad olid nii toredad, et punastama võtab!

Seepärast armastan noorust, kevadet ja «Kevadet». (Miks Tallinna Kinostuudio marineerib seda stsenaariumi?)»

Meenutage, palun, oma elu kõige traagilisemat ja kõige ülevamat hetke!

See on vast kõige keerulisem küsimus.

Inimvaimul on pagana omadus, et traagiline saab aegamööda naljakaks ja ülev kaotab teiste ülevuste kõrval oma ülevuse. Kahtlemata oli üks traagilisemaid hetki, kui Viidalepaga Tjan-Šanis mäe küljes rippusime ja eluga lõpparvet tegime. Kui praegu kokku saame, naerame mõlemad. Aga ma ei talu enam kõrgust.

Igal kutsealal on oma unenäod. Näitlejatel on nad väga traagilised. Iga näitleja on näinud unes, et ta lükatakse rahva ette, ühtegi sõna pole peas ja pükse pole jalas. Ärkad judinatega ja proovil ütlevad kolleegid: «Sa mõjud täna kuidagi vanana.» Ülevat ei mäleta mä-

lestuses, üleva mäletamiseks tuleb raputada emotsionaalset mälu, seda näitleja suurimat varandust. Üleva tajumiseks peab eelnema vastusurve, ootuse pinge, läbielamus või eneseületamine. Ta on millegi resultaat.

Sellepärast oli elamuseks, kui jõudsin Karpaatides Petrose tippu, kui Tjan-Šanis ületasime kolmanda ja kõrgeima mäekuru. Mäletan kõndi Tõnismäelt alla, kui sain teada, et olen «Pobeda» Euroopa-reisi gruppi arvatud; Kaarli kiriku kohal märkasin äkki, et ma laulan.

Värskeim ja intensiivseim elamus oli «Inimese ja jumala» etendus Moskvas. Mäletan elu lõpuni Ants Eskola ja poiste silmi hetk enne eesriide tõusu: nõnda minnakse lahingusse ja surrakse üksteise eest. Ja uuesti nägin neid silmi, kui saime teada, et olime tunnustusega pääsenud kolmandasse vooru.

Ülev võib rebida hingest rõõmupöörise, ülev võib teha sõnatuks, et tahaks olla üksi ja nutta — heameelest.

Ülevat võib läbi elada spordivõistlustel, kui toimub võitjate paraad ja lauldakse hümni; ülev võib olla kunstielamus, kui väreleb imevaikselt Ernesaksa koori

«Вечерный звон»...»

II. Teatrielu puudutavad küsimused

Teie lemmikteater Nõukogudemaal? Vabariigis? Miks?

«Vaatamata praegusele seisakule siiski Kunstiteater. Kaks hiiglast Stanislavski ja Dantšenko mahutasid aastakümnetega sellesse majja nii palju ideed ja vaimu, sisu ja vormi, mõtet ja Ilo, et see toidab veel tänast päeva. Seal tunneb kunsti vägevat tuiksoont ja mitte šlaagerite pinnavirvendust.»

Aga vabariigis?

«Näitlejate potentsiaalilt on kõige rikkam Draamateater. Aga rikkus võib olla kahjuks, kui seda otstarbekalt ei kasutata.

Mulle meeldib vaesem «Vanemuine» oma otsiva vaimu ja tuksleva eluga. Mulle meeldib veel vaesem «Ugala», kes oma piskust on aina andnud teistele teatritele ja ikka elab ja ikka loob. Võib-olla on temas kõige enam tunda seda imelindu fööniksit, kes tõuseb oma tuhast igihaljana. Müts maha!

Millist osa etendavad isetegevuslikud teatrid meie rahva elus?

«Määratut. Nad on seda ikka teinud. Nad on eelahelikkudeks, et saaksid kerkida Kazbek ja Elbrus.»

Teie arvamus J. Sauli Platonovist?

Olen kuulnud selle kohta kiitvat, kahjuks pole ise näinud.

Töötasin Sauliga Oidipuse osaga. Saul on eeldustega näitleja. Saul on mõtlev näitleja ja sellega kuulub homsesse päeva. Et ta Oidipuses sellise tasemeni küündis, seda ei saa lubada endale igaüks, kes töötab teist aastat teatris. Saul pole ületanud endas veel üht puudust: ta käib pillavalt ümber oma jõu ja häälega. Nõnda võib tugevus nõrkuseks muutuda.

Sauli Oidipuse seaksin julgesti Söödi Ramilda ja Klooreni Indreku kõrvale.»

Kui kaua küpses Teis mõte tuua lavale „Inimene ja jumal"? Kas Ants Eskola Mauruse kõrval võiks kõne alla tulla veel teisi näitlejaid, kes võiksid teda ületada?

«Ammu unistasin mängida Maurust, aga välja tuli «Inimene ja jumal». Ka lavastuse ideed kandsin tükk aega iseendaga. Ta oli mu perspektiivplaanis, kui töötasin veel Draamateatris. See idee oli inertne ja piirjoonteta. Kui sukeldusin iseendasse, nägin tähistaevast ja pikka musta lauda ja kuulsin Ramildat lugemas oma viimast kirja.

Dramatiseeringu kirjutasin talvel Kassari koolimajas kolme nädalaga, sest rohkem polnud aega. Ka lavastus valmis kiiresti, poolteise kuuga, sest rohkem ei antud aega. Sellest ajast õppis Ants Eskola veel kaks nädalat «Pimedat meest».

Küsimuse järgnev osa on huvitav põhimõtteliselt. Eskola Mauruse kõrval peaks olema muidugi teine Maurus. Kui mitte praegu, siis lähematel aastatel.

On tore, et võrreldakse Kilgase ja Klooreni Indrekut, Otsuse ja Söödi Ramildat. Seda enam Maurus! — See kuju laseb ennast venitada nagu Hamlet. (Ainult seda ma ei mõista, kui veealuses poleemikas mõned tahtsid näha tema positiivsust, et siis olevat tammsaarelik. Ja seda rääkisid inimesed, keda ma pidasin taibukateks!)

Pean tükkide monopoli meie teatrielu puuduseks. Teatrite ja näitlejate vahel kaob võistlus ja võrdlus. Mitte see pole kunstis õige sõna — ü l e t a m i n e. Teivashüppaja ületab. Kunstnik mõtestab ja kehastab. Kuidas keegi seda omanäoliselt teeb, see on erutav. Kunstis pole nii tähtis teema, kui see, mida temaga öeldakse. Vanad kreeklased võtsid aineks oma müüdid, meil on

huvitav, kuidas keegi neist seda müüti käsitles. Kas saame öelda, et Sofokles ületas Aischylose, Shaw Schilleri või Tammsaare Hebbeli. Nad on kõik uunikumid. Nõnda tahaks ka teatrielus näha mitut Maurust, mitut Juuditit, mitut Piibelehte, Tootsi ja Lead. Ja nad kõik oleksid uunikumid, kui nende taga seisaks mõtleja ja meister.»

Teie suurim teatrielamus?

«Tšehhovi «Kolm õde» Moskva Kunstiteatris. Olen näinud säravaid etendusi, mis teistkordsel vaatamisel ei üllata enam millegagi. Nad pakuvad enda välja efektselt nagu mannekeen. Kunstiteatri «Kolm õde» ei paku end välja, vaid imeb su endasse. Ta äratab uinuvad helid ja kajad ja seetõttu on alati uus ja ammendamatu nagu päikesetõus. See on kunsti ime.»

III. Kujutav kunst, filmid, muusika jm.

Millised filmid jäid Teile meelde 1962. aastal?

«M e e l d e j ä i d: «Inimene rongilt», «Ühe aasta 9 päeva», «Nii pikk lahusolek», «Seitse vaprat», «Ivani lapsepõlv», «Süüdistuse tunnistaja», «Paljas saar». (Muide, kelle paradoks s e e on, kui dubleerime venekeelseid filme eesti keelde, aga eestikeelset filmi «Näitleja Joller» näitame ainult vene keeles?)»

Te olete oma rännakutel kindlasti palju näinud ja vaadanud abstraktset kunsti? Milliseid mõtteid ja tundeid see tekitas?

«Ei ole näinud. Vaadanud ka ei ole.»

Kes on Teie n. ö. lemmikkunstnikud? Kes on Teile andnud, Teid rikastanud?

«Nagu hiigelmägi seisab tee peal ees Michelangelo. Temast ei saa üle, ümber ega mööda.

Andnud ja rikastanud on mind nii paljud: Dürerist Kormašovini. Isegi kirutud kunstnikul on oma kullatera, oma «Toscelli serenaad» või «Monte'i tšaardaš».

Minu jaoks on maagiline sugestiivsus Rembrandt'il, Goyal, Gallen-Kallelal ja K. Raual.»

Kes vabariigi noortest heliloojatest Teile meeldivad? (On mõeldud loomingut.)

«Kõik, kes tulid Moskvas medalitele.

Muide, suhtun üldse väga optimistlikult kunstide, kirjanduse ja kirjanduskriitika noorde põlvkonda. See on mõtlev noorus.

Kunstis maksab valem:

Mõtlemisvõime + töövõime = surmamats rutiinile.

Inimesena on mulle noortest heliloojatest lähedane Heino Tamberg oma optimismi ja dünaamilise esteetikaga. Ma tajun temas seda valemit. Võib-olla seob meid ka X keskkool.»

Kas Teid köidab tsirkus?

«Koledasti! Olen romantik. Mind köidab tsirkuses kõik: mürtsuv muusika, banaalne valgus, mundris teenrid, tuttis hobused, röökivad klounid, rammusad lõhnad ja inimliku kannatuse kolossaalsus, mis paneb loomi idiootlikke tempe tegema.

Tsirkuses näeb odava raha eest kõike seda, millele normaalse loogikaga ei tule ja mille eest avalikkuse tingimustes võib saada ü h e a a s t a 15 p ä e v a. Seal saetakse naine pooleks, kõnnitakse vihmavarjuga lae

all, tõmmatakse ninast raha, loobitakse nuge, ratsutatakse hobuse kõhu all, pannakse pea lõvile suhu ja torgatakse lõvi saba kõrvaauku, neelatakse mõõku, sülitatakse tuld ja nöögitakse ülemusi.

Seda kõike tehakse nii tõsise näoga, et naera puruks. Naiivne ja tore.

Kui tahan puhata või üksi olla, lähen tsirkusesse.»

IV. Ja muud

Mida hindate inimeses kõige enam?

«Inimese kordumatust.

Kordumatusega on kurb ainult see, et teda ei saa välja mõelda, sest siis juba kordad kedagi. Kordumatus on inimlike omaduste resultaat. Inimlikest omadustest hindan kõige enam ausust, tahet ja huumorimeelt.

Kõige tähtsam ja raskem neist on ausus. Et ausus saaks nii ilmseks, et peale enese teisedki ta ära tunneksid.

Ausaks jääda on peaaegu sama raske kui mitte valetada.»

Mis on Teie arvates õnn?

«Selle kohta ei saagi kosta, nagu ei saa kosta, mis on nali.

Nali on see, mis teeb õnnelikuks. (!)

Pealegi võib siin kergesti sattuda sentimentaalsusse või retoorikasse ja need pole suuremad asjad.

Ema räägib tänaseni, kuidas talle õnn nagu taevast selga sadas:

Kord oli meil raha majas nii otsas, et ema ei saanud oma emale sünnipäevaks kõige tühisematki meeldetule-

tust osta. See valmistas talle palju valu. Üksi oma õnnetusega kõndis ta mööda Pärnu maanteed ja vahtis ainiti maha, nagu ootaks õnn tee ääres. Äkki sai ta hoobi selga ja suruti vastu planku: jalgrattur ajas otsa. Et ema politseile ei kaebaks, andis rattamees talle kähku kahekroonise valurahaks ja kadus.

Vanaema sai kleidiriide.

Tean meest, kellel oli õnne: võitis loteriil auto — ja sõitis enda suure õnnega surnuks.

Õnne võib tunda soojast toanurgast tuisusel ööl või kuivast särgist rännakurajus.

Inimesed, kes on olnud sõjaväljal, võivad rääkida imelikke lugusid õnnest.

Kunstnik võib rääkida õnnest, kui välgatas idee, kui otsingupiinadele järgnes üllatav E u r e k a!

Õnn võib olla lavastajal, kui ta tunnetab äkki tulevase etenduse seesmist terviklust, või näitlejal, kui ta tabab loodava rolli tuuma.

Õnn võib olla ühes tunnustavas sõnas, kui otsingute piin ja kahtlusekurat röövivad une.

Õnn on omada inimest, kes on su vastu n õ u d l i k k u s e n i aus — sõpruse pärast. See on lihtne tõde, mille iga põlvkond ja igaüks peab enda jaoks uuesti avastama.

Õnn ei saa olla igavene, õnnetundel puudub meridiaani pidevus. Õnnele peab midagi eelnema ja midagi järgnema. Pidev saab olla ainult taotlus õnnele.

Kõige raskem on õnne ära tunda. Õnn on enamasti tagantjärele tuntav, nagu noorus, tervis ja mõnikord ka armastus . . .

Mis on õnn, ma ei tea. Arvan, et õnne allikaks on v õ i m e luua.

Edu ja õnn pole sünonüümid, nagu õnn ja rikkuski.

Pisiasjus võib juhus vempe mängida, suur õnn on enda teha. Usun, et kadeda õnn pole õnn, nagu kahjurõõm pole rõõm ja mahalöömine pole võit. Mis õnn see on, millega elad üksi oma teki all! Tõeline õnn on see, kui teisedki su õnnest osa saavad.

See on väga oluline!

Ja väga oluline on veel see, et õnn ei külasta kunagi ükskõikseid.

Kõige sagedamini külastab õnn õnnetuid.

Olen tundnud, et õnn lõhnab kõvasti murede järele.»

Mai, 1963.

Johannes Kotkas

I. Maadlus

Maadlus peaks reforme nõudma, kui ta on nii tuim ja mõttevaene, nagu seda oli viimane Soome—Eesti NSV maavõistlus (Vold. Panso vastustest).
Kas nõustute sellega? Viimastel aastatel on päris sageli tehtud muudatusi maadluse võistlusmäärustes, milliseks võiks siis maadlus kujuneda tulevikus?

«Et Voldemar Panso kui pealtvaataja on õigustatult sellise küsimuse esitanud, siis peatugem sellel veidi pikemalt.

Soome—Eesti NSV maavõistlust oli «Kalevi» spordihalli tulnud jälgima hulgaliselt spordihuvilisi.

Nad lootsid kindlasti näha kaasakiskuvat ja võteterohket maadlust, sest nii eestlaste kui ka soomlaste kohta tarvitatakse tihti ütlust «sitked mehed». Kahjuks pidi publik oma lootustes pettuma. Maadlejate eneste arvamus maavõistluse kohta on selline: hea, et saime jagu soomlastest, halb, et jäime võlgu publikule, kuid veel halvem oleks olnud kaotada. Võitu üritades jätsime pealtvaatajate kriteeriumi võistluste suhtes tõepoolest

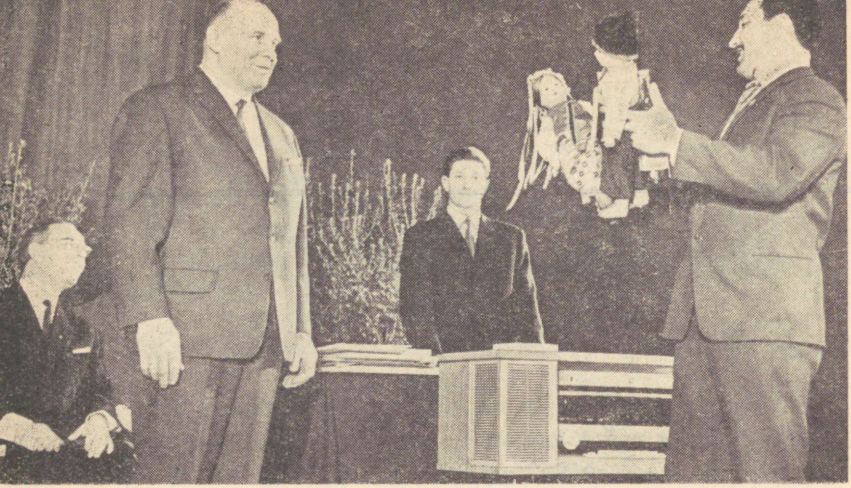

teadlikult teisejärguliseks asjaks. Mitte meie üksi. Soomlased tegid seda veelgi rohkem. Põhjuseks on siin võistlusmäärustik.

Maadlusmäärusi on muudetud eriti just viimaste aastate jooksul eesmärgiga teha võistlus elavamaks, võteterohkemaks, huvitavamaks ja pealtvaatajaile nauditavamaks.

Käesoleval aastal kehtestati võistlusmäärustes selline punkt, mis lubab maadlejal isegi korduvalt (kuid vähem kui kaheks sekundiks) õlgadel käia. Vastane saab selle eest ainult 3 punkti, mitte aga kohese võidu. Selline olukord väldib juhuslikud seljakaotused ning soodustab omakorda aktiivse maadluse arendamist.

Nõukogude Liidu võistlusmäärused on tunduvalt rangemad kui rahvusvahelised. Rahvusvahelistel võistlustel antakse passiivsuse eest võistlejaile kaotus kolmanda hoiatuse, meil aga juba teise hoiatuse puhul.

Kui matši lõpuks on kumbki maadleja saanud võtte eest vaid ühe punkti, arvestatakse meil mõlemale mehele kaotus ja 3 miinuspunkti, rahvusvahelistel võistlustel aga viik ja 2 miinuspunkti.

Rida erinevusi on määrustes ka matši tulemuse hindamisel.

Näiteks võistlejale, kes on maadlusaja lõpuks saanud 7-punktilise või suurema edu, turniiritabelisse kaotuspunkte ei kanta. Suurt punktivõitu peetakse meil võrdseks seiavõiduga.

Seetõttu võime Nõukogude Liidus peetavatel võistlustel näha huvitavamat ja elavamat maadlust.

Võrdvõimeliste vastaste matil olles tekib olukordi, kus kardetakse riskeerida, et mitte kaotada punkte võtte ebaõnnestumisel. Matši tulemuseks jääb «sõbralik» võtetevaene viik. Niimoodi juhtub tihti just maavõistlustel ja muudel kohtumistel.

Iga tõeline sportlane teeb kõik oma võistkonna võiduks. Kui aga võistkond on eduseisus või kui on ette näha n.-ö. kindlaid punkte, mis võistkonna võidule viivad, siis pole riskeerimine enam võistkonnale kasulik. Niimoodi kujunevadki maavõistluste matšid igavaks pusimiseks viigi pärast või ühe õnnestunud võttega saadud edu säilitamiseks. Kuna seda tehakse meeskonna huvides, pole meil põhjust maadlejaid hukka mõista. Määrustiku vastu sõna võtmiseks on kindlasti põhjust. Kuid milliseid reforme nõuda? Tundub, et viimastel aastatel on mõnigi reform määrustikesse tehtud liiga kergekäeliselt. Võib-olla oleks isegi tarvis varemkehtinust üht-teist taastada.

Näiteks selline asi. Kehtestati viigiline matšihinne. Nüüd jätab mõnigi maadleja kasutamata oma võimed vastase võitmiseks ja rahuldub viigilise tulemusega.

Kuni 1957. aastani kehtinud võistlustingimustes, kus matši lõpul kuulutati ühele võit ja teisele kaotus, või anti mõlemale maadlejale passiivsuse eest kaotus, esinesid maadlejad suurema võidutahtega. Tempo oli kiirem, üritati ja riskeeriti rohkem, et mitte jääda kaotajaks. Küsimus oli (ja peaks jäämagi!): «Kes keda?»

Viigivõimaluse lülitamisel võistlusmäärustesse lähtuti muidugi seisukohast, et anda õiget hinnet mõlemale maadlejale võrdse esinemise puhul. Kuid ka varem püsis ju «õigus võidul». Juhul, kui matši lõpuks ühel maadlejal oli vähem kui 3-punktiline edu, arvestati võitjale 1 miinuspunkt ja kaotaja sai 2 miinuspunkti. Kui aga edu vastase ees oli 3 või enam punkti, arvestati võitjale turniiritabelisse 1 miinuspunkt ja kaotajale 3 miinuspunkti.

Ka sundparter tegi matši sisukamaks. Maadleja, kes valdab mitmekülgset tehnikat, võis sundparteris saavutada edu, kui see tal ei õnnestunud püstimaadluses.

Eelpooltoodud parandused (ja võib-olla edaspidigi tehtavad parandused) võistlusmäärustes mõjutavad ühel või teisel määral muidugi maadluse käiku, dikteerivad maadlejaile taktikat, kuid tegelikult jääb maadlus ikkagi võistluslikuks spordiks, kus tugevad ja osavad võivad oma saavutustest rõõmu tunda.»

Keda peate maailma kõigi aegade kõige tugevamaks maadlejaks?

«Üksikult välja tuua kõigi aegade tugevamat maadlejat on väga raske ülesanne. Kui seda püüaksin teha, siis võiksin raskelt eksida.

Maadlejate paremusjärjestus selgub ainult omavaheliste kohtumiste põhjal. Muud mõõdupuud ju pole.

Kõige tugevamaks tuleks siis pidada raskekaallasi, kuid see oleks ebaõiglane.

Kui esitatakse küsimus «Kes on maailma kõigi aegade kiireim sprinter?», oleks vastus kindlasti: Armin Hary. 10,0 annab selleks põhjust. Kuid Hary suutis maailmarekordi 10,0-ni viia tänu sadade ja tuhandete sprinterite poolt aastate jooksul saadud kogemustele, tänu treeningumetoodika täiustumisele, treeningu teadlikkuse ja teaduslikkuse kasvule. Nii on kõigil spordialadel, ka maadluses. Iga uus maadlustšempion on üldreeglina eelmisest tugevam. (On muidugi erandeid, kuid need jäävad ju ikkagi vaid eranditeks). Niisiis lubatagu mul jätta «määramata» maailma kõigi aegade tugevaim maadleja. Võin öelda vaid niipalju, et kõik maadlejad on tugevad mehed.»

Kas Teil oli nooruses suuri eeskujusid, kes tiivustasid? Kes?

«Juba 13-aastase poisina püüdsin oma samme seada Georg Lurichi jälgedesse. Kuulsin jutustusi Lurichi saavutustest ja järjekindlusest kehaliste võimete arendamisel. Rahva hulgas liikus Lurichist ju lausa legende. Üks oli selline. Georg läinud Tartus ühte riidekauplusse ülikonnariiet ostma. Öelnud siis leti ees poesellile: «Olge nii hea ja tooge sealt vaateakna eest mu jalutuskepp ära. Näe, unustasin teise välja.»

Poesell läinudki, kuid pole üksipäini jaksanud. Lõpuks toonud selle tinakangi kahekesi teise selliga sisse. Lurich võtnud «kepi» pärast ostu vasakusse kätte ja jalutanud minema.

Elavaks eeskujuks ja innustajaks oli minu spordiga tegelemise algpäevil Tartu tõstesportlane Leonhard

Kukk, kes harrastas ka võimlemist, akrobaatikat, jalgrattasõitu jt. alasid.

L. Kuke eeskujul hakkasin tema noortegrupis tegelema mitmekülgse sportliku treeninguga.

Edaspidine areng kulges Rein Voldi, Osvald Laane ja teiste Tartu maadlejate innustusel. Eeskujuks oli ka Kristjan Palusalu, kellest minu enda silme all sai kahekordne olümpiavõitja.»

Millised eeldused peavad olema noorukil, kes tahab maadlejaks saada? Omadused, vanus jne.

«Igast poisist võib saada maadleja. Peab jätkuma vaid järjekindlust ning püsivust pidevaks treeninguks. Veel üks eeltingimus kõrgete sportlike tulemusteni jõudmiseks on tagasihoidlikkus ja tasakaalukus, seda nii igapäevases käitumises, treeningul, kodus, koolis kui ka tänaval.

Tihti esineb noorukeid, kes omandavad kiiresti maadlustehnika, toovad esikohti võistlustelt, kuid kaovad kiiresti maadlusmatilt. Põhjuseks on üleolev suhtumine kaasvõistlejaisse, treeninguisse.

Noorukid, kes tahavad maadlejaks saada, peaksid vähemalt kuni 13.—14. aastani piirduma üldkehalisi võimeid arendavate harjutuste, spordimängude, ujumise, võimlemise, jooksude jne. harrastamisega.

Sellistel kehaliselt mitmekülgselt arenenud poistel on hiljem õige aeg hakata õppima maadlust ja arendama maadlemiseks vajalikke kehalisi omadusi.

Maadlemisega alustasin ise 19-aastaselt, kuid kiirelt saavutatud edu eest võlgnen tänu just noorukina omandatud mitmekülgsele kehalisele ettevalmistusele.»

Milline sporditrofee on Teile kõige mälestusväärsem? Milline auhind kõige „higilõhnalisem"? Milline võit kõige kallim? Kas võite umbeski öelda, kui palju tunde olete veetnud matil?

«Kõige mälestusväärsem sporditrofee on 1938. aastal Tallinnas Euroopa meistrivõistlustel esikoha eest saadud «Eesti hõbekapp», sest see meenutab ju minu esimest suuremat võitu.

Kõige «higilõhnalisemaks» pean 1940. aastal Moskvas NSV Liidu absoluutsetelt maadlusesivõistlustelt saadud meistrimärki. Selle võitmiseks pidasin 13 matši, millest 6 olid rasked punktivõidud.

Kõige kallim võit on 1952. aastal Helsingi olümpiamängudel saavutatud esikoht. Sellepärast kõige kallim, et seoses sõja-aastatega, mil olin oma parimas eas, ei korraldatud olümpiamänge.

1960. aastal NSV Liidu klassikalise maadluse meistrivõistlustel Saraatovis täitus mul veerandsada aastat tegevsportlase staaži maadluses. Sellega panin punkti oma rassimistele matil.

Ligikaudu võiks ju välja arvutada matil veedetud tunnid. Endalgi oleks huvitav teada. Sellele mõttele pole ma varem ise tulnudki.

Kui maha arvata Suure Isamaasõja aastad 1941—1944, siis jääb järele 22 aastat, mille jooksul pidevalt treenisin ja võistlesin.

Igal aastal harjutasin ja võistlesin põhiliselt 8 kuud, 4 kuud aastas olid aktiivseks puhkuseks ja tegelemiseks abistavate spordialadega.

Kui keskmiselt ühes kuus käisin matitreeningul 12

korda, ning igaks treeninguks koos ettevalmistus- ja soojendusharjutustega matil kulus keskmiselt poolteist tundi, siis ühe kuu jooksul matil veedetud aeg on 18 tundi.

Aasta jooksul: 8 × 18 tundi = 144 tundi.

22 aasta jooksul: 22 × 144 tundi = 3168 tundi.

Kokku olen siis maadlusmati nelinurgal rassinud 3168 tundi = 132 päeva ehk 4,5 kuud. Üldse treeninguks kulunud aega võiks hinnata ligemale aastale.»

Milline spordiala on Teie arvates a) kõige emotsionaalsem, b) kõige mehisem, c) kõige rohkem julgust nõudev, d) kõige ilusam?

«Maadlejana peaksin vist küll kõigile neljale küsimusele vastama — maadlus. Kuid kõik pole ju ise maadleja osasse «sisse elanud» ja võivad mind seetõttu hakata süüdistama ebaobjektiivsuses. Seetõttu püüan sellele küsimusele vastamiseks taanduda pealtvaataja positsioonile.

Siis nimetaksin

kõige emotsionaalsemaks jalgpalli,

kõige mehisemaks maadlust (ikkagi),

kõige julgustnõudvamaks suusahüppeid (eriti mammutmäelt),

kõige ilusamaks iluuisutamist.»

Mida peate momendil kõige tõsisemaks puuduseks noorte maadlejate ettevalmistamisel?

«Siinkohal tahaks peatuda kahel momendil.

Esiteks. Meie noortel maadlejatel enestel tuleks

asjasse tõsisemalt suhtuda. Nad peaksid endale koostama plaanid pikema aja peale. Niimoodi on võimalik leida rohkem teid nende elluviimiseks. Vähe on sellest, kui käiakse ainult treeninguil ning tehakse kõike vaid treeneri nõuannete ja käskude järgi.

Teiseks. Spordiühingutes kaovad silmapiirilt tihti just need noored, kes on ületanud noorteklassi vanusepiiri. Nendele ei korraldata enam kuigipalju võistlusi. Spordiühingud ja treenerid hoolitsevad põhiliselt ikkagi võistkondade ja võistkondade kandidaatide eest (noortevõistkonnad ja täiskasvanute võistkonnad). Nii võib täiskasvanute järelkasv spordist eemale jääda. Sellepärast tuleks sagedamini pidada võistlusi noortele.»

II. Maailma maad ja rahvad

Teie kõige meeldejäävam võistlusreis? Miks?

«Kõige eredamini on paljudest reisidest meelde jäänud 1946. aastal toimunud külaskäik Tšehhoslovakkiasse. Meie maadlejate ja tõstjate delegatsioon viibis seal ligi kuu aega. Käisime Prahas, Gottwaldovis, Plzeňis, Ostravas, Bratislavas ja paljudes teistes linnades ja asulates. Võistlesime tšehhidega, pidasime demonstratsioonesinemisi ja näitlikke treeninguid. Ning igal pool võeti meid vastu suure südamlikkusega. Meid peatati tänaval ja suruti käsi, kauplustes nõuti meilt autogramme, autobussides kingiti suveniire ja kutsuti külla. Meie esindasime tšehhidele ju Nõukogude rahvast, nende kodumaa vabastajat fašistlikest okupantidest.»

Missuguseid maid olete külastanud ja kus tulid suurimad rahvusvahelised võidud?

«Lühidalt statistikat tehes võib öelda, et olen võistelnud 17 välisriigis. Need oleksid järgmised: Norra (1939. aastal Oslos Euroopa meistrivõistlused), Tšehhoslovakkia (1947. aastal Prahas Euroopa meistrivõistlused), Itaalia (1953. aastal Naapolis maailmameistrivõistlused), Türgi (kuulusin 1956. aastal maailma karika võitnud NSV Liidu koondisse), Soome (Helsingi olümpiamängud 1952. aastal), Ungari, Saksa DV, Rumeenia, Bulgaaria, Jugoslaavia, Rootsi, Prantsusmaa, Taani, Birma, Egiptus, Liibanon ja Austraalia. Minu mälestustes on kõige südamlikum Tšehhoslovakkia, kõige sõbralikum Soome, kõige palavam Birma, kõige fanaatilisem Türgi ja kõige sportlikum Austraalia.»

Kellega maailma kaasaja spordikuulsustest olete lähemalt tuttav või sõber?

«Paul Keresega.»

III. Isiklikku laadi

Kas Teil oli sportlasena soovunelmaid, mis täide ei läinud?

«Sportlasena unistasin olümpiavõidust. See soov täitus 1952. aastal Helsingis. Peagi tekkis aga uus eesmärk: teha kaasa järgmistel olümpiamängudel Melbourne'is. 4 aastat harjutasin, kuid see soov ei läinud täide. Kahetsemiseks pole aga põhjust — sport on juba selline.»

Millist omadust Te hindate inimeses kõige rohkem?

«Inimeses on palju häid omadusi. Millist neist kõige rohkem hinnata? Arvan, et edetabelit pole siin mõtet hakata koostama. Kuid kõige v a j a l i k u m a k s omaduseks pean inimeses tahtejõudu. Sest tahtejõud on see, mis viib inimest tema eesmärkide poole. Tahtejõud on see, mis aitab jagu saada nõrkustest, halbadest iseloomujoontest. Seepärast kasvatagem endas tahtejõudu! Hästi saab seda teha sportides.»

Mis on Teie arvates õnn? Millist osa etendab õnn spordis?

«Tahaksin alustada küsimuse teisest poolest. Siin on seda suure ja sügava sisuga sõna valesti tarvitatud. Nähtavasti on mõeldud head juhust, mis võib teed võidule kergemaks teha. Kuid võistlusmäärused püüavad ikka rohkem seda juhuslikkust vältida. Ja nii võib öelda, et heal juhusel pole spordis suurt kaalu. Küsimuse sõnastusega vastates võib öelda, et õnn pole spordis saavutuste allikaks, küll aga võib sport olla õnne allikaks.

Inimese õnn on seotud tema püüdluste, eesmärkide ja tööga. Ning mida kõrgemale oled seadnud tähised, mida raskemini oled nendeni jõudnud, seda õnnelikum oled.»

Juuli, 1963.

Maie Sakkarias

Tööalased küsimused

Miks Te valisite oma erialaks just põllumajanduse?

«Alustaksin vastamist pisut kaugemalt. Tunnen üht tüdrukut, kes on meie kandist pärit, sündinud ja kasvanud siin. Praegu teda meie hulgas pole, ainult aeg-ajalt on koduküla rahvas teda meteoorina vilksatamas näi-

nud. Kooli jättis ta pooleli, olevat nüüd linnas mingi ameti peal.

Muidugi, iga töö vajab tegemist ja tegijat. Ent niipalju kui mina seda tütarlast tean, pole tema küll veel kokku puutunud sellise mõistega nagu t ö ö r õ õ m. Ta läks kerget elu otsima, nagu liblikas lendab tule poole ega suuda mõista, et ta võib tiivad kõrvetada.

Ma olen maalaps, siinsamas Kastli külas kasvanud. Kui pärast 7. klassi lõpetamist tuli otsustada edasiõppimisküsimus, valisin kõhklemata Jäneda Põllumajandustehnikumi. Pärast tehnikumi lõpetamist olin Jõgeva rajooni «Suure Oktoobri» kolhoosis brigadir, 1960. aasta aprillikuust peale aga töötan oma kodukohas, Sootaga sovhoosi Äksi osakonnas põllu- ja traktoribrigaadi juhina. Mulle meeldib mu töö. Vahel küsib vend Rein, kaugesõidumeremees, kas minagi ei tahaks näha kaugeid maid ja suuri ookeane. Muidugi, kes seda siis ei tahaks ja mõne niisuguse sõidu võtan kunagi kindlasti ette! Aga kui rääkida alalisest tööst, siis tean küll kindlasti, et minu juured on praegu õiges kohas. Ma tunnen just siin, mida tähendab töörõõm.»

Olete veel väga noor. Kuidas Te brigadirina töötades olete suutnud hoida oma võimu ja autoriteeti?

«Kõigepealt tahaksin öelda, et võim ja autoriteet pole minu arvates sugugi üks ja sama. Ma pole kunagi ihaldanud mingit erilist võimu (brigadirikohaga kaasas käivaid õigusi ei pea ma õigeks nimetada võimuks). Aga autoriteeti? Olgem ausad — ei ole vist küll ühtegi inimest, kes ei tahaks autoriteeti omada, kes ei tahaks, et tema sõna hinnatakse, temast lugu peetakse. Aga niiöelda kunstlikult seda küll ei saavutata. Arvan, et iga-

päevane töö on selleks teguriks, mis autoriteeti sünnitab ja kasvatab. Muud retsepti küll ei oska kirjutada ja ega seda vist ole vajagi.

Kuidas see minul endal on korda läinud, ei oska ütelda. Püüdnud olen. Esimestel töönädalatel ja -kuudel oli küll väga raske. Tol ajal, kui mina tehnikumis käisin, oli õppus paljuski elukauge, ka praktika ei andnud seda, mis vaja — olime siis põhiliselt kartulikuhja lahtiviskajateks, peedirohijateks jne. Koolis ei tulnud linaga üldse tegemist teha, ühismajandis oli see aga üks esimesi asju. Aga kõigest tuli üle saada. Mind aitasid iseäranis palju vanemad inimesed, kellel on rohkesti kogemusi ja tähelepanekuid. Tuli vahel ka piike murda, sest nii palju kui on inimesi, on ka arvamusi. Aga lõppkokkuvõttes leidsime alati ühise keele.

Samamoodi oleme nüüd sovhoosiski püüdnud asju ajada. Teinekord võikski ju ühe või teise küsimuse lahendada lennult, korralduse andmise korras. Ei pea seda siiski õigeks. Minu brigaadis on palju vanemaid inimesi, kes heameelega tahavad jõukohast tööd teha (muide, kuhjameistritena pole neil vist lähemal ega kaugemal vastast). Kui ma nende jaoks hakkasin töid eraldama, tõmbasid mõned nooremad suu viltu — miks nemad ei saa seda või toda tööd? Tegime siis küsimuse selgeks ja rahvas jäi rahule, kõik tööd aga tehti õigel ajal ja hästi.

Veel tahaks autoriteedist rääkides rõhutada o t s e - k o h e s u s t. Kui ütledki teinekord mõne järsema sõna otse näkku, antakse see sulle andeks. Kui aga susised seljataga, on autoriteeti saavutada peaaegu võimatu.

Üldiselt — võimu tagaajamine kaevab autoriteedile haua, oma õiguste teadlik kasutamine aga, vastupidi, suurendab autoriteeti.»

Teie juhite ka traktoriste. Kas see on ikka naise amet?

«Nagu eespool mainisin, on meil põllu- ja traktoribrigaad. Brigaadis on 5 traktoristi. Nad on tublid mehed. Noor mehhanisaator Ülo Kink on vaheltharitavate kultuuride külvil ja hooldamisel peale meie osakonna ka Emajõe osakonda suutnud aidata. Saagid on päris rahuldavad olnud, maisi haljasmassi näiteks saame ikka 800 ts hektarilt. Midagi laitvat pole ka teiste meeste kohta ütelda.

Muide, ma vist aiman, mis selle küsimuse tagamõte on. Mõnel pool arvatakse ju, et mehhanisaatorid on viinavõtjad. Meil on aga nii, et kiirel tööajal polegi viinapoes käimiseks aega. Juba eelmisel päeval saab traktorist teada, mis ta järgmisel päeval tegema peab. Ta teab hästi ka seda, kui palju inimesi sel hetkel temast, tema tööst sõltuvad. Proovigu ta siis ainult vempu sisse visata! Meil on ju kommunistliku töö brigaad ning niisugune distsipliinirikkumine lööks kogu brigaadi nagu mesipuu kihama. Ei ole vist inimest, kes sellisesse süüaluse olukorda tahaks sattuda.

Naiste amet? Arvan üldse, et on juba aeg hakata seda terminit muuseumi panema. Öelge, kui palju on jäänud neid alasid, kus pole naisi? Ka kosmosesse jõudsime!

Enesekriitiliselt ütlen, et mul endal veel traktoristipabereid pole. Aga mehed on toredad, õpetavad ja abistavad. Tulevaks aastaks tahan kursused läbi teha.»

Kui Te brigaadi vastu võtsite, kas siis oli olukord halvem?

«Mis masinapargisse puutub, siis küll. Põllutöömasinaid oli vähem.

Mis inimestesse puutub, siis olid nad niisama toredad kui praegu, aitasid mind igati. Aga elu läheb edasi ning kindlasti on ka rahvas kasvanud. Endal on seda raske märgatagi, aga nii see juba on. Ning see on kogu kollektiivi teene.»

Teie seisukoht sotsialistliku võistluse organiseerimisest?

«Ütleksin, et kvantiteedi tagaajamisel ei tohi unustada kvaliteeti.

Mõnel pool täidetakse virnade kaupa pabereid, võetakse sada sorti kohustusi ja unustatakse, et jälle uusi võtta. Minu arvates peab võistlus aitama täita p õ h i l i s i e e s m ä r k e. Sellest aspektist ongi meil majandis korraldatud brigaadidevaheline sotsialistlik võistlus. Kokkuvõtted teeme põhiliste tööde alusel igas kvartalis, parimat brigaadi premeeritakse. Näiteks ootab meie brigaadi ekskursioon Moskvasse.

Kiirete hooajatööde ajal tehakse kokkuvõtteid iga viie päeva järel. Need saavad teatavaks kõigis brigaadides.»

Mida Te arvate Tšerkassõ noorte algatusest?

«Hea asi. Eluliselt vajalik.

Noored on ju tuntud püsimatu, rahutu rahvana. Mõnikord, eriti sügisese põhjatu pori ajal, on mõnes metsanurgas tõesti igav. Vaatab siis tüdruk kapis rippuvat peokleiti, oma nägusaid kingakesi ja nukrutseb — kusagile pole minna. Ja ühel heal päeval ongi ärasõit käes.

Ega niisugusel juhul saagi alati noort inimest ennast süüdlaseks tembeldada. Tema on ju vahel nagu paju, mis kergesti paindub. Meie, kogu kollektiivi ülesanne on teda toetada, talle võimalusi anda huvipakkuvaks tööks ja eluks. Niimoodi ma saangi aru tšerkassõlaste mõttest.

Kultuurikoldeid on meie kandis piisavalt. Soovida jätab veel noorte osavõtt isetegevusringide tööst. Võtame selle asja käsile. Mis aga igapäevasesse töösse puutub, siis siin püüame ka edaspidi tootmisvalitsuse piirkonnas esimeste hulgas olla.»

Milline peaks olema külas spetsialisti koht?

«Tunduvalt laiem tema erialast. Võiks nii öelda — spetsialist (mitte ainult põllumajanduse eriteadlane) olgu kasvataja!»

Kasvatustöösse puutuvad küsimused

Mida Te mõistate inimeste kasvatamise all?

«Kindlasti mitte lillede kasvatamist — paned need potti, valad vett peale ja imetled õisi. Inimeste kasvatamine on hoopis keerulisem, raskem ja pidevam.

Mõni aeg tagasi süttis meie kandis üks hoone. Selgus, et poisikesed olid seal suitsu teinud. Kas süüdlased olid ainult nemad? Igal juhul mitte. Aga kus olid isad ja emad? Ent kahjuks pesitseb veel mõneski kodus ükskõiksus, kahjuks arvavad veel mõnedki papad ja mammad, et kasvatagu nende last kool või kes tahes, mitte nemad ise... Ometi peab aga iga noor saama algkasvatuse kodus. Just siin kujunevad tal välja oma harrastused, kiindumused, huvialad. Kui need on halvad, tuleb

koolil ja ühiskonnal hiljem palju vaeva näha, mõnikord osutub see asjatukski.

Kui aga inimene on juba mingi kollektiivi liige? Kahtlemata on kollektiivil suured võimalused iga oma liikme mõjutamiseks, tema paremaks muutmiseks. Ma ei mõtle siin mitte loenguid, vaid pidevat, igapäevast hoolitsust seltsimehe eest, arusaamist tema rõõmudest ja muredest.

Üldse arvan, et kõige parem ja kõige võimekam kasvataja on inimesele tema sõber, hea sõber. Komsomoliorganisatsioonis peaks selleks olema esmajoones algorganisatsiooni sekretär.» »

Millised mõtted Teil tekivad, kuuldes vanasõna „Suuga teeb suure linna...“?

«Arvatavasti samasugused kui enamikul lugejatel. Niisugused inimesed on õnnetuseks endale ja teistele.

Meie sovhoosi komsomoli-algorganisatsioonis on enamik noori tublid ja teotahtelised. Mart Villik on traktorist, töötab hästi, juhib komsomoli-algorganisatsiooni. Ene Paabur organiseeris lastepeo, annab välja komsomoliprožektori» välklehti. Niisugust loetelu võiks jätkata. Aga sealsamas kuuleb ka selliseid ütlejaid:

«Igav on, midagi ei tehta!»

Aga kui näiteks Milvi Ärtiselt pärida, milline on tema enda osa komsomolielus, oleks vastuseks vaikus. See on paha vaikus ja meenutabki vanasõna: «Suuga teeb suure linna, käega ei kärbsepesagi.»

Näib, et komsomolis tuleks senisest märksa tõsisemalt käsile võtta k õ i g i liikmete aktiivsuse suurendamine.»

Millist osa etendab kasvatustöös vaba aeg?

«Väga suurt.

Meie sovhoosis on loodud head võimalused isetegevuseks ja sportimiseks. Pidevalt tehakse teatrietenduste ühiskülastusi, korraldatakse ekskursioone. Mullu näiteks käisime Saaremaal, tänavu on ees Põhja-Eesti ja Moskva. Majandi igas osakonnas (neid on neli) näidatakse kaks korda nädalas filme, peetakse pidusid, vaidlusõhtuid jne.

Seda kõike tehakse ju vabast ajast, ja see kõik on ju kasvatustöö. Kui need tunnid oleksid tühjad, jääks inimene ilma paljust heast, huvitavast ja õpetlikust.

Milline osa on ajakirjandusel?

«Ma ei tunne ühtegi inimest, kes ajalehte ei loeks. Juba see peaks ajakirjanduse osast selge pildi andma.»

Kuidas näidata abiturientidele kätte nende tee ellu?

«Vaevalt seda käega näidata saabki. Tahaksin neile niipalju öelda, et valigu nad oma elukutse kõige tugevama ja siirama kutsumuse järgi. Selge, et maa vajab noort jõudu. Aga kergeid inimesi, hurraa peale tulijaid me ei armasta. Kindlalt veendunud inimesed võtame avasüli vastu, loome neile kõik tingimused. Niisuguseid ootame!»

Küsimused mitmest salvest

Kas sõidaksite kosmosesse?

«Küsimus on muidugi pisut enneaegne. Kui aga selline sõit reaalne ja vajalik oleks, vastaksin: «Sõidan!»»

Kas armastate filme?

«Muidugi. Mulle jättis unustamatu mulje «Ühe aasta üheksa päeva», senini ei lähe meelest «Kured lendavad». Eesti filmidest pean parimaks «Õhtust hommikuni». Siin on usutavust ja elutõde, mis paraku «Tallinnfilmi» kõiki tooteid ei iseloomusta. Samal ajal imestan, miks lastakse ekraanile selliseid filme nagu «Kahte jänest püüdmas», «Kodanlasest aadlimees» jmt.»

Teie lemmikkirjanikud ja -raamatud?

«Klassikutest A. Tammsaare, O. Luts, kaasaegsetest J. Smuul, D. Vaarandi, V. Saar.

«Lõokesed taeva all» on mulle ilmselt lähedane tuttava tehnikumiõhkkonna pärast. Selles raamatus on tunda elu. Väga haarab G. Nikolajeva «Võitlus teel».»

Kes näitlejatest meeldib Teile kõige enam?

«Lia Laats, Linda Rummo, Jaan Saul, Hugo Laur, Katrin Välbe.»

Kas olete kollektsionäär?

«Kui olin väike, armastasin koguda kompvekipabereid, vend aga oli «margihaige». Nüüd täiskasvanuna ei suuda siiski eakaaslaste kollektsioonikirest aru saada.»

Mis on õnn?

«Pärast seda, kui rubriigis «Meie sõbrad, meie tuttavad» on seda küsimust vaaginud nii mitmedki elukogenud, suure eruditsiooniga inimesed, on kuidagi piinlikki oma sõnu sekka öelda. Olen ju siiski veel vähe ilmas elanud, vähe näinud. Aga senise põhjal tahaks küll väita, et õnn pole maade ja mägede taga, vaid et ta on inimese

enda kõrval, tema igapäevases elus ja tegevuses. Eespool rääkisin töörõõmust. Minu arvates just see ongi õnneläte, ja niisugune läte, mis on kättesaadav igaühele.

Siin meenuvad mu lemmiklaulu, helilooja A. Pahmutova «Geoloogid» read:

> «Elus silmab me pilk — ikka uuriv ja visa —,
> mis on tolm ja mis väärtuslik maak...»

Just selle maagi otsimises näengi õnne.»

Juuli, 1963.

Georg Ots

Georg Otsa kohtumine pole meie rubriigis päris tavaline, niisugune, kus oleks küsimus ja vastus, küsimus ja vastus. Esitame rahvakunstniku jutustuse, mille raames ta andis vastuse ENAMIKULE küsimustele. Sellele lisaks paigutas toimetus jutustusse vahemärkustena üksikuid episoode kunstniku biograafiast ja loomingust. Need vahemärkused on pärit B. Strelnikovi raamatust «Georg Ots». See raamat ilmus mullu kirjastuse «Iskusstvo» väljaandes 125-tuhandelises tiraažis ja on tänaseni laiemale eesti lugejaskonnale tutvustamata.

««Isa! Tõuse üles, sa palusid end äratada!»

Ülle, mu tütar, oli juba minekuvalmis ja sakutas mind varbaist. Ta vadistas edasi:

«Mis ma ütlen õpetajale, kas sa tuled meie noortekohviku õhtule?»

Saanud jaatava vastuse, tuletas ta mulle veel kord meelde:

«Ära enam magama jää!»

Pidingi tõusma, sest... lugejate küsimused ootavad sedapuhku vastamist. Ja mida kõike ei küsita: palutakse jutustada lauljatee algusest, küsitakse, millistel tõukejõududel on olnud minu ideaalide kujunemisele kõige suurem kaal, mida ma arvan, kui kõrvutan kapitalistlike

maade ning meie noorte elu. Mis on..., millist..., kui suur..., kuidas..., kes on..., mitu korda..., mida... mida Te mahutate sõnadesse: elu, armastan sind?

Siit tahan alustada!

Elu, armastan sind! Selle teema valis tänavu kevadel keskkooli lõpueksamil minu poeg Ülo. Sellest kirjutasid paljud teisedki abituriendid ning nende teemavalik pole sugugi juhuslik.

Elu, mõõtmatute avarustega tänane elu sunnib ise sellest armastusest pajatama. Kui palju on noortel tõepoolest võimalusi tööks ja õpinguteks! Vali, kuhu tahad! Otsusta, kelleks tahad! Polütehnilisse?... Pedagoogilisse?... Muusikakooli?... Vali!

Tallinna 7. keskkooli lõpuaktusel laulsin ma Dunajevski «Koolivalssi»:

«...Kui alles lapsed olime,
me siia klassi tulime...»

Ja siis meenus, et sellestsamast koolisaalist, kust nüüd astub ellu Ülo, astusin kunagi ka mina ise. See oli 25 aastat tagasi.

Mõelgem! Veerand sajandit! Hõbepulmad eluga!

Mäletan selgesti esimest koolipäeva ja ka... laulutundi. Iga mehehakatis või väike tüdruk esitas laulukese. Kui järg minuni jõudis, ütlesin:

«Mina lastelaule ei oska. Võin laulda mõnd ooperiaariat. Neid, mida isa iga päev kodus laulab.»

Laulsingi Cavaradossi aaria itaalia keeles. Küllap see oli ka minu esimene esinemine. »

Vastuvõtlikkus ja tähelepanelikkus, mis noort Georgi maast-madalast iseloomustasid, on omased loomulikult kõigile lastele — ühtedele suuremal, teistele vähemal määral. Kuid poisil oli

üks erinevus, mis teda kahtlemata oma eakaaslaste hulgast esile tõstis. See oli terav, aktiivne mälu, eriti muusikaline mälu.

Seda väikese Georgi omadust iseloomustab kõige paremini kas või niisugune sündmus. «Estonia» teatri kutsel sõitis Tallinna lauljatar Armanda degli Abbatti.

Isa naasmisel Itaaliast kuulis Georg temast sageli ning teadis ka seda, et Abbatti neid Tallinnas külastab.

Külalise vastuvõtuks valmistudes ei märganudki vanemad, et poiss järsku kuskile kadus. Ent kui itaallanna üle toa läve astus, kostis linaga kaetud laua alt «O sole mio ...» Georg laulis itaalia keeles ja niisama «tundlikult», nendesamade rõhkudega, nagu Caruso grammofoniplaadil. Plaadi tõi isa Itaaliast kaasa.

Noor laulja tiriti peidupaigast välja ning temperamentne Abbatti suudles kuumalt oma väikest eesti sõpra, kes harukordselt täpselt esitas algusest lõpuni tema kodumaa populaarse romansi.

«Möödus aastaid. Olin koolikooris laulnud kõigis häälerühmades vastavalt kasvuea iseärasustele. Kord, siis juba 16-aastasena, palusin isa:

«Proovi minu häält!»

Isa kuulas ja soovitas:

«Viska lauljakarjäär igaveseks peast!»

Ta põhjendas seda kibeda elutõega:

«Laulja tee on okkaline, meid ei peeta täisväärtuslikeks inimesteks... oleme veiderdajad-komejandid! Vali mõni soliidsem elukutse! Oleks hea, kui õpiksid inseneriks. Või arstiks... ainult see ülikooli õppemaks!»

Enamasti lõppeski teevalik ohkega: kui seda metsa ees ei oleks!

Pärast keskkooli lõpetamist läksin kodanlikku armeesse sundaega teenima. Lõpetasin ka tolleaegse sõjakooli, et minna edasi sõjaväe tehnikakooli. Seal sai õppida riigi kulul. Kuid õppimiseni ma ei jõudnud.

Sõjalaeval, kus ma teenisin, kerkis ahtris lipumasti uhke punalipp.

Kus on tõde? Õigus? Kellel on õigus?

Sellest kõigest ei saanud ma ühel hoobil aru. Kuid käega võis siiski juba katsuda paljutki. Mul oli äkki õigus õppida tasuta Tallinna Polütehnilises Instituudis. Ma kasutasin seda õigust ja pealegi maksti mulle stipendiumi...

Kodanlikus koolis kujunenud ideaalid hakkasid kaardimajakestena kokku varisema.

Mis ma tõdesin esimestel marksismi-leninismi aluste loengutel?

Et kommunism pole mingi kohutav kaos, vaid teaduslik maailmavaade.

Mida tõestas elu?

Et kommunistid pole karvadesse kasvanud kõrilõikajad, nagu sisendasid meisse kodanlik kool ja ühiskond, vaid targad ja mehised inimesed.

Koolides ei lauldud enam hommikuti: «Oma pale tõsta sa, Issand, ja meid valgusta!...»

Valgus tuli t e a d u s e l t.

Kui neljakümne esimese aasta sünge suvi miljonite noorte õpingutele kriipsu peale tõmbas, oli juba küpsenud minu valik — kuhu ja kellega koos. Elasin läbi transpordilaev «Sibir» barbaarse pommitamise saksa lennukite poolt ning laevahuku Soome lahel.»

Georg Otsa vanemad jäid okupeeritud Eestisse.

... Karl Ots meenutas: «Me saime teada, et «Sibir», millega Georg Tallinnast lahkus, on hukkunud. Kartsime uskuda, et ...

Ükskord kohtasime — mina ja mu naine — erutatud Georg Talešit. Ta jutustas ärevalt, et kuulab salakesi Moskva raadiosaateid ja just nüüd, mõni hetk tagasi kanti Ametiühingute Maja sammassaalist üle kontsert, kus laulis Georg Ots!

«Georg elus!» oli meie esimene mõte. Kuid samas asendus rõõm kahtlusega: meie Georg ja laulis? Moskvas? Sammassaalis?

Loomulikult pole see tema. Meie Georg ei laula üldse.

Taleš püüdis tõendada, et ta ei eksi, kuid meil oli raske uskuda ...»

«Kui mulle 7. diviisis teatati, et mind lähetatakse kooriliikmena Jaroslavli Eesti Riiklike Kunstiansamblite koosseisu, siis tundsin: laulja ei olegi ainult veiderdajakomejant. Laulja võib olla rahvale vajalik isegi kõige raskemal ajal. Laulsin kooris baritoni, mulle usaldati ka väikesi soolopartiisid. Kord esinesin Volga ääres Tutajevo puhkekodus eesti sõjameestele solistina. Minu esimene laul oli «Vaikne, kena kohakene ...»

1943. aasta oli uue perioodi algus mu elus. Ma astusin ÜLKNÜ liikmeks — olin lõplikult leidnud oma kutsumuse, ideaali elus ja töös. Ma tahtsin

saada kommunistiks,

saada lauljaks!

Ma tahtsin töötada koos isaga «Estonia» teatris, taht-

sin, et minu väike sünnimaa saaks suureks sõpruse ning vendluse läbi teiste Nõukogude rahvastega.

Ja me tulime koju.

Esimene laul, mida ma laulsin ühel 1944. aasta oktoobriõhtul äsja vabastatud Tallinnas draamateatri laval, oli «Kodulinn Tallinn».

Kui noor, kui saamatu ja kui õnnelik ma siis olin! Ja siis algas töö! Pikk, vaeva ja püsivust nõudev.»

Georg Ots töötas «Estonias» kooriliikmena ning õppis samal ajal muusikakoolis Tiit Kuusiku lauluklassis. Neljaaastase programmi täitis ta koolis kahe aastaga ja astus 1946. aastal Tallinna Riiklikku Konservatooriumi, jällegi Tiit Kuusiku klassi.

Teatrist meenutab Georg Ots neil aastail erilise soojusega Eino Uulit.

Mille kallal ka poleks töötatud, olgu see siis Tšaikovski romanss «Hirmus hetk» või Mussorgski romanss «Seminarist», ikka õpetas Uuli noort lauljat neid tõlgendama kui väikesi stseene suurest elust. Ta nõudis oma õpilaselt muusikalise fraasi ääretut täpsust, mis pidi tekitama ka vajaliku füüsilise tegevuse.

«Otsige tegevust! Kõigepealt helilooja poolt muusikasse kätketud mõttest. Ainult siis muutub teie esinemine orgaaniliselt tõepäraseks ja lavaliselt siiraks,» tuletas Uuli meelde.

«Minu poeg oli siis veel üpris pisike, kui ma esmakordselt Tallinnas laulsin laulu oma kodulinnast. Üllet polnud veel olemaski.

Aga aeg läks ja aastad veeresid. Karl Otsa 70. sünnipäeval laulsid isa ja poeg koos:

«Me lapsed selleks ei kasva,
et neid surma kord saata...»

ja juubilari pojapoeg saatis lauljaid akordionil.

Ülle oli siis üsna väike...

Ent möödunud nädala keskel oli raadios lindistamine ja 8-aastane Hendrik laulis koos minuga:

«Olgu ikka meil taevas,
olgu ikka meil päike...»

Võib-olla kasvab Hendrikustki kunagi laulja? Võib-olla... Kõik noored võivad valida tuhandete teede vahel. Võivad valida kõige kutsuvama ja südamelähedasema tee ning neil ei pruugi mõelda, kui palju see maksma läheb, kust õppimiseks raha võtta.

Kas see pole õnn?

●

Püüdsin ülaltooduga vastata küsimustele, mis puudutavad minu loomingulise tee algust, minu kujunemist, püüdsin vastata küsimusele — mis on õnn?

Lisaksin nii palju: õnn on elada ja elu armastada!

Ja mitte kõikjal pole see nii.

Mul on Rootsis üks kauge sugulane, noormees Peeter, kes sõja ajal poisikesena koos vanematega võõrasse riiki sattus. 20-aastane Peeter on päeval ametnik reklaamibüroos, öösel aga töötab pagari juures. Teda huvitab kujutav kunst. Vabal ajal tõmbab ta raamile lõuendi, katab selle paksult punase värviga, kriipsutab sinna pahtliga mõne joone ja nimetab oma teose «Lootuseks». Peetril on boheemlasehabe ümber lõua, aga tal ei ole lootust õppida kunsti, sest õppimine maksab liiga palju.

Minu onu Aleksander Viikholm oli «Estonia» ooperitenor. 1920-ndate aastate keskpaiku sundis tööpuudus teda kodumaalt lahkuma. Ta esines välismaa varietee-

des, kõrtsides, esines vene pagulasena ja laulis vene keeles vene laule, sest niisugune oli mood ja nõudmine. Hiljem jäi Aleksander Viikholm peatuma Rootsi, töötas mitmes teatris lauljana. Nüüd on ta valinud endale kindlama elukutse: töötab öövahina ja ütleb, et nii on vähemasti vanaduspäevad kindlustatud.»

Aastaid tagasi oma esinemiste ajal Stokholmis külastas Georg Ots üht kohvikut. Ta ei jõudnud veel einet tellidagi, kui kohvikukülastajad laulja ära tundsid ning palve esitasid: kuna kontserdipääsmed on liiga kallid, kas Georg Ots ei nõustuks neid mõne lauluga rõõmustama.

Kunstnik laulis. Kohvikukülastajate hulgas olid ka mõned väliseestlased. Kui laulja lõpetas, hargnes vestlus. Talle esitati küsimus:

«Öelge, palun, kas teie isa ka veel kontserdilaval esineb?»

«Loomulikult!» vastas Georg Ots. «Pealegi suure eduga. Ta on meie vabariigi rahvakunstnik.»

«Kas Karl Ots laulab eesti või vene keeles?»

«Ma mõistan teie küsimust hästi,» vastas Georg Ots. «Minu isa on eestlane ja laulab oma emakeeles. Nüüd lubage küsida, kas teil on sageli võimalust eesti keelt rääkida?»

Umberolijate vali naer summutas emigrandi kohmetunud pomina.

«Kodanlikul ajal ei jätkunud võimetekohast tööd «Estonia» teatris isegi nii silmapaistvale lauljale, kui seda on minu õpetaja ja eeskuju Tiit Kuusik. Nüüd aga on ta armastatud ooperilaulja ja pedagoog Tallinnas ning ühtlasi oodatud külaline maailma paljude maade kont-

serdisaalides ja teatrilavadel Mehhikost Aasiani ja Islandist Rumeeniani.

Minagi olen esinenud Tšehhoslovakkia Sotsialistlikus Vabariigis, Saksa Demokraatlikus Vabariigis, Rumeenia Rahvavabariigis [1], Soomes ja Rootsis, meie kodumaa paljudes linnades ja rajoonides. Olen laulnud kuueteistkümnes keeles (eesti, vene, itaalia, prantsuse, saksa, soome, rootsi, läti, leedu, tatari, bulgaaria, serbia, rumeenia, albaania, ungari, hispaania). Mul on võimalus oma sünnilinnas, oma kallil kodupinnal tunda loominguröömu ja õnne.»

Kas minu kunstnikuteel on olnud ka ebaõnnestumisi, kõhklusi?

Loomulikult on. Kunstnikutee ei ole mõeldav ilma ebaõnnestumisteta. Ainult halastamatu võitlus iseendaga, oma nõrkustega, kahtlustega, vigadega võib tuua edu. Kui raske on esialgu üle saada rambipalavikust, kui raske on leida lavalist üksindustunnet, vältida vigu otsivate kõrvade võrku. Ma olen laulnud umbes kahekümnes ooperis ja kahekümnes operetis. Repertuaaris on mul 200—250 laulu. Kõige suuremaks õnnestumiseks pean Jago osa Verdi ooperis «Othello». Kõige ebaõnnestunumaks filmi «Juhuslik kohtumine». Kõige lähedasemaks on mulle esinemine teatrilaval, mis pakub suurimat rahuldust. Heliloojatest armastan ma Bachi, Mozartit, Tšaikovskit ja kõiki teisi häid muusikuid kõikides žanrides.

[1] Alates 1965. aastast Rumeenia Sotsialistlik Vabariik (toim. märkus).

Kuidas ma õpin uut laulu?

Mängin tavaliselt paar korda päevas laulu noodist maha. Kui viis on selge, siis kirjutan sõnad väikesele paberilehele ja püüan neid vabal hetkel — enamasti autosõidu ajal — meelde tuletada. Kui sõnad meelde ei tule, otsin abiks paberilehe, nii jääbki laul tavaliselt 3—4 päevaga meelde.

Armastan lugeda paljusid autoreid. Lemmikraamat on R. Rolland'i «Colas Breugnon» — ja küllap vist sellepärast, et selleski raamatus kõlab ülemlaul elule:

Elu, armastan sind.

Oktoober, 1963.

Lembit Song

Miks hakkasite meremeheks ja kuidas Teist sai sotsialistliku töö kangelane?

«Esimest on minult mitu korda küsitud ning ma olen vahetevahel ka ise selle üle tõsisemalt mõelnud. Kindlalt ei oska ma aga ei teistele ega endalegi vastata. Ei tea oma sugulastestki kedagi meremehe olevat ja ka ise olen rohkem maalt pärit. Küllap andsid selleks sammuks peatõuke raamatud, sest keda poleks poisikesena köitnud jutustused kaugetest maadest ja randadest ning meremeeste ebatavalistest seiklustest. Kes pole end siis

kujutlenud ookeanitormidega jõudu katsumas? Lugesin minagi õhinal kõike, kus vähegi merega tegemist oli (ja loen praegugi). Sirgusin, aga unistused jäid. Meri köitis mind nagu magnet ja pääsemine merekooli tähendas minu unistuste täitumist, võimalus õppida tüürimeheks aga teed kapteniametini. Tegelikult erines see tee märksa loetust. Ja nii polegi ma olnud väsimusest tuikuv laevapoiss, kelle jaoks merejuttude kõvakäelisel pootsmanil oli alati paras köieots varuks.

20-aastaselt sain merekooli diplomi. Olin puksiiril kapteni abi ja siis transpordilaeva kapten. Töötasin tüürimehena ja kaptenina ookeanitraalereil ning viimati ujuval külmutusvabrikul «Juhan Sütiste». Võib-olla ütlete, et pole ilus niimoodi aina ühelt kohalt teisele hüpata. Kuid nii oli tarvis. Kui vanemtüürimees juba ise kaptenina toime tuli, sain mina tavaliselt uue laeva ja meeskonna. Kunagised tüürimehed Skutšalin, Naroškin, Dergunov, Askileiskiri ja mitmed teised on nüüd kaptenid, suurte kalasaakide meistrid.

Vaevalt oleksin ma nii noorelt kaptenipaelteni jõudnud, kui oleksin sündinud paarkümmend aastat varem.

Selles aga, et olen sotsialistliku töö kangelane, ma end suure «süüdlasena» ei tunne. Olen püüdnud täita oma kohust ja sama on teinud ka meeskond, kellega olen koos töötanud. Võib-olla seetõttu püüdsimegi rohkem kala kui mõnel teisel laeval. 1961. aastal sai meie SRTR 91—21 näiteks üle 10 000 ts kala.

Tulime tookord parajasti Põhjamerelt, kui üks tuttav kapten meiega ühenduse võttis ja mind õnnitles. Olin nõus — ilm oli ju suurepärane ja läksime täislastiga otsejoones koju. Nii arvasimegi kumbki, et teine teeb nalja, sest meie radist ei olnud eetrist veel midagi kuulnud. Kuid paari tunni pärast hakkas saabuma üks

õnnitlustelegramm teise järel... See oli niisugune päev, kus kõik senitehtu tundus alles algusena, p ä e v, m i s j ä ä b m e e l d e k o g u e l u k s. (Ka seda soovis üks lugeja teada.)»

Paljud noorukid unistavad meremehe-elust. Mida mõistate Teie mereromantika all ja millist osa etendab see meremehe elus?

«Meri on suur võlur. Võimsa ja kaugena köidab ta noorukeid. Nad igatsevad korda saata suuri tegusid ja proovida oma jõudu. Meri tundub neile sobiva vastasena, meremehe-elu aga mehisemana kui muud elukutsed. Ent tegelikkus on karmim ja hoopis igapäevasem kui unistused.

Meri on samasugune töökoht nagu kaevurile šaht, treialile tehas või kolhoosnikule põld. Kui ilmataat näitab küüsi ning taeva ja vee vahel pole enam vahet, ei ole aega romantikale mõtelda. Siis on ainult tõsine töö, mis nõuab suurt meelekindlust. Tormine meri on kõige printsipiaalsem revident. Ta leiab kohe üles pootsmani kõige väiksemagi lohakuse. Tegemata jäetu tuleb ära teha, kuigi laine käib üle teki, sest üks kinnisorimata õlivaat võib tekil lausa laastavat tööd teha. Kui ringi vahid, või nagu meil öeldakse, suuga kärbseid püüad, lööb laine su lihtsalt jalust maha. Seepärast peab sedagi meeles pidama, kust kinni haarata ja kõvasti kinni hoida, kui lainemürakas läheneb.

Raske on tormi ajal ka kokal, kellel kõik kipub kuhugi lendama. Või proovige lõunat süüa, nii et supp naabrile kaela ei lange ja ise koos taldrikuga kõhuli üle laua ei veere!

Ometi on ka niisugustes päevades võlu — rõõm ini-

mese võidust stiihia üle. Pealegi on ookean vahetevahel ka peegelsile ja Atlandi laine õõtsutab siis aeglaselt laeva. Sellisel õhtul paneb päikeseloojak unustama eelmise tormi ja saab mõistetavaks, miks luuletavad merest poeedid ja kirjutavad kirjanikud, kuidas läbi sajandite jätkub ainet maalikunstnikele ja heliloojatele. Ka meremees, kes mõistab looduse ilu, oskab armastada tööd ja elu.»

Inimesed räägivad ja laulusalmgi ütleb, et küll meri mehe teeb. On see nii?

«On küll. Teinekord satub laevale õige saamatu nooruk. Ükski töö ta käes ei edene. Merel aga peab igaüks mehe eest väljas olema ja teiste peale ei saa lootma jääda. Lähebki nii kuu-kaks mööda ning hakkab temagi oma kohta leidma. Meil oli kord uustulnuk, kes esimesel reisil kuidagi kalalaeval ei harjunud. Ometi on ta praegu kapten ja kuldaväärt töömees. Mõnele ei meeldi distsipliin, kuid laeval pole ka selle eest pääsu. Jällegi tuleb harjuda.

Meri teeb mehe, kuid mis niisama tähtis: teeb meestest ka kollektiivi. Nelja aasta eest hakkasime kord SRTR «Atla» peal võrke sisse võtma. Saak oli hea — tuli 500 kilo ringis heeringat võrgu kohtäi. Iga tunniga aga muutus nord-vestist puhuv tuul (sealt lõõtsutab ikka kõige kibedamini) valjemaks. Pärast lõunat olid meil kõik kohad kala täis, kuid õnnetuseks tühjad tünnid tekil otsas. 12 võrku oli veel sees. Enne ei saanud paigast liikuda, kui kala oli trümmi lastud, sealt uued tünnid välja võetud ja ära tihendatud ning ka sool tekile toodud. Kuni kõik korda sai, tõusis tuul 9—10 pallini. Mida teha? Kas võrgud merre jätta? Kutsusime mehed kokku. Otsustati ühiselt võrgud korraga välja

võtta, allatuult baaslaeva juurde sõites (sinna oli 200 miili) aga kala tekilt ära koristada.

Vanempüügimeister Ornat oli bakil, sidus end igaks juhuks kinni ja võrkude nõudmine algas. Ornatit polnud veemöllus nähagi. Võrgud saime poole tunniga kätte ja sõitsime baasi juurde. Reisiplaan oli seega poolteist kuud enne tähtaega täidetud, meie kohustus aga 5 päeva varem. Kui meeskonnal poleks olnud mehisust, julgust ja kollektiivsustunnet, oleksid võrgud koos 6—7 tonni kalaga Neptunuse saagiks jäänud. Ja ma ise poleks ka söandanud sellist tööd ette võtta.»

Mis on peamiseks põhjuseks, et Teie laeva meeskond alati plaaniga toime tuleb?

«Öeldakse, et meil on hea kalaõnn. Kuid eks see olene ookeanilgi sellest, kust ja kuidas kala püüad, kas riskid julgelt või sõrgid lihtsalt teiste taga.

Kalaparved liiguvad oma keerukate seaduste järgi ja kalurid kasutavad luurajatena tarku aparaate. Nende andmete alusel plaanitsetakse igal laeval, kuhu järgmisel korral võrgud sisse lasta. Püügipiirkonda valides pead riskima. Meie igatahes pole pettunud.

Ühel viimasel reisil püüdsime Labradori juures. Ilmad olid halvad ja ka saak polnud kuigi hea. Kuulsime, et mõnisada miili eemal, Georges'i madalikul, liigub meile vähetuntud kala — hõbehekk. Sõitsime õnne peale kohale. Saime päevas 10 tonni (ja veel maitsvat kala) rohkem kui eelmisest püügikohast, ja ainult sellepärast, et julgesime riskida.

Või kuidas me hakkasime rohkem kalajahu valmistama. Seda tehakse kalast, mis külmutamisele ei lähe. Kogu aeg arvati, et olemasolevate seadmetega üle 2,5 tonni kalajahu päevas toota ei saa. «Juhan Sütiste»

mehed aga meisterdasid ja meisterdasid ning päevane toodang tõusis 6 tonnini.

Oleme katsunud tööd laeval nii seada, et kala püütaks võimalikult ruttu ja selle otsimiseks jääks rohkem aega. Tavaliselt laseme võrgud südaööl merre. Selleks kulub paarkümmend minutit. Hommikul kella seitsmest hakkame võrke välja võtma ja lõpetame lõunaks. Kui vahist vabad mehed kalameistrile appi tulevad, jõutakse pärast lõunat kõigega valmis ja jääb ka vaba aega üle. Seda on väga vaja.»

Kas kalalaeval üldse vaba aega jääb ja kui jääb, mida siis tehakse?

«Tõtt öelda on meil veel traalereid, kus töö on halvasti korraldatud ja kahe püügi vahet peaaegu polegi. On ainult üks hirmus rühmamine. Meil said õppijadki mahti raamatusse vaadata. Laeval oli raamatukogu ja tormipäevadel korraldati kohalikke filmifestivale. Kui päevas 5—6 filmi ära vaatad, siis jätkub muljeid tükiks ajaks. Mida veel tehakse? Mängitakse malet, kabet, doominot ja ka kaarte. Aga see viimane mäng ei ole kapteni jaoks. Kui hakata kalaparve asukoha asemel «silmi» arvestama, siis jäävad võrgud tühjaks. Sedagi on mõnel laeval juhtunud.

Kui juba oli juttu vabast ajast, siis seoses ühe teise küsimusega tahaks seda teemat veidi jätkata.»

Mida on traallaeval „Juhan Sütiste" tehtud luuletaja elu ja loomingu tutvustamiseks?

«Ka Juhan Sütiste kasvatajaks oli elu karmus, nagu ta ise ühes luuletuses ütles, ja laeval peetud loeng tema elust tõi luuletaja meie kalureile märksa lähemale. Kuid paljukest laeval siiski teatakse tema loomingust? Vähe.

Ometi on Juhan Sütiste otsekui nõukogude kalurite kohta öelnud:

«Siin on meie tahe, siis on meie käed,
need täna ei tagane võidust...»

Meil on ka uued suured traallaevad «Evald Tammlaan», «Anton Tammsaare» ja «Oskar Luts». Kirjanikud ja nende kangelased peaksid saama kalureile niisama tuttavaks nagu omainimesed. Seda ei anna juhuslik loeng. Aga kuidas siis? Võib-olla aitaks meid Kirjanike Liit?»

Meremehe elu on ikka seotud võõraste maade ja randadega. Kus Teie olete käinud? Mis on kõige paremini meelde jäänud?

«Meremees tunneb rohkem kui ükski teine, mida tähendab kodumaa. Veel enam. Ta näeb, kuidas seda kusagil mõistetakse ja et kodumaa nagu rahugi on kallis kõigile rahvastele.

Kahe aasta eest nõudis SRTR 91-21 vint remonti ja nii sattusime Islandile Reikjavikki. Linn pühitses tähtsat juubelit. Ja see, et meiegi oma Nõukogude laeval lipud heiskasime, oli linlastele suureks rõõmsaks üllatuseks. Paljud tulid laevale külla ja lahkusid sealt sõpradena. Niisama heatahtlikke kohtumisi on olnud Lääne-Aafrika sadamais aafriklastega. Kohalikud valged, firmade esindajad, arstid ja muud ametnikud, püüdsid meile, Nõukogudemaa kodanikele, rohkem kui kord selgitada, et must jääb ikkagi mustaks. Nad eksivad. Eelkõige on aafriklased inimesed, kes kõigest hingest mõtlevad oma mandri tulevikule. Ja see juba ei ole tume.

Mullu peatus «Juhan Sütiste» korraks Halifaxi sadamas Uus-Šotimaal. Kail jalutas vanem mees kahe lap-

sega. Edasi ja tagasi. Madrused kuulsid, kuidas ta lastele seletas: «Näete, see laev on meie kodumaalt!» Kes teab, võib-olla leiab seegi mees tee, mis sinna viib.»

Kas olete kohanud oma reiside ajal meremeestest või kaluritest parlamendiliikmeid? Kus?

«Ei, ei ole.»

Teie ise olete NSV Liidu Ülemnõukogu saadik. On see kerge või raske kohustus? Missuguseid probleeme Teie lahendate?

«Võib-olla pole ma oma valijaile päris hea saadik. Olen ju järjest merel. Siiski. Vormsis käisin. Suvel popsub sinna Haapsalust mootorpaat, talvel oli mandrile pääsemine vormsilaste endi mure. Pehmel talvel katkes igasugune ühendus. Postivedajagi ei pääsenud hobusega liikuma. Minult paluti abi. Asi saigi lahendatud. Hiidlastel olen aga aidanud kaubandusmeestega asju ajada. Missugune saadikutöö on? Raske öelda. Vastutusrikas küll. Järgmisel istungjärgul tahaksin kalurite nimel sõna võtta. Ookeanil on koos mitme liiduvabariigi kalurid. Kõigi baaslaevade tööd peab paremini koordineerima. Meie, kalurid, tahame, et kala jätkuks kõikjale.»

Mitu meremiili olete läbi kündnud? Milline meri või ookean on Teie meelest kõige kurjem? Kuidas elasite üle esimese tormi?

«Ei ole täpset arvet pidanud, aga 100 000 miili tuleb küll ära. Kui ümber arvestada, saaks ligi 200 000 kilomeetrit.

Tormi on mitmel pool ette tulnud, kuigi ise pole merehätta sattunud ega ole juhust olnud ka kedagi päästa. Kui Norra meres on laine pikk ega anna kuigi palju tunda, siis Põhjameres taob laevu järsk, terav laine. Seal olengi kõige tugevama tormi üle elanud, millest ka eespool juttu oli. Kurikuulsast Biskaia lahest on mitmel korral üle sõidetud, kuid rohkem kui 6 palli pole parajasti tuult olnud.

Esimene torm tabas mind praktika ajal Barentsi merel. Tuul tõusis järsku ja lained viisid tekilt õppepaadi minema. Kapten käsutas kõik poisid tekile ja laskis kajutite uksed sulgeda, et keegi laevahuku korral rumalast peast ruumi kinni ei jääks. Oli kõhe küll. Tekil lausa tuiskas ja kes kiiruga saapapaelu kinni ei pannud, sellel tahtis tuul jalavarjud ära viia. Niisugused olid minu mereristsed.»

●

Traalerid lähevad merele. Vana meremehetava kohaselt arvatavasti mitte reedesel päeval ega ka esmaspäeval ja hoopiski mitte 13. kuupäeval. Ja kui õel vembumees koterman poebki merele kaasa (mis on väga kahtlane, sest Lembit Song pole teda seni ühelgi laeval kohanud), siis aidaku meremehi ka tuhandete lugejate soov: «Kivi kotti!»

Oktoober, 1963.

Ernst Raudam

Mida peate meditsiini silmapaistvaimaks saavutuseks?

«Meditsiini silmapaistvaimaks saavutuseks pean ma nakkushaigustevastases võitluses saadud tulemusi. Väga edukas on olnud võitlus rõugete, malaaria, difteeria, poliomüeliidi, tuberkuloosi jt. nakkushaiguste vastu.»

Mida uut on viimane aastakümme toonud maailma meditsiini? Millist avastust peate kõige suuremaks?

«Viimane aastakümme on toonud maailma meditsiini palju uut nii bioloogiliste seaduspärasuste avastamise valdkonnas kui ka praktilises meditsiinis. Esimeses võiks nimetada saavutusi pärilikkuse ja ainevahetuse juhtimise probleemides. Pärilikkuse mehhanismide lähem tundmine toob juba lähemas tulevikus mõndagi uut senini ravimatuks peetud krooniliste haiguste profülaktikasse ja ravisse. Samuti töötavad palju uut ja väärtuslikku anda füüsika ja matemaatika uuemad saavutused, seda eriti ajutegevuse mõistmisel.

Praktilise meditsiini suurimateks avastusteks tuleb pidada neid, mis on olnud märgatavalt efektiivsed elanikkonna tervise kaitsel. Sellest seisukohast vääriksid

mainimist poliomüeliidivastase elusvaktsiini väljatöötamine ja kasutamine, antibiootikumide arsenali pidev laiendamine, psühhofarmakoloogia arenemine, edusammud anestesioloogias, kirurgias ja inimeste elluäratamisel kliinilise surma perioodil.

Suurimaks pean neist poliomüeliidi likvideerimist elusvaktsiini abil ning perspektiivikaimaks psühhofarmakoloogia arendamist. Inimese psüühikat mõjutavate uute ravimite väljatöötamine ja nende toimemehhanismi

tundmaõppimine võimaldab arstidel tulevikus inimese ajutegevust senisest suuremal määral ja efektiivsemalt mõjutada.

Viimase aastakümne praktilise meditsiini saavutusi on rakendatud ka meie vabariigis. Poliomüeliit likvideeriti meil 1959. aastaks, ühe esimese vabariigina Nõukogude Liidus. Antibiootikume ja uusi kemoterapeutikume rakendavad meie raviprofülaktilised asutused väga laialdaselt, mille tõttu on vähenenud haigestumine kopsupõletiku rasketesse vormidesse, kopsutuberkuloosi jne. Psühhofarmakoonide laialdane kasutamine eriti meie psühhiaatrilistes asutustes on andnud suurepäraseid tulemusi. Anestesioloogiateenistuse organiseerimisega Tartu ja Tallinna raviasutustes on meil viimastel aastatel hakanud jõudsalt arenema südame ja veresoonte kirurgia, kopsu- ning neurokirurgia.

Vabariigi anestesioloogid on saavutanud edu inimeste elluäratamisel surmaeelsest seisundist. Kunstliku hingamise tsentrumi kollektiivil on teeneid paljude eluohtlikku seisundisse sattunud inimeste päästmisel.»

Millised on tervishoiu arengu põhijooned Eesti NSV-s?

«Tervishoiu arengu sõlmküsimused Nõukogude Liidus on formuleeritud NLKP programmis, mis annab tegevuskava ka meie tervishoiutöötajatele. Et tagada meie elanikkonna hea tervis ja kõrge eluiga, tuleb senisest paremini võidelda nakkushaiguste ja tuberkuloosi vastu. Tuleb vähendada õnnetusjuhtumite arvu liiklemisel ja tootmises. Seoses keskmise eluea pikenemisega suureneb haigestumine südame- ja veresoonkonna haigustesse, mille tõttu tuleb leida võimalusi ja uusi meetodeid võitluseks veresoonte lupjumise vastu. Raskeimaks

probleemiks jääb võitlus vähi ja tähtsaimaks — võitlus alkoholismi vastu.

Nende eesmärkide saavutamiseks on vaja parandada kogu meie elanikkonna tervishoiualaste teadmiste taset. Väga vajalik oleks suure tiraažiga populaarteaduslik tervishoiualane ajakiri, sest selle kaudu saaks elanikke kiiresti juhendada, näiteks nakkushaiguste ohu puhul jne.

Tuleb hoolitseda selle eest, et meie arstid ja keskharidusega meditsiinitöötajad täiendaksid end pidevalt. Hoolt tuleb kanda ka selle eest, et pidevalt suureneks teaduse osatähtsus igapäevases ravi-profülaktilises töös.»

Milline on neurokirurgia tulevik?

«Neurokirurgia on nii Nõukogude Liidus kui ka välismaal viimasel aastakümnel hakanud lähenema neuropatoloogiale, mida tõendab ka neurokirurgia osakondade loomine nüüd juba mitte kirurgia-, vaid neuroloogiaosakondade juurde. Seega areneb neurokirurgia praegu professor L. Puusepa poolt käesoleva sajandi algul väljatöötatud suunas. Neurokirurgia tihe seos neuropatoloogiaga võimaldab üha edukamalt ravida närvihaigusi ka kirurgiliselt. Nii ravitakse praegu peale aju- ja seljaajukasvajate ning vigastuste kirurgiliselt veel ka nimmeristluu ja teisi närvipõletikke, langetõbe, samuti peaaju verejookse ja ajuveresoonte ummistusi. Viimastel aastatel on neurokirurgias rakendatud stereotaktiliste operatsioonide meetodit, mille abil saab kõrvaldada vastutahtelisi liigutusi, lihaste kangust. Lähemas tulevikus võib ette näha neurokirurgia laienemist eriti stereotaktiliste ning ajuveresooni rekonstrueerivate lõikuste valdkonnas. Alles kaugemas tulevikus võib seoses pro-

fülaktilise meditsiini arenemisega väheneda neurokirurgia tegevusväli.»

Kas Teid rahuldab arstide ettevalmistamine Tartu Riiklikus Ülikoolis?

«Arstide ettevalmistamine Tartu Riiklikus Ülikoolis ja ka meie maa teistes kõrgemates meditsiinilistes õppeasutustes on õppekavade vananemise tõttu ajast maha jäänud. On vaja hakata kontsentreeritumalt esitama klassikalisi õppeaineid ning vabastada selle arvel õppetunde kaasaegsetele õppeainetele. Teoreetiliste teadmiste taseme tõstmise kõrval vajavad üliõpilased senisest tugevamat ettevalmistust eriti polikliiniliseks ja profülaktiliseks ning organisatoorseks tööks.»

Kas arstiks saamiseks piisab üksnes huvist või peab selleks olema ka eeldusi?

«Arstiks saamiseks ei piisa ainuüksi huvist. Viimane on eeldus, mille pideval süvenemisel õpingute kestel võib noorukist kujuneda heade teadmistega arst. Arstikutse valikul on vaja tõsiselt järele mõelda, kas suudetakse endas kasvatada töökust, ausust, kohusetunnet, rahulikkust, enesevalitsemist, kiiret otsustusvõimet, kas vajaduse korral suudetakse kaaskodanike hüveks loobuda isiklikest huvidest jne.»

Mis Teid tänaste üliõpilaste töös ning nende elus kõige rohkem rõõmustab? Mis teeb tuska?

«Õppejõude rõõmustab mitte ainult see, kui üliõpilane kõik eksamid sooritab väga hästi, vaid veel enam aktiivne osavõtt teaduslikust elust. On olnud ja on ka

praegu palju häid andekaid ja töökaid inimesi, kes hiljem täidavad arstina suurepäraselt oma kohustusi ja valmistavad õpetajatele sellega kõige suuremat rõõmu. Kuid on kahjuks ka neid, kes on arstiteaduskonda sattunud kas juhuse tõttu või vanemate soovile vastu tulles ning teenivad endale diplomit ainult hinnetele õppimisega, ilma et neil oleks sügavamat huvi inimese ja meditsiini vastu. Nn. «hall üliõpilane» on ka hiljem arstina see, kel puudub nii elanikkonna usaldus kui ka lugupidamine, ning see valmistab kõige suuremat muret ja tuska.»

Kuidas Teist arst sai? Kuidas Teil tärkas huvi just neuroloogia vastu?

«Nagu paljudel noortel nii ka minu kujunemisel ja eriala valikul oli tähtis osa koolil.

Õppisin aastail 1929—1934 Paide keskkoolis, kus valitses tolle aja kohta küllaltki progressiivne õhkkond. Koolis tegutses õpilasorganisatsioon «Noorsooliit», mille esimeheks oli Paul Vihalem (praegu juriidiliste teaduste doktor, professor, Tartu Riikliku Ülikooli õigusteaduskonna dekaan). Peeti referaatkoosolekuid, korraldati kõneõhtuid sotsiaalsetel ja psühholoogilistel teemadel. Innukalt võtsid õpilased osa isetegevusest, selles abistasid noori A. Roosileht, J. Zeiger, õpetaja A. Söödor jt. Pärast profašistliku diktatuuri kehtestamist «Noorsooliit» suleti. Suhteliselt progressiivses miljöös kasvanud õpilaste hulgas tekitas see protesti, mida mitmeti demonstreeriti ka koolis.

Huvi ühiskondlike probleemide vastu viis mind keskkooli lõpuklassides mõttele hakata õppima õigusteadust. Noorte seaduspärane huvi psühholoogiliste probleemide vastu äratas minus huvi aga ka neuroloogia vastu, mil-

lele andsid tõuke paar juhuslikku, kuid minu elukutse valikul otsustavat sündmust.

Esimesed suhted neuroloogiaga tekkisid mul koolivenna kaudu, kes ajuvigastuse tõttu oli ravil Tartu närvikliinikus. Ta saatis mulle haiglast postkaardi, millel oli foto samast Tartu närvikliinikust, kus praegu töötan, koos teatega, et teda on edukalt opereerinud professor Puusepp.

Teiseks selliseks sündmuseks oli Paide keskkooli lõpetanute kokkutulek, mille puhul korraldati referaatkoosolek, kus kooli vilistlased esinesid ettekannetega. Üks ettekanne, nagu mäletan, käsitles psüühiliste haiguste ravimise võimalusi insuliiniga. Minul nagu teistelgi õpilastel tol ajal oli inimese hingest ebamäärane idealistlik ettekujutus ning psüühika käsitlemine ajufunktsioonina, mida saab isegi arstimitega ravida, mõjus tol korral sensatsiooniliselt.

Teadlikult otsitud kirjandus, nende hulgas ka mõned professor Puusepa populaarteaduslikud brošüürid, aitasid mul hiljem lõplikult otsustada arstiteaduse kasuks. Arstiteaduskonna esimestel kursustel õppides tegin plaane, kuidas juba üliõpilasena pääseda tööle Tartu närvikliinikusse. Tol ajal oli ju kliinikutesse tööle saamine üsnagi keeruline. Siiski selgus, et professor Puusepa juurde pääses töötama igaüks, kel oli tõsine huvi eriala vastu. 1936. aasta sügisest alates, pärast nn. examen philosophicum'i sooritamist hakkasingi töötama Tartu närvikliinikus, kus mind juhendas dots. Üprus. Hiljem anti ka auhinnatöö teema ning selle kirjutamine süvendas veelgi minu huvi neuroloogia vastu.»

Teie mälestusi professor L. Puusepast?

«Häid mälestusi on mitmeid. Need meenuvad seoses professor Puusepa operatsioonidega, visiitidega haigevoodi juurde või küllakutsetega professori koju, kus ta näitas filme, mida oli ise vändanud rahvusvahelistel konverentsidel ja mujal. Kõige paremini on professor Puusepast meeles siiski tema isiksus, tema iseloomuomadused. Ta oskas kolleege innustada tööle, oli äärmiselt sõbralik, heasoovlik ja lihtne, mille tõttu tal oli suurepärane kontakt nii iga kliiniku töötajaga kui ka üliõpilaste ja haigetega. Ta kohtles kõiki ühtmoodi tähelepanelikult ja lugupidamisega. Talle oli võõras uhkus ja enese esiletõstmine, milleks oleksid võinud põhjust anda ajaloolised teened neurokirurgia arendamisel ja tema maailmakuulsus. Seepärast oli ka mõistetav teda ümbritsev armastus, austus ja lugupidamine.»

Teie huvialad väljaspool meditsiini?

«Kõige rohkem köidab mind teater, eriti sõnalavastused. Huviga jälgin ka kujutavat kunsti. Ilukirjanduse süstemaatiliseks lugemiseks jätavad erialase kirjanduse läbitöötamine, kutsetöö ja muud ülesanded kahjuks vähe aega. Mulle meeldib väga viibida metsas ja jõgedel. Selle põhjuseks pole siiski ei jahi- ega kalamehekirg.»

Kuidas Te hindate sporti?

«Sporti hindan eelkõige kui inimese kehaliste ja vaimsete võimete suurendamise ning säilitamise vahendit. Arstina sooviksin, et meie kehakultuuriorganisatsioonid hakkaksid koos arstkonnaga tegelema ka nõrgema tervisega kodanike, eriti õpilastega. Olen rekordsportlaste tippsaavutustest vaimustatud seepärast, et need näitavad inimeste kehaliste võimete pidevat arengut ning

on sportlase tahtekindluse tõendajaiks. Male on vaimse tegevuse — mõtlemise, mälu ja otsustamise treening ning aitab kahtlemata kaasa inimese intellektuaalsele arenemisele, kuid kehaliste ja vaimsete võimete ühtsuse huvides tuleks mõnele maleentusiastile soovitada vähemalt tootmisvõimlemist.»

Millist omadust hindate inimeses kõige rohkem?

«Arvan, et kõige rohkem tuleb inimeses hinnata töökust ja ausust. Kui sellele lisandub veel andekus, võib inimene õige kutsevaliku korral ühiskonnale palju kasulikku anda.»

Mida peate inimese suurimaks paheks?

«Pahed väljenduvad erinevate elukutsetega inimeste juures erinevalt, mille tõttu üldiselt sellele küsimusele vastata on raske. Arstikutse puhul pean ma suurimaks paheks laiskust, millest sugenevad süvenematus, lohakus, ükskõiksus ja muud arstikutsega sobimatud omadused.

Kui aga küsitaks, mis on praegu meie inimeste suurimaks paheks, vastaksin, et alkoholism.»

Milline on senine kõige ülevam hetk Teie elus?

«Kahtlemata oli selleks arstivandele allakirjutamine. Sellele vaatamata, et diplomit ei antud 1940. aastal kätte niisama pidulikult kui praegu, oli arstivandele allakirjutamine meeldejääv hetk. Mäletan, et tegin seda ülikooli kantseleis, kui mulle kantseleiametnik diplomi kätte andis. Arstivanne, millega kohustusin vastu võtma minule teaduse poolt antud arstiõigused ja kohustused

ning tõotasin igal ajal tegutseda ainult haige tervise huvides, taotledes rahva kehalist ja vaimset hüvangut, on arstile sügava tähendusega.»

Mis on õnn?

«Kõige suuremaks õnneks on rahuldus ja töörõõm, mida tuntakse, kui tehakse ühiskonnale kasulikku tööd armastatud erialal.»

Detsember, 1963.

Kaarel Ird

Küsimused teatrikunsti valdkonnast

Kas on võimalik lühidalt esile tuua mingeid teatrikunsti ajaloolise arengu põhilisi seaduspärasusi? Milline on Teie arvates teatri edasine areng?

«Ma arvan, et seoses üldise kirjaoskuse levikuga, lakkab teater üha enam ja enam olemast koht, kus ühed inimesed, kes juba enam-vähem lugeda oskavad, teistele inimestele, kes veel üldse lugeda ei oska, valju häälega näidendeid ette loevad. Stanislavski ütles, et «tekst on autorilt, alltekst teatrilt. Kui alltekst pole, pole teatrit vaja. Siis võib iga inimene ise näidendi kodus läbi lugeda!» Tähendab, teatris peab olema alltekst ja üks teatrikunsti ajaloolise arengu seaduspärasus seisnebki selles, et ta läheb järjest alltekstirikkamaks. Ning mida kõrgemale ja kaugemale kosmosesse jõuavad inimese viia need insenerid, kes tegelevad tehnikaga, seda sügavamale inimhinge peavad tungima need «insenerid», kes tegelevad inimhingega. Sest looduse seaduspärasused ei valitse mitte üksnes kosmose lõpmatuses, vaid ka inimhinge sügavustes. Ja just sinna peab hakkama tungima teatrikunst, kui ta tahab inimhinge suhtes oma materialistlikku tundmist edasi arendada. Need inimhinge sügavused, kus kiriku arvates ainult kõikvõimalikud põrgupatud ja kuradid koos olid, peidavad veel inimkonna jaoks tohutuid elu edasiviivaid väärtusi. Just seal peituvad sageli inimkulla kõige rikkalikumad maagilademed.

Teiseks. Kui ma mõtlen homsele teatrile, siis tahaksin ma teda eelkõige näha targa sõna targa teatrina — teatrina, mis õpetab inimkonda mõnu tundma kõige inimlikumast ja lõbusamast tegevusest — mõtlemisest!

Vaimustus millestki on tore asi ja sellega on suuri asju korda saadetud. Kuid ainuüksi vaimustusega kosmosesse ei lenda, olgu see vaimustus nii suur kui tahes. Kosmoselennuks on tarvis mõistust, mis loob need tehnilised vahendid, millega inimene maailmaruumi jõuab.

Teater peaks suutma pakkuda väärtuslikku mitte

ainult südamele, vaid ka ajule. Ja ma arvan, et homne teater suudab seda paremini teha, kui me täna veel oskame.»

Kas olete muusika- või draamateatri eelisarengu poolt? Või peaksid mõlemad arenema sõbralikult käsikäes ja võrdselt? (Kas ooperi ja opereti suhteliselt suurem tinglikkus ei põhjusta nende lavakunstiliikide taandarengut?)

«Mulle meeldivad mõlemad teatrid. Muidugi, kui ma satuksin olukorda, kus peaksin tingimata valima kahe žanri vahel, siis lepiksin ennem tööga ainult draamateatris kui ainult muusikateatris. Miks? Ma arvan, et vastus sellele peaks olema väljaloetav juba vastusest esimesele küsimusele. Kuid selline suhtumine puht sõnakunstiteatrisse on subjektiivne. Kindlasti on vajalikud mõlemad teatrid. Ja kuigi esimesel pilgul näib, et muusikateater võrreldes sõnateatriga mõjuks ainult tunnetele, ei ole see sügavamal järelemõtlemisel kaugeltki nii. Muusika võib rääkida vahel isegi seda, mille väljendamiseks veel sõnu ja mõisteid pole sündinud. Ja selles peitub muusikateatri ning üldse igasuguse tõsise muusika tohutu väärtus ja edasiviiv jõud.

Pealegi — ärgem unustagem muusikateatri palju suuremat internatsionaalsust, võrreldes sõnateatriga! Küllap sellepärast ongi just viimasel ajal jälle märgata kogu maailmas suurt aktiivsust uute muusikaliste lavateoste loomisel ja lavastamisel, kusjuures eriti innukad on selles suhtes just sotsialismimaad, kus kõikjal on rohkesti ooperiteatreid, mis töötavad käsikäes heliloojatega uute ooperite loomisel.

Hiljuti lugesin, et Etioopias Addis Abebas on käsil ooperiteatri loomine. Seega on nii muusika- kui ka sõnateatri tõeline õitseng seoses üha uute rahvuskultuuride tekkimisega alles puhkemas, kusjuures ma arvan, et väiksemates keskustes hakkavad kindlasti tekkima veel paljud taolised kahežanrilised teatrid nagu «Vanemuine».

Kas televisioon ja kino ei hakka teatri edaspidist arengut tõsiselt kahjustama?

«Kindlasti mitte. Igal aastal külastavad «Vanemuise» teatrit kümned tuhanded Valga, Võru, Viljandi, Põltsamaa, Pärnu jt. linnade elanikud. Nad sõidavad selleks autodega Tartusse saja ja Pärnust isegi kahesaja kilomeetri kauguselt, sageli talvel tuisuga, ja ainult selleks, et vaadata teatrietendust. Kas need inimesed võtavad selle pika ja vaevalise sõidu tõesti ette vaid seepärast, et neil pole televiisoreid, või on Pärnus, Viljandis jm. vähe kinosid?

Ärgem unustagem, et kino on olemas juba enam kui pool sajandit ja ometi pole ta suutnud asendada teatrit. Ja samuti ei suuda seda ka televisioon.

Ärgem hävitagem inimese vajadust kollektiivse elamuse järele, vaid süvendagem seda, sest see kasvatab inimestes inimlikku kollektiivsustunnet! See tunne on olemas ja sellepärast on normaalsel inimesel halb istuda tühjas teatrisaalis, sellepärast on ta täis saalis valmis rõõmuga seisma paar tundi seina ääres püsti, et kollektiivsustundest osa saada. Jah, ka inimese kui kollektiivse olendi kasvatamisel ja mõjutamisel on oma seaduspärasused. Ja meie kasvatustöö on seda edukam, mida enam me neid tundma õpime, arvestame ja teadlikult rakendame.»

On vist vaieldamatu, et näiteks sümfoonilises muusikas on kaasaegsus, kaasaegne helikeel selgelt tunnetatav — heliloojatel on ju selle taotlemiseks otse piiramatud võimalused. Teatrikunstis on vahendite valik vististi sootuks napim. Millised on aga siiski kaasaegse teatri põhilised tunnused? Kuidas lühidalt lahti mõtestada sõna „teater ja kaasaeg", „teatrikunsti kaasaegsus"?

«Teatrikunsti tõeline sügav ja sisuline kaasaegsus, mis ei seisne mitte ühest moevoolust teise karglemises, on alati välja kasvanud dramaturgiast. Kõik uued koolkonnad teatrikunstis sünnivad tänu uutele autoritele. Nii on see Moskva Kunstiteatriga, kes oma tõeliselt uue näo sai alles tänu Tšehhovi dramaturgiale. Nii oli see ka saksa realistliku teatriga, mis sündis eelkõige Ibseni, Hauptmanni jt. realistlike kirjanike mõjul. Nii oli see impressionismiga teatrikunstis, mida sünnitas impressionistlik dramaturgia, nii oli see ekspressionismiga jne.

Muidugi, kõik need teatrid on mänginud ka klassikat. Kuid nad on alati klassika poole pöördunud alles pärast seda, kui nad oma väljenduslaadi, omad uued väljendusvahendid neid sünnitanud autorite teostel juba olid välja kujundanud.

Öelda, milliseks peab kujunema kaasaja teater, tähendab seda öelda, missugune ja kuidas peaks olema kirjutatud hea kaasaegne sisurikas ja vormitäiuslik näidend.

Uue kunstiteose ja isegi uue kunstivoolu sünni seaduspärasus on selles, et keegi ei saa anda nende kunstiteoste jaoks valmis retsepte. Neid on võimalik teha

alles tagantjärele. Selles seisavad kunstiteoste sünni seaduspärasused, mille kohta Stanislavski ütles, et ka need on loodusseadused. Kahju ainult, et me neid seadusi veel liiga vähe tunneme.

Mõningad tundemärgid näitavad, et kaasaegne dramaturgia areneb teatava eepilise jutustamise suunas. Minu arvates pöördub ta sellega Shakespeare'i poole. Selle eepilisuse võlu seisneb selles, et ta võimaldab elu näidata mitmeplaaniliselt, s. t. dialektiliselt. Huvitav on märkida, et ka E. Rannet oma «Hanedes» kasutab vahelugemiste näol eepilisi dramaturgiavõtteid ja murrab seega truudust nendele klassikalistele printsiipidele, millest lähtudes ta kirjutas oma «Kadunud poja» ja «Salakütid».»

Üha rohkem ja rohkem taotletakse meie teatri ja rahva sidemete tihendamist, teatrikunsti rahvalikkust. Kuidas säilitada ja kindlustada teatrikunsti edasiviivat osa?

«Pole mõtet mängida tühjadele saalidele! Pole õige arvata, et kui teatrisaalid on täis, on teater hea! Ja seepärast peab langetama otsuse selle kohta, kas teater on hea või halb, mitte külastatavuse põhjal, vaid objektiivsetest ideelistest ja esteetilistest kriteeriumidest lähtudes.

Kodanlike maade kunstiteoreetikud kinnitavad peaaegu kooris, et rahvas üldse ei mõista head kunsti. See on muidugi tühi jutt, mille rahvas, niipea kui tal on võimalik teatrisse pääseda, kohe ümber lükkab! Eks ole ju meie teatrite viimaste aastate kõige külastatavamad etendused «Inimene ja jumal» ning «Peer Gynt». Ja milline hiigelmenu oli «Luikede järvel»! Kui edukalt on

«Vanemuise» teatris läinud «Ookean», «Kihlus kloostris» jne. jne.

Muidugi, teatrikunstnikud on mõnes osas erinevates tingimustes, võrreldes teiste kunstnikega. Kirjanik võib kirjutada teose valmis ja panna siis laualaekasse, samuti võib maalikunstnik oma teost näitusele mitte välja panna. Kutselises teatris peab aga etendus algama ametlikult ettenähtud ajal, ükskõik kui nõrk ka oleks dramaturgia, kui halvad näitejuhid. Ja ei ole midagi katastroofilist, kui keskpärane etendus läheb täismajale. Lõppude lõpuks on keskpäraseid teatrietendusi juba eespool nimetatud paratamatuse tõttu alati rohkem olnud kui häid.

Häda algab siis, kui teater hakkab oma keskpäraseid etendusi heaks pidama. Mulle näib, et vahel oleme ka seda pattu teinud.»

Milline osa teatrikunsti arengus on isetegevuslike rahvateatrite üha hoogustuval kvalitatiivsel kasvul? Kas rahvateatrite paratamatu professionaalne küündimatus „teatritegemisel" ei nõrgenda teatrikülastajate kriitilist meelt? Mis on parem — kas 100 inimest, kes on näinud halba teatrit + 10 inimest, kes seda teatrit tegid, või 10 inimest, kes on saanud tunda tõesti hea teatri võlu?

«Kas ei ole teatrite jagamine isetegevuslikeks ja professionaalseteks mingi raamatupidamises esinev jaotus, millel teatri kunstilise väärtusega pole midagi ühist? Kas ei ole maailma teatri ajalugu korduvalt näidanud,

kuidas teatrikunsti on edasi viinud just taolised geniaalsed isetegevuslased, nagu seda olid Nemirovitš-Dantšenko ja Stanislavski, või Prantsusmaal Antoine jne.? Kui kirjutatakse eesti teatri ajalugu, siis jääb sinna väga auväärsele kohale Hommikteater, mis on täiesti isetegevuslik. Kas ei juhtunud kolmekümnendatel aastatel sedagi, et Andres Särevi juhtimisel tegutsenud Pärnu isetegevuslik töölisteater ületas oma tasemelt tolleaegse Pärnu kutselise teatri? Kas ei sündinud Priit Põldroosi organiseeritud Tallinna Töölisteater rohkem isetegevuslikust kui kutselisest teatrist? Kas ei ole hiljuti Moskvas käinud Prantsuse teater, kes «Kolme musketäri» mängis, sündinud just sellisest isetegevusteatrist?

Miks ei või meilgi tänapäeval taolisi isetegevusteatreid sündida? Ma arvan, et võib, kui on inimesi, kes neid sünnitavad. Ja ma olen kindel, et kui ühel päeval niisugune teater sünnib, siis saab see päev eesti teatrikunstile suureks pidupäevaks ja siis on ka kindel, et see uus teater eesti teatrikunsti edasi viib.

Ma ei usu teatrisse, mis sünnib koosseisude nimekirjast ja eelarvest, vaid ma usun niisugusesse teatrisse, mille organiseerivad inimesed, kes tahavad teha teistsugust ja paremat teatrit, kui me seda täna teeme.

Mis aga puutub meil praegu tegutsevatesse rahvateatritesse, siis teevad need kollektiivid väga kasulikku kultuurhariduslikku tööd. Nad pakuvad oma töö kõrval paljudele inimestele huvitavat vaba aja veetmise võimalust. Nende etendused pakuvad head kultuurilist meelelahutust teistele kaaskodanikele. Ja see on ju hea!

Kasu oleks väga väike, kui Eestist 10 inimest igal aastal maailma kõige paremat teatrit näeksid ja teised üldse

mitte mingit teatrit. Ma arvan, et sada inimest, kes on üldse teatrit näinud, on parem kui kümme, kes on väga head teatrit näinud. Inimkonna kultuur ei saa tugineda ainuüksi paarikümnele maailma kõige paremale raamatule, vaid alati ka nendele tuhandetele tavalistele raamatutele, mis on juba kirjutatud ja veel kirjutatakse.

Muidugi professionaalse ja isetegevusteatri vahel on igapäevases praktikas paratamatult vahe. Aga ma arvan, et kõige halvem on teatrikunstis see, mis on sisuliselt isetegevuslik, s. t. käsitöölik, olgu siis kutselises teatris või rahvateatris.»

Milline on Teie tähtsaim kaasavõetud teatrielamus Berliini 7. teatrifestivalilt? Mida on festivalilt õppida meie teatritel?

«Saksa Demokraatliku Vabariigi teatrite suur kaasaegsus ja poleemiline aktiivsus.

Teatrikunst ei ole mõeldav võitluseta. Võidelda — see aga tähendab olla millegi vastu ja olla millegi poolt. Ja nii see, mille vastu, kui ka see, mille poolt ollakse, on tänapäeva Saksa DV teatrikunstis väga konkreetne. Meil aga on see, kelle vastu võitlema hakatakse, sageli kas liiga üldsõnaliselt abstraktne, kuna me oma kaaskodanikest kedagi otseselt puudutada ei taha, või liiga nõrguke, nii et tõelist võitlust ei saagi alata, võis siis on vastane nii kauge, et teda on üldse konkreetselt väga raske tunnetada. Saksa DV teatritel on aga kõik küsimused lausa kadestamisväärselt konkreetsed.

Veel aga oleks palju õppida Saksa DV teatrite kontaktist oma pealtvaatajatega. Niinimetatud «töö teatrikülastajatega» on väga aktiivne, mitmepalgeline ja elav.

Ja mis kõige tähtsam: seda tehakse mitte ainult festivali ajal. Palju sellist, mida me teatrikuu ajal tegime, toimub seal süstemaatiliselt.»

Kuidas suhtute ettepanekusse lavastada igas draamateatris vähemalt kord hooaja jooksul Shakespeare'i?

«Ma arvan, et kord hooaja jooksul on palju. Maailma klassika varasalved on tohutu rikkad. Ja oleks ebaõiglane taoline Shakespeare'i eelistamine. Ja rikkad on ka meie Nõukogude vennasrahvaste klassika varasalved. Huvitav, kui palju me üldse oleme näiteks mänginud ukraina väga huvitavast klassikast? Kui mitu aastat pole ükski eesti teater mänginud Gorkit. Kui mitu aastat on «Vanemuises» plaanis Maiju Lassilat mängida ja ikka ei ole nii kaugele jõutud. Muidugi, Lassila ei ole Shakespeare. Kuid ta on meie heade naabrite soomlaste juures väga lugupeetud autor. Ja Rainisest oleme 15 aasta jooksul mänginud ainult «Puhu, tuul». Muidugi, «klassikat» me mängime üldse vähe. Võib-olla tekib vahel kunagi niisugune tööjaotus, et on teatreid, kus mängitakse rohkem kaasaega, ja teatreid, kus mängitakse rohkem klassikat. Ma arvan, et niisugune tööjaotus ei oleks teatrikunsti arengu seisukohalt halb. Vähemalt ei pruugiks sel juhul kõik teatrid lakkamatult südant valutada — kord klassika, kord kaasaegsuse pärast.

Isiklikult pean ma ütlema, et kuigi mulle on meeldinud alati ka klassikat lavastada, siis juhul, kui mul tuleb n. ö. valida klassika ja kaasaegse vahel, valin ma siiski kaasaegse, sest see on mulle kahest südamelähedasest südamelähedasem.»

Näitleja laval ja näitleja elus — milline on nende vahekord? (Näiteks, kas sügavalt heroilist osa laval mängival näitlejal peab olema oma kangelasega samasuguseid iseloomujooni ka igapäevases elus?)

«Stanislavski ütles, et hea näitleja toob oma lihtsuse elust lavale, halb näitleja oma teatraalsuse lavalt ellu. Ja kui me lahtiste silmadega elus ringi vaatame, siis väga tõsised näitlejad, mängigu nad laval kui tahes heroilisi osi, on elus, kui me nendega väljaspool teatrit juhuslikult kokku saame, alati väga tagasihoidlikud ja sagedasti lihtsalt märkamatud. Lavakangelased, kes rõngaskaelu, rind ees (kusjuures miskipärast rinna vasak pool kipub eriti püsti ja ette tõusma), elus ringi liiguvad, on tänapäeval veel mõnedes provintsides esinev nähtus, samuti nagu halvas mõttes provintslik on koomik, kes väljaspool lava ka seltskonnas veel oma osa edasi püüab mängida. Ja halb on ka see üle 40-aastane naiivitar, kellel on veel vähe sellest, et ta laval ikka neid osi mängib ja kes sama hoiakut eluski püüab edasi mängida, vaatamata isegi sellele, et ta elus on peaaegu juba vanaema. Tõeliselt suured koomikud on elus alati olnud väga tõsised inimesed, nii nagu tõsised inimesed on olnud ka kõige paremad naiivitaride mängijad.

Stanislavski ütles veel ka seda, et ei saa elada lava taga väikese inimese närust elu ja tulla lavale geeniust mängima. Praktikas aga lepib suur osa teatripublikust mõningate oma lemmikute üsnagi paljude pattudega ja isegi selliste pattudega, mida nad teistele kaaskodanikele mingil juhul ei andestaks.

Küllap tuleb see sellest, et teatrikülastaja armastab

andekaid näitlejaid ja armastaja on ju alati maailma kõige heldem andestaja. Igal juhul ei ole kahjuks veel senini teatriajaloos teada juhust, et mõni andekas näitleja, kui ta on purjuspäi lavale tulnud, oleks välja vilistatud.»

Mis on näitleja loomingulise arengu esmane stiimul?

«Kõige suurem stiimul näitleja loomingus peaks vist olema anne. Kuid ma olen oma teatritöös kohanud palju väga andekaid inimesi, kellest midagi erilist pole saanud sel lihtsal põhjusel, et nad on laisad ja pole viitsinud töötada. Ja ma olen näinud teatris niisama palju väga töökaid inimesi, kelle töö tulemused on veel väiksemad olnud kui andekatel laiskadel.

Elus on aga nii, et väga suuri andeid esineb üpris harva. Enamiku moodustavad n. ö. keskmiselt andekad inimesed ja seepärast kujunebki lõpptulemusena ikkagi otsustavaks stiimuliks töö. Ja just tänu tööle on töökad vähem andekad ikka ja alati löönud andekamaid loodreid.

On käibel ütlus, et geenius on 1% annet ja 99% tööd. Kas ei ole ka metallurgias tegemist taolise nähtusega, kus mingi väga väike hulk ainet muudab tervete ahjutäite sulamite kvaliteeti?

Muidugi, me ei suuda veel ande olemust lahti šifreerida, kuid me oleme tema olemasolus kindlad praktika põhjal. Ja sellepärast on viimane aeg suhtuda andesse kui loodusvarasse, mis juhuslikult või meile veel tundmatute seaduspärasuste põhjal on talletatud kas ühesse või teisesse inimesesse. Inimene on ande kui loodusvara valdaja niisama nagu see, kelle isiklikult maatükilt leitakse naftaallikas, kullakaevandus või teemandilade-

med. Ükski tsiviliseeritud ühiskond, kes leiab oma maalt naftaallika, ei luba seda naftat lihtsalt lusti pärast merre juhtida või põlema süüdata. Inimene, kes seda tegema hakkab, isoleeritakse kui hullumeelne isegi eraomanduslikus ühiskonnas.

Mispärast peab ühiskond lubama siis ande kui loodusvara mõttetut pillamist? Ka siin on ühiskonnal õigus nõuda neilt, kellel on annet, heaperemehelikku suhtumist sellesse varasse ja oma võimete kui loodusvara täisväärtuslikku rakendamist ühiskonna hüvanguks.

Niisiis — vähem ande kui loodusvara imetlemist, vähem sensatsioonilist kõmu selle ümber ja suuremat nõudlikkust just kõige andekamate vastu, kusjuures see nõudlikkus ei tohi mingil juhul tähendada materdamist, milleks meil just kõige andekamate suhtes pahatihti isegi väikekodanlikku tigedust jätkub! Mõelgem järele, millest see tuleb ja kumba on siin rohkem: kas kadedust või bioloogilist hirmu uue ees!»

Kes on Teie arvates Nõukogude Eesti parim draamakirjanik? Millist Nõukogude Eesti algupärast draamateost (mitte dramatiseeringut) peate parimaks? Millist Eesti NSV algupärast ooperit? Millist operetti?

«Ma arvan, et August Jakobson, kusjuures paljudest tema väga headest näidenditest tuleb vist pidada parimaks «Võitlust rindejooneta».

Algupärastest ooperitest tahaksin autoreid tähestikulisse järjekorda pannes nimetada «Vikerlasi», «Tormide randa», «Tasuleeke». Ma arvan, et nende kolme ooperi üle võime me rahul ja isegi päris uhked olla.

Operettidest arvan, et seni on parim «Rummu Jüri»,

mille kõrvale ma siiski ei paneks «Ainult unistust», vaid «Teie soov, palun». Kõige parem «operetilibreto» on aga Juhan Smuuli lugu «Muhulaste imelikud juhtumised». Kahju ainult, et muusikas ei ole küllaldaselt seda muhu rahvariide värvirõõmu, millest Juhan Smuul nii imeilusasti räägib juba oma jutu esimesel leheküljel. Ja ka satiirilist teravust on muusikas vähem kui «libretos».»

Keda Te peate Eesti NSV parimaks ja tugevaimaks draamanäitlejaks? Kes on senise töö põhjal viimase nelja-viie aasta jooksul teatrilavale tulnud parim noor draamanäitleja meie vabariigis? Miks?

«Kumb on suurem kunstnik, kas Mozart või Beethoven, Rembrandt või Rubens, Tizian või Raffael, Leo Tolstoi või Shakespeare? Kes oli suurem näitleja, kas Theodor Altermann või Paul Pinna?

Nad kõik olid suured meistrid, kusjuures igaüks oli omamoodi suur. Ja kõigi nende paaride puhul ütleme, et mõlemad on suured. Ja kui mulle üks neist meeldib rohkem, siis on see juba subjektiivne meeldimine, mille puhul sagedasti juhtub nii, et kümne aasta pärast on see isiklik maitse muutunud risti vastupidiseks ja rohkem meeldima hakkab hoopis see, mis varem vähem meeldis.

Ja seepärast võin ma öelda ainult, et mulle meeldivad praegusel hetkel eesti näitlejatest kõige rohkem Ants Eskola ja Jüri Järvet. Miks? Nad vastavad kõige enam minu praegusele arusaamisele heast teatrikunstist. Eriti siis, kui ma neid vaatan «Inimeses ja jumalas».

Kuid niipea, kui ma olin selle ära ütelnud, hakkas mu

süda valutama, sest mulle meenus Ants Lauter Jooramina ja Shylockina, Helend Peep rätsep Õhuna jne. Üldse ma arvan, et väga häid näitlejaid on eesti teatris alati rohkem olnud kui väga häid lavastajaid.

Noortest on mulle viimastel aastatel kõige rohkem meeldinud Aarne Ükskülа. Mulle meeldib tema oskus oma temperamenti organiseerida. Seda näeme noorte näitlejate juures nii harva. Ometi peitub just selles oskuses tee homse päeva teatrile.

Muidugi Aarne Ükskülа on olnud ka mõneti õnnelikus olukorras, kuna tal on olnud mehemõõt tööd, mida ei saa kahjuks ütelda kõigi nende noorte kohta, kes temaga koos kooli lõpetasid ja teatrisse läksid.»

Millises vahekorras on Eesti NSV draamateatrite parimate lavastuste kunstiline tase Nõukogude Liidu tippteatrite parimate töödega? Kas mahajäämus on suur? Milles see põhijoontes seisneb?

«Juba paarkümmend aastat on eesti draamateater arenenud nii tihedas suhtlemises teiste Nõukogudemaa teatritega, et sellega kaasnenud vastastikune kogemuste vahetamine on neid kunagi erinevaid tasemeid üksteisele vägagi lähendanud. Selle tulemusena on paljud eesti teatrite lavastused viimasel kümnel aastal kuulunud nõukogude teatri tippsaavutuste hulka. Sellisena on hinnatud «Antonius ja Kleopatra» ning «Härra Puntila» lavastust V. Kingissepa nim. Tallinna Riiklikus Akadeemilises Draamateatris. «Vanemuise» «Ookeani» puhul vaidlesid Moskva ja Leningradi teatrikriitikud tõsiselt selle üle, kas seda lavastust pidada vähemalt

niisama heaks kui Tovstonogovi lavastust Leningradis või paremaks, kusjuures hääled langesid pooleks.

Seepärast ei oleks õige praegu rääkida mingisugusest mahajäämusest. Ma arvan, et kõige suurem mahajäämus on praegusel hetkel meie teatriteoreetilises mõtlemises ja just selles, et meie teatrit ikka veel kiputakse vaatlema lahus nõukogude teatrikunsti üldisest arengust. Kui me sellest nähtusest üle ei saa, siis tekib peagi meie teatrikunstis paratamatu provintslik isoleeritus. Põhimõttelised probleemid asenduvad kemplemistega isiklike antipaatiate ja sümpaatiate ümber ning tagajärjeks on kõrvalekaldumine nõukogude teatrikunsti suurest põhiteest ja mahajäämine edasitormavast teatrielust.»

Kuidas on end suutnud teatrilaval „läbi mängida" Tallinna Riikliku Konservatooriumi lavakunstikateedri esimene lend?

«Kahjuks ei ole mul võimalik olnud jälgida kõigi nende noorte kunstnike lavalist saatust. Mulle aga näib, et need, kellel on olnud tõsist huvitavat loomingulist tööd, on näidanud end arenguvõimeliste kunstnikena. Ma arvan, et noore näitleja normaalne koormus on vähemalt 3—4 meheosa aastas ja peotäis pisikesi veel pealekauba. Teatrikunstis ei ole muidugi «pisikesi» osi, on ainult «pisikesi näitlejaid». Kui aga noor näitleja peab leppima ainult üle lava käimisega ja k a n d v a o s a saab ainult siis, kui tal k a n d i k u t t u l e b k a n d a, siis ei saa tast ka saja aasta jooksul Hamleti või Othello mängijat. Ja ma arvan, et meie teatrikunstile teeb suurt kahju asjaolu, et taoline noor näitleja — «kandikukandja» suuremas keskuses on igasuguste kõrvalteenistuste tõttu materiaalselt märksa paremini

kindlustatud kui Hamleti osa täitja väiksemas teatris. Kas ei jää seetõttu mõnigi Hamlet sündimata? Muidugi, et niisugustes tingimustes siiski minna väiksesse teatrisse, peab teatrit väga armastama. Ja noored inimesed, kui nad teatrisse tulevad, peavad teatrit tingimata armastama. Minuvanuste juures pole enam armastus tähtis, seal on kohusetunne ja kodaniku vastutustunne tähtsam kui armastus. Veel enam, minu vanuses on lubatud armastada veel ainult väga head teatrit. Noor aga peab armastama teatrit isegi siis, kui see suurem asi ei olegi.»

Küsimused muudest valdkondadest

Mis on Teie arvates meie ühiskonna noorte teatava osa hulgas levinud nähtuste, nagu ükskõiksus, tuimus ja passiivsus, põhjuseks? Kas on viga eesmärkides, mis on seatud kitsalt? Kas on tegemist isikliku perspektiivitunde puudumisega? Elu pisiasjadesse uppumisega? Kuidas aidata inimestel sellest hädast vabaneda?

«Kui on tegemist normaalse, füüsiliselt ja psüühiliselt terve noore inimesega, siis on ükskõiksus, tuimus ja passiivsus ebanormaalne. Noor inimene peab olema uudishimulik, rahutu ja aktiivne, samuti rahulolematu. Ja kõige vähem peab ta maailmas rahul olema tingimata iseendaga.

Mis on selle põhjuseks, et meil on veel ükskõikseid, tuimi, passiivseid noori? Kas tohime meie, vanad, selles süüdistada ainult noori? Tõsi, me võime juba 16-aasta-

selt noormehelt nõuda mehearu ja mehetegusid. Kuid koos passiga pole meil ju kellelegi kaasa anda valmispakitud tarkusepajukit. Tähendab, kui me tahame saada 16-aastast noort arukat inimest, siis peame teda selleks juba märksa varajasemast east peale kasvatama. Ja seda tööd teeme ju eelkõige meie, vanemad inimesed. Ja nähtavasti oleme midagi halvasti teinud, kui meile noored vahel muret tekitavad. Ma arvan, et siin on raske leida ainult mingit ühte viga. Neid on vist üsna mitmeid. Kas ei peitu viga näiteks selleski, et me mõnikord püüame noori liiga varakult õpetada armastama isegi seda, mis nende jaoks on alles abstraktsioon, et me näiteks isegi kodumaa-armastust hakkame kasvatama alates maakaardist, mitte aga sellest lillest, puust, põõsast, mis kasvab koduõues maja ees, või linnukesest, kes siristab räästa all?

Kuid ma arvan, et kõige suurem põhjus on siiski selles, mida Gorki nimetab «zooloogiliseks individualismiks», vääriti arenenud üksikisiku ja ühiskonna vahekorraks. Just see «zooloogiline individualism» tekitab noormehi, kes tahavad silma paista kas või huligaanitsemise hinnaga. Omajagu on siin kindlasti põhjuseks ka see, et paljud majandusmehed, direktorid ja asjaajajad, kellest olenevad noorte elutingimused ühiselamutes, ettevõtete juurde kuuluvate klubide tegevus, vaatavad noortele ainult kui kvartaliplaani täitmiseks vajalikule tööjõule. Kuid kõik, mis üle kvartaliplaani täitmise ulatub, neid ei huvita. Sellega peavad nende arvates tegelema ainult kool ja komsomol. Ja nii nad siis astuvad mitmesuguste koosolekute kõnepulti ja on seal kangesti pahased, et noored inimesed on noored! Ja ometi seisneb kogu meie tulevikulootus ainult selles, et meie noored on tõesti veel noored.

Ma arvan, et meil Nõukogudemaal peaks iga asutuse ja ettevõtte juhatajale tegema kohustuslikuks vähemalt selle teadmise, mida noortest, nendesse suhtumisest, nende kasvatamisest rääkisid Lenin, Krupskaja, Kalinin, Makarenko ja Gorki. See peaks kuuluma kindlasti ka igasuguste direktorite ametialaste teadmiste hulka.»

Kuidas Teie võitlete kroonilise ajapuuduse vastu, mis teeb muret igale mitmekülgsete huvidega aktiivselt ellu suhtuvale inimesele? Millised on Teie arvates tähtsamad relvad võitluses sellise vaenlase vastu?

«Ma olen märganud, et ajapuuduses on kahesugused inimesed: need, kellel on palju huvisid ja palju tööd, ja need, kellel on ainult palju huvisid. Esimesed suudavad kroonilist ajapuudust ületada tööpäeva hea organiseerimisega, igal hetkel olulise ja ebaolulise eraldamisega ning kontsentreerumisega olulisele. Teised tunnevad ainult näiliselt huvi paljude asjade vastu, sisuliselt aga mitte millegi vastu tõsiselt. Ja taoliste inimeste mitmekülgne huvi on ainult pillapallaolek, mis kaob alles siis, kui neil kunagi mingi asja vastu tõeline suur huvi tekib.

Ma tunnen meie kunstirahvast kui eriti mitmekülgsete huvidega inimesi Gustav Ernesaksa ja Voldemar Pansot. Nad on väga mitmekülgsete huvidega, väga aktiivsed inimesed. Kuid neil mõlemal on üks väga suur peamine huviala — ühel muusika, teisel teater. Ja selle suure huviala ümber organiseerubki nende ajajaotamine.

Meie noortest tunnen ma lähemalt kunsti- ja kultuuritegelasi. Kui neid kuulata kohvikulaua juures vestle-

mas, siis paistab, et neil on väga laialdased huvid. Kui sa siis õhtul pärast teatrit uuesti kohvikust läbi astud (pean tunnistama, et minul juhtub seda aja halva organiseerimise tõttu juba paarkümmend aastat ainult siis, kui ma väljaspool Tartut viibin), kohtad sa sageli sama seltskonda, keda sa juba lõuna ajal samas lauas kohtasid. Ainult jutuajamisse on juurde tulnud ajapuuduse teema, mis takistavat neid millelegi kontsentreerumast ja kõigi oma huvialadega tegelemast. Kas ei vääriks ka see elulõik komsomolipatrulli? Võib-olla saaks ehk sel teel mõne noore inimese tööle panna, enne kui ta töövõime on eneseorganiseerimatuse tõttu täiesti atrofeerunud. Isegi Makarenko arvas, et inimeste kasvatamiseks on mõningal määral vaja ka sunniabinõusid. Ja Stanislavski on öelnud, et enne kui sa kasvatad näitlejat, kasvata inimest. Kuid ega siis ainult näitleja pea olema täisväärtuslik inimene!»

Mis on eriti vajalik edu saavutamiseks enesekasvatuses?

«Tahe ja veel kord tahe. Mäletan, et tegelesin selle küsimusega kunagi, kui olin praeguste «Noorte Hääle» lugejate eas. Siis oli isegi mitmesuguseid raamatuid välja antud, mis pidid õpetama tahte kasvatamist. Ja kuna mulle tundus kogu aeg, et mul ei ole küllaldaselt tahet, nagu seda tänapäevalgi kindlasti paljudele noortele tundub (ja peabki vist tunduma), püüdsin ma tahte kasvatamist nende raamatute järgi õppima hakata. Kuid kõik need «retseptid», mis neis raamatutes olid antud (kui mu mälu mind ei peta, soovitati näiteks ühes niisuguses «retseptis» harjutada tundide viisi ühte punkti vaatamist — teoreetiliselt peaks see olema päris hea kontsentratsiooni kasvatamise harjutus), nõudsid lausa üli-

inimlikku tahet, nii et ma tahte puudumisel loobusin nende järgi tegutsemisest.

Ma arvan, et tahet ainult tahte pärast kasvatada on üldse võimatu ja isegi väär. Kõige suuremaks tõukejõuks tahte arendamisel on see, kui me elus millegi vastu väga huvi tunneme, midagi väga armastame. Soov kangesti saavutada seda, mida armastame, ongi kõige suurem tahet mobiliseeriv jõud. Mõelge, milliste vägitegudeni on inimest viinud näiteks armastus oma maa ja rahva vastu. See armastus annab neile suure tahte, millega nad ületavad isegi surmahirmu.

Suure armastuseta oma huviala vastu ei ole mingit enesekasvatamist.»

Kas koosolekul sõnavõtmisel või ettekandega esinemisel ja teatrilaval mängimisel on ka ühiseid jooni?

«Kindlasti on, kuid mitte väga olulisi. Praktika näitab, et sagedasti on kõige suuremad, paremad ja andekamad näitlejad väga kesised või isegi halvad oraatorid. Ja ümberpöördult — vägagi keskmise kunstnikuvõimega teatritegelased on suurepärased kõnemehed kõikvõimalike koosolekute kõnepultides. Aga muidugi ei ole see reegel. Ants Lauter on näiteks kange mees nii teatrilaval kui kõnepuldis.»

Kas peate lugu malemängust?

«Pean väga lugu, kuigi ise mängin halvasti ja kroonilise ajapuuduse tõttu ka väga harva. Keresele aga olen alati pöialt hoidnud.

Malemäng ei meeldi ainult siis, kui seda lava taga mängivad etenduse ajal näitlejad, kellel suur vastutav

osa. Kui näitleja saab siis veel malet mängida, tähendab, et ta mängib ainult poole või isegi veerandi jõuga. Muidugi võidakse öelda, et kui ta mängib hästi, mis selles siis halba on, kui tal malemänguks jõudu üle jääb. Minu arvates on see niisugune jõuülejääk, millega pole midagi uhkustada. Need, kes on sporti harrastanud, teavad, et ka jooksjate hulgas on alati neid kangeid mehi, kes uhkeldavad, et neil pärast jooksu lõpetamist on veel küllalt jõudu üle jäänud. Kuid imelikul kombel leidub selliseid mehi just kõige rohkem nende hulgas, kes jooksu lõpetavad tagant esimestena.

Sellepärast on maailmas olnud teatreid, kus malemäng etenduse ajal on üldse keelatud. Minu arvates üldse keelamine on «üldse» sobiv siiski ainult väga alaealiste puhul. Tõeline küps kunstnik peab teatris ise teadma, millal ta võib malemängulõbu enesele lubada, millal mitte.

Mis aga puutub taolisse malenuppudega välgutamisse, nagu seda meil mõnedes kohvikutes tundide kaupa harrastatakse, siis minu arvates on see samasugune sisutu aja raiskamine nagu lambapea löömine või dominonuppude klõpsutamine.»

Kas iga näitleja ei peaks olema vähemalt III järgu sportlane?

«Tingimata. Näitlejate hulgas on olnud ja on palju häid sportlasi. Ants Lauter on hea tennisemängija, Georg Ots oli suurepärane ujuja, Jüri Järvet mängib väga hästi lauatennist. Noorematest meestest mängib Hendrik Krumm toredasti võrkpalli, vanemuislastest Ülo Rannaste hästi jalgpalli, olles teatri jalgpallimeeskonna üks tugisambaid jne. jne.

Sportimine on osa näitleja kehalisest ettevalmistami-

sest. Kuid kahjuks tegeleb spordiga teatris siiski ainult üsna väike osa inimesi. Teine osa aga jätab oma keha harimise lihtsalt hooletusse ja selle tõttu ongi meie teatris kehaliselt enneaegselt vananenud näitlejaid rohkem, kui see normaalne on. Minu arvates on see lihtsalt laisk, mugav ja ebaprofessionaalne suhtumine oma töösse.

Spordiküsimuses tahan veidi vaielda oma sõbra Voldemar Pansoga ja nimelt suhtumises poksisse. Keerutatagu poksi ümber kui palju tahes, ta on siiski meil harrastatavatest spordiliikidest kõige toorem. Kõik see kiidetud täpsus, kiirus, väledus, mida poks tema harrastajatele pidavat andma, on saavutatav niisama hästi kas või vehklemisega.

Minu arvates seisneb poksi ainus väärtus selles, et ta võib korralikule noormehele olla enesekaitsevahendiks mõne huligaani või joodiku äkkrünnakule.

Niisiis, ma jätaksin poksi alles, õpetaksin seda isegi koolides, kuid poksivõistlused kuulutaksin kõik kinniseks.

Soovitan kõigile, kes on vaevaks võtnud läbi lugeda need minu vastused, veel kord lugeda Voldemar Panso, Ants Lauteri ja Gustav Ernesaksa vastused noortele lugejatele. Ma nimetan neid kolme esmajoones sellepärast, et nad on mulle ikkagi ametivennad ja et nad räägivad mulle lähedastest kunstiküsimustest. Ma olen kindel, et nende vastuste teistkordsel lugemisel leiavad mu noored sõbrad mõndagi, mida nad esmakordsel lugemisel ei märganud või mis neil nüüd on juba ununenud, kuid mis kõik süvendab eelöeldu seda osa, mis minu jooksujalu antud vastustes on jäänud pealiskaudseks ja lünklikuks.»

Detsember, 1963.

Jüri Järvet

Milliseid rolle Te tahaksite mängida?

«Häid!

Kuid millised on head rollid? Rääkida rollist tähendab rääkida dramaturgiast.

Hea roll on see, mis autor on kirjutanud tõe nimel, julgelt ja suure tunnetamiskirega;

kus elutõde kirjaniku sulest on muutunud kunstitõeks;

kus kuju on iseloomustatud nii sõna kui teoga — omal jõul;

kus tänapäeva inimene ei ole lihtsustatud, vaid on loodud kogu südame ja mõistuse vastuoludega;

kus kuju põhiline olemus ei ole plakatlikult külge kleebitud, vaid on peidetud kusagile närvidesse ja ajudesse;

kus kujul on palju erutavaid mõtteid ja uusi julgeid arvamusi.

See on hea roll ja sellist rolli tahaksid mängida kõik näitlejad.

Ja selliseid rolle mängiksid näitlejad nii, et autor hakkaks ennast laval armastama ja tal tekiks tahe kirjutada uus näidend.

Head näidendit on vaevarikas kirjutada, kuid teatril on head näidendit ka vaevarikas oodata. Meie hea vaataja tasub need vaevad.»

Tööst väljaspool teatrit

«Ühelgi teatrilavastusel pole nii suurt auditooriumi, kui on kinol, raadiol ja televisioonil.

Nad kõik vajavad oma kunstiliste ülesannete teostamiseks teiste kunstnike kõrval ka näitlejaid.

Sellepärast ei tohiks ükski teatri direktor vaadata näitlejate esinemisele raadios, filmis ja televisioonis kui haltuurale. See on vastutusrikas ja raske töö suure rahvahulga ees. Ja ma pole kohanud ühtegi näitlejat, kes tahaks või nõustuks esinema alla oma võimete.

Küll aga tean paljusid kolleege, kes teatris pingerikka

töö ajal on ära ütelnud ühest või teisest ülesandest väljaspool teatrit, tundes, et ei suuda pakkuda seda, milleks nad on võimelised.»

Mida pakub teatrinäitlejale töö raadios, televisioonis, estraadil, filmis?

«Kuigi neil kõigil on erinev spetsiifika, kutsutakse näitlejat sinna ikkagi näitlemisvõime pärast. Luua tuleb samade vahenditega, millega luuakse laval. Iga loomingu puhul võib esineda loomingurõõm, loomingurahuldus, ja see on suurim rõõm ja rahuldus, mida töö võib pakkuda.

RAADIOS ei saa näitleja kuju loomisel kasutada neid abistavaid vahendeid, mis on teatris. Ta ei saa kasutada liikumist, sest ei tohi mikrofonist mööda rääkida, ei saa kasutada žeste, sest partner on käeulatuses, teises käes aga on kõigil kõnetekstid. Kuid mõtteid, kirgi ja elamusi tuleb niisama sügavalt, siiralt ja tõepäraselt läbi elada nagu laval. Ainuke tegutsemisvahend on hääl. Meisterlikkus väljendub ainult sõna kaudu. See nõuab laitmatut kõnetehnikat ja väga suuri häälelisi võimeid.

Siin on meil paljudel veel suur õppimise tagamaa ja võlg raadiokuulajate ees . . . omandada Hugo Lauri tundesügavus ja Felix Moori häälevalitsemisoskus!

FILMIS on võrratult raskem kui teatrilaval. Teatris, alustades esimest proovi, ei tea ükski näitleja (hea näitleja), milliseks täpselt kujuneb kehastatav karakter. Näitleja on nagu puhas leht, millele iga prooviga kirjutatakse reake rolli olemusest. 40—50 prooviga sünnib uus inimene ja näitleja avab ta vaatajale sündmuste ja tegutsemiste loogilises järjekorras.

Filmitöö võib alata lõpust, hüpata algusesse ja lõppeda kusagil sündmuste keskel.

Filmis peab näitleja algusest peale valitsema kuju tuuma, kuju karakterit. See nõuab materjali põhjalikku tundmist.

Film nõuab kiiret plahvatust, kiiret loomingulist resultaati.

Filmis võib täna komistada ja kuu aja pärast alles kukkuda. Võib mängida täna kõrvakiilu mõju — kõrvakiil ise aga on veel saamata.

Et filmis säiliks tegevusloogika ja tundmuste tõde, peab kujutluspilt kehastatavast kujust olema selge ja täpne.

TELEVISIOONILAVASTUS on neist kõige lähedasem teatrile, kuigi siin samuti puudub kaasaelav vaataja.

Televisioonis nagu teatriski sünnib loominguprotsess tegevuse loogilist rada mööda. Televisioonis nagu filmiski võivad detail ja nüanss abistada tervikut suuremal määral kui teatris. Televisioonis on näitleja liikumisvabadus pisut piiratum kui teatris ja pisut vabam kui filmis.

ESTRAADIST mõni sõna. Kui teatrilaval on näitleja vaatajaga peaaegu alati kaudses kontaktis, siis estraadilaval on ta peaaegu alati otseses kontaktis.

Estraadil tuleb näitlejal sageli suhelda kujuteldavate objektidega. Estraad nõuab sageli kiiret ümberkehastamisvõimet ühest kupleest teise.

Ma soovitaksin igale noorele näitlejale pisut tutvuda estraadiga. See õpetab ja arendab enese kokkuvõtmist, erksust, lavalist vabadust ja viib näitleja vahetusse kokkupuutesse vaatajaga.

Estraadil tuleb tegutseda täpselt samade loominguliste vahenditega, millega tegutsetakse laval, seepärast on sügavalt väär arvamus, et estraad rikub näitlejat.

Estraad ei ole võimeline rikkuma ühtegi head näitlejat, küll aga on nõrk näitleja võimeline rikkuma estraadi.»

Noortest näitlejatest.

«Noorus on meie teatri kasvu eeltingimus.

Noorte näitlejate kasvatamise probleem on minu arvates meie vabariigis küllaltki hästi lahendatud.

Meil on teatrialane kõrgem õppeasutus — Muusika ja Teatrikunsti Instituut — ja vabariigi kahe suurema teatri juures teatriühingu poolt moodustatud õppestuudio. Samuti on mõningate perifeeriateatrite juures õpperühmad. Mitmete isetegevuslike rahvateatrite ja asutuste draamaringide juures töötavad professionaalsed näitejuhid ja näitlejad. Seega saab iga noor, kel on huvi näitekunsti vastu, oma võimeid arendada.

Kuid tuleb silmas pidada, ja seda on tõestanud praktiline töö teatris, et ükski lavakunstiõppeasutus ei anna veel valmis näitlejaid. Kooli lõpetanu kasvab kunstnikuks pikkade aastate jooksul teatris. Näitleja on iseendale materjaliks. Tuleb õppida oma materjali tundma, seda endale allutama ja valitsema, et ta oleks painduv ja alluks loomingulisele tahtele.

Katšalov on ütelnud, et näitlejale on iga uus osa — uue inimese sünd — piinarikas töö, millest näitleja, kord sellele andunud, ei taha enam loobuda mitte kunagi elus, ei vaheta seda mitte mingisuguse rahulikuma töö vastu. Kui seda ei ole, ei maksa teatrisse tulla.

Teatri praktilises proovitöös peavad kogemustega vanemad näitlejad moodustama selle toitva pinna, millel kasvavad noore loomingulised arusaamad ja kunstimeisterlikkus, et sirgumine toimuks nii juurest kui peast.

Kunstialaste õppedistsipliinide edukas sooritamine

koolis on ainult eelis praktilise töö suureks alguseks. Sellest ei piisa veel inimhinge sügavaks avamiseks. Näitleja peab põhjalikult tundma ja oskama näha ümbritsevat elu ning õigesti hindama elunähtusi, peab tundma areneva ühiskonna seaduspärasust. Minu õpetaja professor Priit Põldroos kordas väsimatult: «Näitleja raamatukogus peab olema raamatuid areneva kunsti ja teaduse kõigilt aladelt ja raske öelda, mis võiks sealt puududa.»

Teater raugastub, kui seal pole noori. Laval peab olema noorust täna, homme ja alati. Noorus ei tohiks üheski teatris olla grimm, millega vana näitleja end ehib. Noorus on ta ise.

Kuid teater vajab töökat noort. Ei omandata eelteadmisi selleks, et juua kohvi ja vaielda kõrgetel teemadel. Tööd aga jätkub teatris kõigile. Tööd ei tohi karta ka siis, kui loomingulist mõtet ei suudetud realiseerida. Kunst on ala, kus ei saa käia komistamata, ja ma ei tea ühtegi näitlejat, kes oleks kõik osad mänginud võrdse õnnestumisega, eriti oma loomingulise teekonna algul. Kümme aastat näitleja küpsemiseks ja kasvatamiseks on üsna lühike aeg, nagu rõhutab Stanislavski.

Ja veel ei oleks liigne rõhutada, et noored peavad teadma, mida teater on varem head loonud, et seda jätkata. Ei muutu meie lava suurkujud, nimekad meistrid sellepärast väiksemaks, kui nende mõningatest boheemlikest vallatustest liigub anekdoote. Põhiline nende juures on töö, millega nad elavad üle aegade, ja eeskujuna tuleb näha seda.

Kui iga noor näitleja püüaks teatris olla «oma õnne sepa» näidis, sepistaks päev-päevalt oma loomingulisi vahendeid, visadust ja energiat, oleks meie tänase teatri noorte erikaal veelgi suurem.

Ma usun, et iga näitejuht tahab aidata kaasa sellise noore arengule, püüab tabada tema individuaalsust, äratada loomingulist sädet, sest see on homse teatri tuum.»

Mõni sõna andest.

«Ma ei oska öelda, mitu protsenti peab olema annet ja mitu tööd, kuid anne on olemas ja annet peab olema.

Mängige lihtsalt — seda on kerge ütelda ja kõige raskem täita.

Seepärast tundub mulle hea näitlejana see, kes mängib ökonoomiaprintsiibil: võimalikult väheste vahenditega võimalikult palju.

Andekas näitleja on see, kes näeb keerulist lihtsalt ja lihtsat keeruliselt, kes suudab avada elu suuruse lihtsuses ja sügavuse keerukuses.

Võib mängida laval, nii et kunst sädeleb ja mängu taga ei näe elu. Andekas näitleja mängib nii, et elu taga ei näe kunsti.»

Kuidas leiab inimene oma tõelise kutsumuse?

«Olen kohanud inimesi, kes kadestavad teisi elukutseid, kes ei taha, et lapsed valiksid sama elukutse, sest tundes oma elukutse raskust ja keerukust, oletavad nad, et teistel aladel on kergem töötada.

Iga elukutse vajab iga inimese maksimaalsete võimete täit koormust.

Ma ei usu, et pärast tööülesannete täitmist on kaevur rohkem väsinud kui arst, jurist või traktorist.

Eelkõige peab olema sügav huvi ja tõsine armastus ala vastu, sest huvi ja armastus annavad jõu ja tiivad.

Armastus kutsumuse vastu ei tohi muutuda eneseармastuseks. Kui keegi püüdleb lavale selleks, et ennast

näidata, siis on ta surnult sündinud näitleja. «Kunsti tuleb näha endas, mitte ennast kunstis,» õpetas Stanislavski ja seda võib üle kanda iga elukutse kohta.

Kui meie unistused kutsevalikul on siirad, kui nad ei tõsta küsimust, mis üks või teine elukutse m u l l e annab, vaid panevad mõtlema, mida mina valitud elukutses annan, on õiget kutsumust kerge avastada.

Kutsumuse teine tähtis komponent on oma eelduste objektiivne hindamine.

Võib siiralt tahta kosmonaudiks saada, kuid selleks peavad olema rangelt nõutavad füüsilised, vaimsed ja moraalsed eeldused. Lauljal peab olema häält. Inseneridel, füüsikutel, arhitektidel peab olema tehnikaalaseid kalduvusi.

Tuleb õppida ennast tundma, peab oskama ennast sügavalt vaadelda.»

Millise lavastajaga Te kõige meelsamini koos töötaksite?

«Ma töötaksin kõige meelsamini targa, kirgliku, loova, sütitava lavastajaga.

Lavastajaga, kes näeb rohkem kui kahte värvi — valget ja musta —, keda ajab marru primitiivsus ja pealiskaudsus.

Lavastajaga, kes ei räägi aabitsatõdesid, klišeelisi mõtteid, tõlpi ideelisust, kes oskab haarata tervikut ja tabada detaili, kes on tugev analüüsis ja üllatav sünteesis.

Mulle meeldib lavastaja,

kes oskab stseeni mitte väliselt, vaid ka seesmiselt liikuma panna;

kes ei kohusta mind väliselt näitama seda, mida ma seesmiselt ei tunne;

kes proovi läbi viies teab, mida näitlejale ütelda ja milleks ütelda;

kes näidendi raskuspunkti asetab näitlejale, mitte dekoratsioonile või mõnele muule vigurile;

kes küsimusi pahaks ei pane ka siis, kui ta ei oska vastata ja kes ei süüdista näitlejat andevaesuses, püüdes teda efektidega kinni mätsida;

kes kontrolletendusel ei vabanda end väitega, et näitlejad ei suutnud ta mõtteid realiseerida;

kes ei näri tähe, vaid mõtte kallal;

kes näeb näidendit oma silmadega;

kes kusagil teises teatris head lavastust nähes ei hakka seda lavastama enne, kui ta pole kindel, et suudab seda teha paremini;

kes näeb ka oma lavastuses puudusi;

kelle kujutlusvõime ja kujundusjõud oleksid suuremad näitleja omast ja kui näitejuhil ei ole mõtteid rohkem kui 30 prooviks, siis ei tohiks ta proove ka rohkem teha;

kes ei hinda näidendi menu mitte selle järgi, mitu korda avaneb etenduse lõppedes eesriie, mis töötab elektrimehhanismil ja mida võib vägagi kiirelt liikuma panna.

Sellise lavastajaga töötan ma kõige meelsamini.»

Kas teatris on väikesi osi?

«Jah on!

On nii väikesi osi, mille täitmise kvaliteet ei kahjusta etenduse kui terviku kunstilist taset. Olen näinud etendustel kujusid, keda on kehastanud inimesed, kes pole näitlejad ja kes ei tahagi selleks saada.

Kui pika etenduse jooksul näitleja-kirjakandja annab

kella ja ulatab ukse vahelt sõnagi lausumata kirja, siis on see väike osa.

Kiri on tähtsam kui kirja tooja ja näitlejal pole seal muud ülesannet, kui et näeks hetkeks välja nagu kirjakandja vastavas ajas ja ruumis.

Stanislavski tuntud tsitaadist «Ei ole väikeseid osi, on väikesed näitlejad» saan ma aru selliselt, et osadesse, mis ei ole peaosad, vaid kõrvalosad või episoodid, ei tohi ükski näitleja s u h t u d a kui väikesesse osasse, sest laval on tegemist samuti inimesega, kes peab tegutsema ja mõtlema ainulaadselt ja kordumatult.»

Menust ja aplausist.

«Kui teatrisaalis ei oleks vaatajat, ei oleks teatrietendust. Mängitakse vaatajale. Kui vaataja on rahul, on see parim tasu näitlejale. Kui vaatajaid on palju, on see menukas etendus.

Kuid menu ei ole veel kunstitõe ainuke kriteerium. Statistika näitab, et arvukamalt külastatakse komöödiaid, operette, estraadietendusi. Meie teatrikultuuri paremiku, nii näitlejate meisterlikkuse kui dramaturgilise sügavuse ja mõttejõu poolest, leiame valdavas osas aga mujalt.

Aplaus on meeldiv, kuid ei pruugi olla veel hinnang. Kõik etendused lõpevad aplausiga, sest vaataja on viisakas. Ka kunstiliselt nõrk etendus saab publikult aplausi.

Aplaus näidendi sees võib olla sageli juhuslik. Piisab paarist initsiaatorist ja suur osa heatahtlikku publikut tuleb kaasa. Millega muidu seletada, et ühel ja samal etendusel vahel on aplaus, vahel ei ole — näitlejate mäng aga on niivõrd stabiilne, et harilik vaataja seal olulisi erinevusi ei märka.

Aplaus ja menu on meeldivad nagu komplimendid. Kui nad on kantud kunstilise töö siirast ja sügavast tunnetamisest, on nad kolmekordselt meeldivamad.»

Milles on hea nalja saladus?

«Ma ei ole teoreetik, vaid praktik. Ma olen tegelnud ainult huumori interpreteerimise probleemidega. Ja siin võin ma korrata Gogoli sõnu, mis on kinnitust leidnud Stanislavski süsteemis: kui tahad luua koomilist, pead olema väga tõsine, tõepärane ja sügav oma lavalises tegevuses.»

Kriitikast.

«Vahel tundub, et meie kriitika sageli kiirustab liigselt. Kiidab ja laidab, kuid ei loe, ei vaata küllalt tähelepanelikult. Seepärast esineb vastandlikke retsensioone, mis ei ole tingitud niivõrd maitse kui teadmiste erinevusest.

Kriitik peab olema väga lähedane autorile ja teatrile, et osata haarata teatri kavatsuste olemust ja teostumist.

Meie kriitika räägib sageli (küll täiesti õigesti) näitlejate mängustampidest, kuid jätab kahe silma vahele, et lavastuslikke stampe esineb veelgi sagedamini ja nende vastu võidelda on hädavajalik.

Mulle meeldib kriitik, kes vaikib seni, kuni leiab oma mõtte — tabava ja ammendava.»

Milline on minu parim roll?

«Ma leian, et olen laval veel nii vähe mänginud, et oleks sobimatu teha kokkuvõtteid.

Usun ja loodan, et minu parim roll on veel mängimata.»

Koomilisest hetkest minu elus.

«Koomiline hetk, mis mulle meenub, on see, et aastaid tagasi pidas meie tuntud maletaja Roždestvenski mind rahvusvaheliseks meistriks Mikenaseks ja kaotas mitu partiid. Kui tõde selgus, hakkasin mina kaotama. Tähendab — psühholoogiline moment.

Tol korral ma mõtlesin, millise tulemuse ma saavutaksin Tallinna meistrivõistlustel, kui mul õnnestuks grimeerida ennast suurmeistriks.»

Millised raamatud ma võtaksin kaasa üksikule saarele ja mida veel?

«Kui küsimust võtta sõna-sõnalt, siis võtaksin kaasa I. Välimaa raamatu kalatoitude valmistamisest.

Peale selle võtaksin kaasa piisavalt paberit, sest kõik, kes on kusagil käinud, kirjutavad pärast raamatu.

Kui küsijaid huvitab, millised raamatud on mind kõige enam haaranud, siis on neid palju, ja ma ei söanda nimetada kolme, tegemata ülekohut vähemalt kolmekümnele.

Ma võtaksin kaasa L. Tolstoi «Sõja ja rahu» sellepärast, et mul on plaanis seda teist korda lugeda.

Teiseks E. Vilde romaani «Mäeküla piimamees», sest filmitöö selle suurepärase teosega on pooleli.

Kolmandaks Egon Ranneti uue näidendi, sest mine tea, võib-olla tuleb selles mängida.»

Õnnest.

«Õnneks on sageli vaja väga vähe. Miljon pisiasja võivad teha elu õnnelikuks.

Inimeste erandlik õnn on olla oma armastatud töö juures.

Ei kujuta õnnelikuna inimest, kes oma tööd ei armasta, kes vaatab tööle kui sissetulekuallikale.

Iga inimene kannab endas energialaengut, mis peab plahvatama töös.

Hästi ütleb Juhan Liiv oma ballaadis «Töö».

«... Vali enesele üks omaks,
kes õige truu sõber on:

VALI TÖÖ!

... suuremat inimesel
ei ole kui TEGU.» »

Veebruar, 1964.

Agu Aarna

Noortel on tavaliselt palju huvialasid. Kuidas leida oma tõelist kutsumust?

«Huvialade mitmekesisus on inimesele positiivseks jooneks, kuid seda ei saa ega tohi ära segada elukutse ja peamise tegevusala valikuga. Ma arvan, et iga elukutse on huvitav, kui temasse süvenetakse ja leitakse endale elus õige koht. Kuid süvenemine valitud eri-

alasse nõuab eelkõige visa tööd, sest mis tahes eriala muutub huvitavaks alles siis, kui olete tunginud tema peensustesse ja hakkate nägema edasisi perspektiive.

Minust ei saanud keemikut mingisuguse erilise kutsumuse tõttu. Otse vastupidi, keskkooli päevil pidasin keemiat kõige võimatumaks õppeaineks, sest mulle ei suutnud tol ajal keegi selgeks teha sügavaid seoseid aine omaduste vahel. Seevastu tundsin erilist sümpaatiat matemaatika vastu ja õppisin maamõõtjaks. Olude sunnil kujunes välja nii, et ainsaks kõrgema hariduse omandamise võimaluseks oli õppida keemiat, ja ma asusingi sellele teele. Uude erialasse süvenemisega hakkas kasvama huvi ja ma ei kahetse tehtud valiku üle. Kui mul samades tingimustes oleks tulnud hakata õppima masinaehitusinseneriks, ehitajaks või arstiks, oleksin leidnud ka nendes erialades seda, mis oleks köitnud.

Hiljuti pöördus minu poole teise kursuse üliõpilane, keda ähvardas eksmatrikuleerimine nõrga õppeedukuse pärast. See üliõpilane kinnitas, et tema kauane unistus on olnud saada inseneriks. Igal eksamisessioonil sai ta aga ainult puudulikke hindeid. Juttu ajades selgus, et üliõpilane pole kunagi süstemaatiliselt töötanud, vaid ootas, et aastad teevad temast spetsialisti. Kui rääkida kutsumusest, siis sel üliõpilasel ta arvatavasti oli olemas, kuid puudus hoopis tähtsam: tahe süstemaatiliselt töötada.

Muidugi ei saa eitada kutsumust, mis on seotud loomupäraste eeldustega. Kõige visamgi töö ei tee ebamusikaalsest inimesest heliloojat või interpreeti. Samuti on eeldused vajalikud ka teistel kunstialadel, kirjanduses jne. Kuid ka siin jõuab tõeliste tulemusteni ainult töökuse ja visadusega.

Eelöeldut kokku võttes julgeksin väita, et huvi mis tahes eriala vastu võib areneda tõeliseks kutsumuseks ainult siis, kui inimene sihikindla tööga omandab järjest sügavamaid teadmisi.»

Pärast NLKP Keskkomitee detsembripleenumit on mitmed teadlased ja kõrgemate koolide õppejõud, sealhulgas ka Teie ise, avaldanud ajakirjanduses arvamust, et keskkooli keemiakursust tuleks veelgi suurendada. Kas kõigile keskkoolilõpetajatele on eluks vaja selliselgi määral keemiaalaseid teadmisi, nagu neid pakub praegu kehtiv programm?

«Keskkooli keemiakursust on vaevalt võimalik suurendada, sest seda tuleks siis teha teiste õppeainete piiramise arvel. Teisi õppeaineid aga ei ole võimalik piirata, sest see kahjustaks üldist ettevalmistust. Peamine väljapääs on selles, et on vaja parandada keemia õpetamise metoodikat. Selleks tuleks eelkõige suurendada laboratoorsete tööde osatähtsust ja täiustada keemiakursuse programmi. Praegu õpetatakse keemias palju kauge ajaloolise tähtsusega küsimusi, mistõttu kaasaja keemia probleemidele ei jõuta küllalt tähelepanu omistada.

Ma arvan, et iga keskkoolilõpetaja peab tundma keemiat suuremas ulatuses, kui seda pakub praegune keemiakursus. Keemia kuulub loodusteaduste aluste hulka ja tal on oluline tähtsus ka materialistliku maailmavaate kujundamisel. Keemia praktiline haare on aga nii suur, et siin on raske leida eriala, kus keskkoolilõpetajal neid teadmisi vaja ei oleks.»

Kas Teie arvates ei oleks vaja rohkem selliseid keskkoole (klasse), kuhu võetakse andekaid õpilasi, kellel on eeldusi õppida kõrgemas koolis mõnda kindlat eriala?

«Spetsiaalsete keskkoolide või klasside loomisel oleksid kõrgemasse õppeasutusse astujal vajalikud eelteadmised ja tema edasised õpingud kulgeksid hoopis sügavamalt. Kuid kõrgemasse kooli astub kahtlemata ka ilma sellise eriettevalmistuseta noori ja osa loodetud efektist läheb kaduma. Teine võimalus oleks lasta erialettevalmistusega õpilastel töötada individuaalgraafiku alusel, süvendades nende teadmisi ja suunates neid teaduslikule uurimistööle. Elu praktilised vajadused näitavad, et selline süvendatud ettevalmistus on vajalik teatud erialade jaoks. Tallinna Polütehnilises Instituudis on praegu moodustatud erigraafiku alusel töötav üliõpilasrühm, kes saab laiendatud ettevalmistuse matemaatikas, arvutusmasinate tundmises ja programmeerimises.

Minu arvates tuleks praegu katsetada andekate õpilaste ettevalmistamist keemia, matemaatika, füüsika ja bioloogia alal piiratud klassikomplektides. Kui on saadud esimesed kogemused, siis võib otsustada, kas arendada seda õppevormi edasi või mitte.»

Te tegutsete laialdaselt nii teadlase, õppejõu kui ka ühiskonnategelasena, seepärast oleks huvitav teada, kuidas Te jaotate oma aega. Mitu tundi ööpäevast kulub teaduslikule tööle, kui palju tööle õppejõuna, instituudi rektorina, ühiskondlikule tööle?

Milline peaks Teie arvates olema üliõpilase päevarežiim?

«Aja õige jaotamine on muidugi väga tähtis, ilma selleta pole võimalik töötada. Enda kohta pean tunnistama, et aja ülejääki pole olnud juba paljude aastate jooksul. Mul on isegi raske öelda, kui palju tunde kulub päevas ühe või teise ülesande täitmiseks, ja seepärast tuleb ülesandeid jaotada tavaliselt nädala peale. Keskmiselt üks kuni kaks päeva nädalas kulub mitmesuguste riiklike ja parteiliste organite (Kõrgema ja Kesk-erihariduse Komitee, Teadusliku Uurimistöö Koordineerimise Komitee, Partei ja Riigikontrolli Komitee[1], mitmesuguste komisjonide jne.) tööst osavõtmiseks. Üks kuni kaks päeva nädalas on vajalikud instituudi juhtivate organite (teadusliku nõukogu, teaduskonna nõukogu, rektoraadi nõupidamised, parteikomitee koosolekud jm.) tööst osavõtmiseks. Seega jääb nädalas praktiliselt üle kaks kuni kolm päeva instituudi jooksvate küsimuste lahendamiseks, teaduslike probleemidega tegelemiseks ning õppetööks.

Tööpäevast, mis ma veedan instituudis, kulub 6—7 tundi instituudi juhtimisega seotud küsimustele. Kateedrite, laboratooriumide ja allasutuste jaoks kulub üks kuni kaks tundi. Teadusliku kirjanduse lugemiseks, artiklite kirjutamiseks, aruannete läbivaatamiseks, retsensioonide kirjutamiseks jne. kasutan ainult õhtusi tunde, tavaliselt kella 18 kuni 22-ni.

Pärast tööpäeva lõppu püüan alati leida tunnikese suusatamiseks, suvel aga jalutuskäiguks.

Ainult osa ööpäevasest ajabilansist, mille arvel ma kunagi pole säästu teinud, on magamine. Normaalse

[1] Alates 1966. a. Rahvakontrolli Komitee.

töövõime säilitamiseks vajab inimene minu arvates 7—8 tundi puhkust.

Üliõpilase päevarežiimi kohta on muidugi raske ühtset skeemi anda. Eelkõige sõltub üliõpilase tööpäev kursusest. Kuid teatavat jaotust saab siiski mõelda. Õppetööks instituudis kulub kuus tundi, sõiduks instituuti ja tagasi kuni kaks tundi. Seega jääb üliõpilase käsutusse ööpäevas kuusteist tundi, millest magamiseks tuleb arvestada vähemalt seitse tundi. Kuni kaks tundi tuleb arvestada toiduvalmistamiseks ja söömiseks. Meelelahutuseks ja koduste õppeülesannete lahendamiseks jääb umbes 6—7 tundi. Arvan, et iga päev on tarvis kulutada vähemalt kaks tundi jooksva õppetöö ülesannetele. Üliõpilase suurim vaenlane on semestri lõpu ajapuudus ja seda põhjusel, et õppeaasta jooksul ei kasutata aega ratsionaalselt.

Võin kinnitada, et üliõpilaspäevil ei ole ma kulutanud õppimiseks ühtegi ööd ega puhkepäeva, kuid seevastu tegelesin keskmiselt kaksteist kuni viisteist tundi nädalas jooksva õppetööga. Eksamiteks valmistumine kujuneb sellisel juhul juba tuttava materjali lõplikuks kordamiseks.»

Millist teaduslikku probleemi Te praegu uurite?

«Minu praegune põhitöö TPI rektorina ei võimalda isiklikult laboratooriumis kaasa töötada. Kuid mul on seal tugevad kaastöölised, kes arendavad intensiivselt edasi põhiprobleeme, mida me ühiselt oleme kavandanud. Minu praegune osa piirdub juhendaja ülesannetega: me arutame läbi saadud tulemused ja kavandame uusi etappe teaduslikuks uurimiseks.

Otsene teaduslik tegevus on praegu seotud kirjanduse

läbitöötamisega ja siin on peamiseks uurimisobjektiks nn. molekulaarsed kompleksühendid. Teatavasti valitseb tüüpilises keemilises ühendis aatomite vahel nn. keemiline side, mille tugevus on ligi sada kalorit mooli kohta. Samal ajal on teada, et vedelike molekulide vahel valitseb nn. Van der Waalsi jõud, mille suurusjärk on kalori ühiku piires. Peale nende kahe sidemetüübi eksisteerivad aga molekulide vahel sidemed, mille tugevust võib hinnata kümne kalori piiridesse. Seda vahepealset sidemetüüpi on seni veel vähe uuritud, kuid see pakub suurt huvi. Keerukates ainesegudes, nagu nafta, põlevkiviõli, kivisöetõrv jne., on sellistel sidemetel suur tähtsus. Üksikud ainerühmitused, mis neis segudes esinevad, on omavahel tihedasti seotud. Nende sidemete omaduste uurimine võimaldab läheneda teaduslikult põhjendatud meetoditega keerukate segude lahutamisele lihtsamateks komponentideks. Esialgsed tulemused, mis selles suunas on saavutatud, lubavad eeldada huvitavaid praktilisi rakendamisvõimalusi.»

Millised oleksid Teie arvates kõige aktuaalsemad teadusliku uurimistöö suunad põlevkivikeemia ja -tehnoloogia valdkonnas lähemate aastate jooksul? Kas ei tuleks intensiivsemalt uurida põlevkiviõlide pürolüüsi nafta destruktsiooni eeskujul? Kas on ette näha, et lähemas tulevikus kasutab Eesti NSV masina- ja aparaaditööstus põhilise toorainena põlevkivist toodetud plastmasse, mis oleksid majanduslikult tasuvad?

«Põlevkivikeemia ja -tehnoloogia alal on kõige aktuaalsemateks probleemideks põlevkivisaaduste omahinna alandamine ja nende kasutamine keemiliseks ümbertöötamiseks.

Nende ülesannete täitmiseks tuleb täiustada põlevkivi termilise töötlemise seadmeid, suurendada nende läbilaskevõimet, tõsta õli- ja gaasisaagist ning parandada nende kvaliteeti. Põlevkiviõli kasutamise alal on aktuaalseteks probleemideks fenoolide selektiivne eraldamine ja eriti kahealuseliste fenoolide ratsionaalne kasutamine, küllastamatute süsivesinikkude kasutamine keemiliseks sünteesiks kõrgemate alkoholide, amiinide, ketoonide jt. ühendite saamiseks. Oluliseks küsimuseks on ajakohase aparatuuri väljatöötamine õlikoksi tootmiseks.

Gaaside kasutamise alal on esmaseks probleemiks viia sünteetilise ammoniaagi tootmine täielikult üle põlevkivigaasile ja töötada välja gaaside kasutamise täielik tehnoloogiline skeem.

Tähtsaks probleemiks on samuti kerogeeni oksüdatsiooni tööstusliku skeemi väljatöötamine kahealuseliste hapete saamiseks. Järgnevaks ja samuti oluliseks probleemiks on saadavate kahealuseliste hapete lahutamine individuaalseteks komponentideks.

Seoses põlevkiviõli töötlemise skeemi rakendamisega tekib paratamatult vajadus uurida intensiivselt keskmiste fraktsioonide pürolüüsiprobleeme. Siin on kõige olulisem leida sobiv aparatuur. Pürolüüsi võimalused on juba üldjoontes teada ja on kindel, et põlevkiviõli pürolüüs annab heade omadustega sünteesgaasi.

Lähemas tulevikus ei hakata tootma põlevkivisaaduste baasil plastmasse, mis võiksid kujuneda põhiliseks tooraineks meie vabariigi masina- ja aparaadi-

tööstusele. Lähematel aastatel suunatakse keemiatööstuse arendamise põhilised kapitaalmahutused mineraalväetiste tootmise laiendamisele. Kõige lihtsam ja reaalsem liik plastmasse on amiinoplastid, mille tootmiseks on kõik eeldused. Polüformaldehüüdi tootmise organiseerimine vajab veel üksikasjalist kaalumist, sest vastav tehnoloogia pole lõplikult välja töötatud.

Lähematel aastatel laiendatakse meie vabariigis aga puitplastikute tootmist, kus puidujäätmete sideainena kasutatakse põlevkivitööstuses toodetavaid fenoolformaldehüüd- ja karbamiidvaike.»

Kas ei ole praegu põlevkiviõli töötlemisel rakendatav tehnoloogiline skeem ja meetodid moraalselt vananenud, sest need töötati välja hulk aastaid tagasi? Praegu on aga tekkinud terve rida uusi suundi.

«Põlevkiviõli töötlemise skeemil on tõepoolest juba teatav ajalugu. Selle skeemi põhijooned kujunesid välja sõjajärgsetel aastatel. Kuid Üleliidulise Põlevkivitöötlemise Instituudi poolt soovitatud skeemi peamiseks puuduseks oli see, et ta oli tüüpiline vedelkütuse tootmise variant, kus esikohal pidi olema tagasihoidlike omadustega bensiini, diislikütuse ja bituumeni tootmine koos nn. laevastikumasuudiga. Neutraalsete hapnikühendite eraldamine metanooli ekstraktsiooniga oli puudulikult põhjendatud ega andnud kvaliteetseid saadusi.

Praegune variant näeb ette õli destilleerimist ja fenoolide eraldamist nende edasiseks kasutamiseks sünteetiliste vaikude, mürkkemikaalide ja muude ainete tootmiseks. Oleks ebaõige väita, et see tehnoloogiline

skeem on moraalselt vananenud. Mis tahes teise variandi puhul on õli lahutamine destillatsiooni teel ja fenoolide eraldamine vajalik. Nähtavasti on praegu kõige otstarbekam destillatsioonijäägid koksistada ning saada vajalikku elektroodkoksi ja täiendav kogus destillaatfraktsioone. Õli destilleerimine võimaldab parandada ka immutusõli kvaliteeti, mis seni on raskesti lahendatavaks probleemiks. Peamine küsimus on kergete ja keskmiste destillaatide otstarbekas kasutamises. Ilmselt tuleb siin ära kasutada kõrget küllastamata süsivesinike sisaldavust ja neutraalseid hapnikühendeid. Sünteetiliste pesemisvahendite tootmine on sel alal esimene samm, edasi tuleb katsetada veel palju teisi variante.

Seega on praegu juurutatav õli ümbertöötamise tehnoloogiline skeem esimeseks vajalikuks astmeks edasistele tehnoloogilistele variantidele ja õigustab ennast täielikult.»

Põlevkivikeemiaga tegeleb terve rida uurimisasutusi. Kas Te ei leia, et nende tegevust tuleks paremini koordineerida?

«Põlevkivikeemia küsimusi uurib meie vabariigis kolm teaduslikku asutust: Põlevkivi Instituut, ENSV Teaduste Akadeemia Keemiainstituut ja Tallinna Polütehniline Instituut. Nende teaduslikku tegevust koordineerib ENSV Ministrite Nõukogu Teadusliku Uurimistöö Koordineerimise Komitee. Põlevkivikeemia valdkonnas tehtava uurimistöö otseseks koordineerimiseks on komitee juures moodustatud teaduslik nõukogu, kus on esindatud kõik uurimisasutused ja tööstusettevõtted. Teaduslik nõukogu kuulab reeglipäraselt aruandeid üksikute teaduslike probleemide alal tehtava töö käi-

gust ja annab soovitusi töösuundade valiku kohta. Seega on teaduslik uurimistegevus koordineeritud küllaltki konkreetselt. Peale selle on teaduslike uurimisasutuste töötajate vahel tihe isiklik kontakt, mis omakorda koordineerimisele kaasa aitab.

Muidugi on võimalik teaduslikku tööd veelgi paremini koordineerida. Eelkõige oleks seda vaja teadusliku uurimistöö tulemuste juurutamisel. Arvan, et koordineerimise eesmärgiks peab olema eelkõige teaduslike töötajate suunamine kõige aktuaalsemate probleemide lahendamisele ja võimaliku parallelismi vältimine. Viimane tegur polegi nii ohtlik, sest hästi järelekaalutud parallelism võimaldab teaduslikke probleeme sagedasti kiiremini lahendada.»

Millised on Teie lemmikharrastused peale keemia?

«Pean kõigepealt ütlema, et ma pole ei kala- ega jahimees. Samuti ei kirjuta ma salaja ega avalikult luuletusi. Kirjamarke kogusin viieteistkümnenda eluaastani.

Mind on alati köitnud reisimine. Mulle meeldib tundma õppida erinevat loodust ja erinevaid inimesi, rahvaste muistset kultuuri ja tänapäeva saavutusi. Olen palju reisinud mööda Nõukogude Liitu ja viibinud mitmetes välisriikides.

Mulle meeldib tegelda filmimisega ja olen püüdnud oma reisid jäädvustada filmilindile. On olnud ebaõnnestumisi, kuid nende kõrval ka päris vastuvõetavaid filmilõike.

Mul on nõrkus autoasjanduse vastu. Tegelen autodega alates 1941. aastast tänase päevani ja olen transpordi alal n. ö. «iseteenindamisel». Suurimaks rahul-

duseks on suviti sõita looduslikult kaunitesse paikadesse ja seal lahti lüüa telk, mis mul auto pagasiruumis alati kaasas on. Sügisel valmistab aga rõõmu sõit seenemetsa.

Tunnen suurt rahuldust ja puhkust muusikast. Nooruses püüdsin ka laulu õppida. Kasu on sellest kas või niipalju, et võin pidada loenguid tundide viisi, ilma et hääl väsiks.

Kuulan meelsasti klassikalist muusikat — Bachi, Mozartit, Beethovenit jt., kuid ei ütle ära ka heast džässmuusikast. Ka tantsupõrandale lähen meelsasti, kusjuures minu lemmiktantsudeks on aeglane valss, tango ja aeglane foks.»

Kas olete harrastanud või harrastate sporti? Milliste spordialade vastu tunnete huvi?

«Mulle on sobinud peamiselt kaks spordiala: laskmine ja korvpall. Kuid harrastasin ka lühimaajooksu ja ratsutamist. Parimaid tulemusi olen saavutanud laskmises väikesekaliibrilisest vabapüssist: tulin rahvusvahelistel üliõpilaste laskevõistlustel kolmandale kohale. Korvpalli mängisin viimati aastat seitse tagasi keemiateaduskonna õppejõudude meeskonnas.

Praegu on minu sportlik tegevus üpris tagasihoidlik. Talvel, kui leidub vaba hetk, teen sõidu suuskadel. Suvel aga püüan regulaarselt iga päev ujuda, ja kui võrkpalliplatsil on vaba koht, siis teen kaasa kolm-neli geimi.

Spordialadest huvitavad mind korvpall, jalgpall, jäähoki ja tehniliselt hea poks. Võimalust mööda püüan jälgida neil aladel peetavaid võistlusi. Eriti elan kaasa TPI korvpallimeeskonna võistlustele.»

Mis on Teie arvates põhjustanud mõningate meie noorte passiivsuse?

«Mõned noored on tõepoolest passiivsed, loiud, jäävad eemale paljudest headest üritustest. Mulle näib, et peamiseks põhjuseks on õige kollektiivi puudumine, kus iga noor võiks leida endale jõu- ja huvikohast tegevust. Pahatihti kannavad aga üritused šablooni pitserit, ei köida noori inimesi.

Suureks puuduseks on ka see, et noortele püütakse serveerida paljusid üritusi läbimälutult ja vanemate poolt ettevalmistatult. Selle asemel, et rakendada organiseerijate ja vastutajate ossa noori endid, püüame nende eest kõik ära teha ja kardame, et nad ise ei tule võib-olla ülesannetega toime.

Põhjuseks on ka see, et me tegeleme aktiivsemate noortega ja nõuame nendelt ülesannete täitmist, kuid mõtlema vähe just kõrvalseisvate kaasatõmbamisele. See ei kehti muuhulgas mitte üksnes noorte suhtes. Sama esineb ka vanema põlvkonna inimeste rakendamisel. Me oleme sellega harjunud, et mõned inimesed ei löö kaasa, ja me ei koormagi neid, sest eelarvamus on juba kord selline.

Mõnede noorte passiivsuse likvideerimiseks tuleb koolides, üliõpilasrühmades ja töökohtadel esikohale seada tugeva kollektiivi loomine ja tõmmata kollektiivsetesse üritustesse kaasa iga noor. See nõuab muidugi visa individuaalset tööd, kuid sellest loobuda ei tohi.

Mõnes noores inimeses on sügavale juurdunud ülalpeetava mentaliteet. Ta leiab, et teised peavad teda läbi elu kandma, ja pahatihti see isegi õnnestub. Meie ülesanne on kasvatada aga igas noores tõelise peremehe

tunnet, kes kogu hingega tunnetab vastutust ja tunneb selle kandmisest rõõmu.»

Milline on Teie lemmikraamat ja isegi nõuandja raskete probleemide lahendamisel?

«Mul on palju lemmikraamatuid ja raske oleks neist üksikuid eriti esile tõsta. Mulle jättis sügava mulje A. H. Tammsaare «Põrgupõhja uus Vanapagan», kuigi selle teose sügavat sisu ma suutsin mõista alles hulk aastaid pärast esimest lugemist. Sügavalt haarasid mind M. Šolohhovi «Vaikne Don» ning L. Tolstoi «Sõda ja rahu».

Kui rääkida raamatust kui nõuandjast, siis võin kinnitada, et A. Makarenko «Pedagoogiline poeem» on mind paljudes küsimustes aidanud. Nõukoguliku pedagoogika loojana on Makarenko andnud suurepärase pildi kollektiivi kujundamisest ja tähtsusest kasvatustöös. Kuigi tingimused ja olukord, kus tegutsesid Makarenko teose kangelased, erinevad palju praegusest, jäävad tema poolt seatud põhimõtted püsima ka meil.

Olen sügavalt veendunud, et kogu kasvatustöö aluseks on tugeva ja monoliitse kollektiivi loomine ja kollektiivi mõju üksikisikutele. Selles suunas on ka Tallinna Polütehnilise Instituudi õppejõud ning ühiskondlikud organisatsioonid püüdnud suunata oma tööd.»

Kas Teil on olnud isiklikku eeskuju?

«Isikliku eeskuju mõju on inimese kujunemisel väga suur. Mulle näib, et enamiku iseloomujoonte väljakujunemisel on mõõduandvad just eeskujud. Nende üksikute faktorite osatähtsus koondub mitmesugustes isikutes erinevas vahekorras ja nii kujuneb uus isiksus, kus on säilinud üksikute mõjude elemendid.

Isiksuse kujundamisel on oluline mõju mitte ainult positiivsetel eeskujudel. Ka negatiivne eeskuju, mis kutsub normaalselt arenenud inimeses esile vastumeelsuse, avaldab oma mõju ja äratab tungi vältida selliste eitavate nähtuste kordumist enda juures. M. Gorki lapsepõlv möödus rasketes tingimustes ja paljude negatiivsete eeskujude keskel, kuid ometi kasvas temast äärmiselt tugev, sirgjooneline ja teisi sügavalt austav inimene.

Räägin sellest põhjusel, et olen seadnud endale terve rea eeskujusid, kuid vist mitte ühtegi tervikuna kõigi omaduste kogusummas.

Juba üliõpilasaastail oli mulle eeskujuks prof. P. Kogerman oma hiilgava lektoritalendi ja kursuse suurepäraselt läbimõeldud esitamise pärast. Mind köitis samuti prof. J. Nuudi meisterlik matemaatika esituslaad ja äärmiselt viimistletud süsteem loengute ettekandmisel. Samuti tundsin sügavat lugupidamist prof. J. Nuudi nõudlikkuse ja täpsuse ees, mis oli aga alati seotud suure inimliku arusaamisega ja üliõpilase tundmisega.

Seadsin endale eeskujuks ka oma endist õpetajat prof. A. Partsi, kelles nägin töökuse ja väsimatu õppija eeskuju.

Raske oleks loetleda kõiki isikuid, kellega kokku puutudes on olnud võimalik leida üht või teist iseloomujoont, mida olen seadnud endale eeskujuks. Arvan, et isiklikul eeskujul on äärmiselt suur tähtsus kasvatustöös ja noore inimese kujundamisel ning pean seda pedagoogilises tegevuses üheks oluliseks teguriks.»

Mida Te hindate inimeses kõige enam?

«Kõige enam hindan töökust, otsekohesust, kohusetunnet ja ausust. Tööarmastus on minu arvates tähtsaim tegur, mis muudab inimese tõeliseks ja väärtuslikuks ühiskonna liikmeks. Töökas inimene võib saavutada palju ka siis, kui tema loomupärased anded polegi kõige suuremad. Olen näinud paljusid andekaid laisku, kellest lõpptulemusena pole midagi head saanud.

Hea on töötada koos inimestega, kes on siirad, ei varja oma arvamust nii heade kui halbade nähtuste kohta ja julgevad avaldada seda alati otse näkku. Mõnikord on see võib-olla ebamugav või piinlik, kuid lõpptulemusena alati parem kui selja taga sosistamine.

Ausus on inimese väärtuslikumaid omadusi. Tõsiseid ja vastutusrikkaid ülesandeid saab lahendada ainult siis, kui töötad koos ausate inimestega, kes tunnevad oma kohust ja teevad kõik, mis neist sõltub. Nende kohusetunne ei luba teha midagi poolikult ega jätta seltsimehi hätta.»

Märts, 1964.

Juhan Smuul

Kui Te poleks kirjanik, millise elukutse Te siis endale valiksite? Miks?

«Kui võiks otsast alustada, oleks uue elukutse valik väga raske. Võib-olla teeksin teoks oma nooruspäevade unistuse ja saaksin meremeheks. Tahaksin sõita eelkõige Põhja-Jäämeres, mida mul arvatavasti kõige lähemas tulevikus tuleb ka kirjanikuna teha. Jääl on oma võlu,

ta kiusab inimest, tuletab end sageli meelde, tema külmsinised silmad jälitavad sind. Ei saa unustada hülgekarju ajujääl Teravmägede lähedal, metsikuid jäässe tardunud saari ja lõputu polaarpäeva valget vaikust.

Võib-olla valiksin kalamehe elukutse. Igal suvel unustan kuuks-kaheks raamatud ja linna ja katsun kätte saada Väikese väina kavalat kala. Haruldased on päikesetõusud ärkaval merel; iga loojangu tulekahju on kordumatu, kalad, mis õnge otsast ära lähevad, on kõik väga suured; ja lootus, et homme veab, käib su kannul Muhu külavaheteedel. Tahaksin püüda väikeste ääremõrdadega või siis juba traalidega Aafrika rannikul. Lõpuks olen kaluri ja talupoja poeg, olen mitu head aastat elus teinud põllutööd ja kui sm. Ilmar Jürisson, Maaviljeluse Instituudi direktor, näitab Sakus oma põlde, ärkab vana armastus mulla vastu. Kunagi ju õppisin Jäneda Põllutöökeskkoolis põllumajandust, õiendasin «väga hea» peale lüpsieksami (tänu rahulikule lehmale), mul on palju tegemist olnud hobustega, mulle meeldib siiani hea vikat ja sile heinakaar ja hästi küntud põld. Kui oleks võimalus hakata pihta põllumehena, valiksin oma alaks kultuurheinamaad. Huvi elukutsete vastu jõuab meieni inimeste, oma ala entusiastide kaudu. Sõites hea kapteniga, tahaksite olla meremees; olles ühes paadis õnneliku käega kaluriga — kalur. Kui kohtud lenduritega nagu Moskalenko ja Petrov — unistad nende saatusest. Minu hea sõber Georgi Golõšev paotas mulle korduvalt ukse sääraste erutavate alade juurde, nagu aeroloogia, raketid, raadioside. Ja kirjutades erinevate elukutsetega inimestest, elame paratamatult rohkem või vähem mõtetes nende elu, püüame tabada selles kõige tähtsamat. See on meie elukutse suur raskus ja suur rõõm. Ning kui äkki satub kätte hea luuletus,

tahaks uuesti olla luuletaja, kuigi meie kirjanduse praktikas on luuletajad sageli muutunud prosaistideks, aga prosaistid luuletajateks palju harvemini.»

Milline on Teie kõige eredam mälestus komsomoliaastatest?

«Leevaku hüdroelektrijaama ehitamine. Muidugi, praeguste hiiglaslike komsomoli löökehituste kõrval tundub Leevaku imeväiksena, kuid 1947. aastal näis ta meile, kommunistlikele noortele, suur ja tähtis. Ma mäletan algelist tehnikat, kroonilist ehitusmaterjalide puudust, pulberpeenikest põhku, millel me magasime Järvesuu poistega kõrvuti, Lõuna- ja Kagu-Eesti erinevaid murrakuid, millest oli raske aru saada. Aga kõige tähtsam oli see, et Leevaku kasvatas meid kõiki. Väga paljusid tõi ta Kommunistliku Noorsooühingu ridadesse, väga paljusid kommunistlikke noori viis ta suure sammu parteile lähemale. Sügisesed sajud, kesine toit, kulakute halvasti varjatud vaen nii jaama kui tema ehitajate vastu, teinekord alatised ähvardused; puskar, mis roheliste silmadega vahtis ümbruskonna metsadest — kõik need raskused, mis kaunist kaugusest vaadatuna paistavad romantilistena, liitsid Leevaku ehitajad tugevaks noortekollektiiviks, kes hoidis ühte, pidi end kaitsma ja oskas ennast kaitsta. Võib-olla pole õige niivõrd rõhutada raskusi, kui saavutusi. Aga Leevakul olid need läbi põimunud, üht teisest eraldada oli võimatu. Kui juba rääkida noorte kujunemisest mitte toalilleks, vaid inimeseks, siis on raskustel, mida ületada tuleb, selles ülehindamatu osa. Sünged ja erutavad mälestused on 1949. aastast, kui elasin Võrus. Olla kommunistlik noor oli tollal sageli sõna otseses mõttes eluohtlik ja neid polnud üks ega kaks, kes bandiidilt kuuli rindu said. Tut-

vud inimesega maakonna komsomolikomitees, ta suunatakse kusagile valda sekretäriks ja järgmisel õhtul saad matusekutse... Sellest ajast jäi mulle komsomolitöötaja etalooniks Felix Pärtelpoeg, Võrumaa komsomolikomitee esimene sekretär, tõeline inimene ja tõeline komandör olukorras, mis sarnanes lahinguga.»

Mida Te peate kõige suuremaks puuduseks meie noorsoo-ajakirjanduses?

«Kuna küsimus lülitab välja võimaluse meie noorsoo-ajakirjanduse kiitmiseks, siis... No jah, meie noortele määratud ajakirjanduse suurimaks puuduseks pean seda, et ta sageli tundub liiga vanana. Seda esimeseks. Teiseks: kui te loete kestvalt mitut ajalehte, hakkab paratamatult häirima, et nad meie väikeses vabariigis põhjusetult üksteist dubleerivad. Veel hiljuti ilmus «Noorte Hääles» välispoliitilise kommentaatori artikkel, mis samal päeval ilmus ka «Rahva Hääles» ja «Sovetskaja Estonias». Põnev rubriik «Huvitavate nähtuste maailmas» kordab tihti üht ja sama Tallinnas, Tartus ja rajoonides. Mis ajast maailm nii vaeseks jäi? Isegi Tartu «Edasi», mille kunsti- ja kirjandusleheküljed olid ja on sageli head, sõna otseses mõttes noored ja närvilised, on viimastel kuudel hakanud midagi o m a n ä o s t kaotama. Havi, mis kaalub üle kolme kilo, muutub tuimaks. Ja meie ajalehed meenutavad sageli selles osas vana havi. Räägin «Edasist» sellepärast, et ühelgi vabariigi ajalehel pole ukse ees nii noort ja nii õpetatud kaastööliste kaadrit, kui seda on Tartu Riiklik Ülikool. Õige, «Noorte Hääle» artiklite tase on viimasel ajal paranenud, kuid sageli häirib ikka veel liigne, alasti moraalilugemine, suurte sõnade kuhjumine. Paljud

sõnad on nagu lipud: parteilisus, ustavus, südametunnistus, kommunismiehitaja moraalikoodeks, printsipiaalsus, nõukogude võim. Jah, isegi noorus ja nooruslikkus. Need on sõnad-lipud, mida kergekäeliselt, neile vajalikku laengut andmata, kasutada ei tohi. Stamp, standardväljend on ajakirjanduse omapärane skleroos. Mõtleme järele: tehas kuulutas 1964. aasta kvaliteetse töö aastaks! Mis ta tegi 1963. ja mida ta kavatseb teha 1965. aastal? Kestvalt kuritarvitatakse sõna «majakas». Suurte nõupidamiste puhul kirjutavad ajalehed sageli: «majakate kokkulend». Vabandage mind, Nõukogude Liidu piire uhub 14 merd, laevastik on meil üks esimesi maailmas ja kui majakad Kaspialt, Balti-, Kara, Ohhoota, Jaapani merelt ja teistelt Moskvasse kokku lendavad, tuleb peiling põrgust võtta. Seda teab iga silgutraaleri STB kapten. Eelpool öeldu ei maksa ainult «Noorte Hääle» kohta. «Noorte Hääl» võiks ja peaks paremini ja rohkem rääkima kirjandus- ja kunstiküsimustest. Siiani on selles liiga palju juhuslikkust ja süsteemitust. Samal ajal ei saa jätta märkimata «Noorust» kui noorte kirjanduslikku tribüüni ja, minu arvates tõsiselt võetavat ja hästi toimetatud noorte ühiskondlik-poliitilist ja kirjanduslikku ajakirja. Meie vabariigi kirjanduslik tänane päev, selle tugevad ja nõrgad küljed kajastuvad «Nooruse» lehekülgedel küllaltki reljeefselt. (Ma ei kavatse kaitsta «Nooruses» ilmunud nõrku asju.) «Nooruses» töötab meie parim kujutava kunsti propageerija Ott Kangilaski, mees, kes oskab kunsti ja kunstniku igale lugejale lähedale viia. Aga see pole kerge ja vaevalt on see õpitav. Kas kasutada tõlkeid? Kui need on hästi valitud — miks mitte? Kazimier Brandys'e ««Grenada» kaitse» on üks selliseid tõlketeoseid, mis ütleb väga palju ka meile ja paneb mõtlema

kunsti saatuse üle. Tundub, et «Nooruses» on leitud vajalik tasakaal kultuuri ja kehakultuuri vahel — võrdlemisi harv nähtus meie ajakirjanduses.»

Teie suurimad eeskujud kirjanikest? Teie armastatumaid raamatuid?

«Kui te olete läbi lugenud mõni tuhat raamatut, muutub neile näiliselt lihtsatele küsimustele vastamine väga keerukaks. Sest mitte kunagi ei tunne me kirjandust nii hästi, kui peaks tundma ja võiks tunda, väga palju head libiseb meist mööda. Samal ajal maitse muutub, kas areneb või mandub; vahelduvad lemmikautorid, armsamad raamatud ja kirjanduslikud kujud. Kui rääkida kirjanikest, keda endale eeskujuks sean, tuleb väga pikk loetelu. Kõik need on autorid, kelle taset vähemalt minul ei õnnestu kunagi saavutada. Nad on ja jäävad mitu pead pikemaks. Kurb, kuid loomulik. Aga see võtab meilt võimaluse enda ohtlikuks lohutamiseks — keegi kirjutas halvemini. Too lohutus ongi kirjandusliku minnalaskmise üheks isaks.

Me ei pääse mööda Tolstoist. Tema juurde tuleb ikka ja uuesti tagasi pöörduda. Tolstoid lugedes kerkib alati silmade ette ulgumeri haaramatu avarusega, stiihilisuse, muutlikkuse ja tohutu sügavusega. Vaevalt on maailmakirjanduses teist säärast.

Viimastel aastatel loen palju Tšehhovit. Kas paljudel meist, nii luuletajatel kui prosaistidel, ei tuleks mõtelda tema suvorovlikult lakoonilistele valemitele: «Lühidus on ande õde», «Kunst kirjutada, see on kunst koondada.»

Hindan väga kõrgelt Korolenkot — kirjanikku ja kodanikku. Flaubert'i, keda otse haiglane nõudlikkus sundis iga päev kirjutama, sageli ainult ühe lause. Ikka

uuesti ja uuesti loen Stendhali ega suuda aru saada, miks ta aastat viisteist tagasi kuivana tundus. Kirjanik, eriti proosakirjanik, peaks Stendhali «Punast ja musta» õpikuna kasutama. Teist Julien Soreli annab otsida. Anatole France, Rolland, kusjuures «Jean Christophe» jääb kaugemaks kui «Colas Breugnon», Thomas ja Heinrich Mann. Mõni sõna soomlastest. Minu raamaturiiuleil on neid palju: Aho, Leino, Kivi, Aino Kallas (kes on niisama palju soome kui eesti kirjanik), Sillanpää ja terve rida nooremaid. Soome kirjanikud-realistid on mulle alati tundunud väga lähedastena. Ja ma ei saa siinkohal märkimata jätta kahe meistri — tõlkija tohutuid teeneid kahe naaberrahva kultuuri lähendamisel — Friedebert Tuglas ja August Annist. «Kalevala» tõlkimine on juba iseenesest elutöö.

Varsti ilmub eesti keeles Väino Linna «Siin põhjatähe all». Nii hästi-halvasti kui ma Linna loomingut tunnen, tundub, et soome kirjanduses pole ammu olnud nii suurt meest — võimsat ja külma nagu kevadine jõgi.

Palju on kirjanikke, keda ikka uuesti loed. Siin on Cervantes ja Shakespeare, Moliere ja Fielding, Moravia ja Seghers, Fallada ja Prus. Feuchtwanger jätab alati järele erutuse, tema rahutu, elastne ja avar mõistus näib kontrollivat suurt annet, kui ta ehitab silda kauge mineviku ja tänase vahele.

Kuid peatuksin enne, kui nõukogude kirjanduse juurde minna, neljal autoril: Brecht, Laxness, Steinbeck ja Saint-Exupéry. Neid nelja ühendab üks, mida mainisin juba Linna puhul: s o t s i a a l n e s ü d a m e t u n n i s t u s, autori k a a s v a s t u t u s tema ümber toimuva ees, kaasvastutus ja valu ülekohtu ja inimese moonutamise ja muserdamise pärast, milleta kapitalistlik maailm poleks kapitalistlik maailm.

Ja lõpuks — nõukogude kirjandus, meie igapäevane kaaslane. Gorkita me ju läbi ei saa. Kuid minu arust eksivad need, kes nimetavad Gorkit meie nõukogude kirjanduse aabitsaks. Et suuta lugeda Gorkit, nautida Gorkit (viimast võimalust pakub ta harva, olles selleks liiga tark, liiga tihe), peab kirjandusest juba mõningaid aabitsatõdesid teadma. Inimesed, kes ütlevad, et nad lugesid «Klim Samgini» ühe hingetõmbega läbi, oskavad lugeda küll algkooli kolmanda klassi mõttes, kuid kirjandust lugeda nad veel ei oska. «Klim Samgin» on äärmiselt väsitav ja tark raamat. Vaatame Gorki näidendeid — need on kirjutatud juba mõtelda oskavale inimesele. Minu jaoks pole Gorki eelkõige kujutaja ja maalija, vaid mõtleja. Austades Gorki kogu tohutut loomingut, tuleb ometi kõige sagedamini kätte võtta tema raamat «Kirjandusest». Kuidas ta kirjutab Tolstoist, kuidas Tšehhovist. (Üks vahemärkus: Kirjanike Liidu konsultantide poole pöördutakse sageli vähem või rohkem pretensioonikate kirjadega, et juurdelisatud käsikiri korda tehtaks ja trükki antaks. Minu isiklikus kirjavahetuses korduvad väga sageli sõnad «avaldada» või «trükki anda». Kuid need trükki kippuvad käsikirjad on sageli allpool igasugust arvustust. Gorki nimetas kirjaniku tööd väga proosaliselt — käsitöö. Aga isegi taburetti ei tee valmis ilma teatava oskuseta, rääkimata siis raamatust. Gorki «Kirjandusest» on ilmunud eesti keeles juba kaks korda, seal on «Kirjad algajaile kirjanikele», «Vestlus kutsetööst», «Vestlus noortega», lühidalt, meie kirjandusliku käsitöö lühikursus. Austan meie konsultante Rummot, Sikemäed ja Sokolovi, nad on tõsised töömehed, kuid poleks halb enne nende poole pöördumist võtta lähemast raamatukogust Gorki, lugeda läbi kas või eelpool mainitud tööd ja alles siis pöörduda

konsultantide poole.) Ma ei taha ega suuda Gorki loomingut refereerida. Aga noortele kirjandussõpradele soovitan leida üks aken meie Teaduste Akadeemia presidendi Johannes Eichfeldi ajas ja paluda tal rääkida Gorkist, keda ta on korduvalt näinud ja kohanud. Kui lähedale oskab seltsimees Eichfeld tuua uue maailma esimese kirjandusliku hiiglase. Ja siis, kui seltsimees president on kõnelnud Gorkist ja roosidest, saatke talle kirjake: «Kas te olete kohtunud Aleksei Tolstoiga?» Ja saate kohe palju targemaks ja kuulete seda, mida üheski kirjandusõpikus ei ole. Neis pole ju peatükki «Aleksei Tolstoi ja Hibiinid».

Nõukogude proosa. Aleksei Tolstoi «Peeter Esimene» on üks ta monumente. Apostliku õigeusu kirik kuulutas Pjotr Aleksejevitši küll pühakuks, kuid Tolstoi rehabiliteeris selle tsaari inimesena, kes võitles barbaarsuse ja pimeduse vastu barbaarsete vahenditega ja kes teadis, mida ta tahtis.

Šolohhov. Stepp, mida sa näinud pole, hakkab elama; kasakad Vaikse Doni äärest saavad lähedaseks. Sõda, mis muserdas Grigori hinge, veereb oma verise rulliga ka üle sinu. Harva kohtab nõukogude kirjanduses nii vapustavalt traagilisi lehekülgi kui Šolohhovil. Siin on Natalja matused, Aksinja surm, Grigori kojutulek («Vaikne Don»), Davõdovi hukkumine ja «Inimese saatus». Samuti kui Tolstoi on Šolohhov oma kangelaste vastu halastamatu, ta ei tambi nende sõnadesse, tegudesse, tunnetesse kirjanduslikku sahariini ja ka seetõttu nad elasid ja elavad täisverelist, keerukat elu täisverelises ja keerukas maailmas. Šolohhoviga võrdset keelemeistrit meie nõukogude kirjanduses vaevalt on.

Mulle meeldib Fedin — kõrge kultuuriga kirjanik; ja Makarenko; Furmanovi «Tšapajev». Pean Viktor Nek-

rassovi «Stalingradi kaevikuis» üheks parimaks romaaniks Suurest Isamaasõjast. Kuid aitab. Loetelu, olgugi pikk, jääks ikka ainult loeteluks.»

Teie armastatud kujud kirjandusest?

«Piirdun ainult nõukogude kirjandusega ja valin sealt kaks: Levinsoni Fadejevi «Kaotusest» ja leitnant Travkini Kazakevitši jutustusest «Täht». Tõstan nad esile teadlikult seoses avaliku või varjatud vaidlusega positiivse kangelase üle. Ausalt öelda on neid kahte sõna — positiivne kangelane — raske kirjutada, kuna mitte kellegi suunas pole lennanud nii palju pilkenooli; mitte kellegi pea peale lastud nii ohtralt tigedaid epiteete. Mis ta kõik, meie kirjanduse valulaps, kuulma on pidanud: ta on lakutud ja lakitud, verevaene ja oma näota, ta on igav ja hale jne. jne. Ühest noore autori luuletuskogu käsikirjast lugesin:

«Eemaldati pisipatud,
isekad mõtted,
laiskuse kolded,
mugavusiha.
Jäi järgi sant
nimega:
Positiivne kangelane.»

Vahetevahel tundub mulle, et rääkida positiivsest kangelasest või lihtsalt heast inimesest peetakse halvaks tooniks. Igatahes peetakse seda mõningate kirjanduse ümber tiirutavate snoobide poolt ebamoodsaks. Patud ja pisipatud, isekus, egoism, igandid — need näivadki sageli olevat komponendid, mis inimesest inimese teevad. Aga äkki on teie ees Levinson, partisanisalga komandör Kaug-Idas, punase habemega päkapikk, tark, mehine ja murelik inimene, tõeline puhas kuld. Et talt

hakata patte, nõrkusi ja igandeid maha koorima, tuleks need eelkõige talle külge monteerida. Kui salk purustatakse (järele jääb 19), istub ta kokkuvajunult sadulas ja nutab. Kasvult väike, hingelt hiiglane, kellega on juhtunud kõige raskem, mis üldse juhtuda saab, ja kes ometi teab tõde, lihtsat nagu leib — on vaja elada ja täita oma kohustusi.

Kas meie kirjandus ei tegele liiga palju inimestega, kes tahavad elada ja veel hästi elada, aga mitte täita oma kohustusi? Ma tundsin Fadejevit, armastan ta loomingut ja usun tema Levinsoni, hoolimata sellest, et ta puuduste ja igandite all küürus ei käi. Leitnant Travkin «Tähest» kutsub korduvalt enda juurde tagasi. Minu arvates on «Täht» parim, mis Kazakevitš kirjutas ja Travkin üks reljeefsemaid kujusid viimaste aastate nõukogude kirjanduses. Ta saadetakse luurele vaenlase tagalasse ja hukkub koos oma meestega. Ja mul on pisarateni kahju, et taoline inimene, võrdselt puhas elus ja surmas, hukkus. Mõlemad, Levinson ja Travkin, on seatud autorite poolt olukorda, mis halastamatumalt kui ükski teine paljastab inimese jõu või nõrkuse — sõtta, silm silma vastu surmaga. Meie, kes sõime sõdurileiba sõja ajal, peaksime teadma, kuidas seal karakter lahti koorub. Ja ka seda, et Levinsonid ja Travkinid olid olemas ja võidul on nende näojooned . . . Võib-olla olen ma ebamoodne. Võib-olla on minul elus liiga palju õnne olnud ja juhus või saatus viisid mind sageli, peaaegu alati, kokku heade inimestega. Ka siis, kui ma vead neilt maha arvasin, jäid nad endiselt inimesteks.

Nansenit koori kui palju tahad — Nansen jääb Nanseniks; Joliot-Curie Joliot-Curie'ks, akadeemik Kurtšatov akadeemik Kurtšatoviks ning mitte mingisugune

hookus-pookus ei tee neist sandiga sarnanevat «kangelast». Parim siin päikese all on hea inimene sinu kõrval, ja tema õlgadel seisab maailm. Ning lõpuks, kui ta kirjanduses nii kesiselt ja nõrgalt kajastub, pole ta selles mingil määral süüdi. Süüdi on kirjanik, kes tast mööda vaatab. Ja kui me ta üle ironiseerime, kas siis mitte sellepärast, et Teda on nii pagana raske raamatus elama panna ja iroonia taha peidame ehk eneste nõrkuse? Kardan, et just nii see on . . .

Kui ma eesti kirjandusest vähe räägin, siis sellepärast, et väga lähedasest inimesest on vist küll kõige raskem kirjutada. Kuigi kasvasin mitte-kirjanduslikus miljöös, saadavad mind läpsepõlvest Liiv ja Koidula, Vilde ja Tammsaare, Suits ja Tuglas. Kuid mõjude ja sümpaatiate küsimus, seoses eesti kirjanduse ja kirjanikega, viiks selle vastuse — meremao veelgi pikemaks.

Veel paar sõna armastatud raamatutest. Jaotan nad kaheks — hommikusteks ja õhtusteks. Õhtul, pärast tööd või pikka koosolekut, sirutub käsi iseenesest kergema, lõbusama, iroonilisema poole. «Vahva sõdur Švejk», «Colas Breugnon», vana lõbus Pickwick, «Tom Jones». Otsid üles «Surnud hinged» ja «Seitse venda». Kuid neid, õhtusi raamatuid, on kahjuks vähe ja Oskar Lutsu paljas pealagi hakkab hiilgama tema mõnusate ütlemiste ja teinekord nukra huumori pühapaistes. Kõik tõsisem ja pingutavam on hommikune lugemine. Samuti eesti nõukogude kirjandus.

Armastan kuulsate meresõitjate, maade ja merede uurijate väga palju andvaid raamatuid. Kõige rohkem Nansenit kui polaaruurijat, inimest ja kirjanikku. Tema on üks minu kirjanduslikke kangelasi. «Kon-Tiki», Fiedleri «Küla Madagaskaril», Freucheni «Kütid Melville'i lahes» ei anna alla heale romaanile. «Maailm ja mõnda»

on väärt sari. Loen väga palju populaarteaduslikke raamatuid. Arvan, et head populaarteaduslikku raamatut, nagu neid kirjutasid Timirjazev, Fersman, Iljin — meil viimasel ajal Harry Õiglane —, on luua väga raske. Kuid nende tähtsus on tohutu. Nad on kõige massilisema rahvaülikooli parimad lektorid. Raskeim raamat viimase kahe aasta jooksul oli Bernali «Teadus ühiskonna ajaloos». Tuleb tegemist teha ajaloo ja filosoofiaga. Balzacis on nad kõik koos: ajalugu ja filosoofia, möödunud sajandi teadus, kunst ja arhitektuur, moed ja kombed, inimkarakterite tuhandepäine kollektsioon seinast seina.»

Kas Teile meeldib kinos käia; televiisorit vaadata; üksi olla; füüsilist tööd teha; koosolekutel istuda?

«Kinos käin harva. Televiisorit vaatan sageli. Peab ütlema, et televiisor on kõige suurem ajaröövel, eriti siis, kui programm midagi väärt on. Kui palju aega ja närve nõudsid Innsbrucki olümpiamängud ainuüksi Tallinnas! Üksi, iseendaga olla, kaaslaseks raamat ja vaikus, pole ainult meeldiv, vaid tingimata vajalik. Võrreldes näitlejatega on kirjanik või kunstnik oma töö juures alati üksi. Füüsiline töö meeldib, ja just kõige harilikum talutöö: heinaniitmine, hangumine, kadakate raiumine. Taimede kastmine. Samuti kalapüük, alates vihmausside otsimisest ja lõpetades kala puhastamisega. Koosolekutel istuda ei armasta. Sõuda hommikul kuus versta on kergem kui kuus tundi koosolekul istuda. Koosolek võib muutuda füüsiliseks piinaks, kui, nagu seda sageli juhtub, sellele tooni hakkavad andma teenelised lobisejad. Ja neid on, olgu nad neetud! Ta võib rääkida tund aega sellest, et nael oleks ta selja taga vaja seina lüüa, mis

praktikas nõuab kümme sekundit. Nad räägivad seda, mida igaüks juba teab, ega oska kõige lihtsamat aritmeetilist tehet: korrutada aeg, mis ta lobiseb, kuulajate arvuga. Sel puhul saaks ta aukartustäratava inimtöötundide arvu ja taipaks, et tema tegevuse iseloomustamiseks on eesti keeles sõna «raiskamine», ja seda ei muuda isegi näilik ühiskondliku aktiivsuse oreool. Majakovski kirjutas «Istungite palaviku». Me meenutame seda võrdlemisi harva...

Kuid nii lõpetada on ülekohtune. Mulle on alati meeldinud laevade ja ekspeditsioonide koosolekud. Räägitakse asjast, lakooniliselt, selgelt ja ilmneb, et kolme minutiga võib väga palju ära ütelda. Ammu aega tagasi kõneles akadeemik Jüri Nuut meile aatomienergiast. Veel praegu, kui Jüri Nuudi haual on muru mulla peale kasvanud, tuletame ta huvitavat, keeruka mõistetavaks teinud vestlust meelde. Meeldib, kui Kaarel Ird kunstist ja teatrist kõneleb. Isegi siis, kui temaga ei nõustu. Panso.

Tvardovski kõneleb harva, aga iga tema kõne on mõtlemapanev.

Ja kui Kristjan Kärber valgustab ehitusküsimusi, lähevad kõrvad kikki.

Kärberi kõnedel pole harilikult sissejuhatust ega siluvat lõppkokkuvõtet — neis on ainult s i s u. Väga hea! Koosolekud on vajalikud siis, kui inimesed räägivad asjast, mida nad teavad ja tunnevad; kui nad ei korda ainult vana, vaid ütlevad ka uut, kui sääsest ei tehta elevanti, mis alalistele lobisejatele ongi iseloomustav. Millestki peab ju rääkima. Mida teha lobisejatega? Neist võiks asutada omaette vabatahtliku ühingu, kus nad aasta jooksul endid vastastikku tummaks või surnuks räägiksid.»

Kuidas Te hindate meie kirjanduskriitikat? Kuidas Te suhtute kriitikasse?

«Arvan, et meie kirjanduskriitika tase on küllalt kõrge, isegi siis, kui seda võrrelda näiteks «Literaturnaja Gazetas» ilmunud ja ilmuvate artiklitega. Kuidas suhtun kriitikasse? Kas hakata teile näkku valetama ja öelda, et ma armastan kriitikat? Ei armasta. Inimesed, kes räägivad, et nad kriitikat armastavad, on kogemuste põhjal kas sulid, lollpead või endapiitsutajad. Inimene, kes kriitikat arvestab, ei saa teda armastada, sest kriitika arvestamise puhul teab ta, kui palju tööd see enesega kaasa toob. Aafrikas hoiatas mind üks prantsuse insener: «Ärge suhtuge kergemeelselt malaariasse. Võtke hiniini!» Ja kuu aja jooksul neelasin iga päev kolm pulbrit. See oli vastik, aga vajalik. Kas teile meeldib, kui teid süstitakse või hambaarst läheb puuriga hamba kallale? Kriitikaga on sama lugu. Kui ma «Lead» kirjutasin, oli mulle nõuandjaks (nagu ka «Kihnu Jõnni» kirjutamisel) Voldemar Panso. Ta tõi mulle tagasi teise vaatuse ja ütles: «Lähed rappa!» Sellel päeval tundus Panso mulle väga ebameeldiva inimesena, peaaegu isikliku vaenlasena. Järgmisel päeval aga kiskusin vaatuse lahti ja algasin otsast peale. Kui kirjutasin Ernesaksale «Tormide ranna» libretot, oli mu halastamatuks kriitikuks Kaarel Ird. Küll ta noris! Libreto tuli ümber teha 11 korda. Ma õppisin mõndagi, kuid see oli üsna valus ja praegu seisab ees «Kihnu Jõnni» profülaktiline remont. Nii mõnedki leheküljed lendavad paberikorvi, sest teksti on liiga palju. Aga kui juba kriitikuid ja kriitikat arvestada, tuleb ka see töö ära teha. Kas kriitikas midagi ei meeldi? Ei meeldi, kui inimesed asjadest, millest nad üsna vähe tea-

vad, äärmise üleolekuga kirjutavad. Taoline üleolek on mulle silma hakanud Valeeria Villandi ja Leida Tigase mõningates kriitilistes sõnavõttudes.»

Kuidas Te suhtute „reisikirjade palavikku" ja reisikirjadesse Nõukogude Eesti kirjanduses ja ajakirjanduses?

«Eelkõige kadedusega. Kui inimene suudab võõrast maast, kus ta viibib 10—12 päeva, kirjutada 100 lehekülge, näib see mulle peaaegu fantastilisena. Õige küll: turistina olen ma olnud ainult Rootsis ja Itaalias, ja turistina ringikolistamine, ülekoormatud programm jätab järele eelkõige väsimuse. Hektarite viisi maalide vaatamine lööb peas kõik segi; tekib mingi viha püha Sebastiani vastu, kes naeratab sulle sajalt pildilt, keha nooltega läbi pikitud. Ja alati tundub, et tead liiga vähe raamatu kirjutamiseks ja võõras maa on sulle alles kauge. Kuid kui midagi kriitilist meie reisikirjade kohta öelda, siis teeksin kaks märkust kahe raamatu kohta. Aimeé Beekmani «Plastmassist südamega madonna» ja Max Laossoni «NATO blokk turisti blokknoodis». «Plastmassist südamega madonnat» lugedes tekkis küsimus: kelle vastu siis autori iroonia suunatud on? Peaaegu ainus töötav inimene, kellega turist kapitalistlikus maailmas lähemalt kokku puutub, on giid. Ja sageli on giid ka see, kellele reisikirjade autor kulutab kõik oma irooniavarud. Teda pilgatakse selle eest, et ta on katoliiklane, ja selle eest, et ta unistab meheleminekust; ja selle eest, et ta ei kõnele meile tööpuudusest ega näita oma maa tagahoove. Võtame Itaalia. Meid võtab vastu kapitalistlik turismifirma — teisi seal pole. Itaalias on krooniliselt miljon töötut ja selles kurvas armees on vist küllalt giide. Iga töötav giid, kes kapitalistliku firma

teenistujana hakkaks näitama kapitalismi paiseid ja pahesid, oleks järgmisel päeval töötu. Kas meie, kas Aimeé Beekman sellest tõesti aru ei saa? Ja üldse, ironiseerida inimese üle, kes oma igapäevast leiba tööga teenib, tundub vähemalt mulle veider ja vastutustundetu.

Laossoni raamatu puhul tekib teistsugune probleem. Laossonil on vaja välja ütelda mõningad tõed kunsti, poliitika, rahvusküsimuse kohta. Nende väljaütlemiseks oli tal vaja välja mõelda oponent, keda ta «Dogmaatikuks» nimetab. Kuid nii rumalat oponenti kui «Dogmaatik», kellele Laosson oma tõdesid loeb, kohtab haruharva. Tekib küsimus: mis taolise tüübiga üldse vaielda? Tõde ei muutu sellest suuremaks ega reljeefsemaks, kui teda puupeale lugeda. Lõpuks — reisikirjeldusi on vaja, kuid neile peab esitama samad nõuded nagu igale kirjanduslikule žanrile: proosale, luulele, dramaturgiale. Kauge maa ei tähenda veel kirjanduslikku hinnaalandust. Meie noorte reisikirjanike seast hindan vahest kõige enam Lennart Mere raamatuid. Ja reisikirjelduste praegu valitsev osa ei hakkaks nii silma, kui meie oma armas Eestimaa ja tema rahvas kirjanduses paremini ja rohkem näha oleks.»

Kas ilmub kunagi romaan Sõgedate külast?

«Ei ilmu. «Kirjad Sõgedate külast» võtsid mult nii palju materjali, et romaaniks, kui ennast korrata ei taha, enam ei jätku. Kui romaan tuleb, siis teisest keskkonnast.»

Mis on praegu Teie suurim soovunelm?

«Osata kirjutada näidendile viimast vaatust. Alustada. näidendit on meeldiv ja kerge, kuid lõpetada nii, et ta

viimaks ära ei vajuks — see on juba probleem, mis pea halliks võtab.»

Kas olete midagi õppinud Hemingway'lt, tema loomingust?

«Mul on sügav armastus Hemingway loomingu vastu. Tema kare, mehelik lakoonilisus on täiesti omalaadne ja siis, kui eesti nõukogude kirjandusele naiselikkust ette heidetakse, tuleb Hemingway alati meelde. Mind haaravad tema sõjareportaažid ja jahilood. Ilma mingi proloogita paiskab ta sind äkki keset sündmusi. Kuid tema tõelisteks meistriteosteks on «Vanamees ja meri» ning romaan «Omada või mitte». Harry Morgan, «Omada või mitte» peategelane, salakaubavedaja, on seaduste ja nende andjatega kogu aeg nugade peal, kuid inimesena neist igas suhtes kaks pead pikem. Autori sümpaatia kuulub jäägitult talle. Nii head meremaalijat kui Hemingway on viimastel aastakümnetel maailmakirjanduses vaevalt. Ja see haarab alati ja eriti.»

Milline aastaaeg on teisse jätnud kõige sügavama jälje?

«Eestis augustikuu. Eesti august on eriline, tellimise peale loodud luuletajate ja armastajate jaoks. Ja põllumehele on ilus, kalurile samuti.»

Kuidas sündis Suur Hall?

«Kajutis, õigemini kajutites.»

Kas Teid köidavad suured linnad?

«Ei. Väikesed linnad ja rannakülad meeldivad rohkem. Mulle tundub, et suurlinnad litsuvad oma tohutu suuruse, müra, bensiinivingu, kisendava reklaamiga sind

laiaks nagu lesta. Mida suurem linn, seda üksikumana ennast tunnen.»

Millist omadust hindate inimeses kõige rohkem?

«Suurt töövõimet ja oskust vaadata elule peremehe silmadega. Anne võib olla päritav, aga töövõime lihvib ta välja ja peremehe pilk leiab talle kõige parema rakenduse.»

Mis on õnn?

«Vaevalt sellele keegi ammendavat vastust suudab anda. Õnn on töö, kui sa seda armastad; ja naerev seltsimees su kõrval; ja õnnelik armastus ja selge, pommideta taevas pea kohal.»

Aprill, 1964.

Juhan Peegel

Millised omadused on Teie arvates ajakirjanikule kõige vajalikumad?

«Ajakirjanik peab olema üdini aus ja tark inimene. Ta peab olema mitte ainult printsipiaalne ja erksa kodanikusüdamega patrioot, vaid ka erakordse töövõimega andekas inimene. Andekuse alla arvan ka kirjutamisoskuse.

Ta peab naljast aru saama ja nalja teha oskama.

Ta peab hästi oskama emakeelt. Ka vene keelt ja vähemalt üht võõrkeelt.

Ta peab armastama mitte ainult oma eriala, vaid ka rahvast, inimest.

Kunagi töötas «Edasi» toimetuses Salme Lõhmus (praegu on ta raamatukogutöötaja), kes on vist kõigile tema kunagistele kolleegidele meelde jäänud kui inimene, kes sellise osavõtuga suhtus kõikide toimetusse abi otsima tulnud inimeste muredesse, et me imestasime, kust ta nii suure südame võttis. Ta ajas tihti niisuguseid asju, mis otseselt tema osakonda ei puudutanud. Väga-väga paljud inimesed tulid toimetusse ja küsisid just nimelt teda. Minu arvates on see ajakirjanikule suurimaks tunnustuseks, kui inimesed just n i m e l i s e l t teda toimetusest otsivad, et temaga oma muresid jagada, nõu ja abi saada. Minu arvates ei ole see lehemees kopikatki väärt, kes küll kirjutab hästi ja printsipiaalselt, kuid kes võtab nn. «lihtsaid inimesi» (missugune jube sõna!), kellest ta kirjutab, kui nimetuid objekte, elukutsega paratamatult kaasnevat ebameeldivust.»

Mida Te peate noorsooajakirjanduses kõige olulisemaks?

«Noortepärasust.»

Kuidas Teid rahuldab meie ajakirjandus uudiste seisukohalt?

«Kui uudiste all mõtelda vaid sõnumeid, siis torkab siin vist küll igale lugejale silma juhuslikkus, mis näitab seda, et kaastööliste võrk on geograafiliselt, erialati ning ajalehiti veel üsna ebaühtlane. Ma ei oska ega suuda kuidagi hinnangut anda ETA tööle vabariikliku informatsiooni hankimisel ja vahendamisel, kuid nii palju kui tean, kasutavad ajalehed väga tihti ETA sõnumeid sõna otseses mõttes «täitematerjalina». See pole vist mitte kõige positiivsem.

Peaksime vist endale selgeks tegema, m i s o n õ i e t i

uudis, s. o. millisel faktil või sündmusel on uudisväärtus, et tast on vaja kirjutada. Ei tarvitse sugugi olla ameerikaliku sensatsiooni poolt, kui väita, et uudisel (ma mõtlen meie nõukogude elu käsitlevat uudist) peaks peale tüüpilisuse olema ikkagi omane veel mingi erakordsuse moment, mis tõstab antud fakti esile tuhandete teiste meie elu iseloomustavate faktide hulgast. Ilma selleta — nimetame seda siis erakordsuseks või milleks muuks — vist huvitavat sõnumit (või ka muus žanris kirjutatud lugu) ei saa.

Palju oleneb siin sellest, kuidas ajakirjanik oskab näha ja üldistada.

Erakordseid, tõelise uudisväärtusega fakte on elus väga palju. Neid on vaja näha ja just julgemini näha.

Uudislikkust peab olema igas ajalehes avaldatud kirjutises, olgu see mis žanris tahes. Kui seda ei ole, pole vaja kirjutist avaldada.

Lugeja jaoks pole enam uudiseks see, mida ta varem juba teab. Kas maksab kohalikel ajalehtedel avaldada veel mitu päeva hiljem keskajalehtede materjale? Kas maksab tsentraliseeritud korras saadud materjale («Huvitavate nähtuste maailmas») avaldada kõigis lehtedes? Vist väga vähe on peresid, kus loetakse vaid ühte ajalehte ja pole raadiot.»

Mida kasulikku välismaa ajakirjanduse praktikas võiks meie perioodikas arvestada?

«Peamine, mida me võiksime välismaise ajakirjanduse teooriast ning praktikast arvestada, on publitsistliku mõjukuse faktorite tundmaõppimine. Muidugi, mehhaaniliselt üle võtta me siit ei saa ega või, sest meie ajakirjanduse põhiolemus ja lugeja on hoopis midagi muud.

Mõtlen nimelt seda, et me peame paremini tundma õppima oma lugejat ning tema psühholoogiat. Me peame väga hästi teadma neid teid, mida kaudu saame lugejale kõige lähemale. See on väga lai piirkond. Kõige üldisemalt viib see meid iseenesest juba tuttavate probleemide manu: millest, kellele ja kuidas kirjutada.

Meie ajakirjanduse praktikast on juba üht-teist kasulikku teoreetilist välja filtreeritud. Niipalju kui teada, on Saksa DV, Poola ja Tšehhoslovakkia žurnalistid publitsistliku mõjukuse üksikuid probleeme (aktuaalsus, tähelepanu, huvitavus, konkreetsus, lähedus jne.) juba üsna viljakalt uurinud, sõeludes kriitiliselt läbi ka selle, mis kodanlik žurnalistika (eeskätt progressiivne) on sel alal juba teinud. Seda teed tuleb ka meil minna. Õppida tuleb välismaistelt sõpradelt, aga ka vaenlastelt, kui nad on targad. Nõnda arvas omal ajal juba Gorki.

See pole mitte ainult isiklik arvamus, et ajakirjanduse teooria järele on meil otse hädapakiline vajadus. Seda öeldi meie vabariigi ajakirjanike esimesel kongressil, seda öeldi hiljutisel raadio- ja televisioonialasel teaduslikul konverentsil. Ilma teooriata murrame ikka veel sisse lahtistest ustest või murrame maha uksi, mis kuhugi ei vii. Nõukogude ajakirjandusteooriat aga keegi meile kinkima ei hakka, see tuleb meil ise teha. Ja mitte ainult vastava ala teadlastel (neid meil veel õieti polegi), vaid pead tuleb tööle panna ka tegelikel lehemeestel, kelle kauaaegsed tähelepanekud ja kogemused on ülimalt vajalikud üldistuste tegemisel.»

Kas Teie arvates on ajakirjanikul tööst vaba aega? Kui on, mis ta peaks sel ajal tegema?

«On küll vaba aega. Kui ei ole, siis ta ei oska töötada või on toimetuses töö halvasti organiseeritud.

Tööst vabal ajal peab ajakirjanik puhkama nagu teisedki korralikud inimesed.

Kui siis veel vaba aega üle jääb, võiks ajakirjanik sirvida mõnd sõnastikku, näit. Wiedemanni. Ka ajalehtede lugemine on väga kasulik. (Kirjandusega — ka populaarteaduslikuga ja erialasega — kursisolemisest ei maksa kõnelda, sest see kuulub ametialaste kohustuste hulka.)

Varasemad ajakirjanikud jalutasid meelsasti turul, vestlesid saunas, kauplustes, istusid tihti kohtusaalides — ühesõnaga olid vabal ajal seal, kus oli rahvast. Kaldun arvama, et see oli mitmes suhtes tululik ajaviide. Niisugusteks, ütleme, üritusteks aga meie lehemeestel vist aega ei jätku.»

Keda Te peate eesti ajakirjanduse kõige silmapaistvamateks meesteks?

«Kronoloogilises järjekorras: 1) Otto Wilhelm Masing; 2) Carl Robert Jakobson; 3) Eduard Vilde; 4) Hans Pöögelmann; 5) Evald Tammlaan. Kui kõnelda kaasaegseist ajakirjanikest, siis on küll nii, et raadiomehed on sulemeestest praegu populaarsemad. Väga laialt tuntakse näiteks Valdo Pandi ja Ivar Trikli nime. Ju vist põhjusega.

Eesti ajakirjanduse ajalugu on siiamaani küll veel üpriski uurimata maa. Kui palju on seal tundmatuid sõdureid-reamehi! Kirjasaatjaid rahva hulgast, kes visalt nõudsid taga tõde ja õigust ning kelle parimad mõtted hukkusid just tsensoripliiatsi all. Kõiki neid on tulevikuski võimatu avastada, kuigi eesti ajakirjanduse ajaloo uurimine edaspidi kindlasti süveneb. Peaksime tänumeeli mõtlema ka neile lehemeestele, alates O. W. Masingu «Marahwa Näddala-Lehhe» (1821—1823,

1825) teadaolevate maameestest kirjasaatjatega. Need olid mäletatavasti Kübara Jaan Räpinast, Abram Holter Pärnumaalt, Kõrendo Kaarel (Reinwald) Tartu-Maarja kihelkonnast Kaiaverest ja Kulli Jüri Kuusalust.»

Kas tagasihoidlikkus on ajakirjaniku voorus?

«Kindlasti. Ainult ebakultuurne ajakirjanik oskab olla tüütavalt pealetükkiv. Ajakirjaniku amet on muidugi niisugune, mis sunnib kaaskodanikke tülitama, kuid seda saab teha ka taktiga. Ründetaktika õigustab ennast vaid teatud puhkudel. Mõnevõrra erandlikus olukorras on fotomehed, kes huvitava momendi tabamisel ei saa tagasihoidlikkusega silma paista.»

Läänes öeldakse: teise inimese õnnetus on ajakirjaniku õnn. Kuidas tuleb sellesse suhtuda nõukogude ajakirjanikul?

«Tõepoolest, «sex and crime» temaatika on lääne pressi peamine leib. Üks «lehekuningaid» olevat kunagi väitnud: «Ma ei häbene oma lehes avaldada seda, mis issand jumal ei häbene juhtuda lasta.» Noh, aga sealtpoolt nüüd küll mingit piiri loota ei ole! Seepärast võib mõnigi mees teiste hädadest leida oma «scoop'i» — suurima uudise ja ka suurima honorari. On vist pikemata selge, et meie ajakirjaniku eetikale on see vastuvõetamatu.

Tõsi, ka meie kirjutame mõnikord õnnetustest ja kuritöödest, kuid meie südametunnistus ei luba sellest sensatsiooni teha. See pole meie ajakirjanduses lihtsalt mingi tava või eeskiri, vaid inimväärikuse austamine.»

Kuidas seletada ajalehtede naljaahtrust?

«1) Nalja on kõige raskem teha.

2) On inimesi, kes naljast aru ei saa.

3) On inimesi, kes naljast valesti aru saavad.

4) On inimesi, kes peavad naljaks seda, mis nali ei ole (ja kirjutavad seda nalja pähe ka ajalehes).»

Kas Eesti NSV-s peaksid keskajalehed olema eriilmelisemad kui praegu? Kui ja, siis millises suunas ja kuidas seda saavutada?

«Oma häbiks peab ütlema, et sellele ei ole vastaja tõsiselt mõelnud ja ta ei pea ennast ka küllalt autoriteetseks kostjaks niisugusele küsimusele. Seepärast kujunebki vastus pigem subjektiivseks arvamuseks kui kindlaks seisukohaks.

Igal ajalehel p e a b olema just nimelt o m a nägu. Vastasel korral võiks vabariigis ilmuda ainult üks ajaleht. «Noorte Hääle» peamine palgejoon on muidugi noortepärasus. «Rahva Hääl» on «tõsisem». Aga peale selle peaks igal lehel olema veel mingi ainuomane «firmamark». Selleks võiks olla näiteks üks kindel, hästi omapärane (nii sisult kui kujunduselt) aktuaalne rubriik, üks kindel karikatuuriseeria, järgnev fotoreportaaž, dialoog päevateemadel, päevateemadega kooskõlas katkendid varasemast ajakirjandusest (näiteks sada aastat tagasi), pisuke aknake kultuurimaailma (näiteks lehekülg kõige huvitavamast uudisteosest), üks tänavaintervjuu (vestlused täiesti juhuslike inimestega tänaval aktuaalsete probleemide kohta), publitsistlik kild või repliik, kommentaar (ja mitte ainult välispoliitilistel teemadel), publitsistlik valm (ja mitte ainult seotud kõnes), värsinurk, humoristlik «päevapeegel», oma-

laadne juhtkiri jne. jne. jne. Neil žanridel või rubriikidel peaks olema oma järjepidevus (ilmuvad alati teatud päevadel ja kindlas kohas). Kui nad on tühjaks kirjutatud, siis tuleb «marki» vahetada.

Lugejat silmas pidades tuleb arvestada kaht asjaolu: traditsiooni ja vaheldust. Kui ajalehe «firmamark» on hea, saavutab ta populaarsuse, teda otsitakse lehest uuesti, ta saab traditsiooniks. Ühtlasi on ta vahelduseks varemtuntuga võrreldes. Kui traditsioon kulub, kui selle raames ei saa enam värsket sõna öelda, tuleb jälle vaheldusele välja minna: leida uus «mark». Iga lehemees teab, et vahelduse printsiipi peame silmas iga ajalehenumbrit koostades, küljendades ja kujundades. Seda peab silmas pidama ka ajalehest kui tervikust kõneldes.»

Mida Te ajalehest ei loe?

«Mis pattu salata: väga paljusid juhtkirju (kui neid just analüüsi otstarbel pole vaja lugeda) ja spetsiaalseid tehnikaalaseid kirjutisi. Viimasel alal on vastaja väga mahajäänud inimene.»

Millised on ajakirjanike ettevalmistamise põhilised head ja vead meie vabariigis?

«Head ei tea ütelda ja, kui seda ka väga rohkesti olekski, ega see puudusi olematuks tee.

Tartu Riiklik Ülikool annab ajakirjandusse igal aastal 4—6 lõpetajat, kelle põhibaas on eesti filoloogia. Erialaseid teoreetilisi aineid ja ka praktikat toimetustes peaks olema rahuldavalt. Kuid loomulikult pole lõpetanud veel küpsed ajakirjanikud (ainult parimate kohta saab ütelda, et nad on valmis n o o r e d ajakirjanikud), sest neil puuduvad elukogemused ja neid ei saagi neis aas-

tais olla (välja arvatud neil, kes tulid ülikooli töölt, kuid niisuguseid on siiani väga vähe olnud). Nad tunnevad veel napilt elu väljaspool ülikooli: tööstust, põllumajandust, nõukogude asutusi jne. Teiseks pole absoluutselt välditav väga keskpäraste võimetega inimeste tulek sellele erialale. Ka pole ülikoolil selget ettekujutust, kui palju ja missuguse profiiliga inimesi vajatakse (kas kallakuga tööstusse, põllumajandusse või muule alale, kas tööle ajalehe juurde, raadiosse või televisiooni). Eriettevalmistust annaks mõningal määral individuaalprogrammide alusel korraldada. Loodame, et need ja teised probleemid ühise nõupidamisega ehk lahendatakse. Peamine on muidugi inimeste valik, nende võimed, eeldused ja andumus kutsele.

Oleks muidugi tore, kui saaks enamikule vabariigi ajakirjanikele õppimisvõimalusi pakkuda mingis täiendusinstituudis. Loengute päevi võiks olla 1—2 kuus, lisaks — nagu kaugõppes ikka — kontrolltööd ja eksamite-arvestuste sessioon. Eeldatav on muidugi ka vastava õppekirjanduse olemasolu. Õppeaeg võiks olla kaks aastat, mõõdukas õppemaks aitaks katta osa kulusid. Muidugi, kaugõppe teel võib õppida ka ülikoolis, kuid paljusid ajakirjanikke näib kohutavat puhtfiloloogiliste ainete hulk. Teiseks, kus õpiksid ajakirjandusteooriat need, kes on kõrgema kooli lõpetanud näit. tehnilisel alal? Täiendusinstituut oleks neile kõige vastuvõetavam võimalus. Kas see jutt nii utoopia ongi — mine sa tea. Ehk saabki sellest kunagi asja?»

Mai, 1964.

Ilmar Kullam

Kas olete korvpalli vastu tüdimust tundnud?

«Olen tundnud küll väsimust, aga mitte tüdimust. Väsimus möödub alati pärast lühikest puhkust. Ja kas saab üldse tüdineda mängust, milles alati võib leida midagi uut ja huvitavat! Ja ega korvpallitreenergi ainult korvpalliga tegele!

Usun, et võiksin töötada ka mõnel teisel spordialal, aga kuni käesoleva ajani olen truuks jäänud korvpallitreeneri elukutsele. Minu elu on paratamatult seotud korvpalliga sellepärast, et ma armastan korvpalli. Kui mul ei oleks millegipärast võimalust tegelda korvpalliga, siis harrastaksin ma teda ikkagi vabal ajal. Korvpall on minu kutsumus, minu praegune töö ja meeldiv tegevus ka vabal ajal.»

Nimetage meie vabariigi korvpallimeeskondade kõigi aegade kolm silmapaistvamat võitu! Milline võiks välja näha vabariigi kõigi aegade koondis (lähtudes kaasaja nõuetest)?

«NSV Liidu meistriks tulek 1949. aastal, esimene koht Tallinnas 8 linna turniiril 1950. aastal (selle saavutasime lisamängus Tbilisi üle) ja NSV Liidu rahvaste spartakiaadil 1963. aastal võit Gruusia NSV koondise üle. Kaks esimest võitu on minu arvates meie korvpal-

lurite suuremad võidud üldse. Kolmas on aga hinnatav sellepärast, et see oli Eesti meeskorvpallurite suurim võit viimaste aastate jooksul.

Korvpall (nagu kogu sport) on nii tohutult edasi läinud, et raske on teda võrrelda isegi sellega, mis oli ainult 10 aastat tagasi. Eks ole selle paremaks tõendiks, et veel 1952. aastal ei tuntud meil hüppelt ühe käega viset. Tänapäeval on see aga ründava korvpalluri põhi-

line relv, mille kasutamine teeb kaitsemängu (millele meie omal ajal nii uhked olime!) väga raskeks. Lisaks on tänapäeva korvpallurid pikemad, nende hüppevõime tunduvalt parem, visked mitmekesisemad ja täpsemad. Korvpallis ei näita sekundid ja sentimeetrid otsest paremust, sellepärast on meeskonna koostamine vaieldav. Kaldun arvama, et vabariigi kõigi aegade koondisse (lähtudes kaasaja nõuetest) võiks kandidaatidena arvesse tulla peale praeguste Eesti NSV mängijate ainult üksikud, nagu Lõssov, Kruus, Putmaker, Ehaveer. Ennesõjaaegsetest võiks arvesse tulla vahest ainult imeviskaja Heino Veskila, keda võiks teatud mänguolukorras kasutada.»

Millised puudused ja vead takistavad Teie arvates meie korvpalli arengut?

«Suurimaks takistuseks on ülipikkade mängijate puudus. Kes on näinud Eesti korvpallurite mängu NSV Liidu esivõistlustel, see on võinud veenduda, et teised meeskonnad mängivad sõna tõsises mõttes korrus kõrgemal kui meie. Seda n.-ö. «pikkade probleemi» on püütud lahendada, aga mitte küllalt aktiivselt. Pikad noorukid on tavaliselt tagasihoidlikud (häbenevad oma looduseandi — pikkust), sageli isegi nõrgad ja saamatud. Neid tuleb esialgu n.-ö. välja ajada. Eestlased on üldiselt pikk rahvas, aga ülipikki (2 m ja rohkem) on muidugi vähe. Aga et neid siiski leidub, selles olen veendunud, sest olen sääraseid pikki (isegi üht 210-list) mehi ise näinud ja veel rohkem nende olemasolust kuulnud. Aga kui neid oleks õnnestunud noorukieas korvpalli juurde tõmmata? Näitena võiks tuua Kruminši elukäigu. Kuni 24. eluaastani ei teadnud ta korvpallist suurt midagi. Ta «avastati» 1954. aastal ühes Läti väike-

linnas ja toodi korvpalli juurde. Nüüd on ta NSV Liidu teeneline meistersportlane, neljakordne Euroopa meister, kahekordne hõbemedaliomanik olümpiamängudel, läbi sõitnud kõik maailmajaod. Selle väikelinna muuseumis on aukohal tema foto.

Olgu märgitud, et Läti NSV-s on käesoleval ajal terve rida kahe meetri mehi — nii noorte kui ka «vanade» korvpallurite seas. Lätlased ütlevad, et neil ei lähe korvpallile kaduma mitte ükski pikka kasvu mees!

Vajaka jääb meie meestel füüsilisest ettevalmistusest. Siin oleme otseselt süüdi juba ise ja ennekõike peame ise selle küsimuse lahendama.

Edasi — võimalused! Meie vastastel on meist tunduvalt paremad võimalused harrastada oma armastatud spordiala. Kuni käesoleva ajani pole suudetud kindlustada isegi meie A-klassi võistkonnale võrdseid treeningutingimusi naabervabariikide meeskondadega võrreldes. Tuleb veel meeles pidada, et praeguse korvpallitaseme juures suudame välja panna ainult ühe hea meeskonna (rahuldavaid võimalusi pole sellelgi). Ka 1949. ja 1950. aasta võidud olid saavutatud tegelikult Eesti NSV koondisega. Ärgem unustagem seda, kolleegid treenerid ja spordijuhid!»

Nimetage Teie arvates kolm parimat mängumeest
a) vabariigis,
b) NSV Liidus,
c) maailmas.

«1. Lepmets, 2. Tomson, 3. Jans.

NSV Liidus on kahtlemata parim Volnov. Teiseks pean ülipikka Petrovi (ta on pikk 210 sm!). Kolmandaks

pean väsimatut, 34-aastast väikesekasvulist Alatšatsjani. Teisi maailma paremaid olen näinud vähe ega julge seepärast ka kedagi nimetada.»

Milline on korvpalli kui spordimängu arenguperspektiiv?

«Ajavahemikus 1950—1960 tegi suure hüppe ründetehnika, kaitsemäng aga isegi nõrgenes. Lähemate aastate jooksul on oodata kaitsemängu edaspidist aktiviseerumist ja mitmekesistumist (juba praegu on see tendents väga tugev). Samal ajal paraneb veelgi mängijate füüsiline ettevalmistus: kõik tuleviku korvpallurid on suurepärase hüppevõimega, sprinteri stardikiirusega, staieri vastupidavusega. Kahtlemata suureneb veelgi visete kiirus, eriti aga täpsus. Domineerima jäävad visked hüppelt ja kõrgelt pea kohalt (neid on kaitsjail raskem takistada). Arvan ka, et laialdasemat kasutamist leiavad taas kombinatsioonid 4—5 mängija osavõtul. Ei ole kahtlust, et kõik see teeb korvpalli veelgi huvitavamaks.»

Kas on võimalik väga individualistliku iseloomuga noorukist kasvatada head korvpallurit?

«Inimene, kellel tugevasti domineerivad individualistlikud iseloomujooned, ei vali endale huvialaks kollektiivset spordiala. Säärased inimesed valivad tavaliselt individuaalspordiala, sest see toob märksa rohkem isiklikku kuulsust. On muidugi individuaalse kallakuga mängijaid, aga kui need korvpallurid on hea tehnilise ja füüsilise ettevalmistusega, luuakse nende jaoks vastavaid olukordi, kus nad saavad kasutada oma oskusi. Head meeskonnad koosnevad just korvpalluritest, kelle

suur individuaalne meisterlikkus on allutatud kogu meeskonna huvidele. Treeneri tähtsaim ülesanne ongi leida taktika, kus vastavalt olukorrale saaks kasutada iga mängija tugevamaid külgi.»

Kui tähtsaks peate spordimängudes talenti?

«Arvan, et spordimängudes on talendi osa üsna väike. Spordimängud (ka korvpall) oma väga mitmekesiste oskustega esitavad nende harrastajale suuri nõudeid. Mängu ei saa omandada ainult talendiga. Praktika näitab, et tõeline talent avaldub ainult töös — treeningus. Tõeliseks meistriks saab tavaliselt ikkagi ainult see, kes juba maast-madalast hakkab harjutama ja leiab aega ning tahtmist seda jätkata ka meheikka jõudmisel. Sageli loobutakse 18—20 aasta vanuselt treeningutest väitega: «Ega minust ikka spordimeest saa!» Ei suudeta ületada seda spordimehele nii kriitilist perioodi, millal noorteklassist ollakse vanusega väljas, vanade klassis võistlemiseks aga veel ebaküps.

Sageli peetakse mõnda mängijat andekaks, teadmata, missugust suurt vaeva on sportlane näinud meisterlikkuse saavutamisel. Muidugi on korvpallis tähtis kasv ja pikkade eelis on ilmne.

Suur ja raskesti kõrvaldatav viga korvpallis on kramplikkus. Lõtvuse puudumine põhjustab halva koordinatsiooni ja see tingib visete ebatäpsuse. Kramplikust korvpallurist ei saa peaaegu kunagi head viskajat. Kuid ka seda puudust saab osaliselt kompenseerida mängu teiste tehniliste ja taktikaliste elementide meisterliku omandamisega ning hea füüsilise ettevalmistusega. Lõppkokkuvõttes võidab ikkagi visadus, tahe!»

Missugune oleks ideaalne meeskond?

«Ideaalne meeskond on muidugi säärane, kus on pikkust, kiirust, jõudu, tehnikat ja taktikat. See tähendab, et heas võistkonnas peab olema nii pikki kui ka keskmist kasvu mängijaid (isegi üksikuid väikesi reaktiive nagu Alatšatsjan). Pikad mängivad põhiliselt korvialustes tsoonides. Rünnakul on nad alati otseseks hädaohuks vastase korvile, kaitses aga likvideerivad vastase läbimurdeid. Siiski on nende olulisemaks ülesandeks võitlus tagalauapallide pärast. Viimane on aga korvpalli otsustavaim komponent. Tavaliselt võidab mängu just see meeskond, kes valitseb tagalauas.

Keskmist kasvu mängijad peavad olema kiired, suure töövõimega, ülihea söödu- ja põrgatamistehnikaga, valdama kaugviskeid ja teravaid läbimurdeid. Nad on just need, kes ründes mängivad palli pikkadele kätte, kaitses aga jõuavad igale poole. Arvan, et 12 mängijast koosnev ideaalne võistkond võiks välja näha umbes selline: 3—4 meest 2 meetri piires, sealjuures peavad säärased mängijad olema veel liikuvad, täpse keskpositsiooniviskega, hea hüppevõimega ja tugevad tagalauamängijad. Neile lisanduks 2 ülipikka (210 sm ja enam), kellele (olenevalt pikkusest) on juba lubatud mõningad «hinnaalandused» liikuvuses ja tehnikas. Ülejäänud 6—7 mängijat võivad olla üsna tavalise pikkusega, peaasi, et nad vastaksid eespool toodud nõuetele. Kui on kaks võrdset mängijat, üks näiteks 190 sm, teine 180 sm pikk, siis eelistatakse tavaliselt pikemat.»

Kas hea treener peab ise tingimata olema ka tugev mängumees?

«Ei pea, eriti kui ta on mõne meistermeeskonna treener. Säärasel treeneril on küll alguses raske töötada,

kuna tal puudub mängijate silmis nii vajalik autoriteet. Kui tema meeskonnal on edu, võidab ta kiiresti mängijate usalduse. Igal juhul peab treener korvpalli väga põhjalikult tundma. Kunagi aga ei sega treenerit see, kui ta on olnud silmapaistev sportlane. Vastupidi — see on talle suureks eeliseks.

Treener peab esmajoones tundma oma ala — nii praktiliselt kui ka teoreetiliselt. Tal peab olema täpne silm, et vigu õigel ajal avastada ja parandada. Treener peab olema kannatlik, järjekindel ja nõudlik. Tal peab olema fantaasiat. Treener peab pidevalt täiendama oma teadmisi kiiresti arenevas sporditeaduses. Hea treener on strateeg, pedagoog ja psühholoog. On väga tähtis, et tal oleksid arenenud organisaatorivõimed.

Sääraseid, n.-ö. ideaalseid treenereid, kohtame muidugi harva. Kõige tähtsam on oma ala põhjalik tundmine ja armastamine ning kannatlikkus. Tean mitmeid treenereid, kellel on palju häid omadusi, pole aga kannatust, ja töö kannab vähe vilja.»

Mida arvate meie spordikoolidest?

«Spordikoolide suund valmistada ette noori mängijaid on üldiselt õige. Ainult kõikjal ei ole spordikoole ja paljudes koolides pole võimalusi korvpallimängu harrastada. Aga kes ütleb, et just nendes kohtades ei leidu eeldustega noori! Sellepärast peaksid meie treenerid, spordiühingud ja eriti Eesti NSV Haridusministeerium olema aktiivsemad, et välja selgitada vabariigi pikakasvulisi noorukeid. Seda võiks teha näiteks ringkirjadega kõigisse Eesti NSV koolidesse, ajalehtede, televisiooni, raadio jm. kaudu (Läti NSV-s tehaksegi nii)! Edasi on võimalusi juba palju. Neid noori võiks suunata õppima internaatkooli (Valgevene kogemused) või korraldada

neile õppevaheajal laagreid (pioneerilaagrite, töö- ja spordilaagrite põhimõttel). Me peame välja selgitama ja korvpalli juurde tooma kõik heade eeldustega ja eriti pikka kasvu noored!

Eesti NSV spordikoolide korvpalliosakondade tööd tuleb parandada. Selleks on vaja õpetada ja abistada treenereid, aga kõige tähtsam: paremini nende tööd kontrollida. C-klassis võistlevad Tallinna ja Tartu spordikoolidega tasavägiselt ka rajoonide spordikoolid (eks see näita, et materjal on võrdne, rajoonides sageli isegi parem), aga juba A-klassis on esikohapretendendid Tallinn ja Tartu. Samal ajal pakuvad rajoonid kergejõustikus Tallinnale ja Tartule tõsist konkurentsi ja noortemeistreid on rajoonides palju. Meie korvpalliföderatsioon peab rakendama abinõusid rajoonide korvpallialase töö parandamiseks, et rajoonid annaksid Eesti NSV noortekoondistesse rohkem mängijaid.

Eesti kliimas jääb peamiseks treeningupaigaks siiski saal. Neid on isegi Tartus vähe (normaalseid 1, enamvähem korvpalliks kõlblikke veel 2), rääkimata rajoonidest. Noorte treeninguvõimalused on sellepärast nigelad. Isegi uute koolimajade võimlad on sageli ajast ja arust tüüpprojekti põhjal ehitatud ja lubamatult väikesed. Leedus ja Lätis on loobutud selliste võimlate ehitamisest, meil aga ei taha see küsimus paigast nihkuda.

On vaja süvendada sportlaste teadlikku suhtumist treeningutöösse. Spordimees, kes teab, kuidas ja milleks ta harjutab, ning tunneb spordimetoodikat, on võimeline iseseisvaks tööks ja enesekriitikaks. Ja see on üks suure spordi põhilisi aluseid. Koos teadlikkuse tõusuga laheneb tavaliselt ka kasvatusküsimus, mida kuidagi ei tohi lahutada igapäevasest treeningutööst.»

Mida arvata kolmnurgast — sport, kodu ja kool?

«Viimasel ajal on palju uuritud sportlaste õppeedukust. Kesk- ja kõrgemate koolide andmed näitavad, et sportlased on parema õppeedukusega kui sporti mitteharrastavad noored. See on ümberlükkamatu tõsiasi. Lisaks tagab sportimine noorele tugeva tervise ja füüsilise arenemise, kindlustab kasuliku vaba aja veetmise. Enamik lastevanemaid ja kooliõpetajaid on spordi osast õigesti aru saanud ja soodustavad igati noorte sportlikku tegevust. Kuid kahjuks leidub veel lastevanemaid ja õpetajaid, kes vaatavad spordile kui tühisele ajaviitele ja kui õpilane on juhtunud kõige vähesemal määral eksima, siis esimese karistusena keelavad treeningutel käia. Sellega teevad nad tavaliselt kahekordse karuteene: esiteks õpilasele ja teiseks treenerile. Eriti kahjulik on säärase meetodi rakendamine algajate juures, kellel treening ei ole harjumuseks saanud. Sageli jäävad säärased noored pärast «keeluaja» lõppemist spordist kõrvale ja mõnikord ei õnnestugi treeneril neid uuesti kaasa tõmmata. Vaba aega veedavad aga sellised noored sageli tänaval ja vastupidi soovitud efektile toob keelamine kahju. Treeningul käimise ja võistlemise keelamine on küllalt raske küsimus ja seda peab igati kaaluma, lähenedes antud juhule individuaalselt, mitte mingil juhul šablooniliselt. Kodu, kool ja sport peavad aitama üksteisel lahendada tähtsaimat ülesannet: nad peavad kasvatama harmooniliselt arenenud täisväärtusliku kodaniku.»

Kas on oodata muudatusi võistlusmäärustes?

«Pikkade probleemi olen puudutanud juba mitmes küsimuses. Pikkus ja korvpall on seotud peaaegu nii-

sama lähedalt kui mõisted k i i r u s ja s p r i n t. Sellepärast tuleb seda probleemi ikka ja jälle käsitleda.

Pikkade eelis praeguste võistlusmääruste põhjal (30 sekundi määrus, pallita mehe blokeerimine, vigade tõlgitsemine jne.) on nii suur, et väikest kasvu, isegi silmapaistval korvpalluril ei ole otsustavat sõna võistlustulemusel kaasa rääkida. Selle otsustab tavaliselt pikkade mängijate olemasolu. Ilma nendeta ei ole võimalik saavutada suuri võite. See aga vähendab väikest kasvu inimeste huvi korvpalli harrastamise vastu. Pikkadel ei ole sellist virtuooslikku pallikäsitsust, tehnikat ja kiirust, nende mäng ei ole nii nauditav ja efektne. See vähendab ka pealtvaatajate huvi korvpalli vastu. Tekib olukord, kus mängu tulemuse huvides on vajalikud pikka kasvu korvpallurid, korvpallimäng aga muutub selle tõttu vähem huvitavaks. Sellepärast arvangi, et tulevikus piiratakse pikkust või mõeldakse välja muudatusi määrustikus, et vähendada kasvu eelist ja sundida pikki mängijaid rohkem harjutama. Lähemal ajal veel sellise suunaga muudatusi oodata ei ole, sest praegu loodavad kõik peamised korvpallikeskused üksteist ületada pikkade mängijate väljatoomisega.»

Millist kirjandust Te loete?

«On ju nii palju häid raamatuid! Armastan lugeda Jack Londonit, Stefan Zweigi, Feuchtwangerit, Galsworthy't, Šolohhovi, Simonovi, L. ja A. Tolstoid jt. Mulle meeldib lugeda suurmeeste elulugusid, ajaloolisi romaane ja reisikirjeldusi. Paljusid neist olen lugenud vene keeles, et saavutada korraga kaht eesmärki — õppida paremini vene keelt ja tutvuda antud teosega. Muidugi ei jäta ma lugemata eesti kirjanike algupärandeid.»

Milliseid teisi spordialasid harrastate? Teater? Kontserdid?

«Armastan väga kõiki spordimänge. Moskvas, Leningradis, Tbilisis ja mujalgi ei jäta ma kunagi kasutamata võimalust jälgida head jäähokit või jalgpalli. Ka suur kergejõustik (Helsingi olümpiamängud, NSVL—USA kergejõustik jne.) on tõeline elamus, mille muljete all olen veel kaua. Aga suusatamine veebruari- ja märtsipäikese paistel — see on nauding ja ühtlasi tervislik.

Treeneril on vaba aega peamiselt päeval, treeningutunnid on ju õhtuti. Juba sellel põhjusel saab kahjuks liiga harva käia teatris ja kontsertidel. Piinlik tunnistada, aga kurb tõsiasi. Rohkem aega on võistlusreisidel. Sellepärast olen viimasel ajal Tallinna, Moskva, Kiievi jt. teatrites ja kontsertidel rohkem käinud kui oma kodulinnas. Kättesaadavad on kino, eriti televiisor ja raadio.

Ja kui palju seda vaba aega siis ikka on! Sport areneb kiiresti. Mis eile oli veel hea, on täna juba vananenud! Kõigega peab olema kursis, peab ennast täiendama, palju lugema, eriti venekeelset spordikirjandust. Aga perekond! Küsige mehe käest, kellel on 2 last ja pole vanaemasid, kes neid hoiaks, kui palju tal vaba aega jääbki!

Mõni sõna meie korvpallurite vaba aja veetmise põhilisest vormist — lugemisest. Meie meeskond koosneb üsna mitmesuguste elualade inimestest (töölistest, teenistujatest, üliõpilastest), nende maitse on erinev. Ainult viimasel võistlusreisil Tbilisisse nägin neid lugevat raamatuid, nagu «Me tusameele talv», «Vihakobarad», «Surma nimi on Engelchen», «Heledam kui tuhat päikest», «Maa sool», Rolland'i «Colas Breugnon» jne. Muu-

seas viimast raamatut loeti õhinal just sellepärast, et kõiki huvitas, missugune see Georg Otsa ja Gustav Ernesaksa lemmikraamat on. Peale ilukirjanduse olid mitmel kaasas inglise ja saksa keele õpikud.

Poisse tuleb lugemises pigem tagasi hoida ja neile meelde tuletada, et on vaja kinni pidada unerežiimist.»

Millist omadust hindate inimeses kõige rohkem? Millist vihkate?

«Hindan ausust, tööarmastust, visadust! Vihkan karjerismi ja sellega koos käivat alatust ning salakavalust.»

Kas ajakirjandus pühendab spordile küllalt tähelepanu?

«Kehakultuuri ja sporti hinnatakse meie maal tõesti väga kõrgelt. Sportlased on vastanud partei hoolitsusele heade saavutustega ja NSV Liit on kahtlemata maailma esimene spordimaa. Sporti peetakse noorsoo elujõu näitajaks ja tal on tohutu poliitiline tähtsus. Kui palju au ja kuulsust on toonud meie riigile Brumel, Vlassov, Kuts, Kotkas, Skoblikova jt.! Suuri teeneid Nõukogude spordi tutvustamisel on ka Eesti NSV parematel sportlastel. Millist vaimustust me kõik tundsime, kui Ants Antson võitis Innsbruckis kuldmedali! Ja miks ei peaks ajalehed, raadio, televiisor seda valgustama!!! Spordielu üksikasjalik käsitlemine on heaks spordipropagandaks ja aitab avastada uusi andeid. Kehakultuur ja sport peavad jõudma iga inimese igapäevasesse ellu. Sellele peavad kaasa aitama kõik: ajalehed, kino, televiisor, kunst jne.»

Teie parim võistlusmälestus?

«Kui küsitakse minult parimat võistlusmälestust, siis ei tule mul kaua mõtelda. Veel praegugi ei suuda ma ükskõikselt meelde tuletada seda hetke, mis mul tuli läbi elada Pariisis 1951. aastal Euroopa esivõistluste finaalis NSV Liidu—Tšehhoslovakkia mängu ajal.

Olid finaalmängu viimased sekundid... Tšehhoslovakkia korvpallurid juubeldasid, nad olid just saavutanud korvi. Mängu seis oli viigiline 44 : 44. Sööstsime vasturünnakule. Meie mängija Konevi pealevise läks mööda. Tšehh Kozak sai palli, põrgatas keskjoonele ja viskas (iga sekund oli oodata lõpuvilet)... Õnneks mööda! Mina sain tagalauast palli, mõte töötas välgukiirusel, kavatsesin teha mõne põrgatuse ja visata kaugelt peale. Samal hetkel hüppas üks tšehhi mängija mulle selga. 2 vilet korraga! Lõpuvile ja kohtuniku vile, mis märkis vea. Viga tuli viskamisele ja vastavalt tolleaegsetele määrustele oli mul kasutada 1 vise. 25 tuhat pealtvaatajat olid haudvaiksed. Ärritus oli suur, proovisin end koguda, sundida rahulikuks, kaasmängijad julgustasid. Harjumuse järgi võtsin palli. Sobitasin jalgade asendi, lõdvestusin, vaatasin korvile ja viskasin... Tahtsin visata puhtalt, ärritus aga andis suure jõu. Pall läks vastu tagalauda ja kukkus puhtalt korvi. Võit! 45 : 44!

Muuseas kasutasin ma alt kahe käega vabaviske moodust. Sellest ajast olen veendunud selle viskemooduse otstarbekohasuses ja soovitan seda kasutada ka teistel. Kui oled väsinud, ärritatud olekus, on kahe käega vabavise alt täpseim.»

Kes Teie arvates on vabariigi kõigi aegade nimekaim sportlane?

«Arvan, et valik tuleks teha 3 mehest: Kristjan Palusalu, Johannes Kotkas ja Paul Keres. Aga kas male on ainult spordiala? Sellele ei julge ma vastust anda. Kui ei, siis jääb järele kaks — Palusalu ja Kotkas. Kotka pikaaegne sportlasestaaž koos suurvõitudega on värskem ja kipub peale jääma. Kui aga pidada malet spordialaks, siis on Paul Keresel võimalusi eespool mainituid ületada.»

Viimaseks ja traditsiooniliseks küsimuseks oli ka Ilmar Kullamile: m i s o n õ n n?

Ta jättis sellele vastamata ning põhjendas toimetusele kaasalisatud kirjas asja nii: «Kõik, kes sellele küsimusele intervjuude sarjas on vastanud, on teinud seda nii ammendavalt (eriti meeldisid Gustav Ernesaksa, Voldemar Panso ning Juhan Smuuli ütlemised), et ma ei julge enam midagi lisada. Kui küsimus oleks mulle esitatud rohkem kui paarkümmend aastat tagasi (töötasin siis sõjapäevil Siberis), oleksin vastanud: «Õnn on süüa nii palju kui tahad.» Kümne aasta pärast võib-olla ütlen: «Onn on olla noor ja terve.»

Praegu aga peaks mõte olema välja öeldud värsiridades: «Olgu jääv meile päike...»»

Mai, 1964.

Harry Õiglane

Millised omadused peavad olema inimesel, et teadlaseks saada? Kas neid saab arendada, süvendada? Kuidas?

«Ammendavat vastust ei oska anda. Üheks olulisemaks eelduseks, et inimene oma tööga hästi toime tuleks, on huvide ja kalduvuste kokkulangemine. Järjest harvemaks jäävad tänapäeval juhud, kus inimene nii-öelda olude sunnil peab töötama alal, mis teda ei huvita. Igaüks, kes on valmis küllalt suurteks pingutusteks, leiab lõpuks tööd oma huvialal. Küllaltki sageli juhtub aga, et inimese huvid ja kalduvused ning võimed ei lange kokku. Sellest tulevad pettumused töös. Igaüks

on andekas mingisugusel tegevuse alal. Andekusega seotud eeldusi on võimatu muuta, küll aga saab muuta huvide suunda. Selleks pole vaja midagi muud kui pingutusi ja tööd. Seda, millesse on inimene mahutanud oma tööd, hakkab ta armastama. Ideaalne oleks, kui iga noor suudaks juba võimalikult varakult määrata «oma ala», milleks tal on eeldusi, ja hakkaks sellega tegelema. Huvi kujuneb siis varsti.

Öeldu käib nii teadlase kui ka iga muu elukutse kohta.

Millal tekkis Teis huvi teadusliku töö vastu? Mis tõukas sellele? Milline osa oli siin keskkoolil, ülikoolil, klassivälistel ringidel ja ÜTÜ-l?

«Huvi valitud eriala vastu on vist alati olnud. Poisikesena nuputasin peast arvutamise reeglite ja matemaatiliste tabelite n.-ö. mehhaanilise koostamise kallal. Keskkoolis käisin okupatsiooniaastail. Äärmiselt lühikesed kooliaastad ja koolipäevad ei andnud võimalust füüsika ja matemaatika põhiprogrammigi läbi võtta, klassivälisest tööst rääkimata. Tõsine huvi matemaatika ja füüsika vastu ärkas 1945. aastal — olin siis 11. klassis —, kui kooli töö jälle enam-vähem normaalseks muutus. Ülikooli esimeselt kursuselt jätsid väga sügava mulje prof. J. Sarve korraldatud referaatkoosolekud, kus, nagu mäletan, ka paaril korral esinesin. Järgmisel õppeaastal loodi dots. A. Miti innustusel üliõpilaste füüsikaring, kus hakkasin huviga kaasa lööma. Sama õppeaasta kevadel alustasin laborandina tööd praeguses Füüsika ja Astronoomia Instituudis. Selleks ajaks, kui ÜTÜ oma tegevusse hoo sisse sai, olin tööülesannetega juba nii seotud, et seal töötamiseks aega ei jäänud. Tea-

duslike huvide väljakujunemisel mängisid väga suurt osa loengukursused, mida pidasid tolleaegsed teoreetilise füüsika kateedri õppejõud.»

Miks otsustasite teaduseteed minna? Miks valisite just elementaarosakeste füüsika?

«Raamatud ja õppimine huvitasid mind juba varasest noorusest peale — see on aga kõige otsesem tee uurimistöö juurde. Sel ajal kui ülikooli lõpetasin, hakkas elementaarosakeste füüsika omaette teaduse ilmet võtma. Füüsika kõige põnevamaks probleemiks sai elementaarosakeste füüsika. Juhtus kuidagi märkamatult, et nende vastu huvi tundma hakkasin.

Kui ma praegu ülikooli lõpetaksin, väga võimalik, et hakkaksin siis biofüüsikuks või küberneetikuks.»

Jutustage oma esimestest sammudest teadusepõllul ja oma esimestest uurimustest!

«Ülikooli astudes kavatsesin õppida matemaatikat. Hiljem sai minust siiski füüsik. Tööle hakkasin füüsika ja matemaatika piirimaadel — teoreetilise füüsika alal. Kaasaja teoreetilises füüsikas, eriti elementaarosakeste teoorias, on n.-ö. loominguvabadus õige suur: eksperiment ei suuda seda veel kitsendada. Praegu näen, et minu esimesed tööd teoreetilises füüsikas füüsikale midagi juurde ei andnud. Mulle olid nad aga redelipulkadeks, mis tuli läbi astuda, et järgmisi töid kirjutada.»

Kuidas Te töötate? Millised olid suurimad raskused Teie teaduslikus uurimistöös ja isiklikus elus? Kuidas Te neist üle saite?

«Püüan eraldada oma kohustuste ning tööülesannete hulgast antud silmapilgul kõige olulisema ja selle ka

kiires korras täita. Pikka aega nõudvate tööde juures (siia kuulub ka uurimistöö) istun tingimata iga päev, olgu selleks aega kas või ainult pool tundi. Kõige suuremaks takistuseks nii töös kui ka isiklikus elus on krooniline ajapuudus. Jõuan ära teha ainult murdosa sellest, mida tahaksin. Kardan, et seda raskust mul ületada ei õnnestu.»

Mille kallal juurdlete praegu?

«Tänapäeva teoreetilise füüsika, sealhulgas ka elementaarosakeste teooria probleeme saab seada ja lahendada ainult matemaatika keeles. Mind huvitab selline asjaolu: võib-olla on praeguse elementaarosakeste teooria ebatäielikkus tingitud meie kasutada oleva matemaatilise keele puudulikkusest? Püüan kindlaks teha, missuguseid «tähti», «sõnu» ja «lauseid» tuleks olemasolevale matemaatikale lisada, et ta võimaldaks elementaarosakeste protsesse paremini kirjeldada.»

Milliseid teoreetilisi ja praktilisi küsimusi peate elementaarosakeste uurimisel kõige tähtsamaks?

«Teooriat ja praktikat ei saa eraldada. See, mida me täna peame teooriaks või puhtaks teaduseks, on homme tehnika, ja tänane praktika pole midagi muud kui homne tehnikamuuseumi eksponaat.

Elementaarosakeste füüsika üheks sõlmülesandeks on osakeste süsteemi leidmine, s. o. tabeli koostamine, mis annaks kõigi tuntud osakeste sisulise klassifikatsiooni (neid osakesi koos nn. resonantsidega on praegu teada juba 70 ümber). Niisugust klassifikatsiooni saab leida muidugi ainult osakestega toimuvate protsesside uurimisel. Selle probleemi lahendamine peaks avama täiesti

uued horisondid nii meie arusaamises elementaarosakeste maailmast kui ka elementaarosakeste füüsika rakendustes. Väga võimalik, et siis õnnestub leida seniaimamata teid ka kergete tuumade liitumisreaktsiooni juhtimiseks, mis avaks inimkonnale praktiliselt ammendamatud energiavarud. Niisuguse liitumisreaktsiooni teostamine termilise tuumareaktsiooni kujul, nagu seda praegu püütakse teha, on fantastiliselt suurte tehniliste raskustega seotud.»

Mida peate suurimaks avastuseks elementaarosakeste füüsika alal? Kes elementaarosakeste füüsikuist (maailmas, Nõukogude Liidus, Eestis) on Teie arvates tugevaim?

«Suurim avastus on alles tegemata. Senistest tulemustest avaldas füüsikutele kahtlemata kõige rabavamat mõju Lee ja Yangi 1956. aastal tehtud avastus, et radioaktiivne beeta-protsess ei ole põhimõtteliselt peegelsümmeetriline. See viis terve jäävuse seaduse kokkuvarisemisele (paarsuse jäävuse seaduse rikkumine nõrgas interaktsioonis).

Olen alati raskustes, kui pean ütlema kõige huvitavama raamatu, kõige andekama inimese jne. jne. Mulle piisab, kui inimesel on ainult temale omane, selgelt piiritletud nägu. Arvan, et niisuguseks oma näoga elementaarosakeste füüsikuks oli W. Pauli. Ta publitseeris oma elu jooksul ainult paarikümne töö ümber, kuid igaüks neist oli hästi läbikaalutud sõnaks teaduses. W. Pauli artikleid ja raamatuid kasutatakse õige intensiivselt tänapäevani, kuigi mõned neist on juba rohkem kui 30 aastat vanad. Harilikult vananevad füüsikaalased tööd tunduvalt kiiremini.

Nõukogude Liidus on niisuguseid oma näoga elementaarosakeste füüsikuid õige mitmeid, nimetaksin siin ainult akadeemik L. D. Landaud.

Eesti elementaarosakeste füüsikud on alles noored ja töötulemused vastavalt ka tagasihoidlikud. Et füüsikud ei ole noored poeedid, kelle arenguks on üldsuse tähelepanu tingimata vajalik — ennem vastupidi —, siis lubatagu mul nimed ütlemata jätta. Isiklikult olen veendunud, et eeldused töös tublisid tulemusi saada on Tartu elementaarosakeste füüsikutel head: on tekkinud küllalt ühenäoline kollektiiv küllalt eriilmelistest uurijatest.»

Mida arvate ennustustest teaduses, teaduslikust ettenägelikkusest? Milliseid avastusi ootate elementaarosakeste uurimisel 5, 10, 20, 100 aasta pärast?

«Teaduses on alati võimalik ennustusi teha ja alati on võimalik, et need ennustused ei täitu. Õieti on isegi hea, kui nad ei täitu, sest tõeliselt uut pole kunagi võimalik loogiliselt ennustada, seda võib paremal juhul ainult intuitiivselt aimata. Kahjuks on aga nii, et intuitsiooni abil tehtud ennustuste väärtuse saame alles tagantjärele teada. Nii et ettenägemine, isegi viie aasta peale, on niisuguses väljakujunemata teaduses nagu elementaarosakeste füüsika üpris riskantne asi. Võiks muidugi unistada sellest, kuidas elementaarosakeste füüsikal on oma täpne teooria ja kuidas selle tulemusi rakendatakse inimkonna hüvanguks hämmastavates mastaapides. Kuid isegi siin tuleb meeles pidada, et kõige paremad unistused on need, mis täituvad teisiti, kui unistati.»

Millal ehitatakse Eestisse tuumareaktor?

«Tuumareaktor on hinnaline seadeldis, mille käigushoidmine nõuab otseselt ja kaudselt sadade heade spetsialistide tööd. Vaevalt et meie vabariigi piiratud ressursside juures on mõtet nii suurtele kulutustele välja minna. Otstarbekohasem on meil arendada neid uurimissuundi, mis ei nõua liiga hinnalisi seadmeid ega liiga suuri töökollektiive, küll aga kõrgelt kvalifitseeritud inimesi. Niisuguse suuna otstarbekohasust tõestavad näiteks väga head uurimistulemused üldise relatiivsusteooria alal prof. H. Kerese juhtimisel ja tahke keha teooria alal akadeemia korrespondentliikme K. Rebase juhtimisel. Mõlemad nimetatud uurimisrühmad on väikesed. Väga edukas on olnud samuti suhteliselt väikese ja mitte liiga kallihinnalise sisseseadega luminestsentsilaboratooriumi töö füüs.-mat. doktori Tš. Luštšiku juhtimisel. Viimati nimetatud kollektiivil on ka head kogemused selles, kuidas koopereerida oma tööd vennasvabariikide laboratooriumidega kallihinnaliste seadmete kasutamiseks seal, kus nad juba olemas on.»

Kellele oma õpetajaist olete kõige rohkem tänu võlgu?

«Nendelt, kes mind õpetasid ülikooli- ja aspirantuuripäevil, õpin ma veel praegugi väga palju, mistõttu nimesid loetlema hakata oleks nagu kohatu.

Keskkooliajast mõtlen alati soojusega laulmis- ja muusikaõpetajale Jaan Pakule. Alles tagantjärele saan aru, et tema muusikatundides oli peale muusika veel palju muud. Ta teadis alati, mida me lugesime ja mõtlesime, ning oskas meid diskreetselt suunata. Muusikatundide ajal arutas J. Pakk meiega tõsiseid ja suuri

maailmaprobleeme. Need tunnid peeti kord siin, kord seal linna ääres, vahel isegi tema korteris. Okupatsiooniaegses Rakveres polnud sugugi lihtne ruume leida. Kui Rakvere keskkool pärast okupatsiooniaega jälle oma vanasse majja tagasi kolis, siis alles sai selgeks, missuguse töö oli Jaan Pakk n.-ö. põranda all teinud. Koolis tekkisid üleöö koorid, sümfoniett-orkester, estraadiorkester ja terve rida igasuguseid ansambleid. Muusikaringi liikmeskonda kuulus suur osa kooli õpilastest. Igal õhtul toimusid proovid, nädalalõppudel isetegevusõhtud. Niisugust hoogu ja entusiasmi, nagu oli siis Rakvere keskkooli muusikaringis, ei ole ma hiljem enam kohanud. Ja kõrvalepõikena: mul on alati kahju, et muusikat õpetatakse tänapäeval peamiselt muusikakoolides professionaalsete muusikute kasvatamise eesmärgil. Üldhariduslikes koolides pööratakse muusikale, eriti instrumentaalmuusikale üldiselt äärmiselt vähe tähelepanu. Kui paljust huvitavast ja elamuslikust õpilased sellega ilma jäävad!»

Mis Teie arvate, kas praegune süsteem keskkoolis ja ülikoolis virgutab küllaldaselt teaduslikku mõtlemist? Millised on Teie ettepanekud?

«Täielikku vastust sellele küsimusele anda ei oska. Ühes olen siiski veendunud: programmid, eriti keskkoolis, tuleb põhjalikult ümber teha, kaasaegsemaks muuta. Valdav hulk õppekursusi esitatakse nii koolis kui ülikoolis ikka veel ajalooliselt kujunenud süsteemis. Näiteks füüsika õpetamist alustatakse ikka mehhaanikaga kui füüsika kõige vanema haruga. Ometi on mehhaanika füüsika distsipliinide hulgas oma juhtiva ja aluseid

rajava tähtsuse juba ammu minetanud, seda nii maailmavaatelises kui ka rakenduslikus mõttes. Vastavalt tuleks ka füüsika programmides mehhaanikale tagasihoidlikum koht anda ja sedagi alles kursuse lõpupoole. Mehhaanika on oma olemuselt palju keerulisem aine kui näiteks aatomifüüsika. Niisugune programmide moderniseerimine nõuab muidugi põhjalikku ning visa tööd, mida aga praegu kahjuks üldse ei tehta.

Rohkem peaks õppeprotsessis arendatama noorte fantaasiat, iseseisva mõtlemise oskust ja julgust suuri probleeme seada. Tuntud biofüüsiku A. Szent-Györgyi raamatuid läbib juhtniidina mõte, et inimene peab seadma endale suuri ülesandeid ja mitte mõtlema võimalikele ebaõnnestumistele ning vigadele. Ühes oma populaarteaduslikus raamatus kirjutab ta: «Kui ma kalale läksin, siis võtsin alati kaasa hästi suure õnge. Teadsin küll, et ma midagi ei püüa, kuid hoopis meeldivam on püüdmata jätta suurt kala kui väikest.»

Viimasel ajal kirjutatakse palju programmeeritud õpetamisest. Olen veendunud, et programmeeritud õpetamise meetodeid on vaja uurida ja rakendada, kuid ainult abivahendina. Imesid see anda ei saa, nagu mõned autorid loodavad. Faktide tulvast, mida kaasaeg inimesele peale sunnib, ei saa jagu mehhaniseeritud tuupimisega, vaid uute üldistuste tasemele tõusmisega, loova mõtlemisvõime arendamisega. Prof. A. Humal ütles väga hästi: järeltulijate kasvatamine ja õpetamine on kõigist inimese tegevusaladest kõige inimlikum, mistõttu ta seda kunagi täielikult masinate hooleks ei jäta.»

Kas teadus nõuab fantaasiat? Kas teaduses on poeesiat?

«Esimesele neist küsimustest vastaksin jällegi A. Szent-Györgyi sõnadega: «Uurimise põhikude on fantaasia, millesse põimuvad arutluse, mõõtmise ja arvutuse niidid.»

Poeesia ei ole asjades, vaid inimese suhtumises asjadesse. Poeesiat on igal pool, kus inimene armastusega töötab ja oma mõistusega korda loob, muidugi siis ka teaduses ja mõnikord isegi luuleteostes. Kui näha poeesiat ainult lokkavas viljapõllus või kobarate all painduvas viinamarjapõõsas, siis on see sama, nagu näha poeesiat leivapätsis ja veinipudelis. Poeesia on viljapõllus küll olemas, kuid ainult tänu sellele, et olid melioraatorid ja agronoomid, kes soo viljapõlluks muutsid, või, veelgi edasi, olid loodusteadlased, kes armastusega soid uurisid, et neid melioraatoritele käepäraseks muuta.»

Mida peate üldise silmaringi laiendamise seisukohalt kõige tähtsamaks, kas kino, teatrit, raamatuid, kontserte, kohtumisi või matku?

«Kõik need on omal kohal ja vajalikud. Kui panna kriteeriumiks intellektuaalne aktiivsus, siis seaksin esikohale hea raamatu ja vestluse targa, oma erialasse kiindunud inimesega (sõltumata erialast). Kui aga taotleda emotsionaalset aktiivsust, siis muusikale võistlejat vist ei leia. Teater ja kino on kõige laiema mõjuamplituudiga — äärmisest intellektuaalsusest äärmise emotsionaalsuseni. Kõik oleneb sellest, mida laval või linal

pakutakse. Vastandina raamatule on teater ja kino aktiivsed, mis on neile üheaegselt nii tugevaks kui ka nõrgaks küljeks. Totralt kirjutatud raamatust võib ühteist kasulikku saada, totralt kirjutatud või lavale seatud teatritükist aga mitte kunagi. Teiselt poolt saavad teater ja kino aga anda aktsente ja välja tuua ka seda, mida lugedes igakord ei märkagi.

Matkanud olen ajapuudusel vähe, kuid matkast toredamat puhkust ja meelelahutust ei tea.»

Milliseid inimlikke omadusi Te kõige enam hindate? Milliseid vihkate? Mis Teil inimeste juures meeldib ja mis ei meeldi?

«Üldiselt hindan inimesi selle järgi, kui palju on neis head, mitte selle järgi, kuivõrd neis halb puudub. Konkreetsetest inimlikest omadustest pean põhiliseks ausust. Hindan kõrgelt huumorimeelt (mitte ära segada teravkeelsusega ega vaimukustega, mille ütlemise järel ringi vaadatakse: kas ikka kuuldi?). Olulised iseloomujooned on ka suuremeelsus ja usaldus inimeste vastu. Leian, et on tore, kui inimesel on ideaale, kui ta suudab vaimustusse sattuda. Kuid pean tähtsaks ka tugevale mõistusele tuginevat skeptitsismi. Tulipead on need, kes maailma edasi viivad, rahulikud ja tasakaalukad inimesed hoiavad seda üleval. Alati on kõrgelt hinnatud julgust ja osavust; tänapäeva tingimustes on need eelkõige vaimne julgus ja vaimne elastsus. Tagasihoidlikkus, mis ei ole argus, ja lihtsus, mis ei tähenda vaesust, on inimese suurepärasemaid jooni.

Vihkan ebaausust, väiklust, karjerismi, pugejalikkust, iseloomutust ja eneseimetlust. Ei või kannatada nürimeelsusega piirnevat dogmatismi eriti siis, kui see paatosliku vormi võtab. Fanatism ja päheõpitud veendumu-

sed, mis ei tugine mõistuslikule analüüsile, on inimese vaimse piiratuse kõige selgemateks indikaatoriteks.»

Mida Te arvate populaarteaduslikust ja teaduslik-fantastilisest kirjandusest, nende tasemest meie vabariigis?

«Populaarteaduslik ja teaduslik-fantastiline kirjandus on tänapäeva teadusele tuginevas ühiskonnas väga vajalikud ja nende tähtsus kasvab nähtavasti iga aastaga. Meie vabariigis on originaalset populaarteaduslikku ja teaduslik-fantastilist kirjandust õige napilt, kuid oma tasemelt ja üldsuunalt on see üsna lootustandev. Väga hästi on kirjutatud näiteks niisugused raamatud nagu U. Aguri «Mõtlevad masinad» või R. Sepa «Viimne üksiklane». On terve rida ka häid tõlkeid.

Kuid ilmub veel ka halbu. Sisemise mõtteta ritta laotud sõnade mulinat ei tohi ära vahetada rahvalikkuse ja hea loetavusega. Korralik populaarteaduslik artikkel peab oma vormilt olema maksimaalselt lihtne ja napisõnaline. Lugejat ei pea seal köitma mitte kirjapandud sõnad, vaid mõtted. Sama käib ka teaduslik-fantastilise kirjanduse kohta. Tugevatasemelisi populaarteaduslikke artikleid ilmub väga sageli ajalehes «Izvestija». On kahju, et meil neid nii vähe tõlgitakse. Ja veel rohkem on kahju, et meie omad autorid populaarteaduslikke ja teaduslik-fantastilisi asju nii vähe kirjutavad.»

Mis on Teie arvates populaarteaduslikul kirjandusel ja ilukirjandusel ühist ning mis erinevat?

«Arvan, et populaarteaduslik kirjandus on tänapäeval kirjanduse lahutamatuks osaks. Õige populaarteaduslik raamat või artikkel ei ole teaduse küsimuste

lihtne (või isegi lihtsustatud) esitamine, nagu vahel arvatakse, vaid teaduse probleemide kirjanduslik käsitlus. Termin «populaarteaduslik kirjandus» ei ole õnnestunud. Hoopis õigem oleks öelda näiteks «teaduslik proosa» — termin, mida «Suur Nõukogude Entsüklopeedia» kasutab Galilei teaduslike, kuid üldloetavate raamatute kohta. Iga kirjandusteose juurde kuulub emotsionaalsus. Populaarteaduslikus kirjanduses saavutatakse see eelkõige mõistuslike vahenditega. Ja mõistuse pingutamist nõutakse ka lugejalt. Aga, õieti öelda, käib see ka ilukirjanduse kohta. Erinevus populaarteadusliku ja ilukirjanduse vahel ei ole mitte selles, et esimese juures peab mõtlema, teise juures mitte. Mõtlema peab ka hea ilukirjandusliku raamatu juures. Erinevus on ainult selles, et ilukirjanduse juures võib lugejal tekkida ekslikult mulje, nagu oleks ta kõigest aru saanud. Populaarteadusliku kirjanduse lugemisel ekslikult seda muljet ei teki.»

Te olete kahe populaarteadusliku raamatu autor. Missugused on Teie edasised kavatsused sel alal?

«Uute populaarteaduslike raamatute kirjutamist plaanis ei ole. Kõik olulise, mida tean, olen juba kirja pannud. Populaarteaduslikke artikleid kirjutan vahetevahel kindlasti edaspidigi.»

Juuni, 1964.

Johan Eichfeld

Keset Koola poolsaart, Imandra järve ja Hibiini mägede vahel, asub väike Hibinõ raudteejaam ning asula. Polaartalve harjal on seal ohtlik trepikäsipuust kaugemale minna — otsekohe rabab purgaa su jalust. Lisaks veel pilkane polaaröö. Päike ei tõuse lõpmatuna näivate nädalate jooksul.

Polaarsuvi nagu tahaks talvel andmata jäänud valgust tasa teha. Raske on uustulnukal sõba silmale saada, kui päike kesköösl põhjapoolsest aknast sisse paistab.

1923. aasta suvel tuli Hibinõsse tööle äsja Petrogradi Agronoomiainstituudi lõpetanud noor agronoom Johan Eichfeld.

Täna, 41 aastat hiljem, palusid lugejad kohtuma sotsialistliku töö kangelase, NSV Liidu Teaduste Akadeemia korrespondentliikme, Eesti NSV Teaduste Akadeemia presidendi Johan Eichfeldi.

Miks Te otsustasite just agronoomikutse kasuks?

«Minu arvates ei teki kalduvus ega kutsumus ühe või teise töö vastu iseenesest, vaid kujuneb enamikus selle keskkonna mõjul, kus inimene elab.

Kui mu vanemad minu esimestel lapsepõlveaastatel enam maatööd ei teinud, siis meie tuttavad perekonnad olid peaaegu eranditult talupojad ja me käisime nendega tihedalt läbi.

Mu esimesed eredad muljed loodusest ja maaelust pärinevad Paide lähedalt Lombi metsatalust. Kuigi ma siis olin kõigest 3—4-aastane, mäletan selgesti Lombi talu madalavõitu, õlgkatusega maju, rööplikku teed,

õitsvaid toomingaid ning purret, mis viis üle kivise sängiga Ohakajõe.

Ühel kevadisel pühapäeval läksime isaga üle kullerkuppudest kollendava puisniidu. Mündi mõisas tehti parajasti uudismaad. Mind hämmastas, kuivõrd erines maatükk, kus alles kände kaaluti, juba ülesharitud põllulapist. Seal töös olnud inimesed muutusid mu silmis otse hiiglasteks.

Koolipõlves hakkasin metsast ja põllult koju tooma metsikuid taimi ning istutasin need tädi aeda, kelle juures me emaga pärast isa surma peavarju leidsime. Tädi andis mulle «katsepõlluks» väikese peenra, aga suur oli tema imestus ja pahameel, kui minu peenra «viljad» kähku üle kogu aia levisid.

Kartes, et minu «eksperimenteerimine» võib endaga kaasa tuua veelgi hullemaid tagajärgi, otsustas tädi suunata mu jõupingutused ohutuma ja ühtlasi kasulikuma ala viljelemisele. Ta kinkis mulle mitu vana punase sõstra põõsast, mida keegi ei hooldanud ja mis väga vähe marju kandsid. Pärast seda, kui ma põõsaid harvendasin, mulla nende all ümber kaevasin ja sinna sõnnikut kandsin, olid need järgmisel sügisel jälle tulvil mahlaseid sõstrakobaraid. See tähendas mu agronoomiliste harrastuste esimest praktilist tulemust. Paraku käis sellega kaasas sotsiaalse ebaõigluse tunnetamine oma nahal — niipea kui põõsad uuesti vilja kandsid, võttis tädi pooled neist oma valdusse tagasi. Aga see ei jahutanud mu katsetamisindu...

Veel on mul meeles, et Väätsa algkoolis õppides aitasin õpetaja Anton Mängelil väikest kooliaeda rajada. (1959. aastal Väätsas käies nägin seal küll ainult üksikuid kiduraid karusmarjapõõsaid ja kirsivõsusid — koolimaja oli Saksa okupatsiooni ajal maha põlenud.)

Võib-olla peatusin ma neil varajase lapsepõlve mälestustel liiga pikalt, aga mingil määral peaks siit saama vastuse küsimusele, miks ma otsustasin just agronoomikutse kasuks.»

Millistel kaalutlustel läksite Te pärast Petrogradi Agronoomiainstituudi lõpetamist tööle nimelt Koola poolsaarele?

«Mõte asuda tööle Kaug-Põhjas tärkas mul mõni aasta enne instituudi lõpetamist, ühel suvel üliõpilasekspeditsiooniga Karjalas viibides.

Mind hämmastas seal märgatud omapärane asjaolu: ränga vaevaga pidi Karjala talupoeg võitma põllulapikesi kivide alt ja kaljude pealt, samal ajal kui viljakandva pinnasega soolahmakad uinusid igaveses rahus. Otsustasin sinna sõita, et kuivendatud soomaal põllukultuure kasvatada.

Oma kavatsuse reaalsust hakkasin tõestama veelgi kaugemal põhjas — polaarjoonetagusel Koola poolsaarel. Võimalik praktiline tulemus oli seejuures teaduslikust eesmärgist lahutamatu. Nimelt väitis kuulus Saksa taimefüsioloog Gottlieb Haberlandt, et tema katsete järgi olevat kaera valmimiseks vajalik temperatuuride kogusumma vähemalt 1940° C, odral 1600° C, hernel 2100° C ja juurviljadel keskmiselt 1500° C.

Haberlandti töös aga märkasin ma metodoloogilist viga: Saksamaal valitsevates looduslikes tingimustes tehtud järeldused kuulutas ta üldkehtivaiks. Tahtsin näidata, et see ei pea paika, et keskkonnatingimuste teistsuguse kombinatsiooni korral võivad taimede nõudmised muutuda, arengutsükli lõpetamiseks piisab temperatuuride väiksemastki kogusummast. Mul läks tõepoolest korda seda tõestada ja samaaegselt lahendada

ka mõningaid teisi teaduslikke ning praktilisi ülesandeid. Suutsin selgeks teha, et NSV Liidu kõige kaugemates põhjapiirkondades saab luua oma juurvilja- ja piimakarjabaasi, et Koola poolsaare ja Karjala põhiarajoonide kuivendatud soid võib ning maksab üles harida.

Varsti organiseeriti seal põllumajanduslikke katsepunkte, pandi alus esimestele sovhoosidele.

Olgu öeldud, et polaarjoonetagune sovhoos «Industria» saavutas 1939. aastal Üleliidulisel Põllumajandusnäitusel Leningradi oblasti sovhooside hulgas (tookord kuulus ka Murmanski piirkond Leningradi oblastisse) esikoha kartuli, juurvilja ja söödakultuuride ning odra saagikuse osas.

Kuus aastat enne seda olin ma kirjutanud brošüüri, kus üldistasin oma katsete tulemusi. Eessõnas sellele märkis silmapaistev Nõukogude taimeteadlane ja geograaf akadeemik Nikolai Vavilov: «Polaarjoonetaguse põllumajanduse rajamine kujutab endast üht õpetlikumat lehekülge Nõukogude riigi esimeste aastate kangelasliku perioodi ajaloos... Kummutatud on vanad eelarvamused põllupidamise võimatusest Kaug-Põhjas.» («Võitlus põhjapiirkondade kasutuselevõtmiseks», Leningrad, 1933.)

Moskva Geodeesia- ja Kartograafiainseneride Instituudi tolleaegne rektor professor Pjotr Kobozev nentis pärast tutvumist Koola poolsaarel tehtuga, et «kümne aasta jooksul saavutatud teadusliku ja praktilise töö tulemused on loonud täieliku võimaluse põllumajanduse arendamiseks Kaug-Põhjas. Need avavad Põhja-Jäämere fassaadi terve Nõukogude Liidu jaoks.» («Polarnaja Pravda», 16. nov. 1933.) Muide, prof. P. Kobozev käis Koolal Vanade Bolševike Ühingu esindajana. Pal-

jud selle liikmeist, ka tema ise, mäletasid väga hästi, milline nägi välja Kaug-Põhi tsaariajal: poliitvangidena olid nad seal viibinud pikki aastaid...

Teadusliku ja praktilise töö eest Kaug-Põhjas autasustati mind 1935. aasta detsembris Lenini ordeniga. Sama aasta juunis kinnitati mind Üleliidulise Põllumajandusteaduste Akadeemia akadeemikuks (12 aastat pärast seda, kui olin alustanud laborandina). 1942. aastal anti mulle esimese järgu riiklik preemia.

Soov muuta ebaproduktiivseid maid viljakandvaiks on kogu eluaeg olnud mu meelepärasemaid taotlusi. Minu arvates peitub meie vabariigi maaviljeluse tulevik põllumajandusliku maa selle tubli poole ülesharimises, mis majanditele praegu midagi ei anna, üksnes kisub alla põllumajandusliku intensiivsuse näitajaid.

Kõik võsastunud, soostunud ja kividega risustatud maad tuleb muuta väärtuslikeks söödakõlvikuiks. Pean tunnistama, et kõigist põllumajanduslikest uurimistöödest, millest ma Nõukogude Eestis olen osa võtnud, on mulle kõige südamelähedasemaks jäänud tegevus Karja näidismajandis Saaremaal. Pärast seda, kui teravilju ei külvatud enam kuiva madalapõhjalisse rühkmulda, vaid niiskematele ja sügavamatele maadele, tõusid saagid paari aasta jooksul mitu korda. Rühkmullale külvati aga lutserni, mille keskmiseks hektarisaagiks kujunes 70 ts.»

Kes on Teie suurim eeskuju teaduses, elus?

«Sellele küsimusele pole sugugi hõlbus vastata. Ammuses lapsepõlves tahtsin väga saada korstnapühkijaks, hiljem sõduriks, siis tuletõrjujaks, hobusekarjuseks ja lõpuks kooliõpetajaks. Kõik need ametid veet-

lesid mind. Ometi sai minust hoopis agronoom ja teadlane.

Nagu igal noorukil, olid minulgi oma lemmikkangelased. Esimene raamat üldse, mis mind sügavalt vapustas, oli Eduard Bornhöhe «Tasuja».

Teaduslikust kirjandusest, mida minu kooliaastail eesti keeles alles äärmiselt vähe välja anti, on meelde jäänud saksa kirjaniku ja loodusteaduste populariseerija Wilhelm Bölsche «Inimese põlvenemine». Sain sellest vaevaga jagu, aga ta haaras mind kaasa. Mõnes mõttes oli see esimene teetähis mu elus. Juba paremini vene keelt osates (12—13-aastaselt) ei tundnud ma huvi mitte üksnes Jules Verne'i ja Mayne-Reidi romaanide, vaid ka kergemini mõistetavate teaduslike väljaannete vastu, eriti mis käsitlesid loodusteaduste ajalugu. Sain neid suures valikus oma armastusväärsetelt naabritelt — vene väikeametniku perekonnalt, kelle lastega ma läbi käisin.

Teadlastest oli mu esimene eeskuju ja on selleks tänapäevani jäänud Mihhail Lomonossov. Algul paelus mind tema ebatavaline elukäik: tundmatust kalurist maailmakuulsaks õpetlaseks. Pärast linnakooli lõpetamist lugesin kuskilt ühe keskaja filosoofi mõttetera, mis kõlas umbes järgmiselt: «Igaüks peab saavutama seda, mille poole ta püüab, peab saama selleks, kelleks ta tahab saada.» Just Lomonossovile mõeldes kirjutasin ma need sõnad füüsika õpperaamatu kaanele. Aga mäherduse irooniana kõlasid nad minu noorusaastail! Oli ju kehvast perest võrsunud lapsel siis väga raske midagi saavutada. Füüsikaõpikut kandsin sõduriseljakotis läbi kogu Esimese maailmasõja, küll oskamata arvata, et ülekohtuse tsaarirežiimi lõpp nii lähedal seisab.

Siis toimus Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. Juba aasta hiljem sooritasin sisseastumiseksamid kõrgemasse kooli ja mind arvati üliõpilaseks. Tegin tööd ja õppisin. Mu huvi Kaug-Põhja vastu aga õhutasid veelgi Koola poolsaarel, Petšoora, Obi ja Jenissei jõe basseinis, Jakuutias, Kamtšatkal ning Sahhalinil nõukogude võimu ajal alustatud ettevõtmised.»

Mida võib Teie arvates pidada viimase aastakümne tähelepandavamaks saavutuseks NSV Liidu põllumajandusteaduses üldse ja meie vabariigi omas eriti?

«Pean selleks põllumajandusteadlaste edusamme kõrbete ja poolkõrbete viljakaks muutmisel Kesk-Aasia liiduvabariikides ja NSV Liidu Euroopa osa lõunapiirkondades. Teiseks on üks silmapaistvamaid saavutusi uute, suure saagikusega teraviljasortide aretamine Mitšurini õpetuse alusel. Need sordid annavad Kubani ja Ukraina suurtel põllumassiividel 40—50, üksikjuhtudel isegi 60—70 ts hektarisaake.

Eesti NSV-s tuleb kõige tähtsamaks saavutuseks tunnistada suure teadlastekollektiivi poolt välja töötatud mitmeaastaste kultuurkarjamaade rajamise ja kasutusèlevõtmise meetodid, mis võimaldavad rohkesti endisi jäätmaid muuta väärtuslikeks kõlvikuteks. Nende kõlvikute igalt hektarilt võib saada 5000—6000 ja koguni rohkem söötühikut. See aga tähendab, et me võime mitmekordselt suurendada piima- ja lihatoodangut.»

Kuidas Te hindate vabariigis praegu kehtivat põllumajanduslikku hariduse süsteemi, noorte kesk- ja kõrgema haridusega spetsialistide taset?

«Kui meil põllumajandusspetsialistide ettevalmistamisel veel puudusi esineb, siis on nende peamiseks põhjuseks õppeasutuste materiaal-tehnilise baasi mahajäämus teaduse ja tehnika tänapäeva tasemest. See ei võimalda noortel spetsialistidel põhjalikult tundma õppida neid küsimusi, millega nad puutuvad kokku otsekohe pärast kooli lõpetamist. Ebarahuldavalt on organiseeritud samuti üliõpilaste õppepraktika, selleks ei kasutata kaugeltki täielikult ära eesrindlike majandite võimalusi. Me tunneme vähe välismaisi, sealhulgas ka sotsialistlike riikide kogemusi.»

Missugune on Eesti NSV Teaduste Akadeemia kui terviku peamine uurimissuund lähemail aastail?

«Väga raske oleks lühidalt öelda, mis kujuneb Eesti NSV Teaduste Akadeemia tegevuses lähemail aastail peamiseks üldsuunaks. Kulgeb ju akadeemia töö paljudes eri harudes. Akadeemia kõigi struktuuriühikute (tema instituutide ja äbiasutuste) ühiseks eesmärgiks on teadusliku teooria arendamine põhimistel teadusaladel (matemaatika, füüsika, keemia, bioloogia, astronoomia, majandusteadus, sotsioloogia ja õigusteadus, ajalugu, keeleteadus, kirjandus- ja kunstiteadus), võimaluste leidmine, kuidas rakendada teooriat praktikas, et tagada rahvamajanduse järjekindlat progressi, elanikkonna kultuuritaseme tõusu, rahva poliitilise teadlikkuse, tema

materialistliku maailmavaate, kodumaa-armastuse ja kommunistlike veendumuste kasvu.»

Kuidas teadlane planeerib oma aega?

«Viljakas töö saab võimalikuks üksnes siis, kui sul iga tund, iga päev ja iga nädal on rangelt arvel, kui sa oled koostanud endale täpse kava, mida nimelt ühel või teisel ajal teha. Väga tähtis on, et inimene ise ennast nõudlikult ja armutult ajajaotuskava täitmise osas kontrolliks.»

Missugune on Teie senise elu huvitavaim sündmus?

«Kõige tähtsam, järjelikult ka kõige huvitavam sündmus oli kõrgema kooli lõpetamine. See avas mulle tee loovasse teaduseellu, kuhu ma olin püüelnud varajasest noorusest saadik, üle kahekümne aasta.»

Teil on olnud kokkupuutumisi paljude silmapaistvate inimestega. Jutustage neist kohtumistest mõni meeldejääv episood.

«Minu lapsepõlvemälestustes on jäädvustunud kaks nimekat isikut. Esimene neist, rahvusliku ärkamisaja tegelane ja muinsusteharrastaja J a a n J u n g näitas kunagi mu tädipojale mingeid muistseid savinõukilde. Mulle jäi ta meelde eelkõige oma lõuahabeme tõttu, aga peale selle tundsin temast kenakest üleolekut: õuenurgas oli ka minul väike kogu purunenud portselantasse ja -taldrikuid, mis näisid sootuks ilusamad arheoloogilistest potikildudest!

Ühel kaunil suvepäeval astus Paides meie hooviväravast sisse sihvakas heledajuukseline mees. Mulle tundub, et ma pole kunagi hiljem näinud teist nii rühikat

ja toredat inimest. See oli, nagu siis öeldi, kuulus eesti kalevijõulane Georg Lurich.

Kolmas mees, kes mulle kogu eluks on meelde jäänud, oli ligi veerand sajandit Schlüsselburgi sunnitöövanglas vaevelnud narodovolets Nikolai Morozov. (Hiljem sai temast NSV Liidu Teaduste Akadeemia auliige.)

Kovnos (praeguses Kaunases), kus ma tookord postiteenistuses olin, pidas Morozov loengu «filosoofilisest kivist». Kirjeldades inimese pürgimist sotsiaalse õigluse poole, maskeeris ta revolutsioonilisi ideid legendiga imepärasest filosoofilisest kivist, mille abil nagu saaks muuta rauda kullaks, tagasi tuua noorust, teha elu õnnelikuks ja kauniks. Tol ajal polnud üldse mõeldav pidada loengut teemal, millel oleks olnud kas või kõige kaudsem side revolutsiooniliste ideedega, rääkimata juba nende ideede otsesest propageerimisest. Pealegi istus kõnealusel loengul kohalik politseimeister ise.

Meie, noored, saime kõigest hoolimata suurepäraselt aru Morozovi loengu revolutsioonilisest sisust. Jäime seda sinnasamasse saali omavahel arutama ja maksime selle eest kallist hinda. Ülemused ei kiitnud heaks «ülearu uudishimulike» noorte meeste edasist viibimist kubermangulinnas. «Teenistuse huvides» saadeti meid varsti Kovno kubermangu kõige kaugemaisse kolgastesse.

1917. aasta novembris sattusin ma revolutsioonilise Venemaa pealinna Petrogradi. Minu väeosa komandeeris mu rindelt talupoegade saadikute nõukogude erakorralisele kongressile. Hiljem läkitati mulle järele II ülevenemaalise kongressi delegaadi volitused.

2. (15.) detsembril 1917. aastal kõneles II ülevene-

maalisel talupoegade saadikute nõukogude kongressil Vladimir Iljitš Lenin.

Endine Petrogradi linnavolikogu saal Nevski prospektil oli tulvil delegaate, kes algusest peale jagunesid kahte vaenulikku leeri: parempoolse eesotsas seisid esseerid, pahempoolsel bolševikud.

Eesistuja kuulutas, et sõna on Leninil. Saali paremal tiival puhkes kära, kostis mõnitavaid hüüdeid. Vasak tiib ei jäänud vastust võlgu ja ründas omakorda paremat. Siin-seal läks peaaegu et käsikähmluseks.

Lenin jäi kõnetooli juurde seisma. Veidi silmi kissitades uuris ta tähelepanelikult saali, otsekui tahaks delegaate ükshaaval tundma õppida. Minu tool oli tribüünile võrdlemisi lähedal ja ma nägin Lenini pilgus südamlikku soojust, kui ta vaatas vasakule, kus olid aset võtnud tema mõttekaaslased, suuremalt jaolt soldatisinelites. Kui aga Lenin pöördus paremale, paistis tema silmist irooniat ning haletsust räuskavate poliitiliste vastaste suhtes.

Viimaks ometi võttis vaikus maad. Lenin hakkas kõnelema — tasase häälega, pisut r-i põristades. Esialgu nagu pettusingi. Olin ma ju oodanud Leninit kõuehäälel üles astumas! Ent õige varsti haaras tema kõne mind jäägitult.

Nii, nagu ma teda tookord nägin, püsib Vladimir Iljitš Lenin mul igavesti meeles. Ta sai mulle suurimaks, kuid kättesaamatuks eeskujuks elus ja teaduses.

Maksim Gorki. Kui palju ütleb see nimi minu põlvkonnale! Juba varajases nooruses lugesin tema suurepäraseid jutustusi «Tšelkašš» ja «Malva». Hariduse järele püüdes ammutasin jõudu ning enesekindlust tema eluloost.

Petrograd esimestel revolutsioonijärgsetel aastatel.

Linn oli mattunud lumehangedesse. Majad olid kütmata, elektrit ei jätkunud isegi valgustuseks. Kuid poliitiline ja kultuurielu pulbitses täiel rindel. Moika ääres, vist endises kaupmees Jelissejevi majas, avati «Kunstimaja». Esmaspäeviti kogunesid sinna kirjanikud. Kuulutused linnas teatasid, et järgmisel esmaspäeval jagab Maksim Gorki mälestusi oma kohtumistest Lev Tolstoiga. Õppisin siis juba Petrogradi Agronoomiainstituudis ja läksin «Kunstimajja» koos mõne kursusekaaslasega õige varakult, et saada paremaid kohti. Kuid meie kartused olid asjatud — väikeses saalis polnud rohkem kui 30—40 inimest, peaasjalikult kirjanikud, kellest mõni mulle varasemate kirjandusõhtute järgi nägupidi tuttav oli.

Kahe toa vahelisse ukseavasse oli asetatud tilluke laud. Laual põles rohelise varjuga petrooleumilamp. Ühtäkki ilmus laua taha Maksim Gorki pikk, pisut vimmas kogu. Nägin teda esimest korda, aga ometi paistis ta mulle vana tuttavana. Kirjanik võttis istet, nihutas lambi lähemale ja hakkas mälestusi lugema oma meeldiva, monotoonsevõitu bassihäälega. Näiliselt ei taotlenud ta lugedes mingit väljendusrikkust, ometi oli see väga ilmekas. Järk-järgult, üksikutest memuaarikildudest, mida Gorki nagu kalliskive kuulajate ette lükkas, kerkis meie ette suure sõnameistri ja filosoofi Lev Tolstoi võimas figuur. Gorki luges oma mälestusi pikka aega, kuid saalis valitses kogu aeg hiirvaikus. Isegi siis, kui ta lugemise lõpetas, käsikirjalehed kokku korjas ja naabertoa hämarusse kadus, püsisid kuulajad endistviisi liikumatult. Nii suur oli esitatu mõju...

Hiljem nägin Maksim Gorkit korduvalt koosolekutel ja miitingutel, lõpuks avanes mul võimalus temaga isiklikultki tuttavaks saada. Nimelt suvitas Gorki Puški-

nos (endine Tsarskoje Seloo), kus asus ka meie instituut. Tihtilugu külastas ta meie rektorit ja aitas meil, üliõpilastel, laboratooriume rajada. Tänu tema kaasabile rändas isegi linoleum Talvepalee soklikorruse kivipõrandalt meie laboratooriumide laudadele. Gorkiga olen ka kurni mänginud ja talle ikka kaotanud. Nagu akadeemik I. Pavlov, oskas temagi seda mängu suurepäraselt.

Vladimir Majakovskit nägin esmakordselt samuti Petrogradis mõni aasta pärast Oktoobrirevolutsiooni. Juba eespool nimetatud endises linnavolikogu saalis korraldati nüüd kirjandusõhtu. Publiku hulgas oli rohkesti tema vastu häälestatud noori.

«Me ei taha Majakovskit!» hüüti saalist.

Aga luuletaja ei löönud araks. Mul pole enam täpselt meeles, mismoodi õhtu kulges — kas enne oli ettekanne või alustati otsekohe küsimustega —, kuid mällu on sööbinud Majakovski erakordne leidlikkus. Seda meest ei viinud rööpast välja ega ajanud ummikusse ka kõige salakavalam küsimus. Ühe neiu märkusele, et ei tema ega ta sõbrad taipa Majakovski luulest mõhkugi, vastas poeet:

«Soovitan teil otsida targemaid sõpru!»

Lugesin kuskilt hiljaaegu, et Vladimir Majakovski olnud tegelikult väga tagasihoidlik ja kuraasitanud üksnes enda julgustamiseks. Vastupidi: ta oli loomu poolest võitleja.

Mälestus Anatoli Lunatšarskist — revolutsionäärist, publitsistist ja dramaturgist, väga haritud ning kultuursest inimesest põhineb esmajärjekorras ta avalikel esinemistel. Lunatšarski nimelt astus korduvalt üles ateistlikel koosolekutel, kus tema vastaseks oli piiskop Vvedenski, samuti kõrgesti koolitatud mees, osav oraator ja vaidleja. Lunatšarskil ei olnud kerge

temaga toime tulla, aga siiski pidi piiskop end lõppkokkuvõttes alati kaotajaks tunnistama.

Ühel vaidlusõhtul Leningradi filharmoonia saalis, kui Vvedenski väited jälle olid põrmuks löödud, tiris ta taskust välja mingi brošüüri ja vuristas sealt pika tsitaadi «jumalaotsimise» teemal. (Omal ajal, pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni, oli «jumalaotsimine» teatavasti intelligentsi mõninga osa hulgas moehaiguseks.) Lugemise lõpetanud, küsis piiskop retooriliselt: «Mis te arvate, kes selle kirjutas?» ja vastas samas ise: «Minu lugupeetud oponent Anatoli Lunatšarski!» ...

Efekt oli vapustav — enamikul vaidlusõhtul viibijaist ju polnud aimu Lunatšarski eksirännakuist «jumalaotsinguil» tosin aastat tagasi. Kuid Lunatšarski ei sattunud kimbatusse. Rahulikult astus ta kõnetooli ja ütles umbes järgmist:

«Tõsi, see traktaat pärineb minu sulest. Lenin kirus mind selle eest ja hoiatas, et sihukest soperdust hakkab oma huvides kasutama iga kõõmane papp!»

Tema sõnad kutsusid esile naerupahvaku ja tugeva aplausi. Nõnda lõppes sõnasõda ateisti ja õigeusu piiskopi vahel.

Kogu maailm tunneb akadeemik Ivan Pavlovit, meest, kes rajas materialistliku õpetuse kõrgema närvitalituse füsioloogiast. Tema loengud tingrefleksidest ja seedetrakti füsioloogiast polnud populaarsed mitte ainult Sõjaväemeditsiini Akadeemias, kus ta palju aastaid juhatas füsioloogiakateedrit, vaid ka teiste kõrgemate õppeasutuste üliõpilaste hulgas. Minagi käisin teda kuulamas.»

Teie lemmikraamat? Lemmikhelind? Lemmikfilm? Lemmiklavastus? Milline kujutava kunsti žanr on Teile kõige südamelähedasem?

«Ma ei saaks öelda, et mingi üksainus raamat, helitöö, kujutava kunsti teos, teatrilavastus või film on mulle kõige südamelähedasem. Ma armastan mitmeid kirjanikke, heliloojaid ja kunstnikke. Sealjuures on mu poolehoid neile tihtipeale vaheldunud — vastavalt mu vaimse arenemise käigule. Samal põhjusel on ühtlasi muutunud mu suhtumine ühe ja sellesama kirjaniku, helilooja või kunstniku teatud teostesse.

Vene kirjandusest tegin kõigepealt tutvust Aleksander Puškini loominguga. Mitmeid tema luuletusi tuupisin pähe juba siis, kui nende sisu mulle veel kaugeltki lõpuni selge polnud — mind võlus Puškini värsi musikaalsus. Seejärel õppisin tundma ja hakkasin armastama Mihhail Lermontovi, Lev Tolstoid («Kasakad», «Sõda ja rahu»), Anton Tšehhovit.

Eesti kirjanikest pean kõige rohkem lugu Anton Hansen-Tammsaarest («Tõe ja õiguse» I köide), Friedebert Tuglasest («Väike Illimar»), Juhan Smuulist («Järvesuu poiste brigaad», «Mina — kommunistlik noor», «Jäine raamat»). Aga mulle meeldivad ka paljude teiste mineviku ja kaasaegsete eesti kirjanike teosed.

Vene nõukogude kirjanduses on mu lemmikautorid Mihhail Šolohhov («Vaikse Doni» I köide) ja Aleksander Tvardovski («Kaugused kauguste taga»).

Lääne kirjanikest hindan Anatole France'i («Abee Jérôme Cognard'i vaated») ning Romain Rolland'i («Colas Breugnon»).

Heliloojate hulgast kuulub mu suurim austus Beetho-

venile, Chopinile, Tšaikovskile, Griegile, Rahmaninovile, Sibeliusele. Sügava elamuse olen saanud Gustav Ernesaksa laulust «Põhjarannik» ja sama autori hiljuti esiettekandes kõlanud «Salapärasest pasunapuhujast».

Lavateostest tuletan ikka ja jälle meelde balletti «Othello» Tšebukiani režiiga ega väsi aina uuesti kuulamast kaht ooperit: Tšaikovski «Padaemandat» ja Mussorgski «Boriss Godunovi». Teineteisest igas suhtes täiesti erinevad, tunduvad mõlemad mulle kõige täiuslikumana oma valdkonnas.

Filmidest pole ükski ületanud muljet, mida omal ajal avaldas vendade Vassiljevite «Tšapajev».

Kujutava kunsti alal vaatan huviga V. Surikovi, J. Matejko ja M. Munkácsy ajaloolisi maale. Mulle meeldivad põhjamaised maastikud, mis on tulnud F. Vassiljevi, V. Polenovi, V. Serovi, I. Levitani ja K. Korovini pintsli alt. (V. Serov kütkestab mind samuti portreemaalijana!) Välismaistest peisažistidest austan väga prantslasi G. Courbet'd ja C. Corot'd ning mitmeid prantsuse impressioniste nende huvitavate maastike ja žanripiltide pärast.

Olen vaimustatud B. Prorokovi sõja ning sotsiaalse ülekohtu vastu suunatud teostest.

Mu lemmikžanr on siiski graafika. Kui eesti kunstist kõnelda, tekitavad minus peale ületamatu Eduard Viiralti harrast imetlust Günther Reindorffi intiimselt poeetilised meistritööd. Jätkugu kunstnikul veelgi rohkesti jaksu uidata kadakastel saarekarjamaadel ja avastada esimesel pilgul nii kiduras looduses üha uusi kauneid motiive.»

Mis on õnn?

«Õnn on võimalus loovalt tööd teha. Suurim õnn on teadmine, et sinu isiklike huvide ja ühiskonna huvide vahel ei valitse mingeid lahkhelisid, et sa teed kõik selle kooskõla saavutamiseks.

Kuid säärane õnn ei lange kellelegi rüppe iseenesest, selle nimel tuleb lakkamatult ja visalt võidelda.

See pole mõeldav ka perekondliku üksmeele ja õnneta. Veel kord: just suurima õnne poole tuleb elus püüda, ja kui ta kord käes on, siis teda hoolega hoida.»

Detsember, 1964.

Heinrich Hindreus

Millal Te saite esimesed tuleristsed? Millele Te lahingus mõtlesite?

«Nagu tuhanded teised eesti sõjamehed sain ka mina esimesed tuleristsed Velikije Luki all. See oli 13. detsembril (mine või ebausklikuks) 1942. aastal. Olin siis pikapüssimees, nagu kutsuti tankitõrjepüssi roodu võitlejat.

Lahingud olid ägedad, rivist langes välja ligi 75 protsenti Eesti Laskurkorpuse isikulisest koosseisust. Vas-

tase garnison sunniti alistuma ja selle ülem, Saaremaalt pärit parun von Sass ütles allaandmisel muuhulgas: «Meie, sakslased, sõdisime hästi, kuid teie sõdisite veelgi paremini.»

Aga seda kuulsin ma hiljem. Just 10 päeva pärast, 23. detsembril, sain haavata ja esimesed tuleristsed olid selleks puhuks läbi.

Millele ma lahingute ajal mõtlesin? Vaat, seda küll meelde ei tule. Aga siin peaks meelde tuletama, et lahingusse astusime otse pärast 93 km rännakut.»

Kas lahingus hirmu ka tundsite?

«Hästi selge küsimus ja ega vastusegagi ole mõtet keerutada. Tundsin küll. Inimene on inimene. Olen päris kindel, et ka kõige suuremal uljaspeal käis lahingumöllus hirmukihk südame alt läbi.

Aga iseasi on enesevalitsemine, närvide vaoshoidmine ka kõige ägedama tule all, kaine mõtlemisvõime säilitamine.

Tuleb meelde, kuidas vanemleitnant Allik Kuramaal rünnakul roodu ees ei tea kust leitud roostetanud mõõka pea kohal keerutas ja nagu pühapäevasele jalutuskäigule läks. Võib küll olla, et selline uljus on liigne, kuid kartmatu komandör aitab pagana hästi igal mehel hirmust jagu saada.

Sõja üks karm seadus oligi selline, et kes end vaos ei suutnud hoida, see määras end ise surmale.»

Milles seisneb Teie arvates kangelaslikkus? Kas selleks on vaja eriolukordi? Sõjas oli kangelaslikkust iga päev, aga rahu ajal tuleb seda märksa vähem ette. Kuid võib-olla ei

oska me kangelaslikkust praegu õigesti näha ja hinnata.

«See küsimus paneb juba mõtlema ja õige vastuse leidmiseks peaks natuke filosoof olema. Ma olen aga pärast sõda peamiselt majandusküsimustega tegemist teinud.

Sõda on muidugi eriline olukord ja soovida jääb ainult, et seda kunagi enam ei tuleks. Sõjas tuli tõepoolest kangelaslikkust iga päev ette. Aga selles olen ma ka päris kindel, et ei olnud sõjameest, kes enne lahingut konkreetselt kangelaslikkuse või kangelasteo peale oleks mõelnud. Vaevalt küll keegi endamisi kinnitas, et saadab teatud päeval korda kangelasteo, mis ordenit väärib. See kõik, mida me kangelasteoks nimetame, kasvas välja olukorrast. Ja kangelased, nii palju, kui neid sõjateel kohtasin, olid kõik inimesed, kes ei võtnud vaevaks pead murda selle üle, mis nad korda olid saatnud.

Kindel on seegi, et raskes ja keerulises olukorras tuleb välja inimese õige mina. Nõukogude armees oli kangelaslikkus massiline. See on ka loomulik, sest kui inimesel on eesmärk, mille nimel ta võitleb, siis on ta tugev. Fašistlikus armees oli siis moraal, kui tal paljudest asjaoludest tingituna, mida noored lugejad ajalootundideski on õppinud, sõja alguses edu oli. Kui aga fašistidel tuli end kaitsta, Nõukogude armee hävitavate löökide eest jalga lasta, siis hakkas ka moraal kiiresti langema. Meie võitlejad olid tugevad igas olukorras, ka siis, kui lahinguõnn ei olnud parajasti nendega. Selle taga oli mitte ainult käimasoleva verise sõja iseloom, vaid üldse kahe sõdiva riigi olemus. Nii et nõukogude kord, nõukogulik mõttelaad, sügav usk oma võitluse õigsusse, viha vaenlase vastu sünnitasid kangelasi.

Kindlasti ka viha. Neid oli ju tuhandeid, tuhandeid sõjamehi, kel oli fašistide jaoks avatud isiklik arve — mõrvatud omaste pärast, hävitatud linnade, külade, kodukollete pärast, sinu kõrval langenud seltsimeeste pärast. Tolleaegne loosung «Surm saksa okupantidele!», mille all muide ka ajalehed ilmusid, kõlas siis konkreetse käsuna.

Kangelaslikkust tuleb muidugi ette ka praegu. Olgu need siis vaprad Moldaavia lendurid, kes relvastatud bandiite ninapidi vedasid, või Saaremaa arst, kes läbi mere Vilsandisse haigele appi tõttas. Nad on meie rahupäevade kangelased. Ja ma olen selles jälle kindel, et nad ei arutanud ei enne ega pärast oma vaprat tegu, kas see oli kangelaslikkus või mitte. Sest nad ei kujuta ette, et nad kuidagi teisiti oleksid saanud toimida. Aga nagu näete, on tegemist siiski eriliste olukordadega. Kui kiirabijaama arst sõidab autoga kohale ja teeb oma töö väga hästi, päästab inimese elu, kas me siis hakkame sel juhul kangelaslikkusest rääkima?

Kuid kas on siiski kangelaste kasvamiseks erilist olukorda vaja? Pidagem meeles, et meil on seadusega kehtestatud austav nimetus: sotsialistliku töö kangelane. Neid kangelasi autasustatakse samuti Kuldtähe ja Lenini ordeniga. Üks selline kangelane — Rudolf Mannov, endine Eesti Laskurkorpuse sõjamees, juhib Harju rajooni «Rahva Võidu» kolhoosi. Olen kuulnud arutamisi, et isikukultuse ajal teisiti nagu ei saanudki: kolhoosid lihtsalt pidid kiratsema. Aga «Rahva Võidu» kolhoos seisis algusest peale tugevatel jalgadel ja läks oma majapidamisega aasta-aastalt edasi. Ja kui rääkida tolleaegsest planeerimisest, siis ütleb esimees, kes õiget kurssi pidas, et mis jaoks inimesel endal pea otsas on.

Noor inimene armastab kangelaslikkuse üle arutleda.

See on ikka nii olnud ja küllap jääb ka edaspidi. Leian, et selline arutamine on hea, sest selle taga on elu mõtte uurimine, eesmärkide seadmine, mis noorel inimesel silmade ees peavad olema.»

Milline osa on kangelaslikkusel käsu, kohusetunde suhtes?

«Sõjaväes on käsk A ja O. Üks käsk paneb liikuma suured armeed. Käsk viib mehed lahingusse ja arukas käsk kindlustab selle võitmise. Sõjas oli tuhandeid komandöre, kes kõige keerulisemas olukorras ja lausa tulepõrgus oskasid anda käske, mis lõid vaenlase read segamini ja tõid komandörile lahingu eduka juhtimise eest kangelase nimetuse.

Aga käsu korras kangelased ka ei kasva. Sest käsku täites peab oma pea jagama, peab tegutsema olukorrast tingituna.

Kohusetundega on asi hästi selge. Kujutage ette, kui keegi ütleks: «Ta on väga hea töötaja, ainult et tal ei ole kohusetunnet.» Milles see headus siis seisneb? Kohusetundetu sõdur on ainult vormikandja, võitlejat tast ei ole, kangelasest rääkimata. Armees teenimine ongi noorele inimesele selle poolest hästi kasulik, et see kasvatab temas just kohusetunnet, millest elu lõpuni kasu on.»

Sõjas oli kindlasti miljoneid tundmatuid kangelasi, vahest teate Teiegi neist jutustada?

«On ilus komme austada tundmatut sõdurit. Sest tema, tundmatu sõdur, hoidis oma õlal sõja raskust ja tõi oma elu hinnaga võidu. Küllap see nii on, et paljudegi teened ei leidnud kirjasõnas ja autasudes sellist tähistamist, nagu nad ära teeninud olid. Autasu ei nõu-

tud ju nagu palka. Ja kes siis ordenite või medalite pärast sõdis!

Kuramaal oli ühes lahingus naabriks 45 mm patarei. Ägeda tule all langesid suurtükiväelased üksteise järel rivist välja, aga patarei tulistas. Vanem Nahkur, eesnime olen unustanud, oli sihturiks ja laaduriks, surus maha vastase tulepunkte ja naelutas maa külge tanke. See vapper suurtükiväelane oli kangelane.

Või paljud meie pikapüssimehed. Võru mehel Kuhjal lasti püssikaha pilbasteks. Sajatas sakslast, võttis langenud seltsimehe püssi ja sirutas kuulipildujapesa vaikima. Sai pihta, aga enne positsioonilt ei lahkunud, kui lahingu saatus oli otsustatud. Siis selline mees nagu Känd. Ükskõik mis olukord, alati oli ta külma rahu kehastus.

Ei liialda, kui ütlen, et just selliste meestega võideti sõda. Kas nad ei olnud siis kangelased?»

Kas Teil olid kangelaste hulgas oma eeskujud?

«Selle küsimuse puhul ei olnud vaja mõelda. Kohe kerkis silme ette 76. Tšernigovi kaardiväelaskurdiviisi kuulipildujaroodu ülem vanemleitnant Ivan Kuzmitš Sobko.

Pärast Velikije Lukit saadeti mind sõjakooli. Sellega läksingi rindele ja sattusin kuulsate lahingutraditsioonidega Tšernigovi diviisi. Siis oligi ees rooduülem, Nõukogude Liidu kangelane ukrainlane Ivan Sobko. Tema oli meile, noortele sõjameestele, suureks eeskujuks. Stalingradi alt läbi käinud mees. Kindla sõna ja külma otsustusvõimega. Avara südamega tõeline seltsimees.

Kõige vihasema tule all käis ta sirgelt, ei tõmbunud kuuru. Tegid südame kõvaks ja käitusid ise ka nii, nagu

poleks tuld olemaski. Sõjas oli päris tavaline, et lugupeetud komandöri püüti jäljendada.

Ivan Sobko oli tõeline ukraina vägilane. Jutustaksin lahingust, mis toimus 12. juulil 1943. aastal põhja pool Orjoli. Orjoli—Kurski kaarel toimusid teatavasti tol suvel aasta otsustavad lahingud.

Suurtükitule katte all forsseerisid eelüksused Okaa jõe. Vastase kaevikute esimese liini hõivasid vanemleitnant Ivan Sobko kuulipildurid.

Vastasel oli selles rajoonis tugev kaitse, rohkesti lahingutehnikat ja elavjõudu. Juba paiskuski vaenlane vasturünnakule. 24 tanki ja 4 iseliikuva kahuri järel ründas platsdarmi pataljon jalaväge, tiivalt aga püüdis meie võitlejaid haarata automaaturite grupp. Meie rasked relvad asusid teisel pool jõge ega võinud platsdarmile klammerdunud võitlejatele eriti efektiivset abi anda.

Kommunist Ivan Sobko tegi kähku julge otsuse eraldada tulega jalavägi tankidest ja see siis hävitada. Vastane lasti ligineda 200—250 m kaugusele ja siis avati hävitav tuli.

Jäi veel ähvardus tiivalt lähenevate automaaturite näol.

«Sureme siin, aga ei tagane,» ütles üks võitleja.

«Aga milleks meie sureme, surgu parem fritsud!» hüüdis rooduülem. «Meid ründavad automaaturid. Kaugemale kui 300 meetrit nad tabavalt tuld anda ei saa. Meie «Maksim» on aga 600 meetri pealt väga täpne. Nii et surm kõnnib ikka sakslaste poolel.»

Ja kuigi sakslased toetasid rünnakut tugeva kahuri- ja miinipildujatulega, löödi automaaturid tagasi.

Ent vastane ründas uuesti, teist korda. Tugev tuli oli üle poole roodu rivist välja löönud, nende hulgas ka

kõik rühmakomandörid. Vanemleitnant Ivan Sobko oli haavatud, kuid ta ei teinud sellest väljagi. Korraldas read ümber ja vaenlast kostitati jälle kuulirahega.

Pärast rünnakut oli kolm kuulipildujat meesteta. Komandör kandis nad kaitselõigu keskele. Fašistid ründasid. Äärtel andsid meie kuulipildujad tuld, keskel vaikisid. Sinna rünnakulaviin vajuski. Kui vaenlase ahelikud olid jõudnud poolteisesaja meetri kaugusele, avas komandör hävitava tule. Ta jooksis ühe kuulipilduja juurest teise juurde ja lausa niitis ründavaid vaenlasi.

Jalavägi paisati tagasi. Siis tulid uuesti tankid. Kiiresti paigutati kuulipildujad tagavarapositsioonidele ja vastase tankid keerutasid tühjade kaevikute kohal.

Vaenlane võttis ette psüühilise ataki, tuli rivi korras ahelikkudena peale. Kuid kangelase Ivan Sobko ja tema meeste närvid olid tugevamad.

Neli rünnakut oli juba tagasi löödud. Jalul olid veel ainult Ivan Sobko, vanem Ivanov, seersant Golub ja reamees Farzalejev, nemadki kõik haavatud. Kuid kõige hullem oli, et padrunid lõppesid otsa. Mehed otsustasid, et kui vaenlane ründab, siis ründavad nad vastu, surevad püstijalu, võideldes.

Aga vastasele ei antud rünnakuks enam mahti. Meie tankid ületasid jõe ja lõid fritsud taganema.

Rooduülem Ivan Sobko muutus legendaarseks. Temast loodi laule, mida diviisis tihti vaimustusega lauldi. Nõukogude Liidu kangelane Ivan Sobko on praegu elus ja terve ning me oleme temaga kirjavahetuses.»

Tahaksime väga, et Te räägiksite midagi sõjameeste sõprusest!

«Sõjameeste sõprus on tugev. Paljudel juhtudel on see verega kinnitatud ja veresidemest vist midagi tugevamat ei ole.

Mäletate filmi oblastikomitee sekretärist. Sekretär ei kiirustanud elust irdunud tehase direktori mahavõtmisega. Tehase kollektiivi koosolekul küsiti sekretärilt, mis sidemed ja suhted tal direktoriga on. Küsijaks oli endine rindemees. Sekretär rääkiski siis talle episoodi lahingust, mil sõjakaaslane, praegune direktor, ta raskesti haavatuna tule alt välja tassis. Kõik oli korrapealt selge. See oli väga eluline, sest selliseid asju on ette tulnud.

Eesti Laskurkorpusest on praegugi head sidemed nii paljudega, et neid ei jõuaks üles lugedagi. Hästi mõnus oli mullu sügisel vanade sõjameeste kokkutulek Mäksal. Sai heietatud vanu sõjamehelugusid ja tugevdatud sõprussidemeid. Siinkohal peaks märkima, et ega sõja ajal meie, sõjamehed, sõjast suurt rääkinudki. Jutt käis ikka maast ja ilmast ning väga sageli vesteldi sellest, mida keegi rahuajal tegema hakkab. Ju oli selleski, et sõjas jutt rahuajast käis, oma seaduspärasus.

Hästi head sidemed on mul nende sõjameestega, kellega koos ma Dnepri forsseerimisest osa võtsin. Meie pataljoni rünnakugrupis oli 9 meest. Kolm neist langes Dnepri ületamisel platsdarmi loomisel.

Teistega on aga praegugi side. Igal aastal olen kord käinud oma sõprade juures. Nagu ma algul märkisin, oli meil hästi kuulsate võitlustraditsioonidega väeosa. Enam kui viiekümnele komandörile ja võitlejale anti Nõukogude Liidu kangelase aunimetus. Kord aastas

oleme kohtunud endiste lahingukaaslastega. Reamees Aleksei Golodnovist sai major, armee kaadriohvitser. Jefreitor Pjotr Safronov on oma kodukülas Tataris õpetaja, seersant Ivan Zaulin töötab Gorki autotehases.

Südamlikud on olnud kohtumised endise diviisiülema kindralmajor Aleksandr Kirsanoviga ja polguülema polkovnik Anatoli Pavlovskiga. Nad mõlemad on Nõukogude Liidu kangelased. Südame teeb soojaks, et meid, sõjaveterane, ei unustata.»

Mis Te arvate, milline iseloomujoon Teil sõja karmidel päevadel kõige rohkem kasuks oli?

«Inimene ei kasva omapead. Perekond annab talle kuju ja näo. Minu vanemad, eriti isa, õpetasid maastmadalast, et kui midagi ette võetakse, siis peab selle ka lõpuni viima. Ja kui mõne koerustükiga hakkama on saadud, siis peab olema mees ja julgema ka üles tunnistada.

Et isa nende lihtsate ja kindlate põhimõtete järgi ka ise toimis, siis mis loenguid seal enam vaja oli!»

Kangelaslikkus elus ja kirjasõnas — kas see läheb ikka enam-vähem kokku?

«Läheb küll, aga vahetevahel torkab silma, et kangelastele pannakse suhu väga kõlavaid sõnu.

Sõja ajalugu on palju uurinud kirjanik S. Smirnov. Tema vestlused televisioonis on väga huvitavad. Kuulan neid meeleldi.

Ega oleks paha, kui meilgi mõni kirjanik sügavamalt uuriks ja puuriks eesti sõjameeste lahinguteed.

Seal on veel palju sangarlikke lehekülgi, mis vääriksid kirjanduslikku töötlust.

Kui noor olin, tahtsin lugeda julgetest, tahtejõulistest inimestest, kes võitlesid millegi eest. Nii oli see ka teistega ja arvan, et küllap praegusedki noored sellisest kirjasõnast lugu peavad. Kuid meeldejäävaid, tugevaid inimesi kipub meie kirjandusse vähe tulema. Võib küll ette kujutada, et kõvera hingeeluga inimestest, pugejatest ja lausa reeturitest on nagu värvikam kirjutada, sest kangelased on tihtipeale tagasihoidlikud ja napi jutuga, kuid ega see olukorda muuda.»

Oleme lugenud ja kuulnud, et sõjapäevil oli sõdurite lahutamatuks kaaslaseks komsomolilaul. Mis Te arvate meie komsomolilaulu praegusest olukorrast?

«Nii see oli. Uljas noortelaul tõstis tuju ja pühkis väsimuse silmist. Aga nüüd olen küll mõnikord tähele pannud, et noored tulevad kokku, peavad komsomolikoosoleku ära, ise surmtõsised.

Mina arvan, et see oleks väga hea, kui näiteks komsomolikoosolekul kõlaks ka komsomolilaul. Muudel noorte kokkutulemistel muidugi ka.

Häid noori heliloojaid meil on, luuletajaid ka, mis siis muud kui riime seadma, viise looma!»

Mida Teil kui vanal sõjamehel on öelda praegustele noortele sõduritele ja neile, kel sõjaväeteenistus ees?

«Üldiselt seda, et ärgu nad kartku higi, tehku sporti. Ütlesin enne, et Velikije Luki all läksime lahingusse pärast 93 km rännakut. Orjoli alt läksime Dnepri taha

lahingutega otsejoones välja, laskmata vaenlasel hinge tõmmata. Päevas liikusime lahingutega edasi 25—30 km. Võite ise arvata, kui raske oli neil, kel polnud karastust. Kui aga inimene väsimuse tõttu tuimaks muutus, siis oli ta lahingus kadunud mees.

Spordimehel on sõjaväes alati kergem. Õppused ei ole talle väsitavad ega koormavad. Kui aga spordipisik kord juba külge jääb, siis annab see end vanemaski eas tunda. Kui mahti saate, teete talvepäeval suusamatka ja kohe tunnete, kuidas reipust verre tuleb.

Meie põlvkonnast, kes fašistlikud hordid relvaga purustas, on jäänud väeosadesse head jäljed ja traditsioonid. Pidage neid kalliks! Hoidke väeosa lippude au!»

Mida arvate õnnest?

«Eks õnngi ole suuresti olukorrast tingitud. Sõjas oli küllalt juhtumeid, kus mees tuli marutule alt tervelt välja, pärast lahingut sai aga juhusliku mürsukilluga pihta. Üks mees sai miiniga õlga. Miin jäi pidama, aga ei lõhkenud. Teadsin staabi kirjutajat, kes kangesti oma nahka hoidis. Kogu aeg ei saa maa all ka istuda. Tuli kord ühel hästi vaiksel tunnil välja ja juhuslik kuul tegi oma töö.

Minski peale minnes sain Pripjati jõe ületamisel raskesti haavata. Aga ikkagi vedas: oleksid killud veel 2 mm edasi läinud, poleks hiljem mingit kohtumist toimunud.

Oli vaja teha vereülekanne, aga meditsiinilises pataljonis ei olnud minu grupiga sobivat verd. Ühel meditsiiniõel, kes juba kord oli verd andnud, oli sama grupp. Tema andis kõhklemata veel 300 kuubikut verd. Oli see nüüd õnn, kui teine inimene teise päästis?

Mind evakueeriti tagalasse ja ma ei saanudki teada

selle meditsiiniõe nime, kes mind surmasuust päästis. Kuid see ei olnud sel ajal mingi erandjuhtum. Arstid, velskrid, õed ja sanitarid töötasid ja tegutsesid sõjas tõesti sangarlikult. Võtame või sellise arvu: Velikije Luki all haavata saanud sõjameestest tuli aasta jooksul 70 protsenti rivisse tagasi.

Tulid tagasi ja ütlesid, et seekord läks õnneks. Aga selle õnne taga olid valgetes kitlites inimeste unetud ööd, nende verigi, mis nad haavatute heaks ennastsalgavalt andsid.

Õnnest võib palju rääkida, kuid üks on kindel: ise ta ei tule, ei sõjas ega rahu ajal. Inimene ise peab õnne sepistama.»

Veebruar, 1965.

Ants Eskola

Teie suurimad eeskujud teatris?

«Ei olnud kedagi.»

«Kuidas ei olnud? Igal korralikul näitlejal peab olema oma suurim eeskuju.»

«Võib-olla pole ma korralik näitleja.»

«Muidugi pole. Te pole viitsinud eeskuju otsida.»

«Võib-olla jah, nüüd aga on vist juba hilja. Pealegi on kõik paremad eeskujud ära võetud.»

Umbes nii kuulen ma selle küsimuse esitajat minuga tõrelemas. Tõepoolest, selline küsimus viib algul veidi segadusse ja tekib tunne, et oled halvasti käitunud või unustanud tegemata midagi, mis on iga viisaka inimese

kohus. Aga ma ei saa eeskuju nüüd enam välja mõelda. Selle poolest on lugu küll paha ja ma pean sellele küsimusele siiralt vastama.

Suurimat eeskuju ühes isikus või konkreetse näitleja näol pole mul kunagi olnud. Miks? Seda ma ei tea ja pole õieti sellele kunagi mõelnud. Kui ma noorena teatrisse tulin, siis ei tahtnudki ma kellekski saada. Tahtsin ainult teatris olla. Ma mõtlesin, et kui mind lastakse seal olla ja mingit väikest osakest mängida, siis aitab mulle sellest, võin seal elu lõpuni istuda. Aga kui sööd juba leiba, tahad võid ka peale, ja kui võileiba sööd, tahad ka vorsti juurde, sest süües kasvab isu.

Ma õppisin paljudelt näitlejatelt, kas teadlikult või alateadlikult, aga ma ei mäleta, et ma kunagi kedagi otseselt endale eeskujuks oleksin seadnud. See tingib alati kellegi jäljendamist või järeletegemist. Mulle on see ikka vastumeelt olnud, võib-olla just sellepärast, et minu soovid olid väikesed.

Ühe või teise näitleja teatavaid häid omadusi olen endale küll eeskujuks seadnud. Üks oli mulle eeskujuks oma liikumisega laval, teise juures köitis tema hääl, kolmanda juures jõuline temperament ja võib-olla neljas oli mulle eeskujuks kui inimene.

Keegi parem on ikka olnud silme ees. Kui vaja, oli ta minust suurem ja tugevam. Ta oli minust temperamentsem, kui just s e d a vaja oli. Ta tuletas alati veidi mind ennast meelde, kuid oli siiski hoopis teine ja parem. Ta oli niisugune, nagu just p e a k s olema.»

Mõttevahetuse „Teater ja vaataja" käigus vilksatas arvamusi, et kaasajateemaliste, sageli kunstiliselt nõrkade näidendite

rohkus meie teatrite repertuaaris pidurdab näitleja loomingulist kasvu. Milline on Teie arvamus selle kohta? Kas Teil on tulnud teatris kehastada osi, mis Teile loominguliselt midagi ei pakkunud?

«Kindlasti pidurdab nõrkade näidendite rohkus teatris näitleja arengut. Vähemalt mina isiklikult olen küll sellel arvamisel. Mõnele teisele see ehk meeldib ja ta arvab, et nii on talle praktika mõttes kasulikki. Näitleja küpse loomingu aeg on võrdlemisi lühike. Palju aastaid kulub õppimise, kasvamise, iseenda leidmise peale ja alles siis hakkad õigesti aru saama, kui raske ja lõpmata keeruline ning samal ajal üllatavalt lihtne on teatrikunst. Küpses eas tunned, et aastaid hakkab väheseks jääma. Teha oleks veel nii mõndagi, aga oled juba ajahädas nagu malemängija. Nii mõnigi roll, mida oleksid tahtnud mängida, tuleb plaanist maha kustutada, sest märkad ühel ilusal päeval, et oled selle ülla kangelase jaoks liiga vana. Ja kui seda nappi aega tuleb kulutada näidendite peale, mis on kunstiliselt nõrgad, vähepakkuvad näitlejaile kui ka publikule ja mida juba mõne aja möödudes enam keegi meelde ei tuleta, siis on muidugi kahju. Loomulikult on ka minul niisuguseid osi olnud ja karta on, et tuleb veelgi, aga annaks teatrijumal, et võimalikult vähem.

Aga ma loodan, et meie dramaturgid, kel juba peaaegu eranditult on väga suuri kogemusi ja võimeid, rikastavad meie teatreid ainult heade näidenditega.»

Kas meie kodanliku perioodi teatrite töö ja loomingu praktikast võiks mõningaid põhimõtteid rohkem arvestada kaasaegses

eesti nõukogude teatris? (Lavastajatöö, näitlejatele esitatavate nõudmiste, autoritega koostöö jne. osas.)

«Vahest seda, et vanu vigu mitte korrata.»

Kuidas Te töötate osa kallal?

«Loen näidendit mitu korda. Siis pööran suuremat tähelepanu ainult oma osale. Püüan endale selgeks teha tema karakteri, tema suhtumise teistesse osalistesse ja teiste suhtumise temasse. Käin ringi ja mõtlen oma kujule. Proovidel katsetan ettevaatlikult, kuulan lavastajat, loen jälle ja püüan osa võimalikult ruttu pähe õppida. Proovidel osaraamat segab mind. Toetun ainult kuju seesmisele ülesehitusele, tema mõtlemisviisile. Taban oma kuju karakteri esialgu ainult mõnes väikeses lõigus. Mõne osa puhul sünnib see kiiremini, mõnikord aga tuleb kauem vaeva näha. Lühidalt öeldes olekski see kõik minu tööst osa kallal. Aga kui ma ka päris pikalt ja üksikasjaliselt püüaksin uue osa loomise protsessi kirjeldada, ometi jääks see tinglikuks, sest suur osa sellest tööst sünnib alateadvuses. Kui vaadata kahte proovi järjest, ei märka näitleja mängus suurt vahet, aga ometi on kahe-kolme nädala pärast kuju olemas. Millal ja kuidas ta sündis, ei oska täpselt öelda.»

Millised on Teie lemmikosad teatris?

«Kui arvestada ainult kõige viimaseid, siis Maurus, Peer Gynt, George Bernard Shaw, Leo Saalep.»

Mida Te arvate ande ja töökuse vahekorrast (1% annet + 99% tööd!) loomingus?

«Ma arvan, et anne ilma tööta on kelkimine. Töö ilma andeta on asjatu vaev.»

Kas juhuslikkusel on mingit osa kunstis? Kas Teie kui näitleja arengut või mõne kuju loomist on juhuslikkus mingil määral mõjutanud?

«Kadunud Gerard Philipe kirjutas, et tema kui näitleja sünnis mängis juhuslikkus väga suurt osa. Samuti on juhuslikkus paljude teiste näitlejate elus oma osa mänginud. Samuti minu elus.»

Kuidas Te hindate meie teatrikriitikat erudeerituse, haarde laiuse ning probleemide sügavuse poolest?

«Kriitikutele mul pretensioone ei ole. Enamikus on nad minusse kiitvalt suhtunud ja kellele siis ei meeldi, kui teda kiidetakse.»

Teie suurim teatrielamus?

«Varajasemad teatrielamused hakkavad ununema. Hilisematest nimetaksin «Velikii gossudar» Nikolai Tšerkassoviga Leningradi Puškini-nimelises teatris, Pašennaja «Vassa Železnovas» Moskva Väikeses Teatris, «Kuningas Lear» Peter Brook'i lavastuses Skofieldiga nimiosas Inglise teatris.»

Kas kujutava kunsti harrastused on Teid abistanud näitlejatöös?

«Jah, kujutav kunst on mind abistanud minu töös, kuna ta on minu puhkuse niisama huvitavaks teinud kui töö.»

Kino, televisioon ja teater — milline neist on kõige avaramate arenguperspektiividega?

«Igaüks neist areneb eri suunas, kusjuures nad jäävad ikkagi lähedalt sugulasteks ja mõjutavad-täiendavad üksteist.

Teatrikunst aga kui kõige vanem jääb ikka selleks paigaks, kus näitleja kõneleb oma kuulajale-vaatajale otseselt, vahenditult.»

Mis on Teile elus pakkunud kõige suuremat rahuldust? Milles Te näete elu mõtet?

«Minu elus on olnud palju, väga palju, mis mulle on pakkunud rahuldust, kuid kõige suuremat rahuldust tunnen ma sellest, et ma elan.»

Kuidas leiab inimene oma kutsumuse? Kas on kutsumuseta inimesi?

«Arvan, et on kutsumuseta inimesi, ja ka neid, kellel on kutsumus, kuid kahjulik, ebasoovitav. Kuidas leida oma õiget kutsumust — see on probleem, millele tuleb läheneda individuaalselt, olenevalt inimese võimetest, hingelaadist, huvipiirkonnast. Sageli leiab inimene aga oma kutsumuse ka juhuslikult ja see seob teda elu lõpuni.»

Millist osa peaks sport etendama tänapäeva inimese elus? Kuidas Teie arvates huvi spordi vastu mõjutab inimese vaimsete huvide arengut?

«Kindlasti peaks sport tänapäeva inimese elus etendama suurt osa. Küsimuse teisele poolele aga pole ma küllalt kompetentne vastama.

Vastused said lühikesed. Võib-olla ei rahulda nad kõiki küsimuste esitajaid, ei ole küllalt põhjalikud. Kuid suur jutumees ma ei ole. Armastan kõnelda rohkem teatrilavalt. Seepärast usun, et kui praegu midagi ütlemata jäi, siis teen selle tasa, kohtudes teiega teatris. Kõigile küsimuste esitajatele aitäh!»

Märts, 1965.

Lembit Remmelgas

Kuidas ja miks Teist sai kommunistlik noor?

«Kuidas? 1940. aasta juunipöörde ajal olin üheksateistkümneaastane ja töötanud Narvas juba kaks aastat kohaliku ajalehe toimetuses korrektorina. Toimetus koosnes tegelikult ainult toimetajast, kelleks oli hiljuti surnud kirjanik Rein Vellend, ja korrektorist, kes luges lehe ja muude trükiste korrektuuri. Trükikoda ja leht kuulusid kohalikele rahatuusadele. Lehe sisu täitsid enamasti pealinna lehtede korrespondendid, kes tavaliselt olid ka kodanliku salapolitsei nuhid, ja mõned vabakutselised ajakirjanikud. Oli üks aus korrespondent, Kreenholmi töölise poeg, praegu «Õhtulehes» töötav Bernhard Lunden, kes «kolleegide» kaebuse põhjal oli kord poliitilise «kurjategijana» (kirjutas tõepärase artikli Kreenholmi tööveteranide elust) Narvast välja saadetud. Korrektori töö kõrval proovisin vahel ka pisisõnumeid kirjutada ja nii olime 1940. aasta suvel Lundeniga peamiselt need, kes kirjeldasid sündmusi, jutustasid tööliste ettevõtmistest ja organiseerumisest. Trükikojas töötas praegune ajakirjanik Albert Silaste, Kreenholmi poiss, mu koolivend, ka tema hakkas siis lehele vilkalt kirjutama. Vanad ajakirjanikud hoidsid teadagi eemale, peremehed-pangategelased olid pea kaotanud. Rahvakontrolli sisseseadmise ajal määrati Vel-

lend trükikoja komissariks, ta pani ajalehele uue nime — «Narva Tööline» ja deklareeris juhtkirjas, et leht on tööliste huvide kaitsja. Töö käigus õppisin tundma esimesi Kreenholmi kommunistlikke noori, ning nii juhtus, et territoriaalset printsiipi ignoreerides sai minust

Kreenholmi komsomoliorganisatsiooni liige, siis selle büroo liige ja 1941. aasta algul koguni sekretär.

Miks? Pidasin seda õigeks ja vajalikuks. Kindlasti mängis oma osa töölispäritolu, elus kogetu, ilukirjandusest omandatu ja koolis õpitu. Nõukogude võim kehtestati Eestis just siis, kui unistused, lootused, püüdlused olid kõige suuremad ja nende teostamise võimalused kõige väiksemad. Uus võim keeras kogu elu imekiiresti pea pealt jalgadele, oma õigesse asendisse. Elu kuulus mulle ja ma tahtsin selle elu edenemisele igati kaasa aidata.»

Kas Teil, endisel Narva komsomoliorganisatsiooni kasvandikul, on midagi meenutada ja öelda tänastele Narva kommunistlikele noortele?

«Nii mõndagi. Vastus siinkohal ei võimalda seda pikalt teha, aga küsimus koputab jälle kohusetundele ning käsib kiiremas korras sule võtta ning asuda meenutusi kirja panema. Ma arvan, et meie, vanad Narva kommunistlikud noored, peaksime nüüd, kahekümne viie aasta möödudes jälle kokku tulema ja tegema ühe mälestuste raamatu.

Peaksime kokku tulema, nagu me siis peaaegu iga päev koos käisime Kreenholmi viiva tee ääres paremat kätt esimeses kasarmus meile antud ruumides, kuhu ma suurele sisekaarele maalisin loosungi «Võidame end kommunismile!» Loosungi teine osa «... ja me võidame kogu maailma kommunismile!» kaarele enam ei mahtunud, aga me kandsime seda endas. Kreenholmi komsomoliorganisatsioonis oli meid tänaste mõistete kohaselt vähe — 170—180 noort, nendestki saatsime pidevalt noori õppima igasugustele aladele, kuni ma ise 1941. aasta märtsis ajakirjanike kursustele läksin. Sõja esi-

mesest päevast alates olin jälle tagasi Narvas ja koos Silastega tegime kuni 13. augustini «Narva Töölist», sulepea käes ja vintpüss kõrval. Ja siis läksime nagu kõik kommunistlikud noored sõtta . . .»

Mida andis Teile Kommunistlik Noorsooühing?

«Tõmbas meid ühiskondliku ja poliitilise töö sfääri, andis esimesed kogemused sel alal.

Kohustuse ja himu õppida.

Palju sõpru.

Palju-palju muud.»

Mis on Teie arvates selle põhjuseks, et kuni tänaseni pole Tallinna Filmistuudios loodud kunstilist filmi, mis ärataks tähelepanu üleliidulises ulatuses, küüniks kõige tugevamate tasemeni? Kas on põhjuseks stsenaariumide puudumine, režissööride ja näitlejate vähesed kogemused ning võimed vm.?

«Tallinna Filmistuudio on teinud seni kakskümmend üks kunstilist filmi ja enamikuga neist just kiidelda ei saa. Kuid vähemalt üks nendest peaks tugevamate tasemele või sellele üsna lähedale küündima — «Põrgupõhja uus Vanapagan». Kahjuks ei ole see film filmilaenutuskontori halva töö ja hoolimatu suhtumise tõttu tänaseni üleliidulisele ekraanile jõudnud ja jõuab sinna vist alles augustis. Veelgi karjuvam näide: 1963. aastal loodud «Jäljed» jõudis alles nüüd üleliidulisele ekraanile.

Võib juba ette öelda, et «Põrgupõhja uus Vanapagan» muidugi säärast vaatajate hulka kokku ei meelita kui «Vallatud kurvid» või «Jalgrattataltsutajad» ja selles mõttes n i i suurt üleliidulist tähelepanu ei võida. See asjaolu «Vanapagana» ilmset üleolekut nimetatute kõrval ei vähenda, kuid räägib sellest, et üksnes vaatajate arv teose hindamise aluseks ei kõlba ega määra ka üleliidulise tähelepanu astet.

Vahemärkusena: neil päevil vaatasime läbi «Põrgupõhja uue Vanapagana» venekeelse dublaaži, mis tehti Leningradis, ja see on võrdlemisi halb. See asjaolu kisub loodetavat tähelepanu veelgi maha.

Ma poleks õiglane, kui ma ei märgiks ära seda suurt üleliidulist tähelepanu, mis sai osaks filmile «Jääminek», isegi suuremat kui Eestis.

Öeldu muidugi ei vabanda, õigusta ega ka seleta kõrgeima tasemeni küündivate filmide puudumist. Põhjused on nii subjektiivset kui ka objektiivset laadi.

Kõigepealt heade stsenaariumide vähesus. Hea filmi saamise eeldus on tugev kirjanduslik alus. Ent suuruke see eesti kirjandus siis oma mahult ongi või paljukest meil võimekaid dramaturge leidub. Teisest küljest pole stuudio toimetuse kolleegium suutnud siiani kõiki olemasolevaid jõude nagu kord ja kohus tööle kaasa tõmmata.

Filmi loojaks on suur inimeste kollektiiv, esimene nende hulgas on lavastaja. Tallinna Filmistuudiol on nüüd oma, Moskvas kõrgema erihariduse saanud lavastajate kaader: Kalju Kiisk («Jääminek», «Jäljed», «Kaheksateistkümneaastased»), Jüri Müür, Grigori Kromanov (kahasse «Ühe küla mehed» ja «Põrgupõhja uus Vanapagan»), Igor Jeltsov («Kutsumata külalised», «Ühes majas», «Null kolm»), Leida Laius («Mäeküla pii-

mamees») ja Veljo Käsper («Supernova»). Nagu loetelust näha, on kõik noored lavastajad. Loomulik, et nende kogemused ja võimed on mingiks piiriks, mille avardumist me kõik loodame ja soovime.

Näitlejaist. Meil on ju suurte filmis esinemise kogemustega ja märkimisväärsete saavutustega näitlejaid, kuid meil pole f i l m i näitlejaid. Film on teatrite armupaluja. Vähesed teavad, et peaaegu kõiki näitlejaid veetakse pärast etendust öösel filmimispaika, olgu see Suure-Jaani, Lihulasse või koguni Riiga, et seal mõni meeter vändata, ja tuuakse jälle etenduse alguseks teatrisse tagasi. Paljukest siis näitlejail pärast pikki sõite ning magamatust veel näitlemisvõimeid jääbki!

Ja üldse on vabariigis näitlejaid vähe... filmi jaoks. Kahe filmi jaoks veel leidub, aga kui ühtaegu tehakse kolme filmi («Mäeküla piimamees», «Kaheksateistkümne-aastased» ja «Supernova»), on kohe kibe nappus käes. Iseäranis suur puudus on noortest naisnäitlejatest.

Põhjusi võiks ju veelgi välja laduda, aga või need kinokülastajat huvitavad. Vaataja tahab näha kõige tugevamate tasemeni küündivat filmi. Ja siis tuleb kõigest hoolimata püüda sääraseid teha.»

Millal tuleb ekraanile „Tallinnfilmi" üks hea komöödiafilm?

«Ei tea.

Aga ka ma ise tahaksin kangesti näha ühte head komöödiafilmi, isegi siis, kui see pole «Tallinnfilmi» toode.

(Vt. veel vastust küsimusele huumori ja satiiri kohta.)»

Mida arvate dedramatisatsioonist kaasaegses välismaa ja ka Nõukogude filmikunstis?

«Dedramatisatsioon on moenarrus, pahe, patt, millele teoreetilise põhjenduse või õigustuse otsimine on ideoloogiline kahjurlus.

See on dramaturgia seaduste hävitamise, seega dramaturgia hävitamise katse. Dramaturgia mitu tuhat aastat vanad seadused pole jumalast antud, nad on geniaalsete inimeste poolt avatud elu kajastamise seadused dramaturgias ja kunstis üldse. Nad on ainult täpsustunud ja täpsustuvad lakkamatult. Neid ignoreerida tähendab sama mis tahta valmistada neljakandilist ratast. Ratas on aga alati ümmargune olnud ja jääbki ümmarguseks. Ratast on aastatuhandeid viimistletud ja viimistletakse veelgi, et ta libedamini veereks. Aga ratta põhiliseks seaduspärasuseks jääb see, et ta on ümmargune.

Kui inimkonna ajaloos peaks saabuma aeg, millal ratast enam üldse vaja pole, võib-olla saabub siis ka aeg, millal enam dramaturgiat ega selle seadusi vaja pole.

Aga siis pole vaja ka dedramatisatsiooni.»

Kui eesti kaasaegne luule ja proosa peaksid astuma maailma lugejaskonna ette hinnangut saama, kummal neist oleks eeldusi enam tähelepanu äratada ja miks?

«Kindlasti proosal!

Seda polegi vaja oletada või ennustada, seda võib öelda statistika ja kogemuste põhjal. Kui pidada laiemalt võttes k a a s a e g s e k s ilukirjanduseks realist-

likku kirjandust Vildest alates, siis on Vilde, Tammsaare, Tuglas jt. prosaistid «maailma lugejaskonnas» kõige rohkem levinud. Kui me k a a s a e g s e t piirame üsna viimaste aastatega või ka paari aastakümnega, siis on pilt samasugune — kõige levinumad on eesti prosaistid eesotsas Juhan Smuuli proosateostega. Meie bibliograafia annab ju küllalt täpse ülevaate.

Miks proosa?

Proosa on rikkam, sügavam ja uudsem sotsiaalseteajalooliste üldistuste poolest. Ka traditsioonilises vormis pakub ta «maailma lugejaskonnale» hoopis rohkem tunnetuslikku ja uut kui luule. Liiatigi on luules, iseäranis noorte uuemas luules palju jäljenduslikku, mistõttu see näiteks lääne luuleharrastajatele ei pakuks midagi uut.

Pealegi armastab «maailma lugejaskond» üldse hoopis rohkem proosat kui luulet.

Vahemärkusena: mis asi on üldse «maailma lugejaskond»? Selle üsna abstraktse mõiste konkretiseerimiseks tuleb kõigepealt märkida, et «maailma lugejaskonda» kuulub eeskätt Nõukogude lugejaskond kui kõige arvukam, võrreldes ükskõik millise maa lugejaskonnaga. Järgnevad Inglismaa, Saksa DV, Jaapan, Prantsusmaa, Ühendriigid, millest India, Tšehhoslovakkia ja Poola ei tahagi palju maha jääda. Edasi tuleks tõsisest lugejast eraldada koomiksite ja kollase kirjanduse neelajad . . .

Nojah, nii palju kui teada, eelistab «maailma lugejaskond» proosat, eeskätt eepilisi vorme, suuremate üldistuste ja sügavamate tõdede omandamise soovis. Kui John Steinbeck aasta tagasi Nõukogude Liidus käis, ütles ta ühes intervjuus, et Ameerika Ühendriikide igast kümnest lugejast eelistab seitse lugejat romaani.

Öelduga ei taha ma eitada luule või ükskõik milliste teiste žanride ning vormide, sealhulgas proosa lühivor-

mide tähtsust, vajalikkust või võimalusi, samuti mitte ka eesti luuletajate või lühivormide harrastajate saavutusi.»

Mis põhjustas Teie arvates üldise tähelepanu Mati Undi „Võla" ja Enn Vetemaa „Monumendi" ümber?

«Ma lisaksin küsimusele — kui mõnigi tähtsam, tugevam, sisukam ja sügavam teos säärast tähelepanu ei võida. Siis me hakkame mõtlema ja mõistma, et üldisel tähelepanul on väga erinev sisu. Et on teoseid, mis võidavad tähelepanu rahulikult, soliidselt, põhjalikult ja kauaks ajaks, ja et on teoseid, mis tõmbavad endale tähelepanu järsku, kärarikkalt, kuid väsitavad peagi selle tähelepanu ära. On tõsist tähelepanu, on kõmulist tähelepanu. Ja palju astmeid nende vahel. Me käime iga päev mööda paljudest erinevatest majadest, neile erilist tähelepanu pööramata, aga kui mõnes tulekahju puhkeb, siis jookseme uudishimulikult kokku. Mulle meenub ühest kodanlikust (kõmu) ajakirjanduse õpikust definitsioon, kus öeldakse, et uudis pole see, kui koer inimest hammustab, vaid see, kui inimene koera hammustab.

Mati Unt ja Enn Vetemaa koera ei hammustanud, kuigi natuke koerust tegid küll, hüüdes möödaminejatele jultumusi. Ent need kuuluvad rohkem detailide valdkonda. Ka ei taha ma öelda, et nemad just need omapead jäetud marakratid oleksid, kes tikkudega mängides maja põlema panid. Nii et ma ei pea neid kõmulise tähelepanu tekitajateks, kuigi selles tähelepanus kõmulised elemendid ei puudu. Kõmu aitasid tekitada moraalivalvurid ja dogmaatikud, kes lõid lärmi lahti: lagas-

tavad, kahjulikud, vaenulikud teosed! Kohe leidus ka päästjaid, kellel puudus huumorimeel ja mõistmine, et sääraste vägisõnadega tänapäeval kedagi jalust maha ei löö, ja need keerasid ülistusvoolikud lahti. Mu vaimukas kolleeg Helene Siimisker ruttas Mati Undile kindralikuppusid peale panema, kui kapralipaelast oleks küllalt olnud.

Aga siiski — millest säärane tähelepanu? Küllap sellest, et mõlemad noored kirjanikud riivasid või puudutasid mingeid elulisi nähtusi, mingeid elulisi probleeme, mida liiatigi teised pole varem käsitlenud. Mati Unt ütles, et tema Lauri on probleem mitte üksnes temale, vaid ka meie ühiskonnale. Neid, kes ütlevad, et säärast probleemi pole, pidage jaanalindudeks. Neid, kes ütlevad, et pole kirjanduse asi tegelda tühise vähemusega («Meie noorsugu on ju oma rõhuvas enamuses terve!»), pidage esteetika raukadeks. Kriitikalt aga tuleb nõuda selle asjaolu asjalikku väljaselgitamist, miks Mati Undil ei läinud korda andekalt kirjeldatud probleemi andekalt lahendada. Tartus toimunud arutelul väitnud mõned kommunistlikud noored, et meie komsomolisekretärid pole Pihlaka taolised. Muidugi pole, aga Pihlakaid leidub. Ma olen ise vähemalt kahte näinud, vähemalt kolmest lugenud. Miks siis Mati Unt ei või ühest kirjutada?! Enn Vetemaa ütles, et tema Sven on probleem mitte üksnes temale, vaid ka meie ühiskonnale. Ja Magnus Tee veel suurem probleem.»

Missugune on Teie palavaim soov noortele autoritele?

«Et nad vabaneksid idealismist!

Kõlab paradoksaalselt, et meie materialistlikul ajas-

tul võiks noortes üldse ja noortes kirjanikes elada idealismi sugemeid.

Noored astuvad ellu kaasasündinud ja kaasakasvatatud ideaalidega, inimesele alati omase puhta ausus- ja õiglusmõistega, õigemini — tundega. Neis on midagi Hegeli absoluutse ja lõpliku süsteemi taolist, kuid mitte raasugi idealismi filosoofilises mõttes. Mõningal määral tabas säärast kuju A. Kuznetsov «Legendi järjes», lastes oma noorel kangelasel astuda ellu mammakeste heldimuseks õpitud laulusõnadega «Noortel tee on lahti igal alal».

Noortele on omane äärmiselt ergas, samuti kaasasündinud reageerimine igasugusele ebakõlale, korraldamatusele, puudusele, pahele. Sellest ka äärmiselt terav kriitiline hoiak noorte autorite juures, mis on täiesti loomulik.

Kuid sellest on üks samm edasi kõige — isade, eelnenud põlvkondade, ühiskonna, ühiskondliku korra, üldse inimkonna süüdistamiseni, kibestunud endasse sulgumiseni, tegevusetuseni, müstilise loodusega ühtesulamiseni, pessimismini, fatalismini («Sina pead täna elama just nii, nagu käiks homme suur pauk» — M. Undi Lauri) ja palju muuni, mille juured ulatuvad nii või teisiti idealismi.

See üks samm pole sugugi paratamatu, kui kriitilisusega kaasneb aktiivne ideaalide realiseerimise püüd. Siis astub noor kindlalt materialismi poole, ja tavaliselt juhib elu igaühe varem või hiljem sinna. Siis tuleb elu materialistlik, aktiivne muutmise püüd, ideaalid hakkavad realiseeruma, võitlus kisub kaasa. Üks kaasaegne tšehhi kirjanik ütleb oma noorte kohta hästi: «Nad ei tea alati, kus on tõde, aga teavad väga hästi, kus on vale.» Küllap jõuavad ka tõeni.

Meie, 1940. aasta kommunistlikud noored, olime väga kriitilised ja samavõrd täis vaimustust. Me ei tundnud end sõja alguses petetuna laulusõnadest, et kui homme on sõda, siis lüüakse vaenlane ta oma maal puruks. Me lihtsalt läksime sõdima, olles kindlad oma tões ja võidus. Võib-olla läheb Mati Undi Lauri samasuguses olukorras ka sõdima, aga ma arvan, et ta läheb nii, nagu läks Rudolf Sirge Hugo Ohjak — meeleheites, fataalse paratamatuse tundega, et lahkuda korraldamatust elust, mille korraldamiseks ei leidnud endas jõudu.»

Kuidas hindate praegust huumori ja satiiri avaldamist vabariigi perioodikas?

«Nii nagu kõik lugejad: tõelist huumorit ja satiiri on ajakirjanduses vähe, huumoris vähe nalja ja satiiris vähe pilget.

Kui palju ajalehtede ja ajakirjade numbreid aga ilmub hoopis huumori- ja satiirinurgata. Ja seda peetakse isegi normaalseks ning sündsaks. Hoolimata sellest, et kõik klassikud enne ja pärast Marxi on huumorist ja satiirist rääkinud kui möödapääsematust eluvajadusest, inimese lahutamatust omadusest, demokraatliku, humanistliku ja materialistliku mõtlemisviisi koostisosast jne. jne. Huumorit on võrreldud soolaga, milleta iga toit oleks maitsetu, õhus sisalduva hapnikuga, milleta inimene lämbuks.

Huumori ja satiiri vajadust tunnistavad kõik, aga praktikas ja teoorias . . .

Selles vist kurja juur ongi, et meie huumori- ja satiiriteooria kõigi teiste edasiläinud teooriate kõrval on kõige kaugemale maha jäänud. Küsimus on ületeoretiseeritud ja huumorile ning satiirile nii kitsas ava jäetud, mida ei saa isegi nõelasilmaga võrrelda, millest

kaamel läbi mahtuvat. Meie teooria eitas ju omal ajal üldse nn. mehaanilist naeru. Aga iga inimene naerab iga päev, endale aru andmata, kas oli see sügavalt ideeline või nn. mehaaniline naer. Ta lihtsalt naerab kõige naljaka, normidest väljamineva üle. Ja paljas võime naerda on ise sügavalt ideeline nähtus, mis inimese teebki inimlikuks inimeseks.

Aga siiski on väga hea, et viimastel aastatel on ilmunud ajalehtedesse huumor ja satiir ning tunned toimetuste head tahet muutuda selles osas tõsisemaks.»

Kui Te peaksite minema aastaks üksikule saarele, millised raamatud Te siis kaasa võtaksite?

«Küsimuse esitaja on lahke ega piira raamatute arvu, loodetavasti lubab ta võtta nii palju, kui jaksan. Seda ma teeksingi, võttes kaasa neid, mida ma pole lugenud.

Kui aga raamatute arv peaks olema rangelt piiratud, siis võtaksin Hašeki «Vahva sõduri Švejki juhtumised maailmasõja päevil» — tšehhikeelse originaali ja omaenda eestikeelse tõlke, mille kallal ma kaks aastat suure lõbuga vaeva nägin. Rehitseksin aasta jooksul tõlke üle, võib-olla läheb paremaks, tööst tüdinedes loeksin teda niisama, lõbu pärast. Muidugi pean sel juhtumil vähemalt ka Trávničeki sõnastiku kaasa võtma.

Ja Martin Andersen Nexö «Morten Punase» võtaksin kaasa. Lugesin seda rohkem kui kümme aastat tagasi, nüüd loeksin uuesti üle.

Mulle meeldivad masendavad ja optimistlikud raamatud.

Mõne ««Loomingu» Raamatukogu» kõige värskema numbri võtaksin ka, sest selle väljaande numbritest on 99 protsenti head.

Kaplinski luuletuskogu ma ei võtaks, ühe aastaga ei jõuaks seda lahti mõtestada, kui seal üldse mingit mõtet on.»

Kuidas Te hindate meie kirjanduskriitika aktiivsust kõige aktuaalsemate kirjandusprobleemide avalikkuse ette toomisel?

«Meie kirjanduskriitikat ei saa kahjuks üldse aktiivseks nimetada. Kui range olla — meie kirjanduskriitika on isegi üsna passiivne. Kõigepealt juba selle poolest, et kriitika ei vaevu nagu kord ja kohus jälgima ilmuvat uudiskirjandust: arvustused ilmuvad harva, suure hilinemisega, kaua aega pärast arvustatava teose ilmumist, paljud teosed jäävadki arvustamata. Mis me saame siis veel kõige aktuaalsemate probleemide käsitlemisest rääkida.

Vahel võib kriitikute keskkonnas kuulda kurtmist, et eesti kirjandus on mahult nii väike, et pole selle najal õieti midagi üldistada ega sellest ka teab mis ulatuslikke probleeme ammendada. Mõnikord olen isegi kaasa kurtnud. Aga kui tõsisemalt võtta, on see kõik üks narr jutt. Mitte kriitika tegevusala pole piiratud, vaid kriitika ise on piiratud, piiratud huviga, piiratud mõtlemisega, piiratud informatsiooniga, piiratud teoreetiliselt. Sellepärast võivadki tekkida lausa anekdootilised «teoreetilised» järeldused, nagu seegi, et eesti kirjanduses olevat liiga palju isikukultust käsitlevaid teoseid ja sõjajärgse aastakümne elu pilt saavat seeläbi hirmsasti ära moonutatud. Need paar-kolm teost, mis meil on, pole aga nimetatud teemast suutnud kümnendikkugi lahendada ja vaevalt eesti kirjandus oma tööjõu vähe-

suse juures seda kunagi täielikult suudabki, nagu see on ka paljude teiste tähtsate teemade osas.

Kriitika pigistab end ise Eesti piiridesse. Juba seegi, et kõik NSV Liidu rahvaste ja väliskeeltest tõlgitud teosed jäävad kriitika vaateväljast eemale, räägib meie kriitika kitsusest ja provintsialismist. Kogu maailmas huvi äratanud uudisteostest, mis veel pole tõlgitud, ei viitsi kriitika sõnakestki poetada. Ja nii jäämegi oma «provintsis» ajast kaugele maha, sest nii mõnegi uudisteose väljaandmiseks kulub kirjastusel kümme aastat — viis kõhklemiseks, viis trükkimiseks. Solženitsõni «Ivan Denissovitši» üle vaieldakse Venemaal ja kogu maailmas siiamaani, ent meie kriitika ei tee väljagi, kui et refereeriks vähemalt lugeja jaoks, mille üle vaieldakse. Moskvas ilmus Aragoni teoreetiliste teoste valimik, ehk jutustaks kriitika sellestki midagi! «Pravdas» ilmus hiljuti ülevaade ajakirja «Oktjabr» kriitikaosakonnast, seda ülevaadet refereeriti pooles maailmas, selles räägiti kirjanduse arengut pidurdavast konservatismist. Eesti ajakirjandus vaikis. Ma läksin kriitikalt üle ajakirjandusele, sest pean süüdlaseks ka ajakirjandust. Väga huvitav on lehest lugeda, et keegi 120 kilogrammi raskune Matson või Watson tõukas kuuli üle 20 meetri, aga niisama huvitav peaks olema lugeda, et 80 kilogrammi raskune John Steinbeck kirjutas uue 200-leheküljelise teose. Moskvas toimus konverents ülimalt tähtsa — realismi ja modernismi küsimuse arutamiseks. Eesti ajakirjandus oleks pidanud sinna saatma oma erikorrespondendid, et mul ei tuleks piirduda «Literaturnaja Gazetas» trükitud seltskondliku reportaažiga.

Aitab süüdistustest, kuigi neid võiks kuhjata rohkemgi kokku. Aga ma ei tee seda, sest need käivad ka

minu enese kohta ja ma hakkaksin enda silmis väga halva, lausa patuse kriitikuna tunduma.»

Millised teemad meie elus vajaksid publitsistisulge?

«Kõik teemad! Iseäranis aga...

Kuid enne mõni sõna üldse publitsistikast meie ajakirjanduses. Ehtsat, head, mõjukat publitsistikat on ju vähe. Näitlikku palju! Asi seisab selles, et publitsistika oma päristähenduses on faktide üldistamine elavalt, vaimukalt, loetavalt, faktist lähtudes tähtsate ühiskondlike järeldusteni jõudmine. Meil aga esineb palju faktide pikalt-laialt kirjeldamist, faktide nämmutamist, faktide n.-ü. elava serveerimise taotlust, mis lõppude lõpuks muutub lobisemiseks. Samal ajal kui fakt ise sõnalise liiglihata, oma lakoonilisuses on küllalt mõjukas. Žanride vahe kipub ajalehes kaduma. Kuid informatsioon jäägu informatsiooniks, reportaaž reportaažiks, artikkel artikliks jne. Rohkem akte, vähem lobisemist!

Mulle tundub, et iseäranis vajaksid publitsistisulge elufilosoofilised teemad, ütleme lihtsamalt — ellusuhtumise probleemid lihtsas, arusaadavas, igapäevases käsitluses. Senised ohtrad moraliseerivad moraalijutud, sageli sentimentaalsed ja lääged, seda ülesannet ei täida.»

Kirjanduskriitikuna tunnete kindlasti lähemalt paljusid meie kirjanikest, teate, kuidas nad oma teoste kallal töötavad, materjali koguvad jne. Keda Te neist ülalöeldut arvesse võttes kõige enam hindate?

«Ma tunnen neid — hästi või halvasti — kõiki, sest kirjanikke pole Eestis ju väga palju. Kahjuks ei või-

malda ruum sellest, kuidas nad oma teoste kallal töötavad, rääkima mitte hakatagi. Mis puutub aga materjali kogumisse, siis tahan ma siinkohal veel kord välja naerda neid kirjanike keskkonda omal ajal «vapustanud» skolastilisi vaidlusi selle üle, k u i d a s kirjanik peab materjali k o g u m a, kas säärsaabastes või kingadega kolhoosi minema, kus elama jne. Pime võib käia terve maailma läbi, nägijaks ikka ei saa. Tõeline kirjanik elab oma materjalis ja materjal elab kirjanikus, nad kuuluvad orgaaniliselt kokku ja see omadus kuulub omakorda kirjaniku ande juurde. Vahel kiputakse rõhutama, et Tammsaare käinud sageli turul ja kogunud sealt vägeval viisil materjali. Kuid Tammsaare kirjutas oma suurteosed sellest materjalist, mida ta sündimisest saadik endas kandis, mis temas elas.

Hindangi kaasaegseist kirjanikest neid, kes kõige rohkem endas materjali kannavad ja kes kõige kindlamalt oma materjalis elavad.»

Kuidas hindate vabariigi praegust teatrikriitikat?

«Ma jälgisin huviga «Noorte Hääle» veergudel toimunud vaidlusi teemal: Teater-Vaataja-Kriitika. Ka teatrit vaatan ja kriitikat jälgin suure huviga, sest mõlemas on palju huvitavat. Aga küllap on teatril ja kriitikal suur puudus, ja arvatavasti on see peamine puudus, et teatrikülastajate arv ei kajasta mitte alati ei teatris mängitavate näidendite taset ega lange ühte kriitika küllalt autoriteetsete hinnangutega. Ju siis tuleb teatril ja kriitikal oma tänuväärset tööd nii jätkata, et teatri külastatavust kajastavad arvud muutuksid meile soovitavas suunas.»

Teie armastatuim tegevus kirjutamisest, lugemisest, rääkimisest ja mõtlemisest vabal ajal?

«Mõtlemine, rääkimine, lugemine ja kirjutamine. Küllap on see enamiku kirjatööga tegelevate inimeste puudus, isegi needus, koguni traagika. Me lihtsalt ei oska piirata oma tööaega seitsme tunniga, võib-olla oleme distsiplineerimatud, ei mõista end õigel ajal ümber lülitada ja võita endale vaba aega.

Võib-olla on see ka töö iseärasus. Vahetult kirjutada ei jaksa ju päevas rohkem kui 4—5 tundi (seegi on hea), pahatihti ei lase ametiga seotud kohustused niigi kauaks laua taha istuda, kuid ülejäänud aeg kulub nii või teisiti selle ettevalmistamiseks, selle läbimõtlemiseks ja sellele mõtlemiseks, mida sa laua taga kirja paned, õigemini — tahad kirja panna. Ja kui töö on laual pooleli (aga pooleli on ta alati), kuidas sa siis saad loobuda kas või hetkekski talle mõtlemast.

Kirjutamine on pagana raske töö. Harilikult arvatakse vastupidi. Olen küllalt kuulnud, kui kirjanikule öeldakse: mis see paarkümmend lehekülge (loeng, kõne või muu säärane) teie käes ära ei ole, viskate poole päevaga valmis, see ju teie leib. Tegelikult kulub kutselisel kirjamehel paarikümne lehekülje peale kümme päeva. Kutseline kirjutaja muust kirjutajast sellepoolest erinebki, et ta kirjutab aeglaselt, sõna otsides, neid raskustega paigale sobitades, kusjuures paberikorv neelab rohkem ridu, kui trükimasin oma osaks saab. Grafomaan kirjutab kiiresti.

Ma tean isiklikult, kui suur on meie kirjanike tööjõudlus — see on heal juhul 1,5—2 lehekülge päevas. Loetu põhjal tean, et see pole ka maailma nimekamate

kirjanike juures suurem. Ma ei räägi seda eesti kirjaniku kaitseks, kes üldiselt on üsna aher kirjanik...

Aga kui mul siiski vaba aega jääb, lähen kõige meelsamini metsa ja teen seal tule üles; ühe mõnusa lõkke juures tulevad need kõige mõnusamad mõtted ja saavad räägitud kõige mõnusamad jutud.»

Mis on õnn?

«Võime ja võimalus tööd teha.

Kindlasti ei suuda see vastus haarata kogu õnne definitsiooni. Laiendama ma ei hakka, kuid jutustan kahest episoodist.

Kui ma mõne aasta eest Soomes käisin, läks jutt nii mõnegi soomlasega meie televisioonisaadetele ja sealtkaudu televiisorist nähtud filmidele. Parajasti näidati Tallinnast mingit uudismaafilmi, kus hulk töökaid suure ja kestva käraga ning muude ühiskondliku mõjutamise vahenditega kasvatasid järjekordselt ümber tööpõlgurit, loodrit. Soomlased ütlesid ühest suust, et nad sääraseid filme ei vaata, sest nad ei saa neist aru: kuidas võib tööd põlata, kui meil (s. t. Soomes) üksnes töö leidmist peetakse suurimaks õnneks?

Tšehhoslovakkias puutusin kokku ühe laialdaselt korraldatud sotsioloogilise küsitlusega. Noortelt küsiti, millega nad tahavad elus kõige rohkem silma paista. 90% noori vastas — oma tööga, 5% spordiga, 2% — kunstiga, ülejäänud ei teadnud isegi.

Episoodidel pole võib-olla vastusega kuigi kindlat loogilist seost. Aga võib-olla aitavad nad siiski mõningatele meie elu ebaloogilisustele loogilisemalt läheneda.»

Sport Teie ja meie kõigi elus?

«Spordita kaotab elu mõtte nagu huumoritagi.

Noorena harrastasin suure hasardiga suusatamist, jooksmist ja matkamist. Sõda katkestas need harrastused, ent need olid sõjas ütlemata suureks kasuks.

Nüüd on harrastamiseks aega ja võimalusi vähe (poistena ronisime iga päev üle plangu viletsale staadionile, nüüd pole staadioni lähedal ja üle plangu ronida nagu ei sobiks), kuid teiste sportimist jälgin samasuguse hasardiga.

Ma arvan, et need tuhanded, kes käivad jalgpallivõistlustel hasartselt karjumas, saavad seal vähem värsket õhku (kisuvad ju lakkamatult suitsu) kui just hasarti igasuguse muu töö ja tegevuse jaoks.»

Aprill, 1965.

Karl Rebane

Millist osa etendab füüsika praegu inimkonna progressis?

«Kahtlemata väga tähtsat osa. Füüsikata ei oleks kaasaja teadust. Kaasaja teaduseta ei oleks progressi. Tooksin vaid ühe näite. Füüsika andis inimkonnale tuu-

maenergia. Ilma tuumaenergiata ei oleks väljavaateid säilitada meie planeedil tsivilisatsiooni kuigi pikaks ajaks: tavalised energiaallikad saaksid peagi tühjaks.

Kõik see, mis me teame ja kujutame ette mikro- ja makrokosmosest, on suuresti füüsika teene.»

Milliseid kaasaja füüsika saavutusi peate kõige silmapaistvamaks?

«Päris hea pildi viimaste aastate füüsika tähtsamatest saavutustest annavad Lenini ja Nobeli preemiaga autasustatud tööd. Nende hulgas on elementaarosakeste füüsika suur avastus — paarsuse jäävuse seaduse mittekehtivus nõrga interaktsiooniga protsessides. Kaks Nobeli preemiat on antud kristallide füüsika piirdealadel tehtud avastustele (Mössbaueri efekt ja kvantgeneraatorid). Selgituseks olgu märgitud, et Mössbaueri efekt leiab aset siis, kui gammakvante neelav või kiirgav aatomituum on lülitatud kristallide koosseisu. Valguse kvantgeneraatorite hulgas on aukohal kristalllaserid.

Mitu viimast preemiat on antud kakskümmend- kolmkümmend aastat tagasi tehtud tööde eest. Nii anti 1958. aasta Nobeli preemia Nõukogude füüsikutele I. Frankile, I. Tammele ja A. Tšerenkovile kolmekümnendatel aastatel avastatud Tšerenkov-Vavilovi efekti ja selle teoreetilise tõlgendamise eest. 1962. aasta Nobeli preemia sai Nõukogude teoreetik L. Landau ülivoolava kvantvedeliku teooria eest. 1960. aasta Lenini preemia akadeemik Fok kolmekümnendate aastate tööde tsükli eest kvantväljade teooria alalt. Toodud loetelu, mida võiks veelgi jätkata, näitab, et teaduslike tööde õige väärtus saab sageli selgeks alles mitu aastakümmet hiljem.»

Millises füüsikaharus peate lähemas tulevikus võimalikuks kõige kardinaalsemaid avastusi?

«Avastusi, millel on praktika suhtes kardinaalne tähtsus, võib oodata paljudelt füüsikaharudelt.

Füüsika rakendusi võiks jaotada kahte suurde valdkonda: «energiateenistus» ja «informatsiooniteenistus». Esimeses neist peab kõige kardinaalsema lahenduse andma tuumafüüsika kergete aatomituumade reguleeritava sünteesi leidmisega (seda küll vaevalt lähemas tulevikus). Teises valdkonnas on praegu suurimad lootused pandud tahke keha füüsikale.

Akadeemik L. Artsimovitši arvates on uute fundamentaalsete füüsikaseaduste avastamine lähemas tulevikus kõige tõenäolisem elementaarosakeste füüsikas ja astrofüüsikas kui füüsikaliste nähtuste uurimise diapasooni äärmistes punktides, kus on kokkupuutes tuntud ja täiesti tundmatu. Selle seisukohaga on füüsikud põhiliselt nõus.

Tõepoolest, loomisel on elementaarosakeste süsteem. Selle tähtsus füüsikas oleks niisama suur, kui oli Mendelejevi elementide tabelil. Palju uut ja huvitavat võib anda elementaarosakeste vastastikuse mõju uurimine ülikõrgetel energiatel. Uute astronoomiliste objektide leidmine maailmaruumi sügavustes, samuti tuntud objektide oluliselt uute omaduste avastamine on varemgi pannud füüsikuid tõsiselt ja laiemalt mõtlema mateeria eksisteerimise vormide ja olekute mitmekesisuse üle. Mitmed füüsikud, näiteks NSV Liidu Teaduste Akadeemia korrespondentliige I. Lifšits, on veendunud, et kolmandaks füüsika «kasvupunktiks», kus on oodata uusi fundamentaalseid füüsikaseadusi, on tahke keha füüsika see haru, mis on suunatud vedelike ja tahkete kehade ühtse teooria loomisele. Minu arvates on selles

valdkonnas häid väljavaateid teha avastusi, mis võimaldavad mõista elusorganismides toimuvaid energiavahetuse, säilitamise ja ülekande protsesse ning informatsiooni kogumise, ümbertöötamise, säilitamise ja edasiandmise protsesse. Avastused selles valdkonnas võivad olla omakorda edasiviiva tähtsusega teoreetilises füüsikas, eriti selles osas, mis käsitleb pöördumatute protsesside kvanttermodünaamikat. Siitkaudu tekiks oluline tagasiside eluta looduse füüsikaga, seehulgas elementaarosakeste füüsikaga ja astrofüüsikaga. On ju füüsikas kui fundamentaalteaduses eriti tähtis see, mis toimub teoreetilises füüsikas. Julgen väita, et kui poleks teoreetilist füüsikat, vaevalt oleks siis tänapäeval võimalik pidada füüsikat ühtseks terviklikuks teaduseks.

Millist osa mängib füüsikute uurimustes antimateeria probleem?

Antimateeria on ka mateeria. Parem termin on «antiaine».

Füüsika uurimisobjektiks on olnud antiosakesed — positron, antiprooton, antineutron, antineutriino jt. elementaarosakeste paarilised. Antiosakeste olemasolu ennustas füüsik-teoreetik P. Dirac enam kui kolmkümmend aastat tagasi. Mõne aasta pärast avastati ka eksperimentaalselt esimene antiosake — positron ehk antielektron. Sestsaadik on antiosakeste probleem kui elementaarosakeste probleemi üks osa pidevalt kuulunud füüsika ja tuumafüüsika uurimiste valdkonda.

Olgu lisatud, et antiosakesed ei mängi mingisugust erakordset rolli. Füüsikud on nendega harjunud. Antiosakesed on osakestega täiesti samaväärsed, neil on kindel koht elementaarosakeste süsteemis ja füüsika maailmapildis.

Mõningat kõmu antiosakeste ümber on tekitanud ja tekitavad hüpoteesid antiainest koosnevate maailmade olemasolu ja maailmade annihilatsiooni kohta. Üldiselt on «antimaailmade» olemasolu võimalik, maailmade annihilatsioon võib ju ka mõnikord kusagil kosmoses aset leida. Otseselt tegeleb nende probleemidega kosmoloogia, mõnevõrra astrofüüsika, nimetatud teaduste kaudu ka füüsika.

Huvipakkuva hüpoteesi antiosakeste ja universumi sümmeetria kohta esitas hiljuti ENSV TA akadeemik G. Naan.»

Kas füüsikud kasutavad oma uurimistes Lobatševski geomeetriat? Mida matemaatikast füüsikas vaja läheb?

«Konkreetselt on Lobatševski geomeetriale lähedane, kuid sellest veidi erinev Riemanni geomeetria, mis on üldise relatiivsusteooria matemaatiliseks meetodiks. Märgiksin siinjuures, et Lobatševski geomeetria rakendamise võimalusi füüsikas uuris edukalt kadunud akadeemik J. Nuut.

Mõnikümmend aastat tagasi leidus füüsikuid, kes väitsid, et see või teine abstraktne matemaatikaharu ei leia iialgi rakendust füüsikas. Nii väitis füüsik J. Jeans 1910. aastal resoluutselt, et rühmateooria on füüsikale absoluutselt kasutu puht-matemaatiline distsipliin, mida tulevikus kunagi tarvis ei lähe. Kuid juba kakskümmend aastat hiljem sai rühmateooria kvantmehhaanika üheks olulisemaks matemaatiliseks meetodiks, mille rakendusalaks on aatomite, molekulide ja kristallide sümmeetriaomaduste arvestamine kvantide teoorias. Teoreetilise füüsika eesliinil, kus luuakse elementaarosakeste teooriat, on praegu üldse kolm lähenemisviisi,

millest üks ja võib-olla kõige viljakam on just rühmateooria.

Matemaatikal on ka praegu palju uusi harusid, millest nii mõnedki ei ole leidnud mitte mingit rakendust füüsikas. Füüsikud on aga arvamusel, et tulevikus osutuvad needki vajalikuks, kusjuures mõnel uuel «puhtmatemaatilisel» distsipliinil võib olla erakordselt suur edasiviiv tähtsus teoreetilises füüsikas, seega ka füüsikalises maailmapildis.»

Mida Teie arvate meie keskkooli füüsikaprogrammist ja -õpikuist ning füüsika õpetamisest üldse?

«Füüsikaprogrammide ja -õpikutega ei ole ma küllalt tuttav, et nende kohta arvamust avaldada. Üldse ütleksin küll midagi (on ju meil kõigil inimlik nõrkus vabalt arutleda üldise üle). Julgeksin nimelt arvata, et füüsika osa keskkoolis peab paratamatult tunduvalt suurenema. Ja seda mitte füüsika tehniliste rakenduste arvuka selgeksõppimise näol, vaid füüsika kui fundamentaalse loodusteaduse oluliselt sügavama omandamise teel. Kaasaja füüsika, eelkõige teoreetilise füüsika mõttelaadis ja meetodeis on palju üldkasulikult õpetlikku. Uues füüsikas on palju dialektikat. Füüsika patrioodina väidan, et selles on rohkem dialektikat kui üheski teises loodusteaduses. Oleks suurepärane, kui osutuks võimalikuks keskkooliharidust oskuslikult aktiviseerida mõne terakesega kaasaja teoreetilise füüsika mõtterikkusest.»

Milline on Teie arvates kõige olulisem eeldus, et füüsikuks saada? Kuidas Teist füüsik sai?

«Selleks peab olema tahtmist. Kui seda on, siis ei näe ma mingeid takistusi. Et saada aga h e a k s füüsikuks,

peab olema mõnevõrra eeldusi (nagu teistegi erialade puhul). Hoopis eeldusteta ikkagi läbi ei saa. Täielikku eelduste nomenklatuuri koostada ei oska. Kõige olulisem on minu arvates võime loogiliselt mõtelda, järjekindlus ja töökus. Tuleb tublisti õppida ja tööd teha. Mitte kõik kuulsad füüsikud ei ole olnud koolipingis ja isegi ülikoolis parimatele hinnetele õppijad. Kuid tööd on nad kõik teinud.

Õppida tuleb ilmtingimata ka siis, kui esimesed teaduslikud kraadid ja nimetused on juba käes. Füüsikateadused arenevad eriti kiiresti ja maha võib jääda üle ootuste ruttu, isegi enne, kui füüsikust on saanud hea füüsik. Kui inimene on saanud heaks füüsikuks, peab ta selleks ka jääma.

Enne sõda, koolipõlves, tahtsin saada võimlemisõpetajaks: mulle meeldis korvpall ja õpetajatel oli suvel pikk puhkus ning muudel koolivaheaegadel palju vaba aega. Tookord näis mulle, et otsus on küllalt kaalukas. Kui pärast Suurt Isamaasõda hakkasin vähehaaval õpinguid jätkama (veel sõjaväes teenides astusin õhtukooli), oli mul juba päris kindel eesmärk saada füüsikuks või füüsika alal töötavaks inseneriks. Ühte-kahte põhjust või ajendit, mis viisid sellele otsusele, ei oska nimetada. Igatahes oli mu otsus küps varem, kui füüsika üldsuse suure tähelepanu osaliseks sai. Küllap olid põhjused selles, et matemaatika ja füüsika õppimine oli mul keskkoolis hästi läinud, ellusuhtumine aga sõjaaastail tõsisemaks muutunud. Meelde on jäänud I. Perelmani populaarteaduslikud raamatud füüsikast, astronoomiast ja mehaanikast, mida suure huviga lugesin 1945. aasta kevadtalvel, kui Leningradis ravil olin.

Kui 1946. aasta lõpul sõjaväest vabanesin, valisin õpingute jätkamiseks Tallinna Polütehnilise Instituudi

ettevalmistusosakonna, sest seal maksti stipendiumi. Nii omandasin keskhariduse koos kohustusega edasi õppida TPI-s. Pärast kaht kursust Tallinna Polütehnilise Instituudi elektrotehnika osakonnas tegin aga täiendavalt eksamid ja astusin Leningradi Ülikooli füüsikateaduskonda, mille lõpetasin 1952. aastal teoreetilise füüsika alal. Samal erialal lõpetasin 1955. aastal aspirantuuri ja tulin tööle Tartusse.»

Millistele teaduslikele töödele kavatsete lähemas ja kaugemas tulevikus keskenduda?

«Lähemas tulevikus tahaksin püüda lahendada mõningaid mittelineaarse optika teoreetilisi probleeme kristallides. Mittelineaarne optika on teatavasti noor teadusharu, mis on viimase paari aasta jooksul pärast valguse kvantgeneraatorite (laserite) leiutamist väga jõudsasti arenenud. Kristallile langeva tavalise valguslaine mõju elektronidele on miljoneid kordi nõrgem aatomituumade ja elektronide vahelistest mõjudest, mistõttu peaaegu kõik optilised efektid olid hästi kirjeldatavad nõrga mõju lähenduses, nn. lineaarses lähenduses. Laseri kiires võib saavutada elektrivälja tugevust, mis on suurusjärgult võrreldav aatomisiseste mõjudega ja aatomitevaheliste mõjudega kristallis. Sellepärast tekib laseri kiire toimel kristallile terve rida täiesti uusi optilisi nähtusi, mille uurimine pakub suurt teoreetilist ja praktilist huvi. Teooria peab siin olema tunduvalt täpsem, sest on vaja arvestada küllalt tugevat vastastikust mõju valguse ja aine vahel. Seda teebki kaasajal arendatav mittelineaarne teooria.

Loodan, et meil Tartus omaksvõetud lähenemisviis ja matemaatilised meetodid, mille põhiideeks on mitmesuguste kristallis toimuvate protsesside (luminestsents-

protsess, Mössbaueri efekt, valguse kombinatsioonhajumine jt.) uurimine ühtse teooria seisukohalt, annab tulemusi ka mittelineaarses optikas.

Kaugema tuleviku kohta ei ole kerge ennustusi teha. Oleneb ju paljugi sellest, milliseid uusi vajadusi teooria suhtes päevakorrale tõstab niisugune kiirelt arenev füüsikaharu, nagu seda on tahke keha füüsika, kitsamalt — kristallide spektroskoopia.

Mulle isiklikult on olnud südamelähedased mittestatsionaarsete ja kvaasistatsionaarsete olekute kvantteooria ning pöördumatute termodünaamiliste protsesside kvantteooria kristallides ja vedelikes. Tahaksin ka sellel alal midagi ära teha.»

Kui palju Te pühendate aega kirjandusele, kunstile, teatrile, spordile? Kes on Teie lemmikautorid? Missugused on Teie lemmikteosed kirjanduses ja kunstis? Milline vaba aja harrastus Teid kõige enam köidab?

«Teaduslikule kirjandusele — võrdlemisi palju, kuid siiski kaugelt vähem, kui vaja. Populaarteaduslikule kirjandusele pühendan rohkem aega kui ilukirjandusele. Pean lugu heast populaarteaduslikust raamatust ja artiklist. Pealegi on vist nii, et populaarteadusliku kirjanduse vahenduseta on võimatu saada kas või ligikaudsetki üldpilti sellest, mis toimub kaasaja teaduses, isegi oma erialale võrdlemisi lähedastes lõikudes. Arvan, et tänapäeva populaarteadusliku maailmakirjanduse paremik on ka esteetiliselt kaugelt üle küllalt suurest osast ilukirjandusest.

Mängin enam-vähem regulaarselt võrkpalli ja olen keskmise kvalifikatsiooniga kalasportlane, kelle kitsamaks erialaks on talvine ja suvine ahvenapüük Peipsil.

Lemmikkirjanikud on A. H. Tammsaare ja L. Tolstoi.

Paari lemmikteost ei oska nimetada. On üsna palju teoseid, mis on avaldanud sügavat mõju, kuid igaüks oma ajal ja erinevates tingimustes. Sellepärast on raske, ja ei oleks võib-olla õigegi neist mõnda eriti esile tõstma hakata.

Vaba aja kohta ütleksin nii: kui vaba aega oleks rohkem, tahaksin sagedamini kalal ja matkamas käia, lugeda rohkem ilukirjandust. Tegelikult kukuks aga vist küll nii välja, et võtaksin veel mõne huvitava füüsikaprobleemi uurimisele ning loeksin läbi veel mõne targa ja huvitava teadusliku raamatu.»

Millised on füüsika arenguperspektiivid Eesti NSV Teaduste Akadeemias ja vabariigis üldse?

«Väljavaated on head. Neist lühidalt ja küllaldase põhjalikkusega rääkida on aga raske.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia arenguperspektiivides kuulub füüsikale esikoht. On välja kujunenud küllalt kindlapalgelised ja perspektiivikad uurimissuunad tahke keha füüsika ja teoreetilise füüsika fundamentaalprobleemide alal. Eelseisval viisaastakul on meie akadeemias ette nähtud suurendada füüsikaalaste uurimisasutuste teaduslike töötajate arvu rohkem kui kahekordselt. Füüsika ja Astronoomia Instituudi füüsikaosale ehitatakse Tartusse kaasaja nõuetele vastav hoonete kompleks. Suurenevad ka Tartu Riikliku Ülikooli füüsikakateedrid ja probleemlaboratooriumid.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Küberneetika Insti-

tuudi füüsikasektoris ehitati ja pandi tööle unikaalne aparatuur, mis võimaldab põhjalikult uurida keerukaid molekule, millel on suur tähtsus bioloogilistes süsteemides. See keemia-füüsika-bioloogia piirdeala uurimissuund on kaasaja üks aktuaalsemaid ja ka siin on oodata jõudsat edasiminekut.

Palju tuleb vabariigis teha kaasaja füüsika «juurutamiseks» mittefüüsikalistesse laboratooriumidesse ja tööstusesse.

Probleem nr. 1 perspektiivide edukal elluviimisel on kaadrid. Vabariigis on juba astutud mitmeid õigeid samme füüsikute väljaõpetamise tõhustamiseks. Praegu on kõige tähtsam, et võimalikult palju andekaid ja töökaid noori saaks aru, et kaasaja füüsika kujutab endast laia ja tänuväärt tööpõldu.

Väljavaateid edukaks loominguliseks tööks on tänapäeva füüsikas mitte üksnes headel matemaatikutel ja nutikatel konstruktoritel, nagu vanasti, vaid ka keemia- ja bioloogiaentusiastidel, keda ootavad uudismaad füüsika-keemia-bioloogia piiritulba ümbruses, mis on võibolla kõige viljakamad kaasaja teaduses.»

Mai, 1965.

Raoul Viies

Millisena Te mäletate pioneeritööd 25 aasta eest? Ehk meenuvad mõned mälestuskillud?

«Esimene episood.

... Lumeväli sätendas päikesesäras, õhk oli karge, puhas ja männilõhnaline. Kalendri järgi oli 1941. aasta märts ning kevade tulekut võis juba aimata.

21. algkooli pioneerimalevas, kus olin vanempioneerijuhiks, moodustati kaks võistkonda. Ühed olid kaitsjad, teised ründajad. Kaitsjad asusid positsioonile Pirital (praegu ehitatava velotrassi rajoonis), ründajad aga alustasid liikumist linnast. Nad pidid kätte saama kaitsjate lipu.

Kahjuks ei mäleta enam, kumb pool võitis, kuid vist kaitsjad. Huvitav mäng oli ja tolle kevad-talvise kirka päeva lõhnu ning värve kannan endas tänaseni.

Teine episood.

... Me sisustasime pioneerituba. Kooli juhtkond andis selleks parima ruumi — joonistusklassi. Palju ja ägedalt vaidlesime kavandite ümber, siis algas materjali otsimine. Palju aitas meid šeff — Tallinna trammitrust.

Kümme päeva kulus meil ruumi sisustamiseks. Süda põksus ärevusest, kui poisid redeliga kõrge lae alla ronisid, loosungeid ning dekoratsioone kinnitasid.

Tore tuba sai. Mälestustes elab ta armsana tänaseni.

Kolmas episood.

... 1941. aasta veebruaris tähistasime Punaarmee 23. aastapäeva. Meie koolis peeti ülelinnaline pioneeride koondus.

See oli meie kooli pioneeride esimene kohtumine Punaarmee võitlejatega.

Ma usun, et sellest koondusest jäi palju häid jälgi noortesse südametesse. Meie lennukad mõtted keerlesid mehiste, vaprate ja kangelaslike tegude tulevikumail.

Neljas episood, viies, kuues, seitsmes — sellised lihtsad oleksid nad kõik. Kuid tervikuna saaks neist kilukestest osake minu noorukiea aastatest, mis kuivades sõnades väljenduks nii: koondused, aktiivi õppused, töö oktoobrilastega, seinalehe väljaandmine, isetegevus jpm.

Pioneerid tegid k õ i k e ise. Mina olin üksnes vanem sõber, suunaja ning nõuandja.»

Mälestusväärsed päevad Teie elus vahetult pärast juunipööret?

«Too augustipäev 1940. aastal, mil rahvas lilledesse, loosungitesse, laulu ja mürtsuvatesse orkestrihelidesse uppuvas Balti jaamahoones tervitas NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgult saabunud delegatsiooni.

Niivõrd tähtis pole mitte hetke miljöö — perroon, rahvahulkade juubeldused, kõned, tervitused — kui tunne, mis ühel sekundil täitis sind üleni, haaras, joovastas, erutas ja mida iialgi ei saa unustada: pöördus lehekülg rahva ning sellega koos sinu enda eluraamatus.

Ma meenutan erutusega päeva, millal sain kätte komsomolipileti. See anti koolikomisjoni istungil komsomoli linnakomitees (astusin komsomoli, kui koolid veel ei

töötanud). Mäletan elamuslikke demonstratsioone Võidu väljakul, esimesi kohtumisi Punaarmeega. Kõigi nende episoodide üksikasjaline kirjeldamine aga nõuaks raamatumahtu.»

Missugune oli Teie esimene komsomoliülesanne?

«Komsomoli vastuvõtmisel suunas linnakomitee mind pioneerijuhtide kursustele ja nende lõpetamise järel vanempioneerijuhiks tolleaegsesse Tallinna 21. algkooli.

Siit algas minul tolle sügava tõe tunnetamine, mida hiljem lugesin de Saint-Exupéry raamatust ja mis on väljendatud sõnades: «Elu on vastutus.»»

Kui Te oleksite ka praegu komsomolitöötaja, mis oleks Teie elus probleemiks nr. 1?

«See, kuidas veelgi rohkem tuua töösse loomingulist tuld, toda igavest rahutust, lõppematut otsimise ja avastamise kirge ning sellega kaasnevat hindamatut leidmisrõõmu.

See kõik peaks algama ühest juurest — mõttejulgusest. Seda omadust on aga eelkõige andekatel inimestel ja andekaid on leninliku komsomoli ridades täna rohkem kui eile, homme kindlasti rohkem kui täna.

Ükski komsomolitöötaja ärgu unustagu ka täna küsimast Felipe Ribera sõnadega (J. Londoni «Mehhiklane»): «Kas see on revolutsiooni jaoks?»»

Mida Te sooviksite tänaselt komsomolilt kõige rohkem? Mida soovitaksite komsomolijuhtidele?

«Jätkata leninliku komsomoli traditsioone kõiges, olla kõiges meie Kommunistliku Partei tubliks abiliseks ja reserviks. Olen alati olnud arvamusel, et igal põlvkonnal, igal ajajärgul on oma ülesanded, oma rõõmud ja raskused. Ja seepärast ei ole vajadust ka kades-

tada. 1940. ja 1944. aastate kommunistlikel noortel olid ülesanded seoses nõukogude võimu esimeste sammudega meie vabariigis, sõjaaegsed ülesanded ja hiljem meie rahvamajanduse taastamise ülesanne. Tänastel kommunistlikel noortel on aga au ja vastutusrikas ülesanne — ehitada kommunismi. See väljendub igapäevastes töövõitudes komsomoliehitustel, uudismaal ja väsimatus teadmiste omandamises.

Komsomolitöötajaile on kõige tähtsam tunda noori, nende elu. Ja mitte formaalselt, vaid sügavalt, sisuliselt, mõistes noorte soove, huvisid, muresid. Komsomolitööd saab teha ainult huviga asja vastu ehk, nagu räägitakse: peab põlema, see tähendab töötada kogu hingega (ja eks see kehti ka iga teisegi töö kohta . . .).

Elus kohtame kaht liiki ehitajaid. Need, kes kergesti süttivad, avastavad ja leiavad, viivad elu edasi. Kuid nad on saavutatu nõrgad kaitsjad. Teised on püsivamad ja suudavad visalt hoida, säilitada seda head, mis on.

Kasvatagem neid mõlemaid! Mõistkem neid õigesti!»

Kas koolide komsomoliorganisatsioonid seisavad oma ülesannete kõrgusel? Kas nad suudaksid teha rohkem kui praegu ja mil moel?

«Kindlasti seisavad! Koolide komsomoliorganisatsioonid teevad suurt tööd meie õppiva noorsoo kommunistlikul kasvatamisel. Olen viimastel aastatel eemale jäänud nende koolide komsomoliorganisatsioonide elust ja seepärast on raske ka midagi eriti öelda. Kuid kaasaegsete tähelepanekute järgi mulle näib, et meie koolide komsomoliorganisatsioonidel on vaja rohkem individuaalset lähenemist igale kommunistlikule noorele ja õpilasele. Ja enam konkreetsust ning asjalikkust kooli komsomolitöös!

Koolide komsomoliorganisatsioonid peaksid täie tõsidusega õppima üht: kasvatama ning suurendama iga nooruki vastutustunnet. Siis õpib ka iga organisatsioon tervikuna vastutama iga üksiku noore eest.»

Mis rõõmustab ja mis häirib Teid praeguse kasvava põlvkonna tegudes kõige rohkem?

«Rõõmustab eelkõige see, et tänasele noorsoole on nõukogude võim loonud piiramatud võimalused õppimiseks, tööks, puhkuseks, enda igakülgseks arendamiseks kultuuriliselt ja füüsiliselt, ning enamik meie noortest kasutab seda kõike täielikult ja õigesti.

Häirib aga see, et mitte kõik ei hinda neid võimalusi. Mõnede noorte juures võib tähele panna teatud muretust, pealiskaudset, hooletut suhtumist õppimisse, töösse, igapäevasesse ellu.

Pealiskaudsus on kergemeelsuse kaksikvend. Teda katvaks kilbiks on sageli näiline tõsidus. See on ohtlik ja murettegev nähtus. Paraku aga, nii kurb kui see ka on, võib meie noorte juures seda märgata.»

Millised on Teie huvialad? Kas armastate vahel üksindust? Kas Teil on elus olnud eeskujusid? Kas need eeskujud on teatud aegadel muutunud, asendunud?

«Huvialad: tehnika, muusika, sport. Mulle meeldib väga nokitseda raadio ja elektri alal. Samuti on meeldivaks puhkehetkeks hea muusika kuulamine — nii raske kui kerge muusika.

Olen kusagilt lugenud, et niisama tähtis kui elu ise on järelemõtlemine elu üle. See nõuab üksindust. Looduse tunnetamine nõuab üksindust. Üksindust armas-

tangi selleks, et endaga kõnelda ja kuulda muusikat, siis juba tõsist muusikat.

Eeskujusid kui tervikuid ei ole olnud palju. Eeskujuks on olnud üksikute inimeste üksikud omadused. Kõige püsivam eeskuju on kahtlemata isa. Ta oli töömees — autojuht. Olgugi et kaotasin isa varakult, Suure Isamaasõja alguses, on isa suhtumine töösse, distsiplineeritus, ausus ja otsekohesus alati eeskujuks jäänud.»

Kas kujutate inimesi ette kutsumuseta? Kuidas seda seletada?

«Elu ilma eesmärgita elada ei saa. Saab üksnes olla. Saab olla ükskõikne ja huvideta kõrvalseisja. Kui aga inimeses huvi sureb või kui tal seda ei tulegi, siis lakkab ta olemast inimene. See on kõige kurvem asi. Kutsumus määrab aga ka elu eesmärgi.»

Milline raamat on Teid viimastel aastatel kõige rohkem erutanud?

«Konstantin Simonovi «Elavad ja surnud».»

Kas Teie arvates on võimalusi eesti korvpalli viimiseks taas üleliidulisse tippu? Mis peab tegema? Mis puudu jääb?

«Tartu «Kalevi» suhteliselt tugev esinemine üleliidulistel meistrivõistlustel, mis on kahtlemata kogu meeskonna ja selle treeneri, meie «kahekordse teenelise» Ilmar Kullami töö tulemus, on kinnituseks sellele, et meil on võimalusi viia vabariigi korvpalli taset niisugusele kõrgusele, et jälle kaasa rääkida (nii meeste kui naiste osas) medalite jagamisel üleliidulises ulatuses. Kuid on loomulik, et see ei tule iseenesest.

Mulle näib, et selleks on eelkõige vaja kõigi nende

asutuste, organisatsioonide ja inimeste täielikku üksmeelset tegutsemist, kes on eluliselt huvitatud (või peaksid olema) eesti korvpalli arengust. Teiseks on meil vaja asjalikumalt lahendada järelkasvu küsimusi nii võistkondades kui ka spordikoolide korvpalliosakondades seni, kuni luuakse spetsiaalsed korvpallikoolid. Tähtis on ka see, et andekad noored õigel ajal omandaksid suurvõistluste kogemusi ega jääks pingile «üle istuma». Selleks aga, et noor saaks pingilt väljakule, peab ta tõsiselt töötama. Iseseisva töö osa suurendamine meie korvpallurite füüsilises ettevalmistuses ja spordimeisterlikkuse arendamisel ei ole üksnes noorte probleem.

Kui meie ajakirjanikud viimaste maailmameistrivõistluste ajal küsisid Kanada hokitreenerilt, kuidas nad võistkonna treeningutel hokitehnikat õpivad, siis oli vastus lihtne: ei õpi, võistkonda tulevad juba hea tehnilise ettevalmistusega mängijad. Meil ei pruugi sellise seisukohaga täielikult nõustuda, kuid teisest küljest isegi meie vabariigi korvpallivõistkondades kulutatakse treeninguil liiga palju aega elementaarsete tehniliste võtete omandamiseks. Hea korvpallur peab olema väsimatu töömees, kes individuaalse, iseseisva tööga ennast pidevalt igakülgselt arendab. Lõssov, Kullam, Kruus, Putmaker, Krevald, Rekker, Russak ja teised, kes sõjajärgsetel aastatel meie vabariigi korvpallile kuulsuse tõid, olid just niisugused töömehed. Tahaks väga, et tänased korvpallurid, eriti aga noored, tõsiselt suhtuksid treeninguisse, teeksid iseseisvalt rohkem tööd ja näeksid vaeva füüsiliste võimete arendamisel ning meisterlikkuse suurendamisel. Ja tähtis on, et seda ei tehtaks mitte treeneri jaoks, kes nii nõuab, vaid eelkõige iseendale, oma võistkonnale, kogu nõukogude spordiliikumise nimel. See oleks õige suhtumine.»

Kas komsomol saaks paremini osa võtta spordielu juhtimisest ja arendamisest? Kuidas?

«See küsimus oli komsomolitöötajail ka omal ajal. Olen veendunud, et õige vastus 20 aastat tagasi oli sama mis praegugi on ainuõigeks «retseptiks». Nimelt on vaja, et kommunistlikud noored ja komsomolitöötajad ise võtaksid aktiivselt osa kehakultuuri- ja sporditööst, et nad jookseksid, hüppaksid ja mängiksid, oleksid ise tõelise spordimehe hingega ning meistrid vähemalt ühel alal.»

Mis sõprusühingu tegevuses praegu uut on?

«Sõprusühingute tegevus laieneb ja mitmekesistub iga päevaga. Ja eks see ole alati ka uus. Kuid selles tegevuses on kõige olulisem, et laienevad Nõukogude rahvaste sõprus- ja kultuurisidemed välismaa rahvastega, et Nõukogude Liidu sõprade arv välismaal kasvab.»

Kõige huvitavam inimene, keda olete elus kohanud?

«Nii kategooriliselt ei oska ega saa sellele küsimusele vastata. Minu arvates on enamik inimesi huvitavad. Inimene ongi elus kõige huvitavam nähtus. Arvan, et igaühel on elus olnud palju huvitavaid kohtumisi. Nii ka minul. Viktor Piirsoo, ELKNÜ Tallinna Linnakomitee sekretär 1940.—1941. aastal. Teotahteline ja energiline — niisugusena on ta jäänud mulle meelde. Ta langes 1941. aastal Tallinna kaitsmisel.

ENSV teeneline õpetaja Enn Murdmaa, 1940. aastal Tallinna 21. algkooli juhataja. Isalik, väga südamlik ja

tark koolimees. Kui palju ma pioneerijuhina töötades temalt õppisin!

Sõja ajal oli mul hea sõber Griša — rahvuselt usbekk. Töötasime koos ühes Kasahstani naftatööstuses. Tohutu teadmishimu ja haruldase vestlemisoskusega noormees. Langes Suure Isamaasõja päevil.

Eesti NSV teeneline ehitaja Kristjan Kärber, mees, kelle kogu elulugu on nagu õpikuks meie noorsoole.

NSV Liidu rahvakunstnik Gustav Ernesaks, kellega kokku saada on alati huvitav ja kasulik.

Või tuntud kirjanikud: prantslane Jean P. Sartre ja rootslane Artur Lundkvist; nõukogude filminäitleja Smoktunovski — kohtumised nendega annavad alati midagi huvitavat. Ja seda loetelu võiks peaaegu lõpmatuseni jätkata. Rõhutaksin veel kord: meid ümbritsevad huvitavad inimesed, me elame koos huvitavate inimestega.

Näiteks kui mind esimesel hetkel köidab rakett või kosmoselaev, siis «Vostokilt» ja kosmonaudilt edasi kaldub püsiv huvi alati küsimusele: missugune on see, kes ehitas ja lõi niisuguse laeva?»

Millist omadust hindate inimeses kõige rohkem? Millist vihkate?

«Ma austan sügavalt tööarmastust ja ausust. Ma vihkan ühtmoodi nõmedat laiska ja agarat lolli, vihkan andekat parasiiti ja parandamatut egoisti. Tõsi küll, need on üksnes omaduste kandjad, kuid omadus, mida sel juhul vihata tuleks, on ebaausus.»

Mis on õnn?

«Paarkümmend aastat tagasi lugesin ühest Romain Rolland'i teosest (kahjuks ei mäleta missugusest) tema

ühte väga toredat ütlust õnne kohta. Muidugi ei ole ma enam suuteline seda täpselt fikseerima, kuid see kõlas nii: kui egoistlik õnn on ainukeseks eesmärgiks elus, siis muutub elu õige varsti sihituks.

See ei ole võib-olla päris täpne vastus, mida küsija ootas, kuid loodan, et see aitab teda selle vastuse leidmisel.»

Juuni, 1965.

Aleksander Resev

Teie tee revolutsioonilisse liikumisse?

«Rajakesed t e e l e jõudmiseks, selle nägemiseks olid mulle mitmes mõttes vägagi soodsad.

Teatavasti õppis minu põlvkond suhteliselt lühikese ajaga tundma rohkesti erinevaid režiime: tsaarivalitsust, Veebruarirevolutsiooni-järgset Venemaad, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimest perioodi, Saksa okupatsioonivõimu (1918. aasta veebruarist no-

vembrini). Paar kuud saime jälle elada taastatud nõukogude korra tingimustes (Eesti Töörahva Kommuuni Narva-ajajärk: 29. november 1918 — 19. jaanuar 1919), siis järgnes virelemine klassisõja ajal ja Eesti kodanluse «iseseisvuse» ikke all.

Kõiki neid sotsiaalpoliitilisi muudatusi elasin mina — töölise poeg — läbi Narvas. Sinna olid nagu keskendunud sotsiaalsed vastuolud ja sellest tulenev klassivõitluse pinge.

Küllap tookord töölislastele ja -noortele osaks saanud eluraskused, oma silmaga nähtu ja kõrvaga kuuldu andis tilgakaupa mõistusenatukesele tööd: mõelda ja järeldusi teha sotsiaalsest ülekohtust ning klassi õiglustundest.

Laskumata sündmuste üksikasjadesse, mille osaliseks ma juhuslikult või teadlikult sain, leidsin 1920. aasta paiku endale justkui tähelepandamatult, et olen revolutsioonilise klassivõitluse teele jõudnud või jõudmas.

1922. aasta suvel siirdusin Narvast Tallinna.

Äsja oli siin sõjaväljakohtu otsusel mõrvatud Viktor Kingissepp, kelle nimi ja võitlustee oli ka Narvas küllaltki hästi tuntud ning kelle teos «Kellele iseseisvus, kellele ike» vargsi käest kätte liikudes lausa ära kulus.

Äsja oli siin Sõjaringkonnakohus arveid õiendanud 115 töölistegelasega, nende seas oli mitmeid Narva inimesi.

Meile, noortele, imponeeris väga 1920. aasta detsembris asutatud ja 1921. aasta aprillis võimude poolt suletud Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu esimehe Arnold Sommerlingi mehine käitumine kohtus.

Üürike oli selle revolutsioonilise organisatsiooni eluiga. Meie ei jõudnud Narvas veel illegaalseid noorte gruppe avalikult töötavaks Noorproletaarlaste Ühingu

osakonnaks vormistadagi, kui järgnes ühingu sulgemine ja tema paljude tegelaste areteerimine üle maa. Ent kõik see ei hävitanud revolutsioonilise noorsoo tegutsemisindu.

Siinkohal tuleks rõhutada iseloomustavat asjaolu. Peaaegu iga aasta ajavahemikul 1920—1940 kuulutas kodanlus kommunistliku liikumise Eestis likvideerituks. Ta lähtus arvukatest kohtuprotsessidest, nende osaliste vanglassesaatmisest, väljapaistvate revolutsionääride avalikust või nurgatagusest mõrvamisest.

Revolutsioonilisest töölisliikumisest osavõtjate aktiivne legaalne tegevus sai olla — tõsi küll — ikka suhteliselt lühike. Aastat paar, millele järgnes pikema- või lühemaajaline väljarebimine võitluskaaslaste hulgast. Kuid üllatavalt ruttu asendasid «vanu» uued seltsimehed, kes jätkasid eelkäijate tööd. Võimaluste piires taastati rüüstatud organisatsioone, võeti kasutusele uusigi ühinemis- ja tegutsemisvorme. Võitlus kestis.

Kodanluse diktatuuri ja terrori tugevnemisega (näiteks pärast 1924. aasta 1. detsembri töörahva ülestõusu verist mahasurumist või 1934. aasta 12. märtsi avaliku fašistliku diktatuuri kehtestamist Eestis) ülalmainitud uuenemisprotsess mõistagi aeglustus, kuid ei lakanud.»

Mismoodi nägi välja revolutsiooniline tegevus Tallinnas, eriti illegaalne komsomolitöö Teie olles EKNÜ Tallinna komitee sekretär?

«Vastavalt juhuslikele töökohtadele ehitustöödel või tolleaegses saapavabrikus «Estoking», kuulusin ehitustööliste ja siis nahatööliste ametiühingusse. Töötasin esialgu nimetatud töölisühingute noortekomisjonis. Olin

töölisspordiühingu «Herkules», selle sulgemise järel «Spartacuse» liige. Võtsin osa tööliskarskusseltsi «Valvaja» tegevusest jne. Juba Narva päevist kuulusin EKP juhtimisel olevasse Eestimaa Töörahva Parteisse ja tema noorteosakonda. Kõik nimetatud ja paljud teised töölisühingud ja nende üleriiklikud keskused leidsid ulualust Tööliste Keldris.

Vaatamata ruuminappusele oli seal alati palju rahvast, iseäranis õhtuti. Vanu ja noori, töölisi ja töötuid, õpipoisse ja koolinoori, elukogenud proletaarlasi ja verisulis noorukeid, kes alles otsisid või olid juba ammu leidnud oma tee. Tööliste Keldris kavandati ja juhiti tööliste palga- ja töötingimuste parandamise võitlust, vahetati mõtteid ja kogemusi õnnestunud või nurjunud väljaastumiste puhul, plaaniti kultuurse ajaviite ja meelelahutuse korraldamist tööliskonnale.

Poliitilise silmaringi laiendamiseks, revolutsioonilise võitluse aktuaalsete probleemide paremaks mõistmiseks peeti ettekandeid, referaate, küsimuste ja vastuste õhtuid.

Teadagi, et kõiges selles tegevuses oli tunda sügavale põranda alla aetud Eestimaa Kommunistliku Partei ja noorte osas Eestimaa Kommunistliku Noorsoo Ühingu organiseerivat ning juhtivat kätt.

Seda mõistis küllaltki hästi eesti kodanlus. Siit ka eriline agarus illegaalse kommunistliku partei juhtivate tegelaste tabamiseks, nende füüsiliseks hävitamiseks.

Provokatsiooni abil õnnestus kaitsepolitseil EKP Keskkomitee liikme ja ühtlasi EKNÜ Keskkomitee sekretäri Jaan Kreuksi jälile saada. Revolutsionääri areteerimist peeti liigseks. Ta mõrvati laskudega selja tagant Tallinnas Tatari ja Veerenni tänava nurgal 1923. aasta 23. märtsi hilisõhtul.

Jaan Kreuksi mõrvamisele järgnes mitme EKP ja EKNÜ Keskkomitee ja Tallinna komitee liikme, legaalsetes töölisorganisatsioonides juhtivatel kohtadel töötanud seltsimehe vangistamine ning kohtulikule vastutusele võtmine (J. Tomp, J. Reesen, J. Lauristin, A. Vaarman, E. Rõngelepp jt.). Mitmel võitluskaaslasel tuli areteerimisohu tõttu Eestist pageda.

Kuid ka sellest raskest löögist saadi üle. Areteeritute ülesandeid asusid täitma uued seltsimehed. Ega neil pahatihti olnud eelkäijate oskusi ja kogemusi. Need pidi omandama töö käigus, vanemate võitluskaaslaste heatahtlikule abile ja nõuannetele toetudes.

1922. aasta sügisest alates töötasin ma Tööliste Keldris väljaantavate töölisajalehtede talituses. 1923. aasta algul pandi mind Tallinna Metallitööliste Ametiühingu asjaajajaks. Ülejäänud tunnid kulusid mitmesuguste ühiskondlike kohustuste ja ülesannete täitmiseks töölisorganisatsioonides.

Nüüd kuulusin ma EKNÜ Tallinna komitee koosseisu ja võtsin selle esindajana mõningal määral osa ka EKP Tallinna komitee tööst.

EKNÜ Tallinna komitee liikmed olid R. Pruljan (Tallinna Puutööliste Ametiühingu juhatuse liige ja Lutheri vabriku töölisvanem), E. Reva («Peetri Tehase» noortööline, Tallinna Metallitööliste Ametiühingu liige), A. Sulakatko (Eesti Panga käskjalg).

Konspiratiivsetel kaalutlustel toimusid meie koosolekud Tallinna ümbruse metsades või linnas mõnes kõrvalises korteris. Arutluste teemaks oli olukord, tegevus ja ülesanded legaalsetes töölisorganisatsioonides (ametiühingute noortekomisjonid), spordiseltsides ning muudes ühingutes, kuhu olid koondunud peamiselt noored.

Töötava noorsoo olukord nii linnas kui maal oli kül-

lalt raske. Tuli kaitsta noortööliste elulisi huve, selleks koondada neid — kurnajate kiuste — ametiühinguisse, sportima või referaati kuulama ja siit pikapeale aktiivsete, teadlike võitlejate ridadesse.»

Mille poolest Teie arvates erinevad tänapäeva Nõukogude Eesti kommunistlikud noored 20-ndate aastate kodanliku Eesti omadest, millised on nende ühised jooned?

«Minu eakaaslaste ja võitluskaaslaste noorusaastad 20-ndatel aastatel (aga ka hiljem, kuni 1940. aastani) erinevad kardinaalselt tänapäeva noorte omadest.

Teie pole näinud elavat vabrikanti, hallparunit, rahajõmmi, kelle endi ja kelle vägivallavalitsusega meie põlvkonnal tuli vahetult rinda pista.

Võtta kodanluselt poliitiline ja majanduslik võim, see oli kogu töörahva peamine eesmärk, mille eest me võitlesime ja mis sai Eestis teoks 1940. aasta suvel.

Tänapäeva kõigi põlvkondade esmane ja ühine kohustus on kaitsta, kindlustada ja edasi arendada seni tehtud tööd igal alal, eriti kommunistliku ideoloogia valdkonnas — uue inimese kujundamisel, et jõuda välja lõplikule eesmärgile, kommunismile.

Kodanluse terrori olukorras, äärmise konspiratsiooni tingimustes kõikus Eestimaa Kommunistliku Noorsoo Ühingu liikmete arv mõnesaja piirides, ajuti oli neid veelgi vähem. Praegu ulatub Nõukogude Eestis kommunistlike noorte arv sajale tuhandele, 100 000 noormeest ja neidu võivad öelda üksteisele s e l t s i m e e s selle sõna kõige paremas, võitlejalikumas tähenduses.

Soovin väga, et kogu komsomolipere ja iga kommunistlik noor eraldi käituks tõelise seltsimehena kõikjal ning kõiges.»

Paljusid Teie kaasaegseid revolutsioonivõitlejaid ei ole enam meie keskel. Kes neist Teile kõige eredamini meelde on jäänud?

«Aastate jooksul on mul olnud õnne kohtuda paljude revolutsionääridega, kellest on jäänud parim mälestus ja kes on mulle saanud suureks eeskujuks.

JAAN TOMP. EKP Keskkomitee ja kodanliku Riigikogu kommunistliku rühma liige, Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu esimees, «149 protsessi» osaline.

Kolmandal protsessipäeval (1924. aasta novembris) vastas Jaan Tomp Sõjaringkonnakohtus küsimusele, kas ta tunnistab end süüdi, rahulikult ja kindlalt: «Kodanliste kelmide klassikohtu ees ei tunnista ma end süüdi!» Kohtusaalist väljaviimisel jõudis ta veel hüüda: «Elagu tööliste ja talurahva valitsus!»

Teatavasti valmistus Eesti töörahvas väljaspool kohtumaja müüre samal ajal sama loosungi all 1. detsembri ülestõusuks.

Toompeal otsustati vihatud vastasega lõpparve teha, ühtlasi teisi protsessiosalisi ja töölishulki väljaspool terroriga taltsutada. «Maksva riigikorra kukutamisele õhutamise» ettekäändel mõisteti Jaan Tomp surma ning mõrvati järgmisel ööl.

MARTIN NURK. Tallinna Õpetajate Seminari õpilane, pärit Raplast.

Viibisin «149 protsessi» osalisena vahi all Tallinna Karistusvanglas, kui ühel 1924. aasta märtsipäeval viidi mind külastajate ruumi võrguga kaetud akna taha. Üllatusega tundsin teisel pool ära Martin Nurga. Pärast südamlikku tervitust sosistas ta, et EKNÜ Tallinna

komitee tegutseb jälle täies koosseisus ning et temagi kuulub sinna.

Paraku viis kuud hiljem sattus Martin Nurk samuti vanglasse. Tema juurest oli leitud põrandaaluseid lendlehti ja taskust sulenuga. Sellest aitas, et lavastada «kallaletungi» politseile. Kahe päeva pärast mõistis sõjaväljakohus Martin Nurga eluaegsele sunnitööle.

Martin Nurk oli vaikne, vanglakaaslaste suhtes igati abivalmis seltsimees. Õppis hoolega ja abistas teisi. Pidas ühendust naaberkambritega, sõdis vanglavõimudega, istus kartseris. Ta süda oli haige, kuid me ei kuulnud teda kunagi kurtvat. 1930. aasta 22. oktoobri varahommikul lahkus Martin Nurk jäädavalt meie hulgast...»

Teie lemmikraamat, heliteos, kujutava kunsti teos?

Vanglapäevist alates — niisiis juba üle nelja aastakümne — hindan ma esimeste hulka tšehhi kirjaniku Jaroslav Hašeki võrratut «Švejki».

Mis puutub muusikateostesse, siis ei väsi ma kunagi uuesti kuulamast Reinhold Glieri «Hümni suurele linnale».

Kujutava kunsti vallas aga on eeskätt mu südame võitnud Jaan Koordi «Kits».»

Mis on õnn?

«Õnn on see, kui sa oled osanud oma isiklikud püüdlused siduda ja allutada kogu rahva taotlustele ning kui sa näed nende taotluste teostumist.»

Juuli, 1965.

Helmi Puur

Kuidas tärkas Teis huvi balleti vastu? Kas Teil on olnud eeskuju, erilist tõuget, mis aitas Teil leida oma kutsumust balletikunstnikuna?

«Tol kaugel ajal, kui ma veel väga väike olin, ei teadnud ma balletist midagi. Teadsin aga, et on olemas laul ja tants. Väikese tüdrukuna istusin sageli kinos ja vaa-

tasin mitu korda järjest oma lemmikfilme. Armastasin filme, kus lauldi ja tantsiti. Koju tulles mängisin kõik need filmid igasuguste omapoolsete täiendustega uuesti maha. Teinekord hakkasin kõike nähtut mõttes läbi elama (muidugi olin ise alati peakangelane). Armastasin seda teha pikali olles, silmad kinni. Kord, kui olin oma «osast» ja neist piltidest, mida kinnisilmi endale maalisin, nii haaratud, et padi oli pisaraist märg, tuli ema koju. Oma pisarate põhjust ei osanud ma põhjendada millegi muuga kui sellega, et vennad tegid liiga ja nüüd ma siin üksi nutan. Kui pärast sõda avati koreograafiline kool, viisin ka oma ema kirjutatud avalduse sinna. Nii hakkasin tantsu õppima. Esimeseks klassikaliseks balletiks, mida ma nägin, oli«Luikede järv» (tantsisid Vassiljeva ja Vink). Siis olin juba koreograafilise kooli õpilane.

Kooliajal armastasin karaktertantsu, eriti idamaa ja hispaania tantse. «Klassikuks» sain alles Leningradis.»

Keda Te kaasaegsetest balletikunstnikest kõige rohkem hindate? Miks?

«Galina Ulanovat. Pean teda kaasaegseks, kuigi ta juba mõned aastad tagasi lavalt lahkus. Nii suure kunstniku looming jääb kauaks kaasaegseks. Sellist absoluutset hingestatust ja väljendusrikkust, sügavat poeetilisust ma ei ole üheski teises tantsijas kohanud.

Üks kaasaja suurimaid baleriine on Maia Plissetskaja. Ta on erakordsete füüsiliste eeldustega, jõuliselt emotsionaalne ja suure isikupäraga tantsija.

Leningradi noortest armastan Natalia Makarovat ja Alla Sizovat. Alla Ossipenko juures armastan tema tantsu imekaunist vormi.

Kahjuks ei ole ma tuttav Inglismaa baleriinide Mar-

got Fontaini ja Svetlana Berjozova loominguga. Kõige loetu, kuuldu ja nähtud fotode järgi usun, et nad on väga andekad tantsijad.

Prantslanna Liane Dayde'd nägin kontserdil ja balletis «Giselle». Ta oli laval erakordselt siiras. Temas peitus lapselikku naiivsust ja alateadlikku koketsust, mida oli nii parajal määral. Tehniliselt oli ta tants puhas, väga õhuline ja graatsiline. Ta on alles noor ja tal on ees veel pikk loominguline tee.»

Milliseid eeldusi peab olema heal baleriinil?

«Eelkõige peab baleriinil olema häid füüsilisi eeldusi. Füüsilised eeldused meie kunstis on füüsiliselt kaunilt ja proportsionaalselt arenenud keha, hea samm, hea kerge hüpe, normaalne liigutuste koordinatsioon jne. Need eeldused on looduse poolt kaasa antud ühele vähemal, teisele rohkemal määral. Nendele eeldustele rajatakse tantsu tehnika.

Teiseks mitte vähem tähtsaks eelduseks on emotsionaalne väliendusvõime. Ka head maitset peab olema, samuti võimet ning oskust töötada.»

Kuidas Te suhtute uue otsinguisse balleti valdkonnas? Kas võib siit oodata konkurentsi klassikalistele balletilavastustele?

«Uue otsinguisse suhtun ainult jaatavalt.

Kas võib uue otsinguist oodata konkurentsi klassikalistele balletilavastustele?

Kui nende all mõista konkreetseid lavastusi klassikalise balleti stiilis, lavastusi, mis on meie klassikalise

balleti ja üldse balleti kullafond («Luikede järv», «Giselle», «Uinuv kaunitar», «Chopiniana» jt.), siis sellist küsimust esitada ei saa. Need lavastused on väljaspool konkurentsi. See on suur klassikalise balletikultuuri pärand, need on etendused, mida inimpõlved ise on teiste hulgast välja valinud ja säilitanud. Kahtlemata jäävad nad kõigi uute saavutuste kõrval püsima.

Kas saab aga uus konkurendiks klassikalisele tantsule kui tantsu ühele vormile? Arvan, et ei. Klassikaline tants areneb ise edasi. Uued vormid ei välista klassikalist tantsu, kuid piiravad kindlasti tema mõjusfääri. Nii see peabki olema, ei saa ju viia kogu kunstižanri — tantsu — ainult ühele vormile. Minu ideaaliks on hingestatud tants, mis väljendab suuri tundeid ja mille vorm rahuldab mind esteetiliselt.»

Teie kõige esimene osa balletilaval?

«Minu kõige esimene osa balletilaval oli üks loom — kas jänes või hunt. Kumb neist esimene oli, ei mäleta, kuid mõlemad olid esimeste hulgas. Mõlemal korral olin suur loom, kes hirmutab väiksemaid: hunt hirmutas Punamütsikest ja suur jänes väikseid põialpoisse. Ma ei usu, et mind valiti nendesse osadesse mingisuguste hirmuäratavate omaduste tõttu. Seda tehti vist sellepärast, et olin klassis üks pikemaid (ja paksemaid) tüdrukuid. Oma suure kasvu tõttu pidin koolis ajaloolise tantsu ja rahvatantsu tundides alati tantsima poisi osa. Minu «daamiks» oli põhiliselt Ülle Ulla. Kui olin väga tüdinenud poiss olemast, sain Üllelt loa «daam» olla.

Teatris (pärast koreograafilise kooli lõpetamist) oli minu esimene iseseisev osa Odette-Ottilie Tšaikovski «Luikede järves».»

Kõige rõõmsam ja kõige raskem päev Teie elus?

«Vaevalt leian tagasi vaadates ainult ühe rõõmsama päeva, neid on rohkem olnud.

Üks neist oli 15 aastat tagasi. Pimedal talvisel õhtul tuli Zoja Kalevi (klassikalise tantsu pedagoog) meile koju ja küsis, kas ma oleksin nõus sõitma Leningradi edasi õppima. Kas ema on sellega nõus? Muidugi nõustusime mõlemad. See oli õnnelik õhtu, sest läks täide suur unistus, mida pidasin täiesti ebareaalseks.

Õnnelikud päevad olid esimesed etendused pärast kahte pikka eemalolekut lavalt. Õnnelikud olid need päevad sellepärast, et nende taga oli terveks saamise rõõm, palju kahtlusi, isegi paanikat, palju muid muresid ning rõõme.

Rasked olid aga need päevad, kui kadus usk.»

Mis aitas Teid kõige rohkem tagasipöördumisel lavale?

«Mind aitasid selles väga paljud. Kõigepealt minu head tohtrid. Neid oli rohkesti: arstid Kama, Tammik, Bugakov, Pullisaar ning Moskvas Karatajev ja prof. Šmeljov. Oma tänu neile ma sõnades väljendada ei suuda. Mind aitasid paljud sõbrad ja needki, keda ma ei tundnud ega tunne praegugi.

Ja kui üks kord olin juba lavale tagasi tulnud, siis teist korda ei sobinud nagu alla anda. Eesti jonn!»

Kas tahtejõudu saab kasvatada? Milles on tahtejõu allikad?

«See, kes tahtejõudu tahab kasvatada või arvab ennast seda tegevat, omabki seda juba, vähemalt eos.

Võib-olla aitab tahtejõueokese kasvule kaasa ka see, kui harjutad ennast mugavushetki ületama ja tegema seda, mida on tarvis eesmärgile jõudmiseks.

Kõigil töökail ja oma töö suhtes ausail tantsijail on hetki, millal meelsasti jätaks oma igapäevase treeningu tegemata (kas oled väsinud või on ilm väga ilus, või kutsuvad sõbrad kaasa). Aga siis tuleb appi võtta teadlikkus ja tööharjumus.

Peab midagi väga tahtma ja uskuma oma tahtmise vajalikkusse ja vähemalt natukenegi oma jõusse. Tahte suurusest oleneb kindlasti jõu suurus, millega eesmärgi poole rühkida.»

Mida Te arvate töökuse ja andekuse vahekorrast kunstis?

«Nende protsentuaalset vahekorda ma ei tea. Kunstis ja ka muudel aladel on nende vahekord iga inimese juures erinev. Hea on muidugi, kui mõlemat on suur annus. Mõlemaid aga peab olema.»

Kes Te tahaksite olla, kui Te poleks baleriin?

«Tahaksin olla arst. Mitte ainult sellepärast, et arstid on mind elus palju kordi aidanud. Arsti elukutse on üks humaansemaid. Siin on abi teisele inimesele kõige vahetum.»

Teie eriharrastused?

«Pean tunnistama, et mul ei ole peale balleti ühtki teist kirge. Vist sellepärast, et olen pidanud selle ühe eest alati võitlema, andma temale kõik oma mõtted ja jõu.»

Teie lemmikheliloojad?

«Minu lemmikheliloojad on Beethoven, Chopin, Tšaikovski, Debussy ja Gershwin.

Pean mainima, et see nimekiri on suhteline. Tean, et aja möödudes teen endale uusi avastusi muusikas ning tulevad uued lemmikud.»

Teie kõige sügavam teatrielamus?

«Kauneima ja sügavaima teatrielamuse andis mulle jaapani lauljatar Mieko Takidzava Butterfly osas.»

Kas Te tunnete mõne spordiala vastu erilist huvi? Kas spordil ja balletil on midagi ühist?

«Ma ei tegele ühegi spordialaga. Mulle meeldivad võimlemine, iluuisutamine, vettehüpped ja kergejõustik.

Koolitüdrukuna armastasin jooksu, kaugus- ja kõrgushüpet. Üks minu kooliõde käis spordikoolis ja tema juhendusel õppisin õiget starti, õiget sammu ja käte tööd jooksu juures jne. jne. Spordikooli ma minna ei tahtnud. Kartsin võistelda ja seal viimaste hulka jääda.

Väga väikesena õppisin isegi poksi. Siin olid mu treeneriteks vennad. Neil oli parajasti poksiperiood ja mul õnnestus neilt välja nuruda mõned treeningutunnid tõeliste poksikinnastega.

Kas spordil ja balletil on midagi ühist?

Mõlemad nõuavad teatud eeldusi ja suurt tööd. (Spordis mõtlen tippsportlasi, massispordis on eeldustel väiksem tähtsus.)

Balletile kõige lähedasemad spordiharud on võimlemine ja iluuisutamine. Sageli öeldakse võimlemise ja iluuisutamise kohta, et mille poolest need halvemad on, — nagu tõeline ballett. (Siin peab muidugi lisama, et

balleti all on mõeldud tantsu.) Halvem on, kui tants sarnaneb võimlemisega!

Võimlemisel ja tantsul on palju ühist, aga peamises lähevad nad lahku, nimelt põhjuses ja eesmärgis.

Kui Vana-Kreekas võimeldi keha füüsilise ilu ja osavuse arendamiseks ning näitamiseks, siis tants tekkis inimestel kauges minevikus mingisuguse emotsiooni väljendamisel oma kehaliigutuste kaudu. Välises vormis on mõlemal palju ühist. Võimlejad on võtnud oma programmi mitmeid elemente klassikaliselt tantsult. Ja vastupidi: väga sageli pöörduvad tantsus uue vormi otsijad võimlemise ja akrobaatika poole.»

Millist pahet Te inimestes kõige rohkem vihkate?

«Ebaausust.»

Millistes välisriikides olete esinenud?

«Välisriikidest olen esinenud Rumeenias, Poolas ja Indias. Rumeenias ja Poolas olin meie festivalidelegatsiooni kontserdibrigaadis. Indias olin noorsoodelegatsiooniga.»

Milline meie vabariigi saavutus kultuurielus Teile viimasel ajal kõige rohkem rõõmu on teinud?

«Laulupidu ja noorsooteatri avamine. Laulupidu haarab mind alati oma üleva ja piduliku meeleoluga. Suur lauluarmastus toob kokku kümneid tuhandeid inimesi. Laulupidu rõõmustab mind veel sellepärast, et ma armastan koorilaulu.

Noorsooteatrit oodati ammu ja selle asutamine teeb suurt rõõmu. Tore on, et Pansol on nüüd oma kollektiiv.»

Mida andis Teile töö Alla Šelestiga, eriti Julia osa ettevalmistamisel?

«Erakordselt tähtis oli see, et esimeses töös pärast vaheaega aitas mind selliste suurte kogemuste ja teadmistega tantsija nagu Alla Šelest. Ta aitas mul taastada kaotatud vormi. Siin oli Alla Jakovlevna halastamatu, ta nõudis vormi puhtust, mingisugust hinnaalandust ei olnud. Minul võis kannatus kaduda, temal aga mitte kunagi. Selle eest olen talle lõpmata tänulik. Võis ju leppida ka sellega, mida ma antud hetkel suudan, aga ta nõudis nii, nagu p e a b.

Huvitavad ja kasulikud olid meie vestlused ja arutlused Julia osa käsitlusest. Ta ei nõudnud, et ma jäljendaksin Julias tema interpretatsiooni (Alla Jakovlevna ise on seda osa tantsinud). Ta nõudis, et ma alati täpselt teaksin, mida väljendada tahan, et ei oleks midagi «nii umbes». Ta aitas mul alati leida sellist žesti, vormi, mis just minul oleks kõige väljendusrikkam. Võimalus teha tööd sellise suure eruditsiooni, võrratult hea maitse ja kogu hingega tööle anduva inimesega on suur õnn. Ja töö, iga kokkupuude sellise inimesega annab palju head.»

Kuidas kulges Teie koostöö Endrik Kergega?

«Me töötasime koos erilistes tingimustes. Mina pidin ettevalmistamise protsessis taastama oma vormi ja tehnikat ning see raskendas ja aeglustas kogu tööd, partnerilt nõudis aga suurt kannatlikkust. Olen tänulik Endrikule abivalmiduse eest, paljude sõitude eest Leningradi.

Osa kallal töötasin Leningradis. Kuna ma ei olnud

veel seotud teatri jooksva repertuaariga, võisin Leningradis olla pidevalt kogu aja. Endrik aga oli seotud teatri ja filmistuudio tööga ja pidi jõudma Leningradis minuga veel proove teha.»

Mis on õnn?

«Pean kasutama Panso väljendust, et õnn on see, mis teeb õnnelikuks. Ei ole olemas ainult üht suurt õnne, mis inimese jäädavalt õnnelikuks teeb. Elu erinevatel hetkedel tunneb inimene vajadust mitmesuguse õnne järele.

Suur õnn on töö, mida armastad.

Armastuses ja sõpruses on suur õnn ja muidugi on tervis õnn.

Sageli tunned õnne ära siis, kui ta su maha jätab või kui sa ta uuesti tagasi saad.»

September, 1965.

Mart Port

Tänane kohtumine ei anna vastust kõigile küsimustele, mida lugejad Eesti NSV Arhitektide Liidu esimehele Mart Pordile esitasid. Küsimusi tuli nii palju (eriti meie arhitektuuri ning ehitustegevuse alalt), et ammendav vastamine neile ei mahu meie kollektiivsesse intervjuusse ja nõuab probleemide lähemat vaatlemist eraldi artiklis.

Mida ütlete Tallinna vihmaveetorude seisukorra kohta?
Miks projekteeriti Pelguranna sõiduteed ja koguni uus Sõpruse puiestee nii kitsad?
Millal ometi käsite maha lõhkuda Tõnismäel lömitava „mulgi häärberi"?
Miks tekivad põrandalaudade vahele nii suured praod?
Miks uute majade krohv laguneb?
Millal lõpuks ometi paraneb ehitustööde kvaliteet?
Kus oli arhitekti loov mõte, kui ta projekteeris Pärnu maantee viadukti?

«Võiksin omalt poolt seda laadi küsimuste rida täiendada mõnede varem kuuldutega: Miks ei ehitata meil kõrghooneid? Miks pole majades prügišahte? Miks ei kasutata alumiiniumi, plastmassi, värvilist silikaltsiiti ning roostevaba terast?

Arhitektidele paneb mõni vahel süüks sedagi, kui sõiduteed üles kaevatakse, autod jalakäijaid ehmatavad, kanalisatsioon ummistub, kauplused, koolid ja lasteaiad õigel ajal ehitamata ning heakorrastustööd tegemata jäävad, keskküte sooja ei anna, tänavaid ei valgustata või vesi ei tõuse viimasele korrusele.

«Miks arhitektid ei näe ette...»

Nii algab suur hulk kaeblikke lauseid üsna igapäevastes kõnelustes uute linnaosade elanikega.

Võib-olla tuleks väriseva variserihäälega tänada küsijaid ja nõuandjaid omakasupüüdmatu abi eest ja tõo-

tada pidulikult, et esmaspäevast alates hakkame uut moodi arhitektuuri looma?

Võib-olla nõuaks hea toon hoopis vaikimist, kõigi arhitektide aeda heidetud kivide tuhastamist ja enesele pähe raputamist? Kuid sellestki ei paraneks vist mu kasin karvakasv ega ka arhitektuur.

Mõnede inimeste juures näikse olevat juurdunud arvamus, mille järgi arhitektid võiksid hea tahtmise juures korda saata üsna mitmesuguse kaliibriga imetegusid, ent millegipärast põiklevad pidevalt nende sooritamisest kõrvale. See eksiarvamus, ühelt poolt küll koguni meelitav ja suurusehullustust esile kutsuv, on teiselt poolt õige desorienteeriv, arhitektuurile aga lausa kahjulik.

Tänapäeval ei tähenda mõiste — arhitektuur — enam kaugeltki ainult arhitekti mõtet, tema projekti. Tänapäeval on arhitektuur sadade ehitusmaterjale, mööblit, valgustusarmatuure, sanitaarseadmeid, suurpaneele ja lifte tootvate ettevõtete, kümnete ehitus-, varustus- ja plaaniorganisatsioonide, finantseerivate, eksperteerivate ja inspekteerivate asutuste, inseneride, tehnoloogide ja nende poolt loodud tarkade (ent vahel ka mannetute) masinate ja a r h i t e k t i d e ühise töö vili. Tänapäeval on arhitektuur tuhandete väga erineva profiiliga töötajate tugevasti läbi põimunud ühise töö resultaat, nende kvalifikatsiooni, meisterlikkuse ja kultuuritaseme kollektiivne väljendus.»

Kas meie arhitektide mõtted on tõesti nii kitsad, nagu selle tulemusena sündinud kisendavalt kitsad näited, või surub mingi subjektiivne tegur nende mõttelahenduse

nii kitsaks? Või tuleb seda tegurit nimetada koguni objektiivseks?

(Nagu kirjadest selgub, on kisendava kitsuse tundemärkideks köökide, vannitubade, esikute, seinakappide ja keldrite napid pinnad, pesuköökide puudumine, teede ja viaduktide napp laius, ehitus- ja viimistlusmaterjalide, pehmelt öeldes, ühekülgne ja ülitagasihoidlik valik, ehitustööde madal tase, krohvimata hallid silikaatkiviseinad, eterniitkatused jne.).

«Viie tuhande aasta eest istus arhitekt vaarao paremal käel ja käsutas kümneid tuhandeid orje. Kuid mitte peremeest. Vaarao määras, mida, kuhu, kunas, kui suurt, millest ja missuguste jõududega ehitada. Arhitekt projekteeris, veenis, agiteeris ja esitas kõikvõimalikke variantlahendusi. Kuid lõppude lõpuks valis arvukatest ettepanekutest ikkagi selle, mis talle isiklikult meeldis ja vastuvõetav oli, vaarao ise, s. t. tellija.

Oletame, et arhitekt oleks kuulanud oma põksuva südame häält ja kavandanud surnute ülistamiseks mõeldud püramiidi asemel hoopis siseujula elavate tarbeks. Või ehitusmaterjalidena ette näinud peegelklaasi ja anodeeritud alumiiniumi kasutamist?

Mis oleks juhtunud?

Võib-olla oleks vaarao ennast surnuks naernud? Vaevalt küll. Pigem oleks ta lasknud arhitekti peajagu lühemaks teha ja valinud oma andekate orjade hulgast uue, kes tema püüdlusi oleks püüdlikumalt püüdnud ellu viia.

Niisugune oli arhitekti kõrge ja kurb seisund sel äraarvamata kaugel ja hämaral ajal. Mitte arhitekti poolt tõmmatud joonte pikkus ei määranud kindlaks ehituste

põhiparameetreid. Hoopis tellija soovid ja võimalused määrasid ette arhitekti poolt tõmmatavate joonte pikkused, jämedused ja kõverused.

Nõukogude arhitektidel on 230 miljonit tellijat, kelle konkreetseid erisoove nad on kohustatud oma projektides arvesse võtma. Arvukate tellijate enestega puutuvad projekteerijad kokku võrdlemisi harva. Kahtlemata on ka projekteerimise normid, instruktsioonid, iga liiki ettekirjutused, elamispinna ruutmeetri ja kubatuuri kuupmeetri maksimaalsed lubatavad maksumused jms. hoolikalt välja töötatud ja kehtestatud just rahva huvide kaitseks. Ja mitte mingite hingetute ja eluvõõraste tšinovnikute poolt, nagu vahel kaldutakse arvama, vaid sootuks oma ala hästi tundvate ja oma tegevusse täie vastutusega suhtuvate suurte kogemustega spetsialistide, tsentraalsete uurimisasutuste, mitmesuguste erikomisjonide ja -komiteede poolt.

Arhitektid ei hõlju õhuta ruumis. Enesestmõistetavalt on eelkirjeldatud instantside tegevusel kõige otsesem mõju arhitektide loomingule.

Veel on kõigil hästi meeles kohutavad sõjapurustused, mis kahandasid meie maal ühele inimesele langeva keskmise elamispinna isegi kaugele allapoole igasuguseid sanitaarnorme. Sõjajärgse esimese aastakümne ehitustegevus ei suutnud tasakaalustada linnaelanikkonna kiiret kasvu. Olukord teravnes otse katastroofilise kiirusega.

Partei juhtimisel asuti kümne aasta eest ehitustegevust täielikult reorganiseerima. Selleaegsed tõekspidamised, vajadused ja võimalused väljendusid dokumentides, millest paljud kehtivad tänaseni ja suunavad kõigi projekteerijate tööd.

Nüüd tunneme gigantsete pingutuste positiivseid tule-

musi: viimaste aastate jooksul on 108 miljonit nõukogude inimest kolinud uutesse korteritesse või parandanud märgatavalt oma elamistingimusi. See aga tähendab, et rahvas — meie tellija — jaguneb nüüd pooleks. Inimesed, kes elavad alles viletsates korterites, küsivad mitmes kirjas südamevaluga: «Millal meil lõplikult laheneb korteriprobleem?» Oma esindajate kaudu nad paluvad, õigemini nõuavad, et ehitataks võimalikult rohkem, veelgi kiiremini. Kui teisiti välja ei anna, siis kas või senisest veelgi lihtsamaid, tagasihoidlikumaid, odavaid kortereid ja maju.

Hoopis teisele positsioonile asuvad aga juba ümberkolimise päevast alates uute linnaosade elanikud. Neid tuleb iga päevaga üha juurde. Nende hääl muutub aina tungivamaks. Mõne aasta pärast kuulub neile absoluutne enamus. Inimesed hakkavad muret tundma arhitektuuri tuleviku pärast, kõnelevad ja kirjutavad innukalt järelejõudmisest maailma parimatele standarditele. See kõik on täiesti seaduspärane.

Oma nabast muidugi kõrgemale ei hüppa. Kuid ei tohiks märkamata jääda, et oleme eriti viimaste aastate jooksul kenasti kosunud ja kasvanud ning ka naba paikneb nüüd endisest tunduvalt kõrgemal. Ning mõnedki endised objektiivsed tegurid on juba muutunud subjektiivseks.»

Mida arvate Leedu NSV kaasaegsest arhitektuurist? Kuidas hindate seda?

«Leedu arhitektuuri ja ehitustööde kvaliteeti pean kõrgeimaks meie maal. Eriti aga kui mõelda, et Leedumaa on suhteliselt väike, ei oma mingeid erilisi ressursse ega nimetamisväärseid kohalikke ehitusmaterjale (nagu näiteks Armeenia odava loodusliku kivi näol).

Mis oli kiire tõusu põhjuseks?

Põhimõtteliselt arendatakse meie liiduvabariikides kõiki rahvamajandusharusid proportsionaalselt ja harmooniliselt, lähtudes kohalikest eeldustest. Siiski ei sõltu üksikute alade edasiminek mitte üksnes objektiivsetest eeldustest, vaid vahel ka millestki muust.

Näiteks on meie vabariigis saavutatud edu põllumajanduse arendamises, kuigi looduslikud ja klimaatilised eeldused ei ole meil kaugeltki hiilgavad. Nähtavasti on igasugustest faktoritest kõige suurema kaaluga see huvi, tähelepanu ja abi, mida ühele või teisele alale kusagil osutatakse.

On teisi vabariike ja oblasteid, kus pikaajalise ja sihipärase töö tulemusena mõni tööstusharu erilise kasvujõu saavutab.

Võib-olla eksin, kuid mitmesuguste tähelepanekute põhjal kaldun pidama just arhitektuuri leedulaste viimaste aastate üldrahvalikuks huvialaks ja suureks lemmikharrastuseks.

Arhitektuurist kõneldakse, seda näidatakse, sellele ollakse uhke — ja täie õigusega.

Arhitektuuril on kaks külge — loominguline ja organisatsiooniline. Eriti viimasel ajal on sajakordistunud just arhitektuuri organisatsioonilise külje tähendus — kogu ehitusalaga seotud hiigeltöö koordineerimine, komplitseeritud ja tihti lausa vastuoluliste probleemide lahendamine, kaugemate perspektiivide õige asetamine ja käsilolevate tööde operatiivne juhtimine.

Projekteerimisasutused ja nende koosseisus töötavad arhitektid tegelevad eelkõige ja peamiselt loomingulise küljega ning vastutavad selle eest. Organisatsioonilist tööd ei pea meie tegema. Ja meilt ei tasugi oodata ega loota selleks määratud organite tegevuse dubleerimist,

Isegi kui me seda püüaksime, ei saaks me sellega hakkama, sest meil puuduvad vastavad võimalused, oskused ja koosseisud. Ent julgeksin väita, et just asja organisatsiooniline külg jääbki meie vabariigis, võrreldes Leeduga, tugevasti maha.

Loomingulise külje kohta ei pruugiks seda veel — vähemalt esialgu — kaljukindlalt väita. Mäletatavasti ehitati meie inimeste poolt projekteeritud laululava ka Vilniusse (kuigi niisugune fakt ise pole kuigi kiiduväärt). Alles mõne aasta eest olid meie sisekujundused ja mööbel leedu kolleegidega enam-vähem võrdsel tasemel. Praegu imetleme Vilniuse suurpaneelelamuid. Ent tuletagem meelde: 1961. aasta mais esitas «Eesti Projekti» kollektiiv oma algatusel väljatöötatud mitte halvema, nn. painduva lahendusega suurpaneelelamute projektide seeria koos üksikasjalise tootmisse juurutamise kavaga. Kahjuks ei suudetud vabariigis sellele elu sisse puhuda.

Leedus tuntakse arhitektuuri arengu suhtes mitte üksnes suurt huvi, vaid eelkõige just vastutust. Ühe mütsi alla suudeti liita ehitusministeerium, ehitusmaterjale tootvad ettevõtted, ehituskomitee, rahandusministeerium, plaaniorganid, ehituspank, tellijad ja projekteerijad ning anda neile kindel suund: avada kiiremas korras roheline tee kõigele uuele ja progressiivsele! Tulemused on nüüd, eriti massilise ehituse alal, käegakatsutavad ja vaimustavad kõiki. Ühise mütsi asemel on meie vabariigis iga ametkond endale sügavale silmile surunud isemoodi tsunftimärkidega peakatte, mille au kaitseks ta on nõus läbi minema tulest ja veest.»

Kas arhitektidel on oma peegasus?

«Aga kuidas siis muidu!

Peegasust, kes töötab luule alal, kujutatakse tavaliselt vägevate tiibade ja peente jalgadega. Jääb mulje, et see loom ei tunne ennast patusel maapinnal kõige kodusemalt, et ta püüab ihust ja hingest lendu tõusta, et luuletajat ja ka lugejaid enesega kusagile kõrgemale kaasa tõmmata.

See Peegasus, kellega mul oma ameti tõttu on aegajalt tulnud kokku puutuda, näib olevat tori tõugu. Neli tugevat jalga toetuvad tugevasti vastu maad. Tõsi küll — ka tiivad on olemas. Kuid millegipärast ei mõju nad praegu eriti veenvatena.

Üldiselt — pole väga viga. Ka niisugune Peegasus ajaks meil asjad ära.

Häda on aga selles, et meie Peegasust on kogu aeg dresseeritud mingeid ebaloomulikke vigureid sooritama. Kuni 1954. aastani õpetati teda hüppama ühel esijalal. Selline liikumisviis pidavat mõnede arvates kõige enam lendamist meenutama. Kahjuks deformeerus esimene jalg, mille nimeks on

a r h i t e k t u u r i l i n e
k u j u n d u s,

ülepingutuste tagajärjel ja võttis õige ebaloomuliku ning näotu vormi. Ülejäänud kolm jalga, mille nimedeks on

f u n k t s i o n a a l s u s,
k o n s t r u k t i i v s u s,
ö k o n o o m s u s,

tolknesid sellal tarbetult ja atrofeerusid tasapisi.

Paraku täheldati edasimineku asemel tagasiminekut. Nii istuti maha ja peeti üks põhjalik nõu. Võeti vastu otsus: esimene jalg ei olnud üldse õige, vaid hoopis vale. Nähtavasti mingi protees. Peegasust kohustati nüüdsest peale kasutama võrdselt kõiki jalgu. Juhuslike libedate ja pehmete pinnaste pealt tuleb loom suunata kindlatele linnaehituslikele alustele.

Kahjuks ei viida neid arukaid otsuseid igakord küllaldase arukusega ellu. Nüüd õpetatakse Peegasusele hüppamist kahel tagumisel jalal. Sedapuhku ähvardab kärbumine kaht esijalga.

Tükati on meie arhitektuur juba muutunud mingiks puht tehnilis-ökonoomiliseks kategooriaks, mida on hõlbus hinnata ainuüksi kuivade arvude järgi aruannete paksudes kaustades. Püüe asetada võrdusmärki arhitektuuri taseme ja kurikuulsa elamispinnaruutmeetri maksumuse vahele võib meid viia uude tupikusse.»

Millise arhitekti looming on jätnud Teisse kõige sügavama mulje?

«Kaasaja titaanideks pean Pier Luigi Nervit ja Felix Candelat. Need arhitektid mitte ainult ei unistanud enneolematust ja ennekuulmatust, vaid suutsid ise kogu maailmale veenvalt tõestada oma poeetiliste fantaasiakujundite täielikku realiseeritavust, otstarbekust, ökonoomsust. Need mehed panid raudbetooni ujuma, lendama ja laulma.

Suured kunstnikud on Alvar Aalto ja Gio Ponti — ääretult mitmepalgelised isiksused, kes ühesuguse süvenemise ja meisterlikkusega projekteerivad nuge-kahvleid, uksekäepidemeid, lambikupleid, taburette, pilvelõhkujaid, linnade keskusi ja terveid linnu. Nende töö-

des põimub kauge tulevik igipõliste traditsioonidega, internatsionaalne rahvusliku omapäraga.

Väga huvitavad on ka Louis Kahn'i suhteliselt väikesearvulised tööd. Selle 1901. aastal Saaremaal sündinud ja varajases nooruses Ameerika Ühendriikidesse rännanud arhitekti looming on viimase kümne aasta jooksul võitnud tohutu tunnustuse.»

Millist Eduard Viiralti tööd peate parimaks?

««Kaardimängijaid», mis ripub kodus seinal ja millel portreteeritud mängumeestest üks on kunstnik ise. See originaal on olnud kõige kauemini mu silmade ees. Mida süvenenumalt aga vaatad, seda sügavamale ka näed. Tugevasti haaravad veel «Virve», «Marc», «Mehe portree», «Jutlustaja».»

Millist avastust teaduses või tehnikas peate XX sajandi silmapaistvaimaks?

«Aatomienergia avastamist ja rakendamist.»

Milline on Teie meeldejäävaim välisreis? Miks?

«Itaaliasse. Väga huvitav maa uskumatult inimlike inimestega. Pealegi erines see pikem reis tunduvalt tavalistest turismikarussellidest. Tegime tööd ja puutusime selle juures kokku itaallastega, kes samuti tegid oma tööd. Pidupäevade elevuse kõrval tundsime ka argipäevade tõsidust.»

Kas alg- või keskkooliaastad äratasid Teis huvi tulevase kutsetöö vastu? Kuidas?

«Võlgnen väga palju Tartu Poeglaste Reaalgümnaasiumi omaaegsetele joonistamisõpetajatele Erik Haame-

rile ja Joh. Nõmmikule. Need kunstnikud oskasid äratada õpilastes huvi kõige kauni vastu, õpetasid vaatlema, mõtlema, sihipäraselt tegutsema. Töötasid foto- ja kunstiringid, olid plakatid, karikatuurid, dekoratsioonid, linoollõiked, akvarellid, monotüüpiad, kaanekavandid, võistlused, õpilaste toimetatud isemajandav kooli ajakiri «Iil» (mida trükiti osaliselt kriitpaberile mitmevärvitrükis!).

Huvi arhitektuuri vastu ärkas, kuid selle elukutse omandamiseks puudusid neil aegadel võimalused. Enne Suurt Isamaasõda õppisin TPI-s ühe aasta masinaehitust. Arhitektuuriosakond avati alles pärast sõda. Selle lõpetasin esimese lennuga 1950. aastal.»

Millist päeva meenutate kõige toredamana oma elus?

«9. maid 1945 Kuramaal. Vaevalt oli välitelefonis kõlanud sõna «Rahu!», kui algas mitmete tuhandete kilomeetrite pikkusel rindel kõige vägevam isetegevuslik saluut maailma ajaloos.»

Kas eelistate loomingulist või pedagoogilist tööd?

«Ma ei kujuta arhitekti ette loomingulise tööta. Pedagoogiliseta küll. Arhitektuuripedagoog kaotab kontakti eluga, kui ta täielikult loobub loomingulisest tööst.

Mida annab õppejõuna tegutsemine loomingule?

Mulle meenub üks kolleeg, kes jutustas:

«Siin käis üks ajakirjanik. Küll oli kõva peaga! Kõnelesin talle projektist tunni — tema aru ei saa. Kõnelesin teise — tema ikka aru ei saa. Lõpuks hakkasin juba isegi aru saama, aga tema ikka ei saa. Ja ei saanudki! Küll on häda, kui niisugustega tuleb juttu ajada!»

Midagi analoogilist toimub õpetamisel. Et õpetada, peab lugema, kirjutama, konspekteerima. Et kirjutada, selleks peab asja enne iseendale selgeks mõtlema. Selguseta oleks aga vaid segadus. Segadus ei tule kasuks isegi loomingulisele tööle.

Üliõpilaste projektide juhendamist võib võrrelda eksperimentaalse projekteerimisega. Eriti aga diplomitöödes saab püstitada probleeme, katsetada uudseid mõtteid ja lahendusi. Nende kallal töötamine on projekteerimisasututes väga harva võimalik.»

Kas eelistate tööd või puhkust?

«Mõlemad on eelistamist väärt.

Et püss laseks, peab ta olema laetud.

Et akumulaator annaks voolu ja suudaks normaalselt tööd teha, tuleb tedagi perioodiliselt laadida.

Laetud aku rikneb, seistes pikemat aega kasutamata.

Laetud aku, kui teda tugevasti üle jõu ja liiga kaua koormata, läheb tagasipöördumatult utiili.

Usun nende sohvritarkuste kehtivusse ka inimeste juures. Puhkus on laadimine. Mõistagi ei tule laadimiseks pidada ainult söömist, magamist ja magusat elu. Me laeme endid märkamatult kogu aeg: ajalehte või head raamatut lugedes, jalutades, kohvi rüübates, huvitava inimesega vesteldes, kala püüdes, muusikat kuulates, vaieldes, tantsides, näitusi külastades, teatris viibides, seeni korjates, reisides, päevitades, kinos käies jne. jne.

Laadimisena mõjub vahel ka mõni töö. Juhul, kui see on igapäevasest põhitegevusest küllalt erinev või kui seda ajendab tõeline huvi asja vastu, mitte aga enesepiitsutamisele liginev püüdlikkus. Minule isiklikult tundub laadimisena näiteks kirjutamine, üliõpilaste juhen-

damine kunstiinstituudis, töö lühifilmide juures, kõne, konspekti koostamine, autojuhtimine, briketi kühveldamine keldrisse.

On töid (nagu projekti graafiline viimistlemine), mida tehes võib kuulata «Päevakaja» või korvpallivõistluse reportaaži. On teisi, mis vajavad üksindust, vaikust, maksimaalset keskendumist. On töid, mida saab teha vaid laua taga. On teisi, mille juures sekeldamine, askeldamine, käimine, kõnelemine ja vaidlemine on möödapääsmatud. Hea, kui tööd ja tegemised on mitmekesised ja kontrastsed. Mida rohkem neid on, seda enam tekib võimalusi nende niisuguseks reastamiseks, mille juures iga järgmine kujuneb eelmise suhtes laadimiseks. Kas või õige pisut.

Kõige kauemini püsib töövõimelisena aku, mida aastas paar korda treenitakse: laetakse pilgeni ja tühjendatakse siis mõõduka koormuse all nullini, laetakse taas ja tühjendatakse jälle — ilusti, kenasti, kaks-kolm korda järjest. Niisugune treeningutsükkel tekib mul tavaliselt seoses mõne ulatuslikuma ülesandega, näiteks arhitektuurialase võistlustööga või tähtajalise käsikirjaga. Pidev tühjenemine kestab siis kuid — järjekindlalt päev-päeva ja öö-öö kõrval. Kui tähtaeg saab täis ja töö on lõpuks katuse all, siis olen ise tühi. Tuleb hakata laadima. Sedapuhku asub aga tõhusalt appi üks uus sõber — rõõm tehtud tööst.

Kadestan inimesi, kes tulevad toime lühikese magamisega. Mõnede arstide arvates magavad inimesed üldse liiga palju. Magame oma elu maha. Iga äramagatud tunni kohta jääb ainult kaks ärkvelolekutundi. Tervisele pidavat täielikult piisama kolmest-neljast sügava une tunnist. Sel juhul tuleks iga unetunni kohta seitse ärkvelolekutundi. Inimelu teadlik, produktiivne ja mär-

gatav osa kasvaks kümneid aastaid pikemaks ja sisukamaks.

Einstein ja Edison olevat öösiti maganud ainult mõned tunnid. Siiski kirjutavad teadjad, et mõlemad ei olevat loobunud lühematest suigatustest vahetult tööde juures. Püüan neid suurmehi jõudumööda eeskujuks võtta. Väikesed nihked on — oskan juba täiesti vabalt igavatel koosolekutel tukastada. Kahjuks ei ole ma aga seni suutnud kärpida öisi unetunde.»

Milliseid omadusi inimestes hindate? Milliseid vihkate?

«Pean lugu elurõõmust, optimismist, energiast (kui viimane ei ole liialt lahku löönud mõistusest). Muidugi — ka mõistus ei ole laita asi. Kuid nähtavasti ei ole see omadus tänapäeval enam defitsiitne, seda jätkub kõigile. Pole kuulda, et keegi oleks kurtnud enesel mõistust väheseks jäävat.

Vihkan loidust, nii vaimset kui füüsilist, apaatsust, pessimismi, virisemist.»

Kas olete spordisõber? Milliste alade vastu huvi tunnete? Miks?

«Hommikuti võimlen 10 kuni 15 minutit ja uhan ennast külma veega. Ujumas käin suvel iga päev, ülejäänud aastaaegadel aga kolm korda nädalas. Normiks on kilomeeter või pisut üle selle. Suusatan, kui langevad kohastikku ilm, lumi, suusamääre ja vaba aeg. Loen malekommentaare, aga malet mängida ei oska.

Ujumine on tore selle poolest, et võtab küll käed-jalad lahti, aga nahka kuumaks ei aja. Üldse — puhas ja tolmuvaba ala.»

Teie suurimad teatrielamused?

«Tammsaare-Panso-Eskola suursaavutus «Inimene ja jumal». Ja nelja aasta eest nähtud «Irkutski lugu» Moskva V. Majakovski nimelises teatris Ohlopkovi lavastuses.»

Mis on Teie arvates õnn?

«Elu koosneb loendamatutest õnnekildudest. Enamik neist on imepisikesed, lausa tühised. Osa on parajad, mõned sekka ka kopsakamad.

Õnnelik on inimene, kes oskab neid kilde iseeneses ja enda ümber leida ning mälus talletada. Niisugune inimene tunnetab üksikkildudest koosneva suure elumosaiigi imelist võlu ning ei leina taga äraelatud päevi.

Peaaegu igal hommikul märkan arvukate killukeste keskel (nagu näiteks: lapsed on terved, tüütav vihmasadu lakkas jne.) ühte erilist, minu meelest lausa mõnu tekitavat: asun taas tööle. Pealegi niisugusele tööle, mis on alati huvitav, millest jääb järele jälg ja mis vahel harva pakub koguni suurt rahuldust.

Õnnetu on aga inimene, kes õnnekillukeste asemel suudab märgata ja mäletada vaid üksikkilde mosaiigiks siduvat musta murepigi.

Kuid mureta ei püsiks õnn koos — ta pudeneks laiali. Ja tumeda muretaustata ei oskaks vist helendavaid õnnekilde tähelegi panna.»

Oktoober, 1965.

Adolf Mölder

Kuidas Teist sai teadlane? Miks valisite erialaks just põllumajandusteaduse?

«Kui ütlen, et tundsin juba varajasest noorusest huvi ja kutsumust tõuaretuse ning üldse põllumajandusteaduse vastu, siis oleks see ühteaegu nii rumal kui ka vale. Mind pani paika elu ise. See protsess oli üsna pikaajaline, raske ja kohati ka üsna valuvaevane.

Ma sündisin Virumaa metsade keskel — Tudulinna vallas Pärniku külas käesoleva sajandi teise aastakümne algul. Mu vanavanaisa oli langetanud puid ja teinud alet, raatanud maad ja rajanud niiviisi kesk põlist laant talu, millel oli tervelt neli hektarit põldu. See oli kesine, vilets maa. Kevadel jäid hobused künni ajal põllule sisse. Suvel tuli tõusta kell neli-viis hommikul ja minna, vikat õlal, heinakaarele. Tihti tuli niita, pahkluuni vees, märg rohi sülle võtta ja kõrgemale põndakule kuivama tassida. Koju said alles pärast päikese loojumist, siis, kui tihenevas suveõhtuses hämaruses enam puunottide ning võsatihniku vahel niita ei näinud. Nii kestis see ühtejärge kaks kuud. Siis tuli peale rukkilõikus. Sajandi algul meie kandis lõikusmasinaid ei tuntud. Niideti vikatitega. Kohati koristati seemnevilja ka veel sirbiga. Sügisõhtutel ja talve hakul matsusid rehealustes koodid. See kõik kokku — müttamine põhjatutel põldudel,

rukkilõikus ja seemnerukki rabamine, heinaniitmine põlvini vees — ei kutsunud minus, viieteistkümneaastases poisikeses, sugugi esile vaimustust maatöö vastu. See töö oli liiga ränk. Mind tõmbas mujale.

Kui lõpetasin algkooli, tahtsin saada õpetajaks. Üri-

tasin edasipääsu Rakvere Ühisgümnaasiumi. Kuid meie neli hektarit põldu ei andnud nii paljugi, et läbi aasta oleks tervele perele oma rukkileiba jätkunud. Nii tuli ka jätta mõtted edasiõppimisest.

Õpetajad rääkisid, et mul olevat eeldusi tegelda muusikaga. Hiljem, jah, tundsin ka ise, kuidas mind kiskus ja kutsus helide imepärane maailm. Kuid paraku olin ma siis juba hiljaks jäänud.

Üldse olen ma elus õige palju hiljaks jäänud. Elu ja aastad on kippunud ette tormama mu kavatsustest ja taotlustest. Mõistagi on nõudnud sammupidamine pingutusi, tööd enda kallal ja teinekord lausa halastamatut minutite ja tundide arvelevõtmist. Ma olin kuueteistkümneaastane, kui isa ühel augustikuu kesköö hobuse ette rakendas, moonakotid ning piimalähkri vankrile tõstis ja me koduväravast välja Kuremaa poole veeresime. Seal asus kontrollassistentide kool — õppeasutus, kus töö põldudel ja laudas vaheldus õpingutega klassiruumides. Viis aastat hiljem tulin siia tagasi — karjaravitsejaks. Siin sain esimese õppetunni, mis sundis mind mõistma, mida õieti tähendab zootehnika, läbimõeldud karjapidamine. Siin sai ka uut tuult tiibadesse mu soov õppida, maksku see siis mis maksab.

Palju aastaid otsisin kohta, mis võimaldaks päevatöö kõrvalt õppida. See polnud niisama lihtne. Jäneda Põllutöökeskkooli lõpetasin samas majandis karjaravitsejana töötades. Käisin lautades ja põllul, konspekt või paberileht näpus. Oma kahekümne viienda sünnipäeva saatsin mööda põlluserval, kooliraamat ees. Polnud pühapäevi ega puhkust. Aga oli tahtmist, kanget soovi sooritada eksamid, mida oli kolmekümne ringis, ja lõpetada kool. Võitsin selle lahingu, sain lõpudiplomi.

Et pääseda ülikooli, tuli täiendavalt õiendada kesk-

kooli lõpueksamid eesti ja saksa keeles ning matemaatikas. Kaks-kolm korda nädalas sõitsin õhtupoolikuti Tartusse, kus käisin ennast täiendamas. Võtsin eratunde. Näpistasin lisa öötundidest, kuni 1940. aastal lõpuks ülikooli pääsesin.

Arvan, et sellega on kõige olulisem öeldud. Pärast ülikooli lõpetamist olin vanemzootehnik Põllutöö Rahvakomissariaadis, siis Eesti Punase Karja Tõulavas ning vastloodud loomakasvatusinstituudis teaduslik töötaja. Uurisin meie punast tõugu karja aretuse sihte, kaitsesin 1950. aastal väitekirja ning sain 1956. aastal loomakasvatusinstituudi direktoriks. Seega olid mu teed teadusepõllule sillutanud aastad, mil ma õige mitmetes paikades töötades püüdsin leida võimalusi edasiõppimiseks ning mil ma keset kõige igapäevasemat praktilist tegevust lautades ning põldudel kogesin seda, kui vajalikud on siingi süstemaatilised teadmised. Sellele juhtisid mind paljud kogemused, nende hulgas ka sellised, mis vahel meele nukraks tegid. Kuid need olid vajalikud. Nad sundisid juurdlema — mõtlema, analüüsima. Aga niipea, kui on analüüs, mõtlemine ja püüe jõuda oma mõtlemises edasi, ikka sügavamale ja kaugemale, on meis igaühes valmis pinnas loovaks tegevuseks.

Niisiis — elu pani mind paika. Elu sundis mind mõtlema, tõi mind märkamatult teadusepõllu ühele servale. Nägin enda ees tohutult laia välja, millel oli küll palju jälgi varajasematest astumistest, kuid veel hulgaliselt kohevaid, läbikäimata laike. Hakkasin astuma.»

Kas Te kadestate mõnd inimest tema elukutse pärast?

«Ei. Ja arvan, et seda laadi kadestamiseks annab alust ainult inimese rahulolematus iseenesega, rahulolematus

elukutsega, mis pole ilmselt küllalt südamelähedane või siis võimetele vastav. Kõike juhtub. Inimene ei leia ennast, oma õiget kohta, ei armasta küllaldaselt oma ala, pole sellesse kiindunud ja kadestab mõnd teist, lootes salamisi, et see, millega tegeleb too kadestamisväärne õnneseen, on tuhandekordselt paeluvam ja perspektiivikam sellest, mille kallal tema oma näguripäevi mööda peab saatma. Kuid mis parata, kui pole otsustusvõimet või kui ei leita oma keskkonda ja huviala.

Olgu siinkohal veel öeldud, et pean oma ala nagu ka kogu põllumajandusteadust ning praktilist tööd kolhoosides ja sovhoosides ääretult mitmepalgeliseks ning huvitavaks. Me puutume ju kokku paljude teadusharudega, me tegeleme peale teoreetilist laadi uurimuste veel iga kord ka elavate inimestega, elava organiseerimistööga, elava loodusega, selle stiihiate ning tujudega. See kõik on ääretult keeruline, ääretult vastuoluline, kuid ka ääretult paeluv ning kaasakutsuv. Ma olen kindel, et me ei tunneta veel praegugi kõiki neid võimalusi, mida pakub sotsialistlik suurpõllupidamine. Me oleme saanud alles esimesi kogemusi, astume alles esimesi samme, kindlustame esimesi võite ning naudime esimesi kordaminekuid. Võimalused, mis meid ees ootavad, on praktiliselt piiramatud. See teebki meie töö omamoodi veelgi huvitavamaks.»

Kas teaduse alal võib Teie arvates tegutseda iga inimene? Millised omadused peavad teadlase juures domineerima?

«Arvan, et ükski õige teadlane ei loe ennast väljavalitute hulka kuuluvaks. Teadus — see on ennekõike tohutu lasum probleeme, mis tuleb ajapikku läbi see-

dida. Kes tahab ja arvab suutvat seda teha, kel on küllaldaselt tööarmastust ja järjekindlust, see inimene on ka teadusepõllul teretulnud. Muidugi, vaja on vahedat ja liikuvat mõistust, võimet haarata paljut ning seejuures peamist. Samal ajal tuleb aga mõista, et teadlase töö — see on kivi kivi peale ladumine, minek mööda laia välja, mille lõppu ega äärt pole näha. Keegi meist ei jõua lõppu. Õnnelikumad avastavad midagi väga olulist, kuid ka nemad ei jõua ääreni välja. Seda äärt pole. Iga ajastu toob kaasa oma probleemid. Selles on lõputus.

Iseasi on see, kuivõrd võimed ja eeldused on vastavuses valitud teadusharuga. Einstein oli ikkagi Einstein. Kuigi ta olevat ka hästi viiulit mänginud, jäi ta siiski füüsikuks. Suurepärane matemaatik ei pruugi end sugugi niisama suurepäraselt tunda lingvistikaprobleemides. Ja kirjandusteadlane võib abitult õlgu kehitada, kui ta kistakse füüsikute vaidlustesse. On alasid, kus peale mõistuse on vaja ka silma ja kõrva. Ning vastupidi. Siin on juba raskem öelda, et piisab sihikindlusest ja töökusest. Ei piisa.»

Kas põllumajandusteadus võiks meie vabariigi oludes paremini mõjutada tootmist? Kas teadlaste ja praktikute sidemed on küllaldased?

«Meie kaks spetsiaalset põllumajanduslikku uurimisasutust — Eesti Loomakasvatuse Instituut ja Eesti Maaviljeluse Instituut — on suhteliselt noored. Palju kulus aega otsingutele, sihtide seadmisele, kindlustumisele. Kuid ma arvan, et sellele vaatamata oleme üsna tugevalt oma katsejaamade ning näidismajandite kaudu

mõjutanud puhtpraktilise meelega põllumeest. Meilt käiakse õppimas, meilt käiakse nõu küsimas. Kuid selge on ka see, et teadlaste ja praktikute sidemed võiksid olla paremad, sest pole ju asja, mida ei saaks paremini teha.»

Mida võib Teie arvates pidada viimase aastakümne tähelepanuväärseimaks saavutuseks põllumajandusteaduses meil ja mujal? Millised lüngad kõige enam silma torkavad?

«Saavutustest on meil minu arvamist mööda üheks kõige esileküündivamaks professor O. Halliku tööd mullateaduse alal. Selle inimese elutöö tulemusena pole meil nüüd põllulappi, mille iseloom oleks kohalikele põllumeestele teadmata. Professor Hallik uuris piirkondade viisi läbi Eesti mullad, määras kindlaks nende happelisuse ja struktuuri. See erakordselt laiaulatuslik töö kulutas ta läbi, nagu pikaajaline laineloks kulutab lõpuks läbi ka kõige sitkemast puust kaldavaia. Kui ta asus kirjutama oma monograafiat Eesti muldadest, oli tal küll tohutul hulgal teaduslikku algmaterjali, kuid juba üsna vähe füüsilist jõudu selleks, et seda hiiglaslikku tööd katuse alla viia. Sattusime kord kokku ja ma soovitasin tal puhata, töötada targu ja ettevaatlikult. Ta ärritus: «Mą kas suren või mitte, aga selle töö teen ma ära!» Kaks nädalat pärast monograafia valmimist tabas teda infarkt.

Asi ei ole siin mitte ainult teaduslikus kangelasteos, vaid selle uurimistöö tõelises monumentaalsuses. Nüüd oskame lubjata oma põlde, teame, mida muld ühes või teises kohas tahab.

Saavutuste hulka kuulub kahtlemata ka edu, mis on

saatnud meie jõupingutusi põllu- ja farmitööde mehhaniseerimisel. Mehhaniseerituse poolest on meie põllumajandus üks eesrindlikumaid maailmas.

Heaks saavutuseks on ka see, et oskame nüüd mõningal määral loomasöödas loomseid valke taimsete või tööstuslike valkudega asendada. Oskame odavamate ja kättesaadavamate valkudega loomade söödavajadusi rahuldada. Kui vanasti ei kujutatud näiteks ette, et põrsast saaks üles kasvatada ka täispiimata, siis nüüd me mitte üksnes kujutame ette, vaid ka teeme seda paljudes majandites. Kordaminekuks on kahtlemata ka edusammud kunstliku seemenduse alal — vahend, mis lubab kiiresti karja tõulist ja toodangulist väärtust tõsta. Kümme aastat tagasi tegime sel alal alles esimesi samme, ja neidki lapsekingades.

Puudujäämistest aga annavad kõige valusamini tunda «valged laigud» geneetikakaardil. Me teame, et vaatamata ühesugustele pidamistingimustele on üksikute loomade pärilikud omadused täiesti erinevad. Ent miks? Puuduvad avastused, mis laseksid pärilikke omadusi hinnata kiiresti ja efektiivselt. Praegu peame leppima valikutegemisega pikaajaliste katsetuste järel. See on mitmeti ebaotstarbekas — raiskab aega, raha, sööta.»

Olete Te isiklikult rahul praegu projekteeritavate ning püstitatavate maaehitustega? Kas küla peab pürgima kõrgustesse nagu linn või paisuma laiuti?

«Ei, ei ole rahul. Farmihoonete rajamisel näiteks on peetud ennekõike silmas ühe loomakoha maksumust, taotletakse selle viimist miinimumini. Samal ajal aga ei mõelda küllaldaselt sellele, et odavalt ehitatud laudas

on võib-olla väga kallis toota — ja just sellepärast, et ruumiga on kokku hoitud, et raske on kasutada masinaid ja mehhanisme. Sünnib paradoks: ehitus tuleb odav, aga tootmine selles hoones läheb kalliks. Ka on projekteerimisel tulnud lähtuda kümnetest eeskirjadest, kusjuures ehitajale on kas või tuletõrjuja kõigi oma nõudmistega märksa suuremaks autoriteediks kui põllumees.

Tulevast aastast peale hakkab meie instituudi juures tööle erikonstrueerimisbüroo. Hakkame projekteerima ja ehitama eksperimentaalselt, võttes eelkõige arvesse nende nõudeid ja kogemusi, kelle jaoks me ehitame.

Oskamatusest on vigu tehtud ka elumajade rajamisel. Isegi koolilapsele peaks selge olema, et see, mis on sobiv linnas, ei pruugi veel olla otstarbekohane maal. Need elumajad, mis on kõigiti kohased linlasele, ei vasta tihtipeale maainimese nõuetele. Maainimene vajab rohkem ruumi panipaikadeks, maainimese korteris peaks igal juhul olema vann, nagu peaks igas elumajas olema ka väike saun, kus on meeldiv pärast rasket päevatööd konte pehmeks vihelda. Ja kas ei riiva pilku mitmekorruseline kõrge majamürakas kesk lagedaid põlde? Maad ju on. Miks koondatakse elamuid alevitesse, administratiivtsentritesse, raisates pärastpoole sõiduks farmidesse ning põldudele hulgaliselt aega ning ka materiaalseid väärtusi? Arvan, et siin tuleks mitte niivõrd tsentraliseerida, kui just paigutada elamuid farmide ja tootmishoonete vahetusse lähedusse. Tööl oleks lähem käia, maainimese elu muutuks mugavamaks.

Ja muidugi, arvestada tuleks ka loodust. On meil vähe metsasalusid, looduslikke parke, männikuid? On meil vähe põlispuid, ojakääre, kuusikuid? Aastat kolmkümmend tagasi leidis talumees oma elumaja jaoks

ikka mõne puusalu, mõne tamme või põlise vahtra, mõne sirelipõõsa või kuuseheki. Ei käinud talle siis tuuled peale ega elanud ta siis ka peopesana lagedal väljal. Aga meie mõnikord elame.»

Kus Te näete meie vabariigi võimalusi arvestades piiri piima, liha, teravilja ning muude põllumajandussaaduste tootmises? Mis ajaks võiks selleni jõuda?

«Piirid paisuvad. Paraneb söötmine, paranevad pidamistingimused ja loomade tõuline väärtus. Meil on Tartu näidissovhoosis üks lehm, kes andis 140 päevaga üle 5000 liitri head, rammusat piima. Seejuures pole ta ainus omasuguste seas. Arvan, et viie aasta pärast on selliseid loomi õige palju juba õige paljudes majandites. Konkreetsemalt on raske vastata.»

Kuidas hindate praegust põllumajanduslikku hariduse süsteemi?

«Näen puudusi kõigepealt praktikas.

Üliõpilane, kellest kasvab agronoom, zootehnik või insener, peab saama hea praktika. Mõtlen siin mitmekülgsust, oskust teha kõiki töid, aga ka kogemusi ja huvi oma töö vastu. Pole ükskõik, kus praktika möödub. On majandeid, kus leiab rakendamist kõik eesrindlik, aga on ka kohti, kus zootehnik sõtkub jalad villi asenduslüpsjaid otsides. Pole ükskõik, kas me teritame pliiatseid või püüame teritatud pliiatsi abil mõtteid paberile panna. Kuigi peab oskama ka pliiatsit teritada, on igal juhul eelistatavam oskus reastada mõtteid.

Aga peale selle valitseb veel dilemma nõudmiste ning pakkumiste vahel. See, kes pärast ebaõnnestunud

katset pääseda ülikooli mõnda enam nõutavamasse fakulteeti, siirdub õppima zootehnikat või agronoomiat, lahendab seks korraks küll iseenese jaoks probleemi ära ning võib ka kõrgema hariduse saada. Aga paraku pole see probleemilahendus enamikel juhtudel igavene ning kunagi, enamasti töölesuunamiste või esimeste töökuude ajal, murrab ebakõla uuesti sisse ja sunnib kahetsema rutakat, kergemeelset valikut. Inimene on õnnetu või teeb siis sääred, siirdudes tagasi tuttavasse keskkonda.

See on jälle üks suur ja raske pähkel, mille katkipuremiseks ei piisa ainult õppejõudude käsutuses olevatest tangidest.»

Mis võimaldab Teil vältida kroonilist ajapuudust? Kas Teil on kindel päevarežiim?

«Päevarežiim peaks muidugi olema, aga kahjuks mul seda siiski pole. Instituudi direktor on siiski mõnevõrra ka administraator, aga administraatoriamet on teada — minut siin, teine seal. Võib-olla siis, kui mu ettevõtmisi hakkab limiteerima kahanev jõud ja tervis, sean päevarežiimi sisse. Võib-olla.

Tegemist on alati olnud liiga palju, et võiks tunda rahu, küll aga ajapuudust. Ainsana aitab see, et ärkan hommikul võimalikult vara. Kui valmistusin kaitsema doktoritööd, tõusin mõnikord ka kell üks-kaks öösel, et hommikuni kirjutuslaua taga tööd teha. Muidu aga virgun kella nelja-viie paiku hommikul. Leian, et nii saab korda ajada mõne sellise asja, mis väga põleb.»

Teie lemmikharrastused vabal ajal? Kas need ei sega Teid?

«Musitseerin. Loen. Loen õhtuti midagi sellist, mis viib mõtted teoksil oleva juurest mujale. Sukeldun teise maailma, teiste inimeste ellu, eemaldun tavalisest, harjumuspärasest — ja puhkan.

Klaverit mängin iga päev natuke. Klaverimäng rahustab ja on samuti puhkuseks. Kui vahel ei pääse päeva jooksul klaverile ligi, siis tunnen ennast õhtul kaunis räbalasti. Võõrastemajades läbib mind pealaest jalatallani alati nõksatus, kui näen kusagil klaverit, mida pole juba mitmel päeval sõrmitseda saanud.»

Mis Teie arvates aitab kõige paremini stabiilset töövõimet säilitada? Kas sport, suhtlemine lähikondlastega, meeldiv lemmikharrastus, jalutamine või puhkus?

«Puhkus. Aga selleks, et tõeliselt hästi puhata, pean eemalduma tuttavast miljööst. Eriti meeldib kaduda kuhugi sügavasse metsa, hulkuda seal laanevaikuses, käia seenel — ja kui siis linna tagasi tuled, oled tublisti kosunud.

Lisaksin loetelule aga veel ühe teguri, nimelt sauna. Mõnusa sauna, mille järel võib sulpsata külma vette, ilma et külma tunneksid. Kui selliseid kümblusi jääb seljataha kaks-kolm ning on ka asjalikult viheldud, siis võid öelda, et oled tõesti hästi puhanud. Lisaks on see ääretult tervislik. Julgen head sauna soovitada kõigile iga sorti mikstuuride, tablettide ning kompressi asemel.»

Teie lemmikraamat ja lemmikhelind? Teie suurim kino- ja teatrielamus? Teie lemmikkirjanik ja -helilooja? Millist osa Teie elus etendab kujutav kunst?

«Raamatutest seaksin esikohale «Tõe ja õiguse» esimese osa. Kirjanikest — Tammsaare. Miks? Arvatavasti sellepärast, et Tammsaare on seal siiralt, ausalt ja väga inimlikult kujutanud meie tolleaegse maainimese elu. Heliloojatest on mulle lähedasem Beethoven, eriti tema «Kuupaiste sonaat». Teatrielamuseks oli «Vanemuise» balletilavastus «Peer Gynt». Kinos pole kaua käinud, sest mu silmad ei pea seansi lõpuni vastu.

Kujutava kunsti alal olen võhik. Heameelega olen vahel astunud sisse prof. Starkopfi juurde, olen käinud Hollandis Rembrandti muuseumis, Leningradis Ermitaažis ning mujalgi, kuid sisimas tunnen ikkagi, et ma ei oska tõlgendada ideid, mis kunstnikud on oma teostesse pannud. Üks pilt meeldib mulle rohkem, teine vähem, mõne leian päris ilusa olevat, aga kui ma võrdlen elamusi, siis kipun tahestahtmata eelistama neid, mida võib vahetult looduses saada. Kui jälgin head, tõupuhast lüpsikarja, siis tunnen sellist naudingut, mida ükski pilt ei suuda pakkuda. See on muidugi elukutse viga.»

Noortel on tavaliselt palju huvialasid. Kuidas leida nende hulgast kõige tähtsamat?

«Huvialad tekivad vastavalt sellele, millega me oma nooruses kokku puutume. Huvi äratab kõik see, mis meid ümbritseb. Kui näiteks domineerib sport ja kõik muu varju jääb, siis on sellest kahju mitte sellepärast, et sportimine oleks halb ajaviide, vaid seetõttu, et muu

jaoks ei leita aega. Pean mõistlikuks, et igal inimesel oleks juba varajasest noorusest peale võimalikult rikkam ja mitmekesisem ümbrus. Et noor on küllalt vastuvõtlik, siis on valiku tegemine muidugi raske. Kuid sellele vaatamata ei tohi ahendada noore inimese huvide ringi, ei tohi vägivaldselt teda suunata, sundida teda valima enesepoolse sisemise tarbeta. Kõige olulisem tuleb leida iseenesel. Millal ja kuidas — see jääb juba noore inimese enese siseasjaks.

Tahan siinkohal rõhutada koduse miljöö mõju. Ma ei tea, kuidas seda teha, kuid ometi on väga vajalik, et see mõju oleks alati ja iga noore puhul hästi terve ning innustav. Miski ei mõjuta inimest nii nagu lapsepõlv. Ellu astudes ja ka väga kõrges eas oleme sageli ikka veel oma lapsepõlve, oma kodude ja vanemate mõju all. See mõju võib olla ka vastupidine sellele, mida taheti avaldada, kuid igal juhul see eksisteerib. Seepärast veel kord — ümbritsegu kodus iga noort võimalikult terve ja tark vaim.»

Mis aitab inimesel ennast leida?

«See küsimus haarab psühholoogiateaduse selliseid külgi, millega ma harva kokku puutun. Palju oleneb inimesest endast ja neist, kes teda ümbritsevad. Oma koht on ka ebaõnnestumistel, kui neist osatakse õigeid järeldusi teha. Asjata ei öelda, et inimene õpib vigadest.»

Kas Teil oli noorpõlves suuri eeskujusid, kes tiivustasid? Kust need pärinesid? Kas Teil on tulnud pettuda eeskujudes?

«Noore inimese pilk ei ulatu kuigi kaugele. Haaratakse lähemat. Nii oli ka minuga. Eeskujusid oli mitme-

suguseid, igal perioodil mõni uus, vastavalt sellele, mida parajasti tuli taotleda. Need kõik aga pärinesid elust.

Mäletan, noor karjakontrolliassistent Oskar Leesment oli mulle eeskujuks, kuidas võib ja saab ka väga rasketes tingimustes koolitarkust taga nõuda. Assistendi töö oli ebamugav — iga öö tuli mööda saata erinevas talus. Kuid ta lõpetas eksternina keskkooli. Tema eeskujul tekkis sama eesmärk ka minul.

Kuremaa kooli juhataja Aleksander Kärk oli tore, südamlik õpetaja. Midagi jäi temast mulle külge. Nii on igal etapil aidanud kellegi eeskuju mul raskustest võitu saada.

Nad kõik on vahetunud, kuid pettunud ma neis pole.»

Kas Te kahetsete mõnd perioodi või seika oma elust?

«Kahetsenud olen ainult üht: sellal, kui oli aeg õppida, tuli minul teha igapäevast ja teinekord küllalt rasket tööd. Nii jäin ma elust maha, aastad kippusid ette tormama. Kuid sellel asjal oli ka hea külg, sest meie, põllumajandusteadlaste tegevus rajaneb paljuski praktilise töö suurtel kogemustel.

Et ma aga alati olen suutnud eesmärgile jõuda, siis pole vaja olnud kahetsemisele aega raisata.»

Mis on Teile elus kõige suuremat rahuldust pakkunud?

«Võib-olla see hetk, kui ma 1940. aasta septembri algul nägin oma nime tahvlil, millele olid välja pandud ülikooli pääsenute nimed.

Tänavu kaitsesin doktoriväitekirja. Jälle — suur rahuldus. Kui sain teada, et olen Nõukogude Eesti preemia laureaat ja kui mulle hiljem anti Lenini orden, siis

olid need hetked muidugi väga ülevad. Kuid alati olen ma siis teatud kahtlusega eneselt küsinud, kas ma väärin sellist tunnustust?

Rahuldust pakub muidugi ka see, et meie instituudi töö tulemustest on huvitatud vennasvabariikide ja sotsialismimaade põllumehed-teadlased, samuti teadlased Taanist, Rootsist, Jaapanist ning mujalt. Tähendab, meie instituudi kollektiiv on töötanud tulemusrikkalt ja hästi.

See pakub kõige suuremat rahuldust.»

Millist omadust Te hindate inimeses kõige enam? Millist vihkate?

«Hindan inimeses heaperemehelikku hoolt. Kui puudub peremehetunne ja kui sellele seltsib veel ebaobjektiivsus, siis ei tundu selline inimene mulle kuigi sümpaatsena.»

Mis häirib Teid tuttavate ja töökaaslaste hulgas kõige rohkem? Millist vaenlast iseeneses Te kõige enam vihkate?

«Kõige enam häirib mind intrigeerimine. Vahel tuleneb see liigsest eneseusaldusest, enesearmastusest, oma isiku jumaldamisest ning veidrast arvamusest, et ühele inimesele on korraga antud rohkem kui kõigile ta lähikondlastele kokku. Mu ema ütles: «Aabitsapoisiks jääb meist igaüks surmani!» Ja nii see on. Liiga tark pole keegi. Kole, kui teisi kritiseeritakse ainult sellepärast, et arvatakse enesel igal pool ja alati õigus olevat.

Häirib mind ka see, kui märkan, et mõnel inimesel pole progressiivseid huvisid. Pika rubla jahtimist esineb mitte ainult müüritööliste juures. Muidugi, elus tuleb edasi jõuda, kuid mitte kõveraid ja viltusi teid pidi.

Enese juures vihkan laiskust, kui taban end vahel selle lummutise meelevalla all. Laiselda ei tohi, see võib märkamatult harjumuseks muutuda.»

Kas Teile meeldib jõudehetkil olla üksi või inimeste keskel?

«Minu töö on vist selline, mis sunnib jõudehetkil eelistama üksiolekut. See, kes töötab üksinduses, otsib jõudehetkil arvatavasti teiste seltskonda. Mind ümbritsevad paljud inimesed, paljud pakilised asjaajamised, ja selleks, et end uueks tööks laadida, vajan vahel kosutavat üksiolemist. Teise inimese seltsis ei tunne ma end küllaldaselt vabana. Vahel tahad tunda end vabana ka perekonnast. Oma vaikne tuba, metsavaikus, jalutuskäik pargis — see kosutab, võimaldab keskenduda.»

Kas Teile meeldib teha füüsilist tööd?

«Küll. Kuid mitte sellist, millega tuli kokku puutuda varajases nooruses. See oli väga raske.

Ja üldse arvan, et mida inimene ka teeb, kes ta ka on — füüsiline töö on igaühele vajalik.»

Mis on õnn?

«Õnne mõistesse mahub nii palju, et sellest võiks lõputult pajatada. Öeldakse, et inimene on ise oma õnne sepp. Et sepistada õnne, selleks peab aga eelkõige jätkuma jõudu. Peab jätkuma tervist. Kui oled terve, siis võid olla ka õnnelik. Mida muud sulle veel vaja on?

Muidugi, õnn öeldakse olevat ka see, kui võidad loteriiga «Volga». Aga see õnn on liiga kapriisne ning juhuslik selleks, et teda ootama jääda.

Niisiis — tervis. Hea, tubli kollektiiv. Perekond. Inimest peab kõikjal saatma teadmine, et ta on vajalik.

Poolik on õnn, kui tunned tühjust kodukolde ees istudes. Meie õnn on meie lapsed. Meie õnn on meie noorsugu. Kuidas ka ei oleks, aga keegi meist ei ela igavesti, ikka peame maad andma noortele, pealetulijaile. Mida tublimad nad on, seda õnnelikumana ennast tunned. Lausa õnnetuna peaks ennast tundma see, kes märkab oma puul kärbunud vilja.

Aga ühtekokku on õnn see, kui saad elada ja tööd lõhkuda, nii et pilpad taga.»

November, 1965.

Friedebert Tuglas

Kuidas Te hindate meie luuletajate ja prosaistide kõige nooremat põlvkonda, arvestades nende teostes tõstatatud probleeme ja oma mõtete kirjapanemise oskust, aktiivsust ellu sekkumisel? Kas nad on juba praegu suutnud meie kirjandusse endaga midagi uut kaasa tuua? Kui ja, siis keda Te nimetaksite esimeses järjekorras?

Olen neid, kes varem kõike luges, mis eesti keeles ilukirjanduslikku või arvustuslikku ilmus. Viimaseil aastail pole see mul enam võimalik olnud. Minu ülevaade kirjanduse praegusest seisundist võib sellepärast lünklik olla. Olgu see kõigepealt öeldud, enne kui püüan tõmmata mõningaid põhimõttelisi jooni.

Mulle näib, et meie kirjandus on jõudnud jälle mingi murranguni. Seejuures pole küsimus niipalju ainestikust või ideelisest suunast kui suhtumisest senisesse ainestikku ja suunda. Kui Georg Brandes omal ajal ütles, et kirjanduslikku stiili peab igal sajandil paar korda uuesti häälestama, siis ei võetud stiili mingis kitsas keelelises mõttes, vaid elu tunnetamise ja väljenda-

misviisina. Meie ühiskondliku elu tempo juures ei piisa aga ainult paarist sellisest ümberhäälestamisest sajandi jooksul.

Meie viimase paarikümne aasta kirjandus on ammutanud oma ained peamiselt Suure Isamaasõja, sotsiaalse revolutsiooni ja kollektivismile ülemineku alg-aja mälestusist. Kuid see ainestik on muutunud praegusele noorpõlvele juba ajalooliseks. Praegune 25-aastane ini-

mene ei tunne seda ega sellega seotud meeleolusid isiklike kogemuste järgi ja ta hiljem omandatud teadmised neist muutuvad ajapikka üha mõistuspärasemaiks. Neid ei suuda elavaina hoida senine ilukirjandus ja publitsistika. Nõnda suhtus näiteks minu sugupõlv rahvusliku ärkamisaja ainestikku ja ideestikku — kui tohib võrrelda nii piiratud pisinähtusi ülemaailmse murranguga. See aga tähendab emotsionaalse vahekorra loidumist oma ainega ja kirjanduslikku epigonismi.

Too 25-aastane elab aga ometi oma tänapäeva elu. Selle taustaks on küll too ajalugu, kuid sisuks siiski hoopis lähemad ühiskondlikud ja eraelulised probleemid. Kõik seni saavutatu tundub juba iseenesestki mõistetavana ja mineviku heroilised või traagilised mälestused tuhmuvad üha enam. Pilk on pööratud olevikku ning tulevikku.

Nüüd on küsimus sellest, kas ja kuidas peab see oleviku tunnetus kirjanduses kajastuma? Praegu näib see küsimus vaevavat teadlikult või alateadlikult nooremat kirjanikepõlve mitte üksnes meil, vaid ka suures vene kirjanduses ja teisteski vennasvabariikides. Ning sellele peab vastust otsima.

Ma reedaksin omaenese minevikku, kui suhtuksin praeguse noorpõlve püüetesse samasuguse mõistmatuse ja vaenulikkusega, kui suhtusid meie eelkäijad omal ajal meisse. Olen veendunud maailma nägemise ja kujutamise võime pidevas edasiarenemises. Iga sugupõlv ja indiviid näeb ühiskonda ja inimest omil silmil ning kirjeldab omade vormivarjunditega. Maailma mõistmine ja kunstiline ümbervormimine ei või kunagi oma lõplikku kulminatsiooni saavutada.

See veendumus määrab ka minu suhtumise praeguse noorpõlve kirjanduslikesse taotlustesse. Mitte, et ma

igakord peaksin mõne naiivsevõitu või meelega iseäratseva katsekese puhul kohe vaimustust tundma. Kuid ma ei või ka unustada, et mõnegi ootamatu katse taga võib osake eesti kirjanduse tulevikku peituda.

Hoopis keerulisem on nende põhimõtteliste arutluste juurest konkreetsete näidete ja nimede juurde siirduda. Kõigepealt ei tule ometi unustada seda väärtuslikku, mis meie nõukogude-aegne kirjandus seni on andnud ja veelgi annab «traditsionaalsemas» vormis. Ei saa ka selleski ühendis unustada nimesid, nagu Sirge, Hint, Kuusberg, Vaarandi, Merilaas. Mingi pärivuse ja sõltuvuse seadus kehtib siingi edasi ning kindlaid piirjooni ei saa kunagi tõmmata. Nii on ju huvitav jälgida, kuidas Juhan Smuuli reisikirjades ja monoloogides hoopis isikupärasem aine tunnetamise ning sõnastamise laad läbi lööb. Sedasama tuleb öelda Sanga otse klassikalise kontuuriga toodangust või ka kriukamehe Uno Lahe hilisemate värsside sisust ja vormist.

Kuid esitatud küsimuste siht peaks olema selge: kuidas hindan just meie kõige nooremat kirjanduslikku põlvkonda? Ometi võib uus sisu ja vormi tunnetamine maksvusele pääseda ka suuremate elu- ning kunstikogemuste juures ega tarvitse siin igakord jälgida otse füüsilist noorust. Igatahes lööb uus vaim ilmekamalt esile just nooremas lüürikas, nagu ikka säärastel murrangujärkudel. Mainigem nimesid, nagu Kross, Kaalep või Paul-Eerik Rummo. Aga sedasama uushäälestamist havatseme proosaski: Vetemaa, Gross, Unt. Ja miks mitte mainida sel puhul ka Peegli Saaremaa- ja Panso Hiiumaa-lugusid ning Lilli Prometi väikepalasid? See nimestik pole mingil määral ammendav. Siia kuulub rohkesti veel teisi, kes juba oma katsed on avaldanud või alles nende kallal vaevlevad.

Kogu see «liikumine» moodustab veel kitsa sektori meie kirjanduses ja eksisteerib alles ilma mingi ühendava programmita. Tema ained on enamasti isiklikjuhuslikud, probleemid kitsad, side ühiskondliku olustikuga nõrk. Näib, nagu oleks siin esialgu tegemist ikkagi peamiselt ainult vormi ümberhäälestamisega. Kuid kõige selle tagant paistab ometi, et siin on tegemist ka mingi psühholoogilise alltekstiga, tänapäeva elutunde tungimisega kirjandusse. Tunneme siirust ja värskust. Pole ime, et üksikud sellesse liiki kuuluvad teosed on üldsuses ja arvustuses nii palju vastukaja äratanud. Jääb soovida, et järgnevais üritusis probleemistik ja ainestik tunduvalt avarduks.

Millised on Teie arvates meie kirjanduselus kõige pakilisemad probleemid? Mis Teid kõige vähem rahuldab meie kirjanduse tänast pilti arvestades?

Arvustada on teatavasti ikka kergem, kui mõjutada asjade käiku positiivsete vahenditega. Nii ka kirjandust hinnates. Ei usalda sellepärast siingi mingite ainuõigete retseptidega esineda.

Võime märkida küllaltki puudujääke meie kirjanduse temaatikas, ideoloogias või tehnilises oskuses. Näeme kirjutamistungi rahuldamist maksku mis maksab, mehaanilist positiivsete ja negatiivsete tegelastüüpide liigitamist ja samasugust psühholoogiliste probleemide lahendamist ning ilmetut jutulõnga heietamist. Kuid püsiva väärtuse ajajärgu kirjandusele annavad ikkagi tippsaavutused ja mitte keskpärasus, mille produtseerijaist pole kunagi puudu.

Praegu meie kirjanduse kõige pakilisemad probleе-

mid? Kuid just neid ei saa mehaaniliselt välja mõelda ja autoriteetselt teistele soovitada. Kõigepealt tuleb näha elavaid inimesi ja nende tegevusest alles probleeme tuletada. Jätavad täiesti külmaks mõne eeskätt asetatud probleemi lahendamiseks väljamõeldud inimesed. Neid aga kohtame meie kirjanduses nii tihti.

Kirjanduse nagu kõigi teistegi kunstiteoste väärtus oleneb neist hoovavast emotsionaalsest mõjust. See aga võrsub autori enese süvenemis- ja keskendumisjõust ning vormilisest väljendusvõimest.

Omalt poolt tahaksin siin juhtida tähelepanu ühele puudusele, mida juba pikemat aega võib jälgida meie kirjanduses.

Käsitlegem küsimust meie kõige ulatuslikuma žanri seisukohalt. Lugedes meie romaani või novelli, tunneme tihtipeale, et autor ei jutusta oma lugu, vaid ainult refereerib selle sisu. Ta ei liigu edasi dünaamiliste sündmuste või plastiliste piltide kaudu, vaid asendab need või vähemalt seob üksteisega abstraktsete seletuste abil. Nii kirjeldatakse tegelasi, arendatakse nende tegevust, lahendatakse psühholoogilisi ja muid probleeme ning seletatakse juhtkirjaliselt teose ideed. Kuid sellega võetakse lugejalt emotsionaalse kaasaelamise võimalused. Ta ei näe tegelast ja tegevust elavana enese ees, vaid takerdub teost risustava mõistuspärase materjali taha ja jääb lõpuks passiivseks pealtvaatajaks.

Kõik see osutab autori enese puudulikule ülevaatele oma ainest kui elulisest tervikust, võimetusele kompositsiooniliste küsimuste lahendamisel ja diletantlikule jutustamisoskusele. Mis ime siis, kui lugeja kätte jõuab ainult autori poolt kirjutada kavatsetud teose referaat. Mõju on ka sellekohane.

Eduard Vilde oskas jutustada, samuti ka teised vane-

mad realistid — Juhan Liiv, Kitzberg, Särgava, Luts. Seda vahel küll hõredalt ja arenemata keelevahenditega heideldes, kuid siiski. Pole siis jällegi ime, et me nende teoste tegelasi ja sündmustikke mäletame — isegi paljude aastate tagant. Need on lõikunud mällu just autorite sugestiivse jutustamisoskuse tõttu. Mõne praeguse teose lõpetamisel ei mäleta aga enam tema algust.

Kas meie kirjanduskriitika oma haardemahu, silmaringi ja perspektiivi piiridega toetab kirjanduse arengut? Milles on Teie arvates meie kirjanduskriitika põhilised puudujäägid?

Kõigepealt tuleb siin tõmmata kindel piirjoon kirjandusloolise materjali ja aktuaalset kirjandust käsitleva arvustuse vahele.

Esimesel alal on tehtud meil viimase kümnendi jooksul tõesti hinnatavat tööd. On avaldatud algtekste, tehtud huvitavaid leide, õiendatud seniseid väärandmeid, lisaks muidugi pikemad uurimused üksikuist kirjandusloo järkudest või tegelasist. Kõik see on toimunud enamasti asjatundlikult ja kriitilise vaistuga. Suur osa sellest materjalist on ilmunud ajakirjas «Keel ja Kirjandus», samuti ka «Loomingus» ja eriväljaannetes. Sel teel korjub ajapikka materjali usaldatava kirjandusloo ja põhjalikumate üksikmonograafiate kirjutamiseks. See tegevus näib üha intensiivistuvat koos meie kirjandusloolaste arvu kasvuga.

Tunduvalt vähem oskan hinnata oleviku kirjandust käsitlevaid artikleid ja arvustusi. Ei ole seda varemgi küllalt osanud, hoolimata asjaolust, et olen isegi sel alal nii palju tinti ja paberit raisanud.

Küsimus on kõigepealt sellest, kellele on jooksev arvustus määratud, keda õpetama ja tarvilikul korral õigele teele juhtima. Kui on mõeldud kirjanikku, siis langevad selgemadki sõnad tihtipeale kivisele pinnale. Kiitus asjaomasele muidugi meeldib ja laitus — vastupidi. Kuid arvustusvõimeline autor jätkab oma tööd, olgu maailm ka täis kuradeid. Ta ei taha kergesti vastu võtta õpetusi arvustajailt, kes ise pole harilikult võimelised midagi looma. Muidugi leidub kirjandusloos näiteid ka sellest, kuidas stupiidne arvustus on geniaalseid vaimutegelasi hävitanud, et neid siis posthuumselt jälle taevani tõsta. Kuid see räägib veelgi vähem arvustuse kasuks.

Objektiivselt võttes on vähegi õiglasel arvustusel ometi hoopis suurem tähtsus laiema üldsuse seisukohalt. Ta aitab ülal hoida huvi ja elevust kirjanduse vastu, lisab sellealalisi teadmisi ja kasvatab esteetilist maitset, kõnelemata juba kirjanduse osatähtsuse selgitamisest ühiskonna arenemises.

Kõiki neid ülesandeid on täitnud ja täidab ka meie nõukogulik arvustus. Kuid nagu ei saa kirjandust ennast, nii ei saa ka tema arvustust ühe mõõdupuuga mõõta.

Siin kohtame küllalt asjatundlikku süvenemist ainesse, laiemale ulatuvaid teadmisi ja haritud maitset, kuid samuti ka autoriteetset sõnadetegemist. Eriti tüütavalt mõjuvad kirjanduslike teoste «lahtimõtestamised», mille jooksul ainult see selgub, et arvustajal enesel ühtki oma mõtet ei ole. Samuti on lugu kirjutistega, mille autorid oma sabata ja sarveta pikaperioodilises keeles teose ümber targutavad, ilma et lõpetamisel teosest enesest mingit käsitust saaksid. Igatahes on hea, et meie kriitikas sõbramehe ülistus ja vimmakandja

materdamine enam nii ei saa lokata nagu endiseil ajul.

Kõrgema kvaliteediga arvustus on omakorda kunstiteos, mis sõltub arvustaja individuaalseist eeldusist, teadmisist ja maitsest. Ta ei saagi olla täiesti «objektiivne» ning kõigi kohta kehtiv. Ta toetub samuti vahel intuitsioonile ja fantaasiale. Nagu iga teisegi kunstiteose püsivamat väärtust, nii tõendab temagi oma tihtipeale alles aeg.

Mida arvate töökuse ja andekuse vahekorrast kunstis? Mis Teie arvates aitab kõige paremini stabiilset töövõimet säilitada? Kas suhtlemine lähedaste inimestega, meeldiv harrastus, jalutuskäik loodusse?

Olen kuulnud mitugi korda sedalaadi vestlust: «See on väga andekas noormees.» — «Mis ta siis teinud on?» — «Ei, teinud pole ta veel midagi, kuid ta on kindlasti väga andekas.» Selliseid väiteid võiks võtta naljana, kui nad poleks mõeldud päris tõsiselt. Ja seda nii asjaomase enese kui ka tema andekuse imetlejate poolt.

Tõeliselt on andekus ainult eelduseks, et midagi korda saata. Viimane aga oleneb üksnes töötahtest ja töövõimest. Ilma nendeta jääb kõik ainult tühipaljaks geniaalitsemiseks.

Looming ükskõik millisel kunstialal pole mingi lõbu ega ajaviide. See tähendab pidevat, enesele üha suuremaid eesmärke asetavat pingutust. Andekus nõuab enese väljaarendamist töö abil, vajab distsipliini ja hügieeni. Keegi ei suuda küll üle oma loomupäraste eelduste pingutada, kuid on ka andestamatu patt, kui juba

kord saavutatud menule toetudes pingutusest loobutakse ja lastakse minna, nagu läheb.

Võtkem näiteks mõned suurused, kelle panus inimkonna vaimuvaramusse on otse titaanliku ulatusega. Seal on renessansiaja maalimeistrid või sellised kirjanikud nagu Goethe, Flaubert ja Lev Tolstoi. Just nende ja paljude nendetaoliste puhul on öeldud, et nende elutööst ainult üks kümnendik baseerub andekusel, ülejäänud üheksa kümnendikku aga lakkamatul tööl. Või õigemini öeldes: nad on oma andekuse alles töö abil avastanud ja välja arendanud.

Seda tööd soodustavad erinevate isikute puhul muidugi ka kõige erinevamad tingimused. Ühtedel intensiivne osavõtt ümbritsevast elust, teistel täielik eraklus, mõnedel hoopis kaugeina paistvad eriharrastused või põgenemised loodusse. Need puhkepausid annavad aga uusi kogemusi ja nende jooksul lahenduvad kas või alateadvuseski mõned ennelahendamatud probleemid ning selguvad varem selgumatud asjad. Ja siis jätkub jälle töö.

Te olete kokku puutunud väga paljude inimestega. Missugused on neist huvitavamad? Kas Te ei jutustaks midagi väga iseloomulikku Eduard Vildest, Juhan Sütistest, Anton Hansen-Tammsaarest?

Olen oma pika elu jooksul tõesti kokku puutunud väga paljude huvitavate inimestega ja neilt igaühelt mingeid mõjusid vastu võtnud, mille osatähtsust oma arenemises nüüd ei suuda enam eritledagi. Kuid siin on nähtavasti mõeldud peamiselt ometi kas või nimepidigi tuttavaid kaaskodanikke ja mõjutajaid. Ning see sun-

nib mind kaugemalt algama, kui järelepärija on vahest mõelnudki.

Meie vähegi teadlikuma poliitilise ja kultuurilise elu ajalugu on vaevalt sada aastat vana. Ja mina olen sellest ajaloost enam-vähem teadlikuna vähemalt kaks kolmandikku kaasa elanud, kuna sattusin juba väga varakult ta tegelastega kontakti. Muidugi ei võinud ma näha ärkamisaja vanemaid tegelasi — Kreutzwaldi, Koidulat, Kölerit või C. R. Jakobsoni. Kuid mälestused nende tegevusajast ja tegevusest ei paistnud minuealistele ometi mitte kaugemaina kui Teise maailmasõjaaegsed praegusele noorsoole. Ja naljaks võin väita, et olin ikkagi Koidula kaasaegne, sest mina sündisin märtsis 1886, tema aga suri sama aasta augustis. Igatahes tutvusin hiljem ühe ta venna ja ühe tütrega. Aga ärkamisaja pikemaealisi või nooremaid vähegi väljapaistvaid tegelasi olen kõiki isiklikult tundnud, nõnda Hurta, Grenzsteini, K. A. Hermanni, Jaak Järve, Reinvaldi ja Kuhlbarsi ning paljusid teisi. Need tegelased kuulusid meie alles kujuneva kodanluse ridadesse. Kuid samuti tutvusin hiljem ka demokraatliku ja revolutsioonilise liikumise juhtidega. Nii olen koos olnud Pöögelmanni, Anveldi ja Kingissepaga.

Kui see ajaloole kaasaelamine muud poleks andnudki, siis igatahes käsituse seda ajalugu teinud isikuist küll, mis omalt poolt hõlbustab ajaloo enesegi mõistmist.

Kuid pöördugem tagasi lähtekohta. Teie küsite: missugused meie mineviku tegelased on minu meelest kõige huvitavamad? Muidugi on esmajoones mõeldud kirjanikke ja seda nii nende isiksuse kui ka loomingu seisukohalt. Jah, olen neid kõiki tundnud, ligikaudu kuni hilisemate aegadeni. Ja ilma pikema kaalutluseta eelistan kõigepealt Eduard Vildet. Sellestki on kulunud juba

60 aastat, kui temaga isiklikult tutvusin, kuigi mu mälestused tema toodangu lugemisest mu lapsepõlveni ulatuvad. Nüüd nägin selle toodangu loojat ja imestlesin tema sugereerivat eluröömu ning pidevat töötahet. Vaevalt on keegi teine jätnud selliseid jälgi meie avalikku ellu kui tema. Ise ühtesoodu edasi kasvades murdis ta ajast ja arust läinud traditsioone ja tegi teed realistlikumale elu- ning kunstikäsitlusele. Ta oli tõesti suur rahvakirjanik meie minevikus ja jääb selliseks ka kaasaegsete mälestuses. Võin temale ainult tänutundega mõtelda — hoolimata kõigist ta «tokerjaist» ja muist lahkuminekuist kirjanduslikes küsimusis.

Mis puutub aga soovisse, et jutustaksin midagi iseloomulikku Vildest, Tammsaarest ja Sütistest, siis nõuaks selle täitmine juba tervet memuaaride köidet.

Missugust eesti kirjanduse traditsiooni peaksid algajad ja noored autorid kõigepealt silmas pidama?

Sõna «traditsioon» äratab ikka kaksipidi mõtteid. Ühelt poolt püütakse traditsioonide jälgimise nõudega ainult tõkestada edaspidist arenemist. Teiselt poolt võrsub tulevik ometi minevikust, tuginedes selle väärtuslikeks osutunud saavutusile, eriti kultuuri alal. Juba ajaloo nähtuste dialektika mõistmiseks peab neid saavutusi vähemalt tundma.

Nii peab ka algaja kirjanik kõigepealt tundma meie kirjanduse traditsioone, et siis ise jälgimisväärset valida oma isikliku laadi ja ajajärgu vaimu kohaselt.

Meie neljasaja-aastases kirjanduslikus minevikus leidub nii palju tolmavat, ajast ja arust läinut. Kuid ometi kohtame seal ka üksikuid isikuid ja ajajärke, mis meis erilist huvi äratavad. Eks viirastu seal Kristjan Jaagu

poollegendaarne kuju tema unistustega eesti keele ja luule ilusamaist aegadest. Eks tundu Faehlmanni ja Kreutzwaldi ratsionalistlik mõttemaailm, eriti kummagi kirjavahetuste valgusel, meile mitmeti lähedasena. Otse tänapäeva aluste loojaiks olid kriitilise realismi ajastu kirjanikud oma temaatika ja ideelise tendentsiga.

Jälgimisväärseks traditsiooniks kõlbab kõik, mis meie kirjanduses leidub progressiivset, inimese sotsiaalset ja vaimset vabastumist taotlevat. Vormis tuleb hinnata kõike, mis on algupärasemat, ilmekamat, siiras-värskemat. Kõigesse sellesse peab algaja süvenema, hoidudes seejuures hindamast ka mõndki traditsiooni, millega traditsiooni tõttu on harjutud.

Lõpuks aga ärgem unustagem siiski tõsiasja: ükski elav kirjandus ei või toituda ainult traditsioonidest. Iga uus selle etapp eeldab uut sisu ja vormi inspiratsiooni. Senise kordamine on vaid epigoonide osaks, kuid neid hindame ka sedamööda.

Teie suhtumine kaasaegsesse eesti vabavärssi? Milliste autorite puhul see end õigustab?

Vabavärsi vormi on nii mujal kui meilgi juba pikki aegu harrastatud. Oleks asjatu vaev selle pooldamiseks või eitamiseks piike murda. Igal juhul aga eeldab see vorm erilist ainet ja autori temperamenti. Siin on harilikult tegemist piltide ja mõttekujude loogilise võrsumisega üksteisest, pisut retoorilises toonis, ning kindla sisemise rütmiga, mida hoopis raskem on tabada kui reeglipärases värsis.

On kirjanikke, kelle mõtlemislaadile ja ütlemisviisile just vabavärsi vorm kõige paremini vastab. Nõnda näiteks Walt Whitman, keda ta vabavärsiline toodang on

maailmakuulsaks teinud, aga kelle reeglipärased salmikud kedagi ei huvita.

On aga täiesti eksitus arvata, nagu võiks lohisevat ja ilmetut proosat ainult lühikesteks juppideks hakkimise teel mingisse kõrgemasse kategooriasse ülendada. Seda juhtub meil tihtipeale. Trükiladuja fantaasia pole veel kirjandusliku žanri määrajaks. Ei, õpitagu kõigepealt korralikku proosatki kirjutama. Andekad vabavärsi viljelejad aga vastutavad ise enese eest.

Missugustel viimase kahekümne aasta jooksul ilmunud eesti kirjanike teostel (nii proosa, luule kui näitekirjandus) on Teie arvates viiekümne aasta pärast niisama laialdane lugejaskond kui praegu Tammsaare, Lutsu ja Vilde teostel?

Küsimus, millele vastamine eeldaks eksimatut prohvetiannet. Kuid me ei suuda kuigi kaugele ette aimata sotsiaalset ja kultuurilist arenemist, mille järgi kujunevad ka kirjanduslikud huvid ning maitsed. Minevikust näeme, kuidas mõnedki hetkekuulsused on jäljeta unustatud, kuna teised eluajal varjus olnud on hiljem aktuaalseiks muutunud. Lisaks võivad säärased vaimsed kuuvarjutused samade autorite puhul kordudagi. Nad muutuvad aeg-ajalt jälle elulisteks, vajalikeks, mõtteid ja tundeid äratavaiks. Nad on mitmetel ajajärkudel kaasaegsed.

See huvitav küsimus on aga mind provotseerinud mõningaile mõlgutustele, ilma et ometi usaldaksin kindlamat vastust anda. Kui me ei suuda mõne praegusegi kirjaniku kaalu üksmeelselt määrata, kuidas me suudaksime seda siis tuleviku jaoks teha! Kuid põhimõtte-

liselt arvan, et tulevikuski jäävad esmajoones elama teosed, millesse juba olevikus on elavat elu valatud. Need on oma ajajärgu tihendatud vastukajastused seda aega allegoriseerivate tegelastüüpidega või jälle üldinimlikke hingeliigutusi väljendav tundeluule, mis jääb igiaegadeks mõistetavaks. Viimistletud kunstivorm on seejuures iseenesestki mõistetav. Niisiis praegusest eesti kirjandusest rääkides: rohkesti lüürikat, kolm-neli romaani, mis aga puutub näitekirjandusse, siis — ma ei tea.

(Kui aga poole sajandi pärast imekombel keegi neidki ridu peaks lugema, siis ärgu ta liialt mu kehva ennustajaannet naergu!)

Igale loojale on kõik oma teosed armsad. Siiski — missugusega neist jääte kõige rohkem rahule, missugust peate kõige tähtsamaks?

Kriitilise meelega autorile pole kõik ta teosed kaugeltki ühteviisi «armsad». Muidugi, kirjutamishetkel peaks töö vastama tookordsetele maksimaalsetele võimetele. Kuid varsti võib ta neist üle kasvada, ta taotlused teise suuna võtta, tema ainevalik ja väljendusviis vahetuda. Ning kaugemas perspektiivis võib kõik see, mis teda kord nõnda võlus, hoopis võõrana paista.

Mis minusse puutub, siis pole paljud mu nooruskatsed üldse trükini ulatunud, ja seda mu enese algatusel. Hiljem olen pidanud järgnevaist trükkidest juba kord ilmunuidki töid ikka rohkem ja rohkem välja jätma või neid põhjalikult ümber töötama. Kriitilisemale pilgule paistsid nad naiivsetena, retoorilistena, kunstiliselt

küündimatuina. Ja ega kõik seegi, mida usaldan uuesti avaldada, mind ennast ometi täielikult ei rahulda!

Mis oleks mulle käesoleval hetkel «armas»? Küllap esmajoones need teosed, mille taaslugemisel tunnen, et olen nende kirjutamisel nii psühholoogiliselt kui ka kunstiliselt võimalikult siiras olnud, ilma oma võimeist üle pingutamata. Niisiis näiteks «Väike Illimar». Teiseks mõned novellid, mille sõnastamine on mulle enesele tähendanud otsekui tee avamist uude maailma. Lõpuks aga tundub mulle kõige lähemana mõni lühisõnaline miniatuur või paljas mõttekilluke.

Millised suhted valitsevad autori ja ta kirjanduslikku kangelase vahel? Millistesse oma kirjanduslikesse kangelastesse olite kõige rohkem armunud, millist nende hulgas armastate praegugi kõige rohkem?

Olen mujal märkinud, et autor kaugeltki ei tarvitse väljendada oma vaateid, pooldamisi ja negatsioone just mõne positiivse kangelase kaudu. Tema enese mõtete kajastajaks ja psühholoogiliseks peegliks võib olla hoopis teist laadi tüüp. Tõin näiteks Gogoli Tšitšikovi ja Ibseni Peer Gynti ning võiksin omalt poolt lisada Felix Ormussoni. See on keerukas suhe autori ja tema tegelase vahel: naeruvääristad teda, vihkadki, kuid mida kaugemale temaga jõuad, seda rohkem hakkad teda ka armastama. Mulle näib, et positiivsete tüüpide kujutamisel vaevalt nii sügavale tungitakse kui siin. Kuid säärasel juhul võib pinnaline arvustus lõpuks autori enese ka tema negatiivse tüübiga samastada, nagu juhtus minuga Ormussoni puhul.

Mis puutub reaalsetesse prototüüpidesse, siis võib

ikkagi ainult pamfletist nendega piirduda. Harilikult kogub autor oma mällu ühe joonekese siit, teise sealt ja loob neist lõpuks loogilise terviku. Aga vahel toimib ta ka palja intuitsiooni ja psühholoogilise aimamise teel ning saavutab sedasama. Nii ei teadnud ma «Armastuskirja» alustades vähimatki teose tegelastest. Kuid nad ilmusid üksteise järel mu ette, kasvasid mõttekujutuses ja võtsid lõpliku ilme alles töö jooksul. Ning lõpuks olin neisse «armunudki».

Millised motiivid ja sündmused on Teid kõige enam sundinud sulge haarama? Millises meeleolus Teil töö kõige paremini laabub?

Kirjaniku «sulehaaramise» pilt tundub pisut drastilisena — kui pole jutt just päevakajast või poleemikast. Harilikult toimub kõik palju aeglasemalt ja rahulikumalt. Vähemalt minu ulatuslikum ilukirjanduslik toodang — välja arvatud nooruskatsed ja mõned muud harvad erandid — on sündinud aastate, vahel ka aastakümnete jooksul. Algatuse on andnud muidugi mingi sündmus, mõttepilt või ka päris mõistuspärane kaalutlus. Aja jooksul on aine uute lisanditega täienenud, varieerunud ja teos lõplikus sõnastuses sellise kuju võtnud, et seda ei saa sidudagi esialgse lähtekohaga. Sellepärast ei saa aga suur osa sellest toodangust temaatikalt harilikus mõttes ka aktuaalne olla. Kuid see ei tähenda ometi, et temas kirjutamisaja pürgimused ning meeleolud kas või alltekstina ei kajastuks.

Kirjanduslik töö, nagu iga teinegi, nõuab vastavaid välistingimusi. Need võivad igal autoril hoopis erinevad olla. Tuhandeid öid vaikses töötoas, kuid erandina ka rännakuil põõsa all, vanglakoikul või peavarjutuna

võõra linna tänavapingil. Küllap need «isiklikud momendid» kaudselt ka töös kajastuvad, kuigi jäävad väljapoole lugeja tähelepanu. Mis puutub aga töömeeleollu, siis kasvab see harilikult alles töö enese jooksul.

Missuguseid kirjanduslikke žanre ja liike olete viljelnud? Milline neist on Teile kõige rohkem rahuldust pakkunud?

Olen elu jooksul vist kõiki žanre harrastanud. Kord noorukina kirjutasin isegi kolm-neli näidendit, mis aga kõik on läinud kaduviku teed. Ühte neist luges ka August Kitzberg ja avastas selles koguni mingeid kirjanduslikke voorusi. Kuid, nagu teada, oli vana Tiibuse Jaak üpris heatahtlik mees. Milline žanr oleks aga mulle enesele kõige rohkem meeldinud ja milles oleks vahest ka kõige rohkem õnnestumisi? Olen tahtnud olla esmajoones ikkagi ilukirjanik, kuid olen vahel aastaiks nagu unustanudki sellealased kavatsused ja kaldunud hoopis muile teile. Osutus, et ma senises suunas ja laadis enam kuidagi edasi ei pääse, hoolimata kõigist pingutustest. Tuli senised põllud sööti jätta ja teistel aladel tegutseda. Ma süvenesin kirjandusloo uurimisse, kirjutasin artikleid ja arvustusi, tõlkisin. Siis aga saabus eneselegi ootamatult jälle hetk, millal võisin oma endisel lemmikalal edasi töötada, küll juba pisut teises laadis kui varem. Üldiselt pole mul aga miski kergesti läinud — ka nende ridade kirjutamine mitte!

Öeldakse, et inimene peab loodust kujundama. Kuidas on aga loodus mõjutanud Teid ja Teie kangelasi?

Muidugi kujundab inimene loodust ümber, kuid samuti kasvatab ja kujundab loodus ka inimest. Seda

võib öelda igaühe puhul, eriti on see aga tähtis ükskõik millisel kunstialal tegutseja kohta.

Juba lapsepõlv määrab suhtumise loodusesse. Raske on sellel hiljem loodust intiimselt mõista, kes pole seda lapsepõlves tundma õppinud. Tähele panemata kasvatab siis loodus inimest ja tema joonte ning värvide tarkus jääb eluajaks alateadvusse.

On huvitav jälgida sünnikoha looduse mõju ka meie kirjanike loomingus. Isegi meie vabariigi kitsais piirides võib ses mõttes rääkida «põhjast» ja «lõunast». Meie lüürilised anded on tunduvas enamikus pärit lõunast, realistlikud jutustajad aga põhjast. Näib, nagu tõmbaks see päritolu ka piirjoone nende nägemis- ja tunnetamislaadi vahele.

Selle kontrasti mittemõistmine on läbi löönud ka mõnes minu vastu suunatud arvustuses. On süüdistatud, et mu looduspildid polevat loomulikud, olevat liiga värvirikkad, võõrapärased, mitte meiemaalised. Isegi mu stiili on nimetatud halvustavalt «lilleliseks». Ja ometi ei või ma selle vastu parata, et mu lapse- ja poisikesepõlv on möödunud Lõuna-Eesti kauneimais paikades ning et need mälestusmaastikud aja kaugusest veel eredamaina kangastuvad.

Sellel looduslüürilisel hingelaadil on ka omad eitavad pooled. Pole küllalt eeldusi karmrealistliku tõelisuse nägemiseks ja selle eepiliseks edasiandmiseks. Ning ma isegi tunnen vahel, et mu tegelased jäävad selle kauni looduse taustal vaid lüürilisteks siluettideks.

Teie pika ea kõige meeldivam elamus?
Mis on Teile elus kõige suuremat rahuldust pakkunud?
Teie lemmikkirjanik ja lemmikraamat?

Millist osa on Teie elus etendanud kujutav kunst?
Teie lemmikhelilooja? Suurim teatrielamus?

Neile küsimustele on raske detailsemalt vastata. Elu jooksul toimub inimesega ja tema ümber nii palju — vaimustavat ja põrutavat, meeldivat ning mittemeeldivat. Kõik need elamused segunevad ajapikka, varjutavad ja tühistavadki vahel vastamisi üksteist. Seal on suured ühiskondlikud murrangud, millele täie südamega kaasa elatud, seal eraelulised murdejärgud, mida kõrvalised ei märkagi, kuid mis asjaomasele enesele ometi nii tähtsad on. Tagantjärele moodustab see kirju panoraami, mille üksikasjalikum kirjeldus nõuaks jällegi terveid memuaariköiteid.

Igatahes tuleb inimesel, kelle saatuseks on olnud peamiselt kunstide vallas liikuda, esmajoones ka vastavaist kogemusist rääkida.

Kõigepealt kirjandus, millele kogu eluaeg on aktiivselt kaasa elatud. Kuid kuidas ma oskaksin siingi vastata kategoorilisele küsimusele: Teie lemmikkirjanik ja lemmikraamat? Neid on ju nii palju olnud ja nad on pidevalt vahetunud — ajajärgu ning mu enese arenemise kohaselt. Oleks võimatu siin nende nimesid ja pealkirju loetleda. Olulisemad nende hulgas on igatahes need, kes minule kui kirjanikule teatud ajajärkudel on mõju avaldanud ja mind uute teede otsimisel abistanud.

Pisut lihtsam on lugu teiste kunstidega, mille saavutustele passiivsemalt kaasa on elatud ja millega ainult teoreetilist kontakti peetud. Kuid on vana tõde: kõik ühe ajajärgu kunstid arenevad kõrvuti ja mõjutavad vastamisi üksteist, võrsudes samast sotsiaal-psühholoogilisest taustast. Ja sellepärast peab ka kirjanik teiste

kunstide arenemisega kontaktis olema, et tema esteetiline haridus ühekülgseks ei jääks.

Minule on eriti lähedased olnud ja mõju avaldanud kujutavad kunstid, alates ürgaegade kunstiga ja lõpetades kõige moodsama moderniga. Õnneks on mul võimalust olnud kõigesse sellesse süveneda, vähemalt Euroopa mandri ja osalt ka araabia maade ulatuses. Küllap on antiikkunst mu teoste kontuuri ja prantsuse impressionistid nende stiili mõjutanud. Eriti sugestiivne mõju on olnud arhitektuuril ja mõnel gooti kirikul, Granada Alhambral. Ka tõsiväärtusliku moodsa ehitise esmanägemine on tähendanud elamust.

Olen ise võrdlemisi ebamusikaalne ja komponistide loomislaad jääb mulle ikka saladuseks. Kuid vahest just selle asjaolu pärast äratab muusika minu inspiratsiooni ja tiivustab fantaasialendu. Mozarti, Chopini ja Griegi väikepalad on nagu kõige selgepiirdelisemad novelletid ning Beethoveni, Tšaikovski ja Sibeliuse sümfooniad nagu mingisse irratsionaalsesse võlumaailma avatlevad romaanid...

Otsese näitekunsti muljed sulavad kuidagi ühte ega ole jätnud mulle reljeefsemaid mälestusi. Seevastu on küll üks lavakunstiharu valdavat mõju avaldanud — nimelt ballett. Olgu aga kohe öeldud, et ma siin ei mõtle seda akrobaatikat, mis meie päevil tihtipeale balleti õilsat nime kurjasti kasutab, vaid tõelisest tantsuprintsiibist kantud kunsti. Ja, vastates käesoleva küsimuste seeria esimesele punktile, ütleksin kõhklemata: mu suuremate elamuste hulka elus kuuluvad vene balletietendused ning Isadora Duncani tantsud Esimese maailmasõja eelseil aastail Pariisis.

Millist kirjanduslikku leidu oma uurijatöös peate kõige väärtuslikumaks?

Vaevalt olen ma üldse mingit ulatuslikumat kirjandusloolist avastust teinud. Minu sellekohased uurimused sisaldavad ainult arhiivilisi pisileide või eraviisil hangitud andmeid, mis üksnes seoses uurimistöö üldise käiguga võivad suuremat huvi äratada.

Seevastu olen vahest küll kaasa aidanud mõne kirjandusnähtuse ümberhindamisele ja tähelepanemata jäänud momendi esiletõstmisele. Muidugi ei avastanud ma Juhan Liivi, kuid alustades juba ligi 60 aasta eest tema värsitoodangu kogumist ja rõhutades hiljem pidevalt tema kui lüüriku tähtsust, suutsin mõjutada ka üldsuse vaateid selles suunas. Samuti olen püüdnud hõlbustada mõnegi algaja või muidu varjul seisnu ande avalikkusse pääsemist. Ja lõpuks olen vahest kaasa aidanud eesti kirjanduse taseme tõstmisele, rõhutades puhtkunstilist poolt ning esteetilise kultuuri tõstmise vajadust. Tunnen kõigest sellest veel praegugi rõõmu.

Kas Te kadestate mõnd inimest tema elukutse pärast?

«Kadedus» on üldse vastik sõna. Kuid ma püüan mõista asja küsimuse esitaja mõttes.

Minu kirjanikukutsele pole ma iial mõtelnud, pole seda kunagi valinud ega ka midagi muud ihaldanud. See oleks olnud nagu iseenesest ette määratud. Põhjuseks on lihtsalt see, et ma vaevalt millekski muuks kõlban. Olen kogu elu jooksul ainult paar aastat kindlas palgalises ametis olnud — ja kui raske oli iga päev kindlal ajal tööle ilmuda ning seal kindel tundide arv istuda! Miks peaksin ma sellist vaeva kadestama? Ja ometi

olen vabatahtlikult nii palju tööd teinud, hoolimata tööpäeva pikkusest ning vahel otse füüsilisest nõrkemisest. Pean vastama küsimusele, nagu vastas kord Vilde samasugusel puhul: olen olnud ainult kirjanik ega oska midagi muud.

Milline saavutus meie vabariigi kultuurielus on Teile viimasel ajal kõige rohkem rõõmu valmistanud?

Minul kui oma ea tõttu tegevast elust võrdlemisi eemal seisval inimesel puudub täpsem ülevaade kõigest ümberringi toimuvast. Kuid vähemalt kultuurieluga olen püüdnud kontaktis olla. Ja kui siin ei või rääkida just tormilisest tõusust igal alal, siis tõusvast arenemisjoonest igatahes. Seda tõendab meie viimaste aegade teaduslik töö, kõik kunstid omaette ja nende saavutuste ulatumine laiade masside kätte.

Selle arengu senist kõrgpunkti võis jälgida viimasel üldlaulupeol. Vähemalt kümnendik eesti rahvast oli jälle koos, et, toetudes vanadele traditsioonidele, leida uusi ühistoimingu vorme. Juba selle distsiplineeritud pidumassi vaade, samuti ka lauljate ja rahvatantsijate esinemine, pakkus kaasakiskuvat pilti. Kõige sellega võis siiralt ühes rõõmutseda.

Mis on õnn?

Narmasteni kulunud küsimus, millele ometi vist keegi pole võinud seni rahuldavat vastust anda. Ja seda lihtsalt sellepärast, et mõistet igakülgselt hõlmavat seletust ei saagi anda. Ei ole mingit kõigi kohta kehtivat õnnekäsitust ega saa seda ka üldsõnaliselt seletada. Õnne mõiste oleneb konkreetsest isikust, selle tasemest ja nõudlikkusest. Õnnetunnet võib tekitada maailma val-

dava idee avastamine ja kõige maisema ainelise hüve saavutamine. Ja see võib puruneda niisama individuaalsel põhjusel, isiku ning olukorra kohaselt.

Lõpuks üks mälestuspilt:

Olin kord oma harilikul rännakul. Liikusin mööda Lõuna-Eesti mägimaastikku, kuni jõudsin kõrgele künkale, millel kasvas üksik pärnapuu. Vaade selle tiheda võra alt kõikjal laskuvale ümbrusele oli valdav. Kuid vaevalt olin pärale jõudnud, kui märkasin läänes musti pilvemasse taevasse ajavat. Ja varsti mürises avarus ning helendas välkude valgusest. Pilved lähenesid tohutu kiirusega ja varjasid silmapilk hiljem maastiku nagu musta surilinaga. Puu mu pea kohal rabeles maruhoogudes ja hämarus mu ümber muutus paduvihmast piimjaks. Kuid niisama ootamatult kui algas, see ka lõppes. Pilved kihutasid itta, päike tuli välja ning maa haljus sätendas pisaraist. Ja siis lõi äkki vikerkaar helendama, ulatudes avaneva maastiku äärest ääreni. See kõik oli nii kaunis — vihmavärskusest sätendav maa, selguv kaugus ja vikerkaarelook taevas. Ma oleksin tahtnud ülevoolava rõõmu pärast kisendada. Elasin läbi nägemuse, mille mälestus ei kustu iial.

See oli minu õnn tol hetkel.

Detsember, 1965.

1966. aastal leidsid «Noorte Hääles» aset veel järgmised kohtumised:

Ervin Abel	(nr. 1., 1. jaanuar)
Andrei Prii	(nr. 35., 11. veebruar)
Lembit Pärn	(nr. 45., 23. veebruar)
Vassili Riis	(nr. 79, 5. aprill)
Vladimir Alumäe	(nr. 92, 20. aprill)
Arkadi Raikin	(nr. 119, 22. mail)
Albert Üksip	(nr. 185, 9. august)
Viktor Vaiksaar	(nr. 223, 22. september)

Käesoleva kogumiku ilmumise ajaks olid välja kuulutatud kohtumised ka Paul Kuusbergi, Ott Kangilaski ja Olev Soansiga.

Наши друзья, наши знакомые

Составитель Китс Малев Янович
На эстонском языке
Обложка Х. Ааса
Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja E. Ingar
Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa
Tehniline toimetaja E. Lumet
Korrektor Ü. Rattur

Ladumisele antud 4. II 1966. Trükkimisele antud 3. XI 1966. Paber 70 × 108, 1/32. Trükipoognaid 14. Tingtrükipoognaid 19,6. Arvestuspoognaid 17,56. Trükiarv 8 000. MB-08997. Tellimise nr. 954.
Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. II

Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik

Hind 59 kop.

6—8—1

٩

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00500919 8